☞ ఈగ్రంథముతాలూకు ఆఱుసంపుటముల ముద్రణప్రచురణాధికారములు చెన్నపురి: వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారివని గుర్తింపవలెను.

Printed by
V. VENKATESWARA SASTRULU
of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the 'Vavilla' Press
Madras.—1943.

విషయసూచిక

సాక్షి

ఫుట.

1

సుఖప్రారబ్ధము

12

19

28 జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

40 నాయనలారా! ప్రపంచజీవులలో నాకారములందు భేదమున్నది.
48 ఆయుఃపరిమితులయందు భేదమున్నది. గుణగణములందు భేదమున్నది.
57 బుద్ధిజాతులందు భేదమున్నది. భాగ్యవైఖరులందు భేదమున్నది. అభ్యాస
69 రీతులయందు భేదమున్నది. కాని కష్టసుఖానుభవములందు భేదము
81 లేదు. ఎవనివంతు వచ్చినప్పుడు వాఁడు కష్ట మనుభవింపవలసినదే.
87 సుఖముకూడ నట్లే యనుభవింపవలసినదే. నాకుఁ గష్టమక్కఱలేదని
నిరాకరించిన నదిపోదు. అనువాఁడు లేఁడు కాని నాకు సుఖమక్కఱ
99 లేదని త్రోచివైచిన నదియుబోదు. కష్టప్రారబ్ధ మెట్టిదో ప్రతిజీవునకు సుఖ
108 ప్రారబ్ధమట్టిదే. ఇప్పు డీసుఖప్రారబ్ధమును గూర్చియే నాల్గుమాటలు
చెప్పెదను,

123 సాదీయను మహాకవి యొకకథను జెప్పినాఁడు. కథయన యసత్య
163 మనుకొనకుఁడు. సత్యగాథనే చెప్పెను. ఒకయూర నొకదుండగీఁ డుండు
175 వాఁడట. ఆతఁడు స్వభావదుష్టతచేత, ధనమదాంధతచేతఁ, బడుచుఁదనపు
194 బొగరుచేతఁ, బ్రాగుడుమహిమచేత, నెన్నితుచ్ఛపుఁబనులో చేయుచుం
డెడివాఁడు. ఆతని దుశ్చేష్ట లసంఖ్యాకములు. ఒకనాఁడొకసన్యాసి
207 వీథిలోఁ బోవుచుండఁగా నీదుండగీఁ డాతని కెదురగఁబోయి పెద్దఱాయి
221 తీసికొని తలపై గుఱిచూచివైచెను. అది యాదృచ్ఛికముగఁ దలపైఁ
బడక బుజముపైఁబడెను. సన్యాసి యేమిచేయఁగలఁడు. తలవంచుకొని

తన దారిని తానుపోయినాఁడు. మఱికొన్ని మాసముల కతని దుర్న్యయములు మఱింత దుర్భరములు దుస్సహములుకాఁగా మహారాజాతని బట్టించి పెద్దబావిలోఁ బడవేయించెను. ఈ సంగతి యా సన్యాసికిఁ దెలిసి యొక పెద్దఱాయి చేతిలోఁ బట్టుకొని యానూతి యొద్దకుఁ బరుగెత్తి యాఱాతి నాతనిపైఁ బడవైచెను. "ఇట్లు చేసితివేమి" యని యచ్చటివారు సన్యాసి నడుగ "ఈ ఱాతితో నన్నాతఁడు కొన్నిమాసముల క్రిందట కొట్టినాఁడు. దీని నప్పటినుండియు భద్రపఱచి యిప్పుడు తిరుగఁగొట్టితి"నని యాతఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను, "నిన్ను గొట్టినప్పుడే యా ఱాతితో తిరుగఁ గొట్టలేకపోయితివా"యని ప్రజలడుగ "నాతనికింక సుఖ మనుభవింపవలసినదినము లుండగ నేనఁడేమిచేసిన వినియోగమేమి. అదిగాక యేమిచేయుటకు శక్తికలవాఁడెవఁడు ? ఇప్పటి కాతని సుఖప్రారబ్ధము తీరినది. అందుకొఱ కాతని ఱాతితోఁ గొట్టుచు "నాయనా! నన్నీ ఱాతితోఁ గొట్టితివి. తిరిగి నిన్నుగొట్టక తప్పకపోవుటచేతఁ గొట్టుచున్నాను. నీదుర్మార్గజీవనమునకుఁ బశ్చాత్తాప మొందఁదగిన యుత్కృష్ట సమయము సిద్ధించినది. పూర్వపాపమునకు వగచి భగవంతుని ప్రార్థించుకొనుము" అని చెప్పియే యాతని గొట్టితిని. నామాటలు మీకు వినఁబడలేదు కాబోలు నని సన్న్యాసి చెప్పెను.

ఇందువలన జనుఁడు తన పూర్వకర్మము ననుసరించి తనవంతునకు వచ్చిన సుఖము లేశమైన మిగులకుండ నిట ననుభవింపక తప్పదు. అట్టి యనుభవమున కడ్డురాఁగలుగువాఁ డెవ్వఁడును లేఁడు.

సుఖముకాని కష్టముకాని యెప్పుడేది యేరీతిగా ననుభవించినను మనకర్మముయొక్క ఫలమునే మన మనుభవించుచున్నాము. కాని మన కెవ్వఁడుగూడ నిచ్చుటలేదని స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనవలెను. అట్లిచ్చుట కెవ్వఁడును గూడ స్వతంత్రుఁడుగాఁడు. నీమట్టునకు నీవే స్వతంత్రుఁడవు. నీబుద్ధికి నీశరీరమును జోడుపఱచి చేతులార, మనసార స్వతంత్రుఁడవై

కర్మమును జేయుచున్నావు. ఫలకాలమందు దానిఫల మనుభవించు చున్నావు. భగవత్తత్త్వమునుగూర్చి మూకీభావమును వహించిన బుద్ధుఁడు సయితము మనతోఁ గూడ వచ్చునది మనకర్మ మొక్కటి తక్క వేరులేదనియు, మనకర్మము ననుసరించియే యుత్తరజన్మఫల ముండు ననియు విస్పష్టముగాఁ జెప్పినాఁడు.

గీ. ఎంతొ నమ్మించి నీలో వసించునట్టి
ఉన్న ప్రాణమె నినుబాసి యుఱుకునపుడు
నీది యని చెప్పఁదగు వస్తు వేది యిచట ?
యపుడు నీవెంటవచ్చెడు నద్ది యేది ?
ఏవియును గూడ రావన్ని యిచట నిలుచు
సుతలు మనుమలు బందుగుల్ సుతులు సతులు
తోడబుట్టువుల్ హితులు నీతోడరారు
ధనమురా దొక మొలత్రా డయినను రాదు.
వాఙ్మనఃకాయముల దేనివలన నైన
నీవుచేసిన కర్మమే నీదిసుమ్ము
ఇదియె వదలక నిన్వెంబడించునద్ది
నీది యనఁదగినది మఱియేది లేదు.
నీడలాగునఁ గర్మంబు నిన్ను విడువ
దెపుడు దుష్కృతు లుపసంహరింపఁబడవు
ధర్మకార్యంబు లెపుడు వ్యర్థములు కావు
భావిఫలసముచ్చయదానవై భవము లగును.

మన సంపదలకే కాదు. మన యాపదలకే కాదు. మన జన్మములకే కాదు. మన మోక్షమునకే కాదు. మనతో సంబంధించిన యన్నిటికిఁ గూడ మనమే కర్తలము. కాని సుఖ మనుభవించునప్పుడు మన ప్రయోజకత్వమని యహంకరించి కష్టములు వచ్చినప్పుడుమాత్రము

పై వారి నుత్తరవాదులుగాఁ జేయుచున్నాము. తిట్టించుటకు, నెట్టించుటకుఁ, గట్టించుటకుఁ, గొట్టించుటకుఁ బ్రభువులు చాలియున్న కారణముచేత వారు తమ కపకృతిజేసినారని నిష్కారణముగా వారిని జనులు నిందించుచుందురు. ఇది యత్యంతపాపహేతువని నిశ్చయముగా నమ్మవలయును. నీ కర్మముతోఁ బ్రభువుల కేమిసంబంధము? ప్రభువుల కర్మముతో నీకేమైన సంబంధమున్నదని నీవు చెప్పఁగలవా? వారి విషయమున నీకు సంబంధము లేనట్లే నీ విషయమున వారికిఁగూడ లేదను జ్ఞానము నీకుండనక్కఱలేదా?

భారతదేశదాస్యమునుగూర్చి పరిపాలకులను బరిపరివిధములుగా నిరసించుట కలదు. భారతదేశప్రారబ్ధమునకుఁ బాశ్చాత్యదేశప్రారబ్ధమునకు నేమిసంబంధము? తండ్రికర్మమునకుఁ గొడుకుకర్మమునకు సంబంధములేనప్పు డనాత్మతత్త్వమునకు నధ్యాత్మతత్త్వమున కేమిసంబంధము? వారిప్పుడు సుఖప్రారబ్ధమున నున్నారు. మనము కష్టప్రారబ్ధమున నున్నాము. అంతే! అంతకాక మఱి యేమున్నది. మన వేదములను వదలుకొని, మన వర్ణాశ్రమధర్మములను వదలుకొని, మన మతమును వదలుకొని, మన యాచారములను వదలుకొని, మన విద్యలను వదలుకొని, మన స్వాతంత్ర్యములను వదలుకొని, మనజాతితత్త్వమును గూడ వదలుకొని యేకాలమందుఁగూడ నేదేశమందుఁగూడ నేజాతికూడఁ జేయని చేయలేని మహాఘోరకర్మమును జేసినందులకు ఫలమిప్పు డనుభవించుచున్నాము. కన్నులు దెఱచి బుద్ధిపూర్వకముగ, సంతోషపూర్వకముగ జుట్లుచేతి కిచ్చిన మనము స్వతంత్రతకావలయునని యిప్పుడు గింజుకొన్న వినియోగమేమి? ఒక్కస్వతంత్రతమాత్ర మెన్నడయిన వచ్చునా? మనము బుద్ధిహీనతచే వదలుకొన్న వేదాదులన్నియు వచ్చినప్పుడే స్వతంత్రత వచ్చును. కావున వేదపఠనము మొదలుగా చేయవలసిన కర్మములన్నియు భారతదేశము తిరుగ ననుష్ఠించునెడల సర్వసౌభాగ్యములు

సిద్ధింపఁగలవు. భారతదేశ మిప్పుడు చేయవలసినకర్మ మిదియే. రాట్నపు సుతితో వేదగాన మొనర్చుటకంటె వేరుసాధనములేదు. కాని యది నిశ్చలముగ నిర్మలమనస్కతతోఁ జేయఁదగినది. అంతేకాని స్వాతంత్ర్యము కలిగిన పిమ్మట తిరిగి చల్లచల్లగా వదలుకొనునేర్పాటు మీఁద వేదాదుల సాహాయ్య మపేక్షింపతగదు. మనకుఁ బరిపాలకులు చేసినయపకృతి లేదనియు మనము మనదేశమునకు, మతమునకు చేసినయపకృతిఫల మనుభవించుచున్నామనియు నమ్మవలయును. తిట్టుకోఁదలఁచుకొన్నయెడల నిన్ను నీవు తిట్టుకో. కొట్టుకోఁదలఁచినయెడల నిన్ను నీవుకొట్టుకో. కోసికోఁదలఁచినయెడల నిన్ను నీవు కోసికో. అంతేకాని పరులఁగూర్చి పల్లెత్తుపలుకైన పలుకఁదగదు. పరిపాలకుల లెక్కయేమి? మనకర్మముతో నీశ్వరునకే సంబంధములేదు. ఏమియు సంబంధము లేదాయని యడుగుచున్నారా? లేనట్లున్నది. ఉండుటకంటె లేకుండుటయే మెఱుగన్నట్లున్నది. మనకర్మముల ననుసరించి మనకీశ్వరుఁడు తత్కర్మఫలమును బంచిపెట్టును. ఇంతకంటె నాతనిప్రయోజకత్వ మేమియులేదు. ఆతఁడందువలన మోతకూలి కాని దాతకాఁడు. ఆవెట్టిపనికే జనులాతని దిట్టుచున్నారు. సుఖానుభవకాలము రవంత పెంచుటకుఁగాని కష్టానుభవకాలము కాసంత త్రెంచుటకుఁగాని యీశ్వరునికి శక్తిలేదు. మనమే యొకప్రపంచము. మనకు మనమే యీశ్వరులము.

దేవతలు హిరణ్యకశిపుబాధ పడలేక, నెత్తి నోరు కొట్టుకొనుచు రోదసీకుహర మదర వలవల నేడ్చుచుఁ బ్రతిక్రియ చేయలేక పరుగు పరుగున శ్రీమహావిష్ణువు సన్నిధికిఁజేరి యసురసంహార మొనర్పుమని ప్రార్థింపలేదా? ఆమహానుభావుఁ డేమనినాఁడు? మాఱుమాటాడక యిండ్లకుఁ బొమ్మనినాఁడు. ఎందుచేత? ఎందుచేతనో వినుఁడు.

శా॥ వేధోదత్తవరప్రసాదమహిమన్ వీఁ డింతవాఁడై మిముఁ
బాధంబెట్టుచునున్నవాఁడని మదిం భావింతు భావించి నే

సాధింపం దఱికాదు కావునఁ గడున్ సైరించితిన్ మీఁదటన్
సాధింతుఁగా సురలార! యింక చనుఁడీ శంకింప మీ కేటికిన్.

అనియే కాదా భగవంతుఁ డానతిచ్చినాఁడు. "సాధింపందఱికాదు కావున" నని కారణ మగపఱచినారు. అనఁగానేమి? దేవతల కష్టానుభవ కాలములో రవంతయైన దగ్గించుట కవకాశముకాని, శక్తికాని తనకు లేని కారణమున—నసురుని సుఖానుభవకాల మింకఁ గొంత జరుగవలసి యున్నదికావున దానిని దగ్గించుట కవకాశముకాని, శక్తికాని లేని కారణమునను దేవతలకు సైరణ బోధించి నివాసములకుఁ బొమ్మనినాఁడు. కావునఁ బ్రభువులకు మన కష్టసుఖములపై నధికారములేదు. భగవంతునికిఁ గూడ లేదు. పోనిండు. మనకష్టములపై మనకైన నధికార మున్నదా? లేదు. ఏడ్చుచుఁ గష్టము పూర్తిగ ననుభవింపవలసినదే. ఏడ్పువంటినవ్వుతో సుఖముకూడ నట్లే యనుభవింపవలసినదే! కష్టములను మనము తగ్గించుకొనలేము పోనిండు. సుఖములను తగ్గించుకొనలేకేమి? అట్లుకూడఁ జేయలేమా? ఊహూ. ఇందునుగూర్చి యొక గాథ యున్నది. దానిని జెప్పుదును.

జనకమహారాజుసభాశాలలోనికొక విరాగి యాతని దర్శనార్థము వచ్చెను. అప్పుడే మహారాజు పూర్వాహ్ణకృత్యములన్నియు నెరవేర్చుకొని యగ్నిశాలనుండి సభాశాలకు వచ్చుచున్నాఁడు. బ్రహ్మవర్చసము క్షాత్రతేజము నాక్రమించుకొని యుండెను. కన్నులెండగాయుచున్నవి కాని చెక్కిళులు పండువెన్నెల లీనుచున్నవి. పరమశాంతతఫాలమంతయుఁ గప్పియుండెనుగాని కొలచినట్లున్నట్టిగడ్డము పట్టుదలను సూచించుచున్నది. శరీర మెట్టనీటిపఱదయందుఁ బూర్ణచంద్రుఁడు ప్రతిఫలించు చున్నట్లున్నది. కవులు భావించి యేదోవెట్టిమొట్టిగవర్ణింపఁ దగినయంశము. నాకేల? జయా! జనకచక్రవర్తి! యని వందిమాగధాదులు బిరుదావళులఁ బఠించుచుండ, నొకవంక బారులుగట్టి మును

లాశీస్సులతోఁ బుష్పాక్షతలు వర్షించుచుండ, సామంతరాజులు పాదాక్రాంతులగుచుండ, నుద్యోగులు నడుములు చేతులు కట్టుకొని యాజ్ఞలకై వేచియుండఁ, గవులు చక్రవర్తిపైఁ బ్రబంధములు పఠింపుచుండ, గాయకులు చిత్రవిచిత్రరీతుల గీతామృతములు వెదఁజల్లుచుండ, వారాంగన లుత్సాహమున నృత్యము లొనర్చుచుండఁ, జేతులు సాచి దోసిళులు పట్టి 'ఇటు దయచేయుఁడు, ఇటు,' లనుచుఁ గార్యదర్శులు మార్గదర్శులై వెనుకకు నడచుచుండఁ గనుసన్నలతోఁ, జేతిజోడింపులతో, శిరఃకంపనములతో, మందహాసములతో, వ్రేలియూఁపులతో, నభిప్రాయప్రకటకములగు నాలోకనవిలాసములతో, నెవ్వరి నెట్లాదరింపవలయునో యట్లాదరించుచు మొకమాలుమడుగులపై నడుగు లిడుచు, నిమ్మళముగ సింహాసనము నొద్దకు వచ్చి, కూరుచుండుఁడని యందఱకు సంజ్ఞచేసి తాను గూరుచుండెను. రాజకార్యపులెక్క లుద్యోగులు వినిపించుచున్నారు. కొందఱ కిచ్చుచున్నాఁడు. కొందఱకు బిగబట్టుచున్నాఁడు. కొందఱ కెగఁబెట్టుచున్నాఁడు. సత్కార్యములందుఁ ద్యాగమెంతయో నిరుపయోగకృత్యములం దంతపిసిడితన మగపఱచుచున్నాఁడు. న్యాయ మెంతయో నిర్దాక్షిణ్య మంత కనఁబఱచుచున్నాఁడు. ప్రజలందు ప్రేమ మెంతయో భయంకరత్వ మంతకనఁబఱచుచున్నాఁడు. రాయబారుల బహుమానములు గొనుచున్నాఁడు. తాత్కాలికపుద్రోపుడుమాటలచే వారిని బంపుచున్నాఁడు. ఇష్టమయ్యును గొందఱతో మాటలాడకుండనున్నాఁడు. అనిష్టమయ్యును గొందఱతో మాటలాడుచున్నాఁడు. ఉబ్బెత్తుగ వచ్చిన నవ్వును బెదవులబిగింపుచే దబాయించుచున్నాఁడు. నడుమనడుమ కొన్నిగుల్లనవ్వులను జలామణీచేయుచున్నాఁడు. రాజ్యతంత్రమంతయు నెట్లు నిర్వహింపవలయునో యట్లు నిర్వహించుచున్నాఁడు.

చక్రవర్తిని జూచుటకు వచ్చినాఁడని చెప్పియుంటినే ఆ విరాగితో నింక మాటలాడలేదు. వేచియుండలేక యాతనిప్రాణము విసుగుచున్నది.

రాజసభకుఁ బోయినపిమ్మట మన యిష్టమా? మన తొందర లక్కఁడఁ బనికివచ్చునా? సమయ మగువఱకు నోరుమూసికొని పడియుండవలసినదే కాదా? సెలవు తీసికొని పోవువారు పోవుచున్నారు. తుట్టతుద కందఱు పోయిరి. మన విరాగి యొక్కఁడుమాత్రమే కొందఱు రాజభటులతో మిగిలియుండెను. అదిసమయమని యెంచి యాతఁడు చక్రవర్తియొద్దకుఁ బోయి యాశీర్వదింప మీరెవ్వ రని యాతఁ డడిగెను. నాతోఁ గొంత సేపు రహస్యముగ మీరు మాటలాడవలసియున్నదని విరాగి పలుక, భటుల నందఱ నావలికిఁ బొమ్మని చక్రవర్తి యాజ్ఞాపించెను. వారిద్ద ఱిట్లు మాటలాడుకొనిరి.

విరాగి:—చక్రవర్తీ! లోకములుకొండలలోయలలోపలఁ గూడ నీకీర్తి విహరించుటచే దర్శనము చేయవలయునని వచ్చితిని. యాజ్ఞవల్క్య శిష్యుఁడవై కర్మయోగి వైననీ వీజన్మముననే మోక్ష మొందగలవని పెద్దలవలన విని మీపుణ్యదర్శనమున నేనుగూడఁ దరింపవచ్చునని వచ్చి తిని. మీదర్శనము నా కగునో కాదో నేను వచ్చుసరికి నీవుప్రబలసమాధి నిష్ఠాగరిష్ఠత బ్రచ్ఛన్నచైతన్యుఁడవై యుందువో కాక బహిరంగముగఁ బ్రాణాయామము బట్టి పై కెగురుచునుందువో యని యనుకొంటిని. నిన్ను జూచి డిల్లపడిపోయితిని. కర్మయోగివని పేరొందిననీవుభవభోగి వని బిరు దొందుటకుఁ దగియున్నావు. ఏసంసారి కిన్నిభోగములున్నవి? ఏపామరుని కింతభవలంపటత యున్నది? ఆహాహా! కాలిక్రిందనున్న పాదు కలక్రిందఁగూడ పట్టుపఱపులు పఱపించితివే. పంచభూతములను బాని సలుగాఁ జేసికొని వానిచేఁ గొలువు చేయించుకొనుచుంటివే. ఈపనికి మాలినరాజ్యము నీ కెందుకు? సుఖపరవశుఁడవై నిన్ను నీ వేలుకొనలేక పోయినప్పుడు నీ వొకరి నేలుట యేల? అయ్యయ్యో! ఈయాశ్రితులేమి, ఈయుద్యోగులేమి, ఈ రాయబారులేమి, ఈవిచారణములేమి, ఈశిక్ష లేమి, ఈధనకాంక్షలేమి, ఈవేశ్యానృత్తగీతాదులేమి, ఈకవిగాయక

మాగధాదిస్తోత్రపాఠము లేమి, నిన్ను జూడగ నాకు వెఱ్ఱియెత్తుచున్నది. ఇట్లేలయుంటివో నాకుఁ జెప్పవలయును.

జన:—మునిచంద్రమా! నీవు బుద్ధిమంతుఁడవు. నాయందలి మహాభిమానముచే నిట్లు పలికితివి. ఇది యంతయు లాంపట్యమని నే నెఱుఁగక పోలేదు. ఈ మహాసంసారతంత్రమునఁ జిక్కుకొని తిరుగు చుంటినని యెఱుఁగకపోలేదు. కాని మూఢునకు నాకు నున్నభేద మే మనఁగా నే నిది వ్యర్థమని యెఱిఁగియుండియే తిరుగుచున్నాను. వాఁ డిదియే పరమార్థమని తిరుగుచున్నాఁడు. ఇద్దఱిలో నేనే దోషి నని తెలిసికొనకపోలేదు. ఎఱిఁగియుండియు నింక నేల యిందుఁ దిరుగుచుంటి వని యడుగుదువా? తప్పనిసరి యగుటచేత నాసుఖప్రారబ్ధముయొక్క శేష మింక నున్నది. అదికూడ ననుభవించువఱకు నేను దీనిని వదలుకొని నను నది నన్ను వదలదు. నాయనా! నే జేసినకర్మముయొక్క ఫలమును నే ననుభవింపక నాకుఁ దప్పునా? శ్లో॥ అవశ్యమనుభోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభం, నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటిశతైరపి. అని మీ వంటి విద్వాంసులే యానతిచ్చిరికాదా? అందుచేతఁ బ్రారబ్ధఫలానుభవ పూర్తియగువఱకు నోరు మూసికొని చచ్చిన ట్లనుభవింపవలసినదే.

విరాగి:—చక్రవర్తీ! నీమాటలు నాకు నచ్చలేదు. నీవు వదలి వైచిన సౌఖ్యములు తిరుగ నీవెంట నంటివచ్చునా? రాజ్యమును దృణ ప్రాయముగ వదలివైచిన నీయల్లుఁడగు రామచంద్రునితో సాకేతపుర రాజ్యము కూడఁ బోయినట్లు వినియుంటివా? స్వార్థపరిత్యాగశక్తి నీ యొద్ద లేదు. అందువలన నిట్టు లాడుచున్నావు.

జన:—నాయనా! చాలసంతోషము. నా కీసౌఖ్యసంఘాతమం తయు వదలిపోయి తిరుగ రాకుండుటకు న న్నేమి చేయుమందువో చెప్పుము.

విరాగి:—నీవు సౌఖ్యమును వదలుకొనుటకు సిద్ధపడియుంటివా? ముందది నాకుఁ జెప్పుము.

జన:—ఈ నిముసమందు వదలుకొందును. ఆసౌఖ్యములు నాకు తిరిగి రాకుండ నీవు చేయఁగలవా ? ముందది నాకుఁ జెప్పుము.

విరాగి:—అందులకు నాది పూచీ. హిమాలయమునకు రమ్ము పోదము.

జనకచక్రవర్తి ప్రధానునితో నిట్లు పలికెను. "నాకుఁ గొంతపని యున్నది. నే నీమునితోఁ బోయెదను. నే నెక్కడకుఁ బోయెదనో నన్ను గూర్చి యేప్రయత్నము జేయవలదు. నాయిష్టమువచ్చినప్పుడు తిరుగ వత్తును. నీవు న న్నేమియు నడుగవలదు."

అట్లు చెప్పి చక్రవర్తి విరాగితోఁ బోయెను.

*　　*　　*　　*

*　　*　　*　　*

వారు మహారణ్యమధ్యభాగమున నడచుచున్నారు. చక్రవర్తి కమితమగు దగవేసెను. చుట్టుపట్టుల మంచినీరము దొరకదయ్యెను. నే నెచ్చటికైనఁ బోయి తెచ్చిపెట్టెదనని విరాగి చెట్టుక్రింద నాతనిని బండపెట్టి పోయెను. రాజునకు విస్మృతి కలిగెను. ఇంతలో జనకచక్రవర్తియొక్క సామంతరాజొకఁడు తనకొడుకులను జక్రవర్తికిఁ జూపించుతలంపుతోఁ గొంత సైన్యముతో భటులతో నాశ్వికులతో సమస్తసామగ్రీ సమృద్ధితో బయలుదేఱి జనకచక్రవర్తి పండుకొన్న చెట్టుక్రిందనుండి పోవుచు నామహాతేజమును చక్రవర్తియని యెఱిఁగియుండుటచే నీమహానుభావుఁ డిక్కడ పడియుండుట కేమికారణమో యని తెల్లపోయి యాతనియొద్దఁ గూరుచుండి తనవైద్యులను బిలిపించి చక్రవర్తికి దాహశాంత్యాదులను జేయించెను. నిద్దుర మెలఁకువ రాకుండ నిమ్మళముగఁ బట్టుపఱుపులపై నాతని నుంచిరి. పైన తన పెద్ద డేరా వేయించి డేరా చుట్టు భటులను

గుఱ్ఱపుసవారులను గాఁపుగాయుచుండ నాజ్ఞాపించెను. తాపశాంతి కొఱకుఁ బన్నీరు భూమిపై జల్లించుచుండెను. పూవులసురటులతో దాసీ జనముచే విసరించుచుండెను. నిశ్శబ్దముగ మెలఁకువ కలుగుటకై మిక్కిలి సున్నితముగ వీణావాదనము జేయించుచుండెను. మహాచక్రవర్తి యారోగ్యమునకై ద్విజులచేఁ బ్రార్థనలఁ జేయించుచుండెను. ఒక్క గంటలోపల నిన్నిమార్పులు జరిగెను. అడవి పట్టణమయ్యెను. ఎందు చేత ? ఇన్ని సౌఖ్యములు పొందవలసిన వాఁ డరణ్యమున నుండుటచేత.

రాజునకు మెలఁకువ కలిగినది. సామంత రాజుచే సంగతులన్నియుఁ దెలిసికొనెను. ఒకముని యెవరైన నాకొఱకు వెదకుచున్నారేమో కనుఁగొనుమని చక్రవర్తియాజ్ఞ యయ్యెను. లోనికివచ్చెదనని యెంత సేపటినుండియో యడుగుచున్న సన్న్యాసియొకఁడు వెలుపల నున్నాఁడు. సెలవు లేకపోవుటచేత రానీయలే దని యచ్చటివా రెవ్వరో చెప్పిరి. ముని లోనికి వచ్చి బంగారుపీఠముపైఁ గూరుచుండి తనకుఁ బాదాక్రాంతులైన సామంతరాజపుత్త్రుల నిద్దఱ నాశీర్వదించుచున్న చక్రవర్తిని గాంచి "కర్మయోగి చక్రవర్తీ! నావలన మహాపరాధము గలిగినది. నాకు బుద్ధి వచ్చినది. నన్ను క్షమింపుఁ"డని బట్ట మెడఁజుట్టుకొని సాష్టాంగపడెను. ఈసన్నివేశ మచ్చటివారి కెవ్వరికిఁ దెలియలేదు. మునిని లేవనెత్తి నీవు మఱేమియు ననుకొనవల దని చెప్పి యాతనిని వినమ్రుఁడై యనునయించి సామంతరాజపరివారముతో, విరాగితోఁ దనరాజ్యమునకుఁ బోయెను.

ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

సాక్షి

సభావ్యాపారములు.

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను.

ఈదినమున నుపన్యాస మేమియు లేదు. సభలోఁ జదువఁబడుటకై వచ్చిన యుత్తర మొక్కటి మాత్రమే యున్నది. దీనిని జదివెదను. ఇది కొంత చిత్రముగానే యున్నది. దీనిని వ్రాసినయతనిపే రేదో తెలియదు. ఏయూరనుండి యిది వచ్చినదో యంతకంటెఁ దెలియదు. ఉత్తరముపై నున్న ముద్రఁ జూడఁగ నస్పష్టముగ నున్నది. ఏయూరనుండి వచ్చిన నేమి? ఎవరు వ్రాసిన నేమి? దానిలోని యంశములే మనకుఁ గావలసినవి కాదా? ఉత్తరమును జదివెదను.

సాక్షికి:—ఈయూర నొక బ్రాహ్మణి యున్నది. ఆమె కిప్పటికిఁ బదునాల్గు సంవత్సరములు. ఆమెతండ్రి మరణించి యొక సంవత్సరమైనది. ఆతఁడు శవవహనాది క్రియలచేఁ గొంతసొమ్ము సంపాదించినాఁడు. బిడ్డను మేనల్లుని కిచ్చి వివాహము చేసి యాతనిని తన యింటనే పెట్టుకొనినాఁడు. ఆపిల్లకుఁ బదవయేఁట వివాహమైనది. పదునొకటవ యేఁట నామె యీడేరినది. రజస్వలాస్నానదినముననే గర్భాధానము గూడ జరిగినది. ఇట్లు తన బిడ్డయు నల్లుఁడు రెండు సంవత్సరములు కాఁపుర మొనర్చినతరువాత నాబ్రాహ్మణుఁడు మరణించినాఁడు. ఉన్న సొమ్మంతయుఁ గూఁతునధీనమైనది. తాను మగఁడుమాత్రమే యింటిలోనుండ లేక భటు నొక్కని సాయముకొఱ కింటిలోఁ బెట్టుకొనినారు.

ఈబ్రాహ్మణికి భర్తయందు వెఱ్ఱిమమకారము లేదు. భర్తకు భార్యయం దెంతయనురాగ మైన నున్నది. ఆమెకనుసన్నలను మెలఁగుచు నామెకు సమస్తోపచారములను జేయుచుండెను. తన్నాశ్రయించి సేవించినకొలఁదియు నాతనిపై నామె మనస్సునం దనిష్టత హెచ్చుచుండెను. భర్త మిగుల దేహదార్ఢ్యసంపన్నుఁడే. రూపవంతుఁడే. పరస్త్రీపరాఙ్ముఖుఁడే. అయిననేమి? అతనియోగ్యతలన్నియు దోసములుగా నామెకుఁ గనఁబడుచుండెను. భర్త తలయెత్తి యామెను చూడఁగ నామె కనులు మూసికొని తలవంచుకొనుచుండెను. భర్త దగ్గఱకుఁ రాఁగా నామె దూరముగఁ బోవుచుండెను. భర్త తనతో మాటలాడఁగ నామె విననట్లు భటునిఁ బిల్చి యేదియో చెప్పుచుండెను ఇట్టిభర్త కేమిసుఖమున్నది? వీరి దాంపత్యములోని చిత్రములను వాణీదాసునివంటి కవి వర్ణింపఁదగినది కాని నేను జెప్పఁజాలను. మీ జంఘాలశాస్త్రివంటివాఁడీదాంపత్యసౌఖ్యమునుగూర్చి యుపన్యసింపవలయునుగాని నావలన గాదు. చప్పనిమాటలతోఁ జచ్చుచచ్చుగా మాత్రమే వ్రాయఁగలవాఁడను.

ఇది యిట్లుండగా నీమెతండ్రికి మేనమామ మనుమఁడొకఁడు వచ్చెను. ఆతని నీసంసారిణి గౌరవించి యాదరించుచుండెను. ఆతఁడట్టి రూపవంతుఁడు కాఁడు. శరీరదారుఢ్యముకూడ బాగుగానున్నవాఁడు కాఁడు. ఈమెభర్త కాకపోవుటయే యాతని సుగుణమని యెన్నఁదగి యున్నది. ఆమెకు నతనికిఁ గొంతకాలము కనుసన్నలు నడచెను. తరువాత గొన్నిదినములు మునిమునినవ్వుల 'లావాదేవీలు' జరిగెను. కొన్ని దినములు చిన్నచిన్నమాటలు జరిగెను. తరువాత సావకాశముగాఁ బుక్కిటిపురాణములలోను, లోకాభిరామాయణములోను, లొట్టాబట్టీయములోను కొన్నిదినములు నడచెను. అందుపైన ప్రమాదవశమునఁ జేతులు చేతులు కలియుటలు, నట్టినొచ్చుకొనుటలు, నిట్టిక్షమాపణలు

జరిగెను. అందుమీఁద తొందరతొందరగ వదులువదులుగా స్తస్పర్శ ములు, పిమ్మట కొంతబిగింపులు, రవంత గిలిగింతలు, కాసంత యిగిలింతలు చెలరేఁగెను. అటుపైన బెదరుబెదరు నాలింగనములు, అట్టెవిడిపోవుటలు కలిగెను. అందుపైన మూతిమూతి కలియుటలు, శిరఃకంపములు మొద లైనవి జరిగెను. అంతటితోఁ గొన్ని దినములాగెను. స్వభావసిద్ధముగ నద్భుతమైన యీశృంగారగ్రంథముయొక్క ప్రతిపదార్థమంతయుఁదనకు బాగుగఁ దెలియకపోయినను రవంతభావమైనను భర్తకు తెలిసియుండక మానదు.

భర్త యెంత చేతగానివాఁడైనను భార్య యెంతస్వతంత్రురాలై నను భర్త యింటిలో నున్నంతకాలము భార్యకు విశేషస్వేచ్ఛయుండుట కవకాశము లేకపోయినకారణముచేతఁ గాఁబోలు బాహ్యవిలాసముల తోడనే కాలక్షేపము జరిగినది. భర్త యిల్లువిడిచి లేచిపోయిన బాగుగ నుండునని భార్య యనుకొనినది. ఇంతలో దైవవశమున భర్తపెద తండ్రికి ప్రాణముమీఁదికి వచ్చినదని యాతనికి తంతివార్త వచ్చినది. అంతట నాతఁడు పోయినాఁడు.

భర్త యింటనుండినంతసేపు పైయపేక్షకలిగి యుండినభార్యకు భర్తవెళ్లినది మొదలావృత్తి సన్నగిల్లెను. ఇంటిలోనున్నవాఁ డెన్ని విధముల బతిమాలినను నీమె యంగీకరింపలేదు. అది గాక నింటిలో భర్త యున్నప్పు డెందఱు పరపురుషులున్నను బరిసిపాఱిపోవునుగాని భర్త యింటిలో లేనప్పుడు మాత్ర మొక్కపురుషునినైన నింట నుండ నిచ్చుట సానివృత్తికంటె భిన్నము కాదని యెఱింగియుండికాఁబోలు నాతని నాయూరనే మఱియొక్క యింటనుండుమని చెప్పెను. ఈమె మిక్కిలి నాగరకతగల స్త్రీయగుటచేత ననేకులగు నుద్యోగు లీమెతోఁ గరచాలన మొనర్చి మాటలాడుటకు వచ్చుట గలదు.

తరువాత గొలదిదినములలోనే ఈమెకు పక్షవాతము వచ్చెను. అట్లామె యొక్కసంవత్సరము మంచముమీఁదనే యుండెను. ఆమె

మిత్రుఁడు తఱచుగ వచ్చిచూచుచుఁ, జేతనైనయుపచారములను జేయు చుండెడివాఁడు. భర్త యెక్కడ నున్నాఁడని యామె తఱచుగా నీతని నడుగు చుండెను. ఆతని పెదతండ్రి గ్రామములోనే యున్నాఁడనియు, నక్కడ నాతఁడు చిన్నపొలమును సంపాదించుకొని వ్యవసాయముచే జీవించుచున్నాఁడనియు, నిక్కడ కింక రాఁడనియుఁ దనకాయూరనున్న మిత్రుఁడొకఁడు వ్రాసినాఁడని యామెతో నాతఁడు చెప్పెను. ఇట్లుండ నామెకుఁ బక్షవాతము పూర్తిగ నిమ్మళించెను. నామాట యేమని యామెను మిత్రుఁ డడిగెను. "నీవు నన్ను బెండ్లి జేసికొనవీలు లేదు. నేను పడుచుకొనుట నాకిష్టము కాదు. నన్నేమి చేయుమంటివి" యని యామెపలికెను. "నిన్నే నేను వలచితిని. నిన్ను వదలువాఁడనుగాను" అని యాతడు పట్టుపట్టి కూరుచుండెను. ఇట్లుండ నొక్కనాఁడు భర్త పెదతండ్రియొద్దనుండి యామెకుఁ దంతి వచ్చెను. తనభర్త మరణించి నట్లు దానిలో నుండెను. ఇక్కడకుఁ బీడ వదలినదని యిద్దఱుకూడ సంతోషించిరి.

భర్తమృతికై యనేకు లీమెను బరామర్శించిరి. నెలదినములు కాకుండనే తాను దనబుత్రుని వివాహముచేసికొందునని యామె ప్రకటించెను. సహజమైనప్రేమ, దేశకాలాబాధితమని యందఱు సంతోషించిరి. వివాహదినమున నీమెను జూచుటకు వచ్చిన యుద్యోగులకు లెక్క లేదు. ఒక హైకోర్టుజడ్జి కాఁబోలు నిందుకొఱకు సెలవు పుచ్చుకొని **Orr & Sons** నుండి యొక హారముతో నామెను జూచుటకు వచ్చి యామెనాగరకతకు, యోగ్యతకు మిక్కిలి సంతోషించుచు నొక్క చక్కనియుపన్యాస మిచ్చెను. సిద్ధాన్నము కావున నారాత్రియే గర్భాధానము. రాత్రి గర్భాధానశయ్యయొద్దకుఁగూడ నెందఱో యుద్యోగులు వచ్చి యా యదృష్టవతిపై నభివందనములు వర్షించిరి. డిస్ట్రిక్టుబోర్డు ప్రెసిడెం టొక్కఁ డామెతోఁ గరచాలనమొనర్చి కెంపు పొడిగలయొక

బంగారపు సూది యామెపైటపైఁ గ్రుచ్చెను. ఉన్నతన్యాయస్థానాధి కారి యొకఁడు వచ్చి యామె మస్తకమందు హస్త ముంచి రెండవ హస్తముతో నామెబుగ్గలు పైకెత్తి పవిత్రప్రేమ పూర్ణమైన, దేవతా సంబంధమైన యొకముద్దును నుదుటిపైఁ బెట్టుకొనెను. అందఱు కర తాళము లిచ్చిరి. వధూవరు లన్యోన్యప్రేమ గలిగి సుఖింతురుగాక యని యాశీర్వదించి గది తలుపులు వేసిరి.

ఇంతటినుండి విచిత్రమైనగాథ యారంభమైనది. చిరకాలమునుండి గాఢాశ్లేషమునకై యువ్విళ్లూరుచున్న దంపతులు కలిసి యొకరిపై నొకరు చేయి వైచుకొని, తాంబూలమును వైచుకొని, పండుకొని యురితీసినంత బింకముగాఁగౌఁగిలించుకొనిరి. అంతట పుస్తకముల బీరువా ప్రక్క నొక్కనీడ యామెకుఁ గనఁబడెను. ఏమోయని కొంతసంశయించి బీరువానీడయై యుండునని యూరకుండెను. ఈసారి మిగులగాటముగా ముద్దిడుకొనుచుఁ బ్రమాదమున వెనుకఁజూడగా నీడ కదలుచున్నట్లుకనఁ బడుచున్నది. కదలుట యేలనని జడిసి యానీడను భర్తకుఁ గనబఱచెను. ఆతఁడుచూచి మరేమియు లేదు. పండుకొనుమని యామె కన్నులుమూసి లేవఁబోవఁగా వద్దు, వద్దు, నాకక్కఱలేదు. నాపూర్వభర్త స్వరూప మదిగో గొంతు పిసికెదనన్నట్లు సంజ్ఞయొనర్చుచున్నాఁడని బలవంతముగ నామె లేచికూరుచుండెను. ద్వితీయభర్తకూడ లేచి చూడఁగా నీడయు లేదు. జాడయునుగూడ లేదు. అంత నిద్దఱుకూడ నవ్వుకొనుచుఁ దిరుగఁ బండుకొని యిట్లు మాటలాడుకొనిరి. నాభర్త దయ్యమైనాఁడు కాఁబో లునని యామె యనఁగా దయ్యములు లేవు, భూతములు లేవు. నీహృ దయమం దున్న యాతనివిగ్రహము నీయెదుటఁ గాంచుచున్నావు. ఇది మనస్సంబంధమగు నింద్రజాలము గాని మఱొకటి కాదు. నీవు నాయొద్దఁ బండుకొనుటతోడనే పూర్వసంస్కార విశేషమువలన నీభర్తను గాట

ముగాఁ దలఁచుకొంటివి. అంత నాతని స్వరూపమును పైనఁ గాంచితివని నూతనభర్త యామెను సమాధానపఱచెను.

గీ. కాతరుఁడు మదిఁ గలపాము. గాంచు నెదుట
విరహి యెదుటఁ జూచును లోన వెలయుచెలిని
మెదటిలోని స్వర్గమును కవియెదుటఁ గాంచు
మనసు చూడు మన్నట్టులే కనులు చూచు.

ఈసారి తప్పకుండఁ బండుకొనవలయునని మహోత్సాహమునఁ బ్రయత్నము సల్పగఁ దిరుగ నానీడయే యిద్దరకుఁ బ్రత్యక్షమైనది. ఇది యేమియు బాగుగ నున్నది కాదు. దీపమార్పి పండుకొందమని భర్త భార్యతోఁ జెప్పగ, నామె యెంతమాత్ర మంగీకరింపలేదు. నాకు భయము వైచుచున్నది. అక్కడ నేమున్నదో చూచిరమ్మని భార్యభర్తను గోరెను. ఏమియు లేదు పండుకొను మని భర్త బలాత్కారప్రయత్న మునకు సిద్ధముకాఁగా నింతలో నేమయ్యెనో యెవ్వరికిఁ దెలియదు. కాని తెప్పపాటుకాలములో గర్భాధానపుఁ బెండ్లికొడుకు చచ్చిపడియుండెను. ఎట్లు చచ్చినాఁడో యెవ్వరికిఁ దెలియదు. కెవ్వుమని యింటికప్పెగిరి పోవునంత కేక వైచి యాతనిభార్య క్రిందఁ బడిపోయెను. గదివెలుపలి వారు భయపడి తలుపులయుతక లెత్తి లోనఁ బ్రవేశించిరి. ఆమెకుఁగొంత సేపటికి స్మృతిరాఁగ నీసంగతులన్నియు నామెవలనఁ దెలిసినవి. ఈసంగతి రక్షకభటులకుఁ దెలుపగ, వారేమో ప్రయత్నించుచున్నారు.

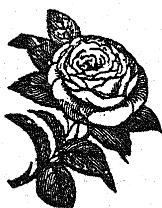
ఇది జరిగినకథ. దీనిని మీరు ప్రచురింపవలయును.

చిత్తగింపవలయును.

ప్రచురింపవలయునా లేదా యని జంఘాలశాస్త్రి సభవారి నడిగెను. పోలీసువిచారణలో నున్న వ్యవహారమునుగూర్చి మనయభిప్రాయ మేమో తెలుపఁగూడదని యొక్కఁడనెను. అభిప్రాయ మక్కఱ లేదు. ప్రచురించుటలోఁ దప్పు కనఁబడదని యొక్కఁడనెను. వితంతువివా

హాములు చేసికొనఁదలఁచిన మన సోదరీమణుల కిది కొంత నిరుత్సాహ ముగా నుండును గావునఁ బ్రచురింపవలదని మఱియొక్కఁ డనెను. చచ్చిన భర్త లందఱు దయ్యము లై తమవితంతువులప్రక్కలలోనికి రాత్రిభాగమునందు వచ్చుచుండునెడల నిఁక వివాహము లెందుకు? క్రొత్తవారి విశేషము మాత్ర మేమున్నది? అందుచేత నిరుత్సాహ ముగా నుండదు. ప్రచురింపుమని యొక్కఁడనెను. ఇది ప్రధానసాక్షిలోఁ బ్రచురింపక సభావ్యాపారసాక్షిలోఁ బడవేయవలయు నని యింకొక్కఁ డనెను. అందఱు గూడ నీకడపటి యభిప్రాయమును మన్నించిరి.

ఓం శాంతిశ్శాంతిశ్శాంతిః.

సాక్షి

భవభూతి.

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

నాయనలారా? ఒక సంస్కృతపండితుఁడు విమర్శకుఁడు మన సభలో నొక చిన్నవిమర్శనము చదివెదనని కోరినహేతువుచేత నంగీకరించితిని. మీ రా విమర్శనమును శ్రద్ధతో వినవలయును. అయ్యా! శాస్త్రులుగారూ! మీరికఁ జదువఁగోరెదను.

అంతనొక శాస్త్రులుగా రుపన్యాసరంగ మెక్కి కంటికి జోడు పెట్టుకొని యిట్లు చదివెను:

భవభూతి భారతీయమహాకవులలో నొకఁడు. మాలతీమాధవీయము, మహావీరచరిత్రము, ఉత్తరరామచరిత్రము నను పేళ్ళుగలమూఁడు నాటకము లీతఁడు వ్రాసినాఁడు. వానిలో నుత్తరరామచరిత ముత్తమమైనది. ఈకవి యుత్తమకవులలో నొకఁడు. ఆతని కవిత్వ మత్యంతలలితమైనది. మృదుల మృదులతర మృదులతమాధికశబ్దములను వర్ణ్యవిషయానుసారముగా కూర్చి కవిత్వము జెప్పిన మహామహుఁడు. శబ్దార్థములు రెండును సమానగౌరవముతోఁ జూచునుద్దేశము కలవాఁడయ్యును నొక్కొక్కప్పుడు శబ్దముల యింద్రధనుస్సురంగులకు వ్యామోహపడి సందర్భమును కొంచె మలక్ష్యము జేయును. అదిగాక నచ్చటచ్చట మనుష్యప్రకృతి పరీక్షయందుఁ దేలిపోయినట్లు గనఁబడుచున్నది. ఈతఁ డెంత ప్రయోజకుఁడయ్యును సమకాలికులచే మిక్కుటముగాఁ దిట్లుదినినవాఁడు. సమకాలికులచేఁ దిట్లు తినుటకు ప్రయోజకతాప్రయోజకతాభేదము లేదు. పరోపకారావేశమున త్యాగమును జేయువారిని కీర్తిభిక్షుకు

లనియును,స్వగౌరవప్రకటకులనియుఁ బ్రజలు దూషించుచున్నారు. ప్రజా సౌఖ్యాభివృద్ధికై భాషాగౌరవవృద్ధికై పాటుపడు ప్రభువులను బరిపాలకబిరుదవాంఛాలాలసులని ప్రజలు నిందించుచున్నారు. దేవభక్తిచే మహాక్షేత్రములందు దేవాలయములను నిరతాన్నశాలలను స్థాపించువారిని పూర్వకృత బ్రహ్మహత్యాదిదోషనివారణకై చేయుచున్నారని జనులు దూషించుచున్నారు. ఏపని యెట్లు జేసినను దిట్లు తప్పవు. చిత్రలేఖకునికిఁ బాంచాలికారచనయందుఁ గల్పన లేదనియు రహస్యముగాఁ దీసికొని దాఁచియుంచిన ఫొటోలను బెద్దజేసి వ్రాయు దొంగయనియు ప్రజలు తిట్టుచున్నారు. తంత్రజ్ఞునికి గాత్రములేదనియు, గాత్రజ్ఞునికిఁ దంత్రములేదనియు, రాగకల్పన పూర్తిగా నున్నవానికిఁ బల్లవిజ్ఞానము తక్కువయనియు, నందఱుకూడ ముండలముఠాదారులనియు గాయకులను దూషింతురు. ఇఁకఁ గవిబ్రదు కెట్లున్నదో చెప్పనా. కవిత్వమల్లిన వాని కొక్క ముసలిదియో, పడుచుదియో, యటునిటు కానిదియో, సువాసినియో, వితంతువో, యటునిటు కానిదియో యొక్కతె ప్రక్కదాపుగా నుండక తప్పదని జనులనమ్మకము. దేవుఁడున్నాఁడను నమ్మకముకంటె జనుల కిది దృఢతరమై యున్నది. దేవీభక్తుఁడగు కాళిదాసునకుఁ గూడ నీనింద తప్పినదికాదు.కవియనఁగా సోమరి, ప్రపంచజ్ఞానశూన్యుఁడు. తిక్కతత్త్వముగలవాఁడు, స్వతంత్రమైన వృత్తిచే జీవించువాఁడుకాఁడు. ఒకనినీడనుదిరిగి బ్రదుకువాఁడు. అందఱకు దాసుఁడు. కానిఎవఁడు చెప్పిన మాటనువినువాఁడుకాఁడు. అందఱిని దిట్టువాఁడు,అందఱిచేతఁ దిట్లుతినువాఁడు. దరిద్రతలో నింత తెగనీల్గు మఱి యెచ్చటనులేదు. చేతగానితనములో నింతగర్వము మఱి యెచ్చటనులేదు. ప్రత్యక్షమందుఁ జేత రాగికాసులేకున్నను భావనలోఁ దలక్రింద మేరువుగలవాఁడు. ఆపూట కన్నములేకచావు-ఆచంద్రార్కముగ శాశ్వతుఁడనను నమ్మకము కలవాఁడు. బ్రహ్మదేవుఁడు తన్ను బాగుజేయ యత్నించినను బాగుపడువాఁడు

సా. క్షీ.

ఒకఁడోష్ఠము విఱుచు నొకఁడు వంకగ నవ్వు
నొక్కఁడు పూర్వకవుల నుబ్బిపొగడు
ఎట్లున్నదండి యం చేడ్వగ సకిలించి
ఊ యున్నదని సొగఁదీయు నొకఁడు
ఆ. వె. వ్రాయుచుండ బాధ వ్రాయుపిదపఁ దిట్లు,
కడుపుమంట మిగులు గలుగు కవికిఁ
బుట్టుకంటె ఘోరపూర్వజన్మారబ్ధ
కఠినఫలము లేదుగాదె యకట.

అని ఒక్కకవి కూనురాగమునకుఁ బెద్దయేడ్పునకు నడుమనున్న కంఠమాధుర్యముతో నేడ్చెను.

భవభూతికూడ నట్లె ప్రజలవలనఁ దిట్లు తినినవాఁడే. కోపము పట్టలేక యతఁడు ప్రజలఁ దిరుగబడి తిట్టినాఁడు.

శ్లో. యేనామ కేచిదిహ నః ప్రథయంత్యవజ్ఞాం
జానంతు తే కిమపి తాం ప్రతి నైషయత్నః
ఉత్పత్స్యతే మమ తు కోపి సమానధర్మః
కాలోహ్యయం నిరవధిర్విపులా చ పృథ్వీ.

ఈకవి గర్వభూయిష్ఠుఁడు. తన్ను స్తుతింపనివారిని నిందించుస్వభావముగలవాఁడు. ప్రజలు కవిదూషణము చేసినప్పుడు కవి ప్రజాదూషణ చేసిన తప్పేమున్నది. కవుల కెంతసేపు నాత్మస్తోత్రము, పరహేళనము, వానితోపాటుగర్వము నసూయయు సాధారణమగు నవగుణములు. కవులకున్న పౌరుషము యుద్ధవీరులకు లేదు. వారి కున్నయసూయ జారులకు లేదు. వారికున్న స్వస్తోత్ర పరనిందలు పడుచుసానులకు లేవు. తిట్లు తిట్టుటయందుఁ దినుటయందుఁ గూడ మహాఘనులు. తన కవిత్వమును ప్రజలు నిందించుచున్నారని కడుపు మండుటచేత చిత్తము పుండగుటచేత భవభూతి యీశ్లోకమును జెప్పినాఁడు. దానియర్థమిది. "ఎవ్వరైన మా

తిరస్కారము ప్రకటింతురుగాక వారుగూడ నేదియో కొంచెము తెలిసినవారే యగుదురు. అట్టివారికొఱకు నే నీగ్రంథమును వ్రాయలేదు. కాల మంతము లేనిదగుటచేతను, భూమి విశాలమగుటచేతను, నేకాలమందైన నేస్థలమందైన నావంటి బుద్ధిధర్మముగలవాఁడు పుట్టగలఁడు" కాని దీని యాంతరంగికాభిప్రాయ మేమనగ, "నాకవిత్వము మిగుల సారవంతమైనది. దానిలో నున్న విశేషమును, రసమును నాస్వాదించుట కీకాలపువా రశక్తులై పోయినారు. గుడ్లగూబ తన యక్షిరోగమును నిందించుకొనక యర్కతేజమును నిందించునట్లు లీయసమర్థులు తమ రసగ్రహణషండత్వమును నిందించుకొనక భారతీమండనాయమాన మగు నాకవిత్వమును దూఱుచున్నారు. ఇట్టి రసహీనాగ్రేసరులను సంతోషపెట్టుటకు నేను గవిత్వము చెప్పినవాఁడనుగాను. నేను నాకవిత్వము నెంత కళాకౌశల విశేషముతోఁ జెప్పితినో యంతకళాకౌశలసామర్థ్యమున్న వాఁడు ముందెప్పుడైన నెక్కడనైనఁ బుట్టవచ్చును. వాఁడే నాకవిత్వమును గ్రహించి యానందించుఁగాక. వానికొఱకే యిప్పు డీకవిత్వమును జెప్పుచున్నాను. అట్టివాఁ డుద్భవింపఁగలఁ డనునిశ్చయ మేమిగల దందురేమో ధరామండల మత్యంతవిశాలమైనది. కాలము పరిమితిశూన్యమైనది. ఎందులకుఁ బుట్టఁగూడదు" ఇవి యేమి సాధారణవాక్యములా? ఎంత యాత్మశక్తి విశ్వాసమున్న వాఁడిట్లు పలుకవలెను. ఎట్టి పాండిత్యమదమత్తుఁ డిట్లు పలుకవలయును. జనులయం దెంతరోఁతగలవాఁ డిట్లు పలుకవలయును. ఆ మహాకవి యెంతబుద్ధిశాలి, యెంత కవితాపటిమకలవాఁడు, యెంత ప్రాణము విసుగకపోయినయెడల నింతతేలికగ మాటలాడును. ఎంత రసస్ఫూర్తి గలవాఁడు, యెంతబాధపడకుండిన, నెంత యొడలు చిల్లులుపడకుండిన నింతవేలవముగఁ బలుకఁగలఁడు. జనులను సంతోషపెట్టఁ దలఁచి తా నేడ్చువాఁ డొక్క కవియే. పుణ్యమునకుఁ బోయి బూతులు తినువాఁ డొకకవియే. ప్రజాసేవకుఁ బోయి బడితె

బాజా కధీసుఁ డగువాఁ డొకకవియే. భవభూతివంటివాని బ్రతుకే కడతేఱినప్పు డిప్పటివారిమాట చెప్పవలయునా ? కాళిదాసుఁడుమాత్రము జనులతిట్లగుఱికి దాఁటిపోఁ గలిగెనా ? ఆతనికవిత్వములోఁ బటుత్వము తక్కువ యనియు నాతఁడు యమకకవిత్వమున నజ్ఞుఁడనియు నింకనేమో ప్రజలు నోటికివచ్చినట్లెల్ల దూషింపలేదా ? కాళిదాసుఁడు గంభీరుఁడు. భవభూతి బేలగుండెకలవాఁడు. కాళిదాసుఁడు గడుసుకవి. ఈతని నెందఱు తిట్టినను దన శాకుంతల నాందిలో “శ్లో. ఆపరితోషా ద్విదుషాం న సాధు మన్యే ప్రయోగవిజ్ఞానం, బలవదపి శిక్షితానామాత్మన్యప్రత్యయం చేతః” అని వ్రాసినాఁడు. ఇది యెంతలౌకికపు వ్రాఁతయో చూచితిరా ? తన్నుఁ దూలనాడుచున్నవారిని విద్వాంసులని శ్లాఘించుచున్నాఁడు. వారి శిరఃకంపనమే తనకుఁ గావలసిన దనుచున్నాఁడు. అది లేనియెడల దనగ్రంథ మసాధువనుచున్నాఁడు. ఆహా! ఇవి యెంతగడుసుమాటలు! తిట్టువారి నోటి కింతకంటె గట్టిమంత్రమేమున్నది ? తిట్లు స్తోత్రమువలననే యడఁగును గాని తిట్లవలనఁ బోవునా ? ఈమాత్రపు బ్రకృతిరహస్యమును గ్రహింపలేక భవభూతి తెగిపడి తిట్ట నారంభించినాఁడు. ఉత్తమకవుల ప్రాశస్త్యమును సమకాలికులే కాదు. కొంచెము తరువాతివారుగూడ గ్రహింపలేరు. షేక్స్పియరుయొక్క మహాప్రజ్ఞ నాకాలములో గ్రహించినవా రేరి? బ్యాకన్ వంటివాని కనులకే యీమహాకవికళాకౌశలము కనఁబడలేదే. ఆతని తరువాతివా రగు జాన్సన్ మొదలగువా రీకవికి లేనిదోషములను గల్పించి తూలనాడిరి. జాన్సన్ కంటికి, నాంగ్లేయ సారస్వతతిమింగిల మని పేరొందిన వానికంటికి పోపు అనువాఁ డెక్కువకవిగాఁ గనఁబడినప్పుడిఁకఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది ?

పాపము. భవభూతి యిట్లే ప్రజలతిట్లవలన బాధపడినాఁడు. ఏమి చేయవచ్చును? కవితాప్రారబ్ధమున్న ప్రతినిర్భాగ్యున కీబాధ తప్పదు. కొందఱు కవులు విని విననట్లుందురు. కొందఱు కవులు వినకుండ నెన్ని

ప్రయత్నములైనఁ జేసికొందురు. కొందఱు విని ముసిముసి నవ్వుల్వా నవ్వి యూరకుందురు. కానిలోకబాధ పడనివాఁడొక్కఁడును లేఁడు. ప్రజలను దిరుగఁబడి నోటికసిదీఱ తిట్టుట కవకాశమునకై కొందఱు వేచియుందురు. అట్టి యవకాశము రాకపోయినను గల్పించుకొందురు. భవభూతి ఉత్తరరామచరిత్ర నాందీప్రస్తావనలో విమర్శకులఁ దిట్టుట కట్లవకాశమును బుద్ధిపూర్వకముగఁ గల్పించుకొనినాఁడు. ఎట్లో వినుఁడు. నటసూత్రధారసంభాషణములోనిభాగ మిప్పుడు మీకు విన్పింతును వినుఁడు. బ్రహ్మశ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారి యాంధ్రీకరణ మనుసరింతము.

సూత్ర:—మన కిదియంతయు నేల ? నిజకులమర్యాదానుసారముగ రాజద్వారమునే సేవింతము రమ్ము.

నటు:—అట్లయిన, రాజుగారియొద్దఁ బఠించుటకై నిర్దిష్టమైన స్తోత్ర మొకటి రచింపుము.

అంతటితో రవంత యాగుదము. రాజద్వారమును సేవించుట నిజకులమర్యాదానుసారమైనప్పుడు నిజకులమర్యాదానుసారముగ నటుఁడు రాజుగారియొద్ద మామూలుగాఁ బఠించుచున్న స్తోత్రములను బఠింపవలయునే కాని యీరాత్రి నటునకు ప్రత్యేకముగ నిర్దిష్టమైన స్తోత్ర మెందులకు ? ఒకవేళ ప్రతిదినమును నూతనస్తోత్రమును జరుపవలయునన్ననిర్బంధము నటునకున్నదా ? ఉండదు. కాని యున్నదే యనుకొనుఁడు. ఉన్నప్పుడందులకై నటుఁడు మహారాజకవిని గోరవలయును కాని నాటకపాఠములను చెప్పు సూత్రధారుని వేడనేల! సూత్రధారుఁడు మాత్రము కవి కాఁగూడదా ? ఎక్కఁడను వినలేదు. సరే. కవి యని యంగీకరింతము. అందుపైన సూత్రధారుఁ డేమనియెనో విందురా.

సూత్ర:—శ్లో. సర్వథా వ్యవహర్తవ్యం కుతో హ్యవచనీయతా
యథా వాచాం తథా స్త్రీణాం సాధుత్వే దుర్జనోజనః.

దీనియర్థ మేమనఁగా, జనులు నిందింతురను భీతిని వదలిపెట్టి నిర్దుష్టముగాఁ గవిత్వము చెప్పవలసినది. నింద లేదన్నమాట యెన్నడును లేదు. కవులవాక్కుల యెడలఁ గాంతలయెడల జనులు తప్పునే తడవు చుందురు. నటుఁడు నిర్దుష్టమగు స్తోత్రమును కోరినప్పుడు సూత్రధారుఁ డిదియంతయుఁ జెప్ప నేల? నటుని మాటకు సూత్రధారునిమాట సందర్భమైన ప్రత్యుత్తరముగాఁ గనఁబడుచున్నదా? ఒకవేళ నటుఁడు "సూత్రధారా! నేను స్తోత్రము రచియించినయెడలఁ దప్పులు వచ్చునేమో నీవే నిర్దుష్టముగాఁ జెప్పవలసిన"దని కోరినయెడల సూత్రధారునిపై ప్రత్యుత్తరము కొంత సందర్భముగా నుండునేమో భావికథాసూచనకు నంతకంటె ముఖ్యమైనది విమర్శకులను దిట్టుట కీయవకాశమును బుద్ధిపూర్వకముగఁ గవి కలిగించుకొనినాఁ డని నాకుఁ దోఁచుచున్నది.

సోదరులారా! పై శుక్రవారమున నుత్తరరామచరిత చిత్రపటము అను విషయమును విమర్శింతును. అపండితుఁడవు, ననామకుఁడవగు నీవు భవభూతిని విమర్శింతువా? తప్పుకాదా? ఊరకుండుమని నన్ను దిట్టుదురా? కవులగ్రంథసంచయమునకు, కాఫీహోటలునకు, నాకు భేద మగపడ లేదు. హోటలునకుఁ బోయి పాకపుగారెలు తినునప్పుడు పాకములోఁ దగినంత బెల్లము వేయలేదని యనుటకు నాకధికారము లేదా? నీవు మంచివంటగాఁడవైనట్లే తెగనీల్గుచున్నావే యని పైవారుకాని, యధికారిగాని నన్నుఁ దిట్టుట ధర్మమా? కవిత్వమేమి, చిత్రలేఖనమేమి, యభిరుచి ప్రధానమైన కళలు. నాయభిరుచి కనుకూలమైనదానిని నేను బాగున్నదందును. లేనిదానిని బాగులేదందును. అది నాజిహ్వాలోని గుణముకావచ్చును. దోషము కావచ్చును. ఆమాత్రమునకుఁగవులకు నాపైఁ గోపమెందులకు? ప్రజలకు నాపైఁ గోపమెందులకు? నేను బాగుగా లేదన్నది బాగుగానుండఁగూడదా? నేను బాగుగానున్నదన్నది బాగుగా నుండఁ గూడదా? కవులు గ్రంథములను దేశమున నెప్పుడు

విడిచిపెట్టినారో యప్పుడే ప్రజలు వానిని విమర్శింప నధికారముగల వారైనారు. కళలకైనను గేవల మభిరుచియే ప్రధానమా? మంచిచెడ్డలను బరిశీలించు ప్రకృతిసూత్రములేవియు నక్కఱలేదా?. యని యధిక్షేపింతురా? ప్రకృతిసూత్రములను బట్టి వ్రాసినవా రెందఱు? అట్లు పరిశీలించినవా రెందఱు? నీరుచి ననుసరించి నీవు వ్రాసినావు. నారుచి ననుసరించి నేను విమర్శించినాను. బొమ్మలో నాయుఁడుగారి మొగము సరిగా లేదని నే నంటిని. ఉన్నదని నీ వనుచున్నావు. తగవు పరిష్కారమున కేప్రకృతిసూత్రములు కావలయునో చెప్పఁగలవా? కావున నాచింతవలదు.

ఓం శాంతిశ్శాంతిశ్శాంతిః

సాక్షి

ఉత్తరరామచరితము – పటము

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

భవభూతియుత్తరరామచరితమునుఁ గూర్చి కొలఁదిదినముల క్రింద నుపన్యసించిన యాతఁడు తిరుగ నొక విమర్శనము చదువును. శ్రద్ధతో వినవేఁడుచున్నాను. శాస్త్రులుగారిట్లు చదివిరి:—

ఉత్తరరామచరితములోని చిత్రము సారస్వతప్రపంచమందుఁ జిత్రమై యున్నది. నాటకములలో నంతర్నాటకములున్నవి. ఇంద్రజాల ప్రదర్శనము లున్నవి. కాని తమచరితమే చిత్రపటమున వ్రాయించి తామే చూచుకొని జనులు సంతోషించుటయో, ఏడ్చుటయో జరుగుటమాత్ర మీనాటకమందు మాత్రమే యున్నది. ఉత్తరరామచరితము త్తరకాండలోని గాథతో సంబంధించినది. ఈకాండ వాల్మీకిరామాయణమునఁ జేరలేదనియుఁ బ్రక్షిప్తమనియుఁ గొంత ప్రతీతి యున్నది. కాని యుత్తరకాండకూడ వాల్మీకికృతమే యనియు నుత్తరకాండ కూడ రామాయణములో నొక్కభాగమేయనియు భవభూతి యభిప్రాయమైన ట్లుత్తరరామచరితమువలననే తెలియుచున్నది. అందుచే నుత్తరకాండలోని గాథను ప్రత్యేకముగ నాటకమును వ్రాయఁదలఁచిన భవభూతి, కథైక్యముకొఱకు పూర్వకాండలలోని కథ నతిసంగ్రహముగాఁ బలికింపవలసివచ్చినది. దానికొఱకు నద్వితీయమగు నీ చిత్రపటనిర్మాణమును జేసియుండవచ్చును. కౌశికుఁడు రామునకు జృంభకాస్త్రము లిచ్చుట, శివధనుర్భంగము, సీతావివాహము, పరశురామ గర్వభంగము,

మంథరావృత్తాంతము, వనవాసము, విరాధాదివధ, మాల్యవత్పర్వత నివాసము, వాయుపుత్రసందర్శనము, సుగ్రీవసఖ్యము, మొదలు గాఁగల రామకథ లంకలో జరిగిన యార్యావహుతాశనశుద్ధివఱకుఁ బట ములో లిఖింపఁబడెను. తరువాతఁ బట్టాభిషేకమునకు వచ్చిన బంధువులు వెళ్లఁగనే యుత్తరరామచరిత్ర ప్రథమాంకకథ యారంభమైనది. ఇట్లీ క్రొత్తగాథను బ్రాఁతగాథతో నాతఁడదికినాఁడు. గ్రంథైక్యసిద్ధియే భవభూతి యభిసంధియైనను బట మందుకొఱకు నిర్మింపఁ బడినదని యనఁ గూడదు. కావునఁ దండ్రి మిథిలాపురమునకు వెడలుటవలన బెంగగొన్న జానకీదేవి వేడుకకై యది చిత్రింపఁబడినదని రామలక్ష్మణులచే ననిపించి నాఁడు.

లక్ష్మ:—(ప్రవేశించి) ఆర్యులకు జయమగుఁగాక. మనము చెప్పినప్రకార మర్జునుఁడు మీ చరితము నీ పటమందుఁ జిత్రించి తెచ్చి నాఁడు చూడఁదగును.

రామ:—వత్సా! వ్యాకులచిత్తయైయున్న దేవికి వినోదము కల్పించుమార్గము నీ వెఱుఁగుదువు.

భవభూతి యిట్లు చిత్రపటకారణమును సర్దుబాటుగఁ జెప్పినాఁడు. కాని యీ పటపరీక్షలో నేమిజరిగినదో యిఁకఁ జెప్పుదును.

లక్ష్మణుఁడు పటమును జూపుచున్నాఁడు.

లక్ష్మ:—ఆర్యా! ఇది చూడఁదగిన పట్టు. ఇతఁడు భగవంతుఁ డగు భార్గవుఁడు.

సీత:—(సంభ్రమముతో) నాకు వడఁకు పుట్టుచున్నది.

కల్యాణమైన పిదప జానకీరాము లయోధ్యకు సబంధుపరి వారులై యేగుచుండ దారిలో నడ్డుకొనినపరశురాముని వృత్తాంత మాతని విగ్రహదర్శనము జ్ఞప్తికి రాగ సీతకు వడఁకుపుట్టినదని యను కొనవలయును. అంతేనా? అంతకంటెఁ గారణమేమైన నుండనా? ఉండ దనుట నిస్సందేహము. చిత్రకారుఁడొక్క పరశురామునిమాత్రమే

చిత్రించి యూరకుండఁడుకదా ? రాముఁ డతనిచేతులోనున్న ధనుస్సుతో పా టతనితేజముఁగూడ లాగుకొనినసన్ని వేశ మక్కడనే చిత్రింపఁబడియుండక తప్పదుకదా ? శివ ధనుర్భంగమే కాక పరశురామగర్వభంగముఁ గూడ నొనర్చిన జగదేకవీరుఁడైన భర్త తనప్రక్కనే యుండ నట్టి విగ్రహమును జూచి యుత్సాహపడునా ? అప్పుడే యనఁగ 24 సంవత్సరముల క్రింద నంతరించి పోయిన భార్గవునిబొమ్మఁజూచి భయపడునా ? అపాయ మేదో దాటిపోయినది. ఆ ప్రయత్నము చేసినవాఁడు శాశ్వతముగా శక్తివిహీనుఁడై పోయినాఁడు. అపకారమునుండి రక్షించిన జగద్రక్షకుఁడు తనప్రక్కనే యున్నాఁడు. ఇఁక భయ మెందులకు ?

అదేమి మాట ! స్త్రీలు సహజముగ భీరువులు. సహజముగా భయమునకు హేతుకల్పనశక్తి తాత్కాలికముగ నశించును. అందుచేత భయమిచ్చుట సహజమే యని యందురా ? సహజమో కాదో తరువాత విమర్శింతము. ఇప్పటివఱకు సహజమనియే మాటవఱుస కొప్పుకొందము. మాసపూర్తి యగుటచేఁ గొలఁదిదినములలో సుఖప్రసవము కావలసిన సీతామహాదేవి కా సమయమున భయమను చిత్తావస్థ కలుగనీయవచ్చునా ? పటదర్శనము సీతాదేవి వేడుకకయి కదా చేయఁబడుచున్నది. భయము కలిగించుట వేడుకా ? భయమువలన నరములపట్టులూడిపోవునని యందఱెఱిఁగినదే కాదా ! అట్టిదురవస్థ పూర్ణగర్భవతికిఁ గలుగనీయఁ దగునా ? అది కలిగినతరువాత నయినను బటములో నావలి చిత్రములను జూపించుట లక్ష్మణుఁడు మానినాఁడా ? లక్ష్మణుఁడు చిన్నవాఁడు కావున నాతనికిఁ దెలియక పోవచ్చును. గాని పట మింక మానుమని రాముఁడైనను లక్ష్మణుని మందలింపలేదే ! ఇది విరుద్ధముగఁ గనఁబడుట లేదా ? ఇప్పటి కంతవిరుద్ధముగా లేదనుకొందము. కాని రాముఁడింకమీఁదట లక్ష్మణున కట్లాజ్ఞాపించి పటము వాఱవేయించునేమో చూతము.

లక్ష్మణుఁడింకఁ బటమును బఱచుచున్నాఁడు.

లక్ష్మ:—ఇది శూర్పణఖావృత్తాంతము.

సీత:—హా ఆర్యపుత్రా! ఇంతవఱకే నీ దర్శనము.

రాము:—వియోగత్రస్తురాలా! ఇది చిత్రపటము సుమీ.

సీతాదేవి భయాకులచిత్తయై యుండెను. ఇప్పుడు కూడ బట మాపవలసిన దని రాముఁడు లక్ష్మణునితోఁ జెప్పక "వియోగము వచ్చు నని జడిసెదవేల? ఇది చిత్రపటము సుమా" యని సీతాదేవికి ధైర్యముఁ జెప్పినాఁడు. బొమ్మను జూచి భయముగాని దుఃఖముగాని పడనక్కఱ లేదు. లేదని రాముని యభిప్రాయమై నట్లు స్పష్టము. కాని ఈపంక్తికిఁ బైపంక్తియందే యనఁగా నొక తెప్పపాటుకంటెఁ దక్కువ కాలములోనే రాముఁడిట్లు పలికెను.

రాము:—అక్కటా! జనస్థానవృత్తాంత మిప్పుడు జరుగు చున్నట్లే పొడకట్టుచున్నది నాకు.

లక్ష్మ:—

చ. అలహరిణంబు రూపమున నట్లు మిషం బచరించి క్రూరులై,
కులిశము వ్రక్కలౌ పగిదిఁ గొండలు సైతము నేడ్చునట్లు మి
మ్మలమటచేసినట్టి కుటిలాసురవృత్తము నెల్ల బాపికోఁ
గలిగితి మైన నద్ది పొడగట్టినచో నెద వ్రక్కలయ్యెడున్.

ఈ దుఃఖకరసన్నివేశము చూడ గుండెలు పగిలిపోవుచున్న వని లోన లక్ష్మణుఁ డగ్నిపర్వతమువలెఁ దపించుచున్నాఁడు. కాని జానకీదేవి యేమిచేయుచున్నది.

సీత:—(సబాష్పయై తనలోను) అక్కటా! దినకరకులనంద నుఁడు కూడ నాకారణమున నట్లు క్లేశపడెను గదా.

భర్త తనకొఱకు వెనుక నేడ్చినాఁడని యామె యిప్పుడు లోన నెంతైన నేడ్చుచున్నది. బాష్పములు కన్నులవెంట ప్రవహించుచున్నవి.

కాని పెదవులు విప్పకుండ లోలోననే యామె యేడ్చుచున్నది. ఈ యేడ్పు మఱింత యపాయకరముకాదా, తొమ్మిదినెలలు నిండిన చూలా లిట్టి మహాదుఃఖము నడచిపెట్టుటకై చేసిన యస్వాభావప్రయత్నము వలన నేమిపుట్టిమునుఁగునో యని భర్తగాని మఱిదిగాని యాలోచించి నారా? లేదు కాని రాముఁ డేమిచేయుచున్నాఁడో? ఏమిచేయు చున్నాఁడో లక్ష్మణుఁడే చెప్పుచున్నాఁడు విందుము.

లక్ష్మ:—(రాముని బరికించి సాభిప్రాయముగ) ఆర్యా! ఇది యేమిటి?

ఆ. సరము పెరుగ రాలు వరమౌక్తికములు నా
దొరలు నశ్రు లివ్వె ధరణిమీఁదఁ
గదలుచున్న నాసికాపుటాధరములు
బిగియఁ బట్టి నట్టి వగపుఁ దెలుపు.

"వియోగత్రస్తురాలా! ఇది చిత్రము సుమా" యని సీతాదేవికి ధైర్యము బోధించిన రామచంద్రమూర్తి యుత్తరక్షణముననే కన్నీరు భూమిమీఁదఁ బడి నిల్చి గుర్తులై యుండునంత విరివిగ విస్తారముగ నేడ్చినాఁడు. ఎటువచ్చినను ధీరోదాత్తుఁడు గావునఁ బెదవులు బిగబట్టి నాఁడు. పోనీ యీబిగబట్టుటమాత్ర మెంతవఱకు నిల్చినదో చూతము. ఉత్తరపంక్తియే చదువుచున్నాను వినుఁడు.

రాము:—వత్సా!

తే. ప్రియను బాసిన దుఃఖంబు పెద్దయైన
శత్రు సాధించువాంఛచే సైచినాఁడ
మరల దుఃఖాగ్ని యధికమై మండుచుండి
మెండుబాధించు నెదలోని పుండువోలె.

ఇట్లు రాముఁడు పండ్లపట్టు విడిచి బొరుమనెను. జనస్థానవృత్తాం తమును బటమునఁ జూచినప్పుడే "దినకరకులనందనుఁడు నాకారణమున

నెంతయేడ్చినాఁడో" యని జానకీదేవి యేడ్చియుండఁగఁ దనయెదుటనే తనభర్త యింతగా నేడ్చుచున్నప్పు డామెప్రాణములు నిలువున నెగిరి పోవలసినదే కాదా? అప్పుడు సీత యేమన్నది.

సీ:—అతిమాత్ర భయావేగముచేత నేనిప్పు డార్యపుత్రునిఁ బాసినట్లు తోఁచుచున్నది.

అక్కటక్కటా! చూచితిరా! దుఃఖము భయము నతిమాత్రములైనవి సహింపుకొనఁదరమా? ఎదుటనున్న భర్త యామెకన్నుల కగపడుటలేదు. తనకు రామునితో విరహము కలిగినదని భ్రమమునఁ బడియున్నది. దృఢశరీరులు దృఢమనస్కులే సహింపలేరు కదా? అందుపై స్త్రీ—అందుపై రాజకాంత—అందుపై మహాసుకుమారి—అందుపైఁ బూర్ణగర్భవతి. భగవత్కటాక్షమున నామెచూలు నిలిచెను గాని నిలువఁదగినదా? అట్లు తటస్థించునెడల సీత బ్రతుకునా? రామ లక్ష్మణులు కూడ నామెగతియే పొందకుందురా?

రాముఁడిప్పు డేడ్చిన యేడుపెందులకో "జానకీదేవి విరహమెంత దుస్సహమైనను శత్రుని సాధింతమను తీవ్రవాంఛచేత దానిని వెనుక నడఁచుకొంటిని. ఇప్పు డడఁచుకొనుట యేలాగు?" అని యేడ్చెను. ఈ కారణముచేతమాత్ర మింతగా నేడ్వఁ దగదని నామనవి "పూర్వమున నాకుఁ గలిగిన దుఃఖ మొకకారణముచేఁ గలిగినది. దుఃఖమున కేదో కారణమున్నది కదా యని వెనుక దానిని సహించుకొంటిని. ఇప్పుడే డ్పుటకుఁ దగినకారణము లేకుండనే కలిగినయేడుపు నెట్లు సహించు కొనగలనని యేడ్చుచున్నా"నని యొకఁడు మనతోఁ జెప్పిన నెట్లుండునో రాముఁడనినమాటకూడ నట్లేయున్నదని యనవలసి వచ్చినందులకు విచారించుచున్నాను. "ఏడ్పుటకుఁ గారణములేనిదే.యేడు పేలకలుగవలయు" నని మన మాతని నడిగినట్లే "శ్రీరామచంద్రమూర్తీ! పూర్వము మహాశత్రు వుండుటచేతనే సీతావిరహము కలిగినది. ఆ శత్రువును జంపు

వాంఛచేతనే విరహమును సైచికొంటివి. నిజమేనా? ఇప్పుడో శత్రువునే కాక సర్వశత్రువులనుఁ జంపితివే. శత్రువే లేనప్పుడు విరహమని యేడ్చుటఁ యెందుల"కని యడుగవలసినది కాదా? పోనిండు. ఈగొడవయేల?

ఇంతపుట్టి మునిఁగినను బటమావలఁ బాఱవేయుమని రాముఁ డనలేదే, ఏమో.

గర్భవతుల వేడుకలకై జరిగించుట కెన్ని వినోదము లున్నవి. వీణాగాన మొనరింపవచ్చునే. ప్రహసనము లాడింపవచ్చునే. భక్తిబోధకములగు గ్రంథములు వినిపింపవచ్చునే. భయము కలుగని యింద్రజాలము లాడింపవచ్చునే. పగటిభాగవతుల కాలక్షేపములు జరిగింపవచ్చునే. లక్షలకొలది గ్రామములుండఁగా వెనుక లేనిదియు, ముందె వ్వఁడు ననుకరింపనిదియు నగు చిత్రపటమును రచియింపించి గర్భవతి యెదుటఁ బెట్టి బొమ్మలవివరము చెప్పుదురా ? సంతోషముకొఱకు చేసిన యీపని సీతారామలక్ష్మణుల మహాదుఃఖమునకుఁ గారణమైనదే. పటమిప్పుడైన విసర్జింపఁ దగదా ?

వాల్మీకి యొకఁడు, వసిష్ఠుఁ డొకఁడు, విశ్వామిత్రుఁడొకఁడు వీరు ముప్పురుమాత్రమే సీతారామలక్ష్మణుల హృదయప్రకృతుల నెఱిఁగినవారు. మిగిలిన రామకథాకర్తలందఱు తమతమ ప్రకృతులనే యామహావ్యక్తుల కారోపించి మాటలాడించినవారే. అందుచేత భవభూతి మాటలాడించినట్లే సీతారామలక్ష్మణులు మాటలాడినారు. వారి కిందుతో నేమియు సంబంధము లేదు. పటమర్జునుఁడు వ్రాసినాఁడు. ఆతఁడు శ్రీరామకాలములో నుండిన చిత్రలేఖకుఁడు కాఁబోలు. పటములో దోషమేమియు లేదు. ఇఁక భవభూతి ప్రకృతిజ్ఞానమున గుణ మెచ్చట నున్నదో లోప మెచ్చటనున్నదో మనవి చేయుదును.

వ్యాకులచిత్తయై యున్న సీతాదేవి కుత్సాహమును గలుగఁ జేయుటకుఁ జిత్రపటము సమర్థమని గొప్పప్రకృతిజ్ఞానముచేత భవభూతి

కనిపెట్టినాఁడు. అంతేకాక చిత్రపటము కొన్ని కొన్ని సన్నివేశములందు విచారము హెచ్చుచేయునన్న సంగతిగూడ దనప్రకృతిజ్ఞానముచేతనే కనిపెట్టినాఁడు కాని యే సన్నివేశములందు విచారమును దగ్గించునో వేనియందు హెచ్చించునో గ్రహించుటయందుఁ గొంత పొరపాటు పడి యుండెనని నాకుఁ దోఁచినది.

నాయనలారా! కొంచెము శ్రద్ధతో వినుఁడు. ఈ సందర్భము నందలి నామాటలు మీ మనస్సుల కెక్కవేమో యని యనఁగా నెక్కు నంత స్పష్టముగ నేను జెప్పలేనేమో యని భయపడుచున్నాను.

మనమందఱము సుఖములు పడుచున్నాము. కష్టములు పడు చున్నాము. సుఖములు శాశ్వతములుకావు. కష్టములు శాశ్వతములు కావు. కష్టసుఖములు రెండునుగూడ మనమనస్సులందు స్థిరములైన సంస్కారములను గలుగఁజేయుచున్నవి. మనము స్వభావసిద్ధముగా వెనుకఁబడిన సుఖములను గష్టములనుగూడ స్మరించెదము. మన మనఃపటములందుఁ గష్టసుఖములను భగవంతుఁడు చిత్రించినాఁడు. ఆపటము యొక్క యనుకరణమే భవభూతిపటము.....సుఖసంస్మరణములు.

పశ్చాత్తాప సహితములు కాకున్నయెడల సుఖమునే యొసఁ గును. కష్టసంస్మరణములు మాత్ర మొకప్పుడు సుఖము నిచ్చును, ఒక ప్పుడు కష్టము నిచ్చును. అది యెప్పుడు? ఇది యెప్పుడు? మన మెన్ని కష్టములఁ బడిన సరియేకాని యొక్కప్రాణమైన పోకుండనందఱము బాగుగానుండి కష్టములు దరించుట సిద్ధించినయెడల నీకష్టములస్మృతి యందు విచార మెంతమాత్రముకూడ గలుగదు. అంతేకాక యుత్సా హముకూడ గలుగును. కష్టములు గడచిపోయిన కొలదికాలముననైన మన మందఱము కలసి యాకష్టములఁగూర్చి ముచ్చటించుకొనుట మిగుల నానందదాయకమగును. ఎక్కడ గష్టములు పడితిమో యాస్థలము చూచునప్పుడు పూర్వకష్టములలో మనము కనఁబఱచిన ధైర్యము భక్తి

సాహసము నుగ్గడించుకొని యుత్సాహమందుదుము. వెనుకటి కష్టములలో మనము వేలగుండెతో నేడ్చినను వానిని స్మరించుకొనునప్పుడు మాత్రము కష్టములు మన ప్రయోజకత్వముచేతనే కడతేఱినవని రవంత వెల్లడించుటకై కొన్నిరజ్జులు కొట్టుటకూడ సామాన్యమనుజస్వభావ మైయున్నది. పూర్వానుభూతము లగు నెంతభయంకర దుఃఖకరసన్నివేశములు స్మరించుకొనినప్పుడైనను గాసంతయదటు తెప్పపాటుకాలములోఁ దళుక్కు మని కొన్ని యత్యంతభీరు ప్రకృతులందుఁ గలుగును గాని వెంటనే యాభయము దుఃఖము నడఁగిపోవును. అంతేకాని వడఁకుటవఱకుఁ గాని యేడ్చుటవఱకుఁగాని యెన్నఁడు రాదురాదు. మన మందఱము బాగుగా నుండి కష్టములఁ దరించినప్పుడే స్మృతికాలమున నీనిర్విచారస్థితి.

అందుచేత సీత భార్గవునిఁ జూచి వడఁకిన దని చెప్పుట స్వభావదూరము. అట్లే పటదర్శనమున సీతాశోకము రాముని దుఃఖము, లక్ష్మణుని మనఃపరితాపము సహజములు కావని నామనవి.

కాని పటము దుఃఖమును గలుగఁజేయు సన్నివేశ మేదనఁగా ? మనకత్యంతప్రేమాస్పదులగువా రెవ్వరైన మృతులైయుండ వారి విగ్రహదర్శనము మనకు సంతాపము కలిగించును. ఇదికూడ కాలక్రమమునఁ దగ్గును. అట్టిసన్నివేశముకూడ నీకవి యీపటసందర్భమున నగపఱచినాఁడు. సీతాకల్యాణమైనతరువాత నయోధ్యప్రవేశించుసందర్భమున లక్ష్మణుఁడు పటమునఁ బఠించుచున్నాఁడు.

లక్ష్మ:—ఇదిగో మన మయోధ్య ప్రవేశించితిమి.

రాము:—(కన్నీరు విడుచుచు) తలఁపునకు వచ్చినది. అక్కటా ! తలఁపునకు వచ్చినది.

గీ. నాన్నగారు సజీవులై యున్నయప్పు
డమ్మ లిమ్ముగ నేమమ్ము నరయుచుండఁ

క్రొత్తగా సారివచ్చిన కూర్మిసతులఁ
గలసి మనమున్న యాదినములు చనె కట

సంస్కృత శ్లోకము:-జీవత్సు తాతపాదేషు, నూతనే దారసంగ్రహే
మాతృభిః పాల్యమానానాం, తే హి నో దివసాగతాః

భవభూతి ఈ సన్నివేశమున నీ చిన్నశ్లోకముచే రాము నేడ్పించి యాతని పితృప్రేమను మిగులఁ జాకచక్యముతో లోకమున కింకొకసారి వెల్లడించి కృతార్థుఁడైనాఁడు. ఇంతేకాక కుటుంబాధికారియైన తండ్రి కుటుంబసంరక్షణ చేయుచుండఁ, గరుణాలవాలయైన తల్లి సమస్తోపచారములు చేయుచుఁ గన్నబిడ్డలను గన్నులలోఁ బెట్టుకొని పెంచుకొనుచుండఁ, గ్రొత్తగాఁ గాపురమునకు వచ్చిన భార్యలతో నిర్విచారమగు నిత్యమహానందము నొందు పడుచువారి సౌఖ్యాధిక్యమును, సర్వకాలములందలి, సర్వదేశములందలి, సర్వజాతులందలి సంసారముల కన్నిఁటికి సరిపోవునట్లు వర్ణించి దేవతలు తనపైఁ బుష్పవృష్టిఁ గురియఁ దగినంత కవితాప్రాగల్భ్య మీ కవి యీ యనుష్టుపునం దగపఱచినాఁడు. సెబాస్.

కాని మృతుఁడైన తండ్రిపటమును జూచిన విచారమైననుఁ గాలక్రమమునఁ దగ్గునని మనవిచేసియున్నాను. కొంతకాలమునకు మృతుల పటములు గూడ సంతోషదాయకములగును. ఈ విగ్రహముమా తండ్రి గారిదని, యిది మా తల్లిగారిదని యితరులకుఁ బ్రత్యాసక్తిగా మనము చూపింతుము. అపసవ్యపుఁజావులుమాత్ర మధికకాలము తీసికొనక తప్పదు.

పటసందర్భమున భవభూతి చేసెనని నాకుఁ దోఁచినలోపము లేవో కనఁబఱచినాను. అవి యసహజములని యాతఁ డెఱుఁగఁడా యని మనము కఠినముగ మనలఁ బ్రశ్నించుకొందము. 'ఎఱుఁగడని యెట్లు స్పష్టముగఁ జెప్పఁగలము.' ఎఱిఁగియుండియు నేల యట్లు వ్రాసినాఁడు.

నాటకమునకు భావికథాసూచనము మహాభూషణము. ఈ కవికి భావికథాసూచనయందున్న వాంఛ యింత యంత కాదు. ప్రతిస్వల్ప విషయ మందులకే యుపయోగించునట్లు ప్రయత్నించును. ఈ కవికి రసపుష్టి కలుగఁజేయుటయం దభిమాన మసాధారణము. ఈకవి యావేశ పూరితమైన హృదయము కలవాఁడనుట స్పష్టము. అట్టి యావేశ సంద ర్భములందుఁ బ్రకృతిసూత్రములను గొంత యలక్ష్యము చేసినను జేయఁగల స్వతంత్రుఁడు నిరంకుశుఁడు.

ఉత్తరరామచరిత్రము ప్రదర్శింపఁబడఁగ రెండుసారులు చూచి తిని. రెండుసారులు కూడ మొదటి యంకమేమో చూచువారికి విసుగు గలిగించినది. తరువాతి యంకము లఖండరసప్రవర్షణసమర్థములై యున్నవి. ఈతఁడు రచియించిన శ్లోకములన్నియు శిరఃకంపనార్హములై యున్నవి.

"కిమపి కిమపి మందం మందమాసత్తియోగా
దవిరళితకపోలం జల్పతోరక్రమేణ
అశిథిలపరిరంభవ్యాపృతైకైకదోష్ణో
రవిదితగతయామా రాత్రిరేవ వ్యరంసీత్."

అన్న శ్లోకము మాత్రమే నిల్చి మిగిలిన యాతని శ్లోకములన్నియు నేమాయచేనైన శాశ్వతముగ నంతరించిపోవుట సిద్ధించినను నీ కవిని శాశ్వతజీవునిఁ జేయుట కీశ్లోక మొక్కటియే చాలును. కరుణరసమం దీతఁ డద్వితీయుఁడు. ఈతనిభావనాశక్తి యసాధారణము.

మల్లెపువ్వు దూరి-మధుపంబుతోఁబాడి
గంధవాహుతోడఁ గలసి వీచి
యబ్ధిలోన మునిఁగి-యార్ద్రవహ్నిని డాఁగి
నీటిబుగ్గయగుచు-నింగిఁ బ్రాఁకి
తోఁకచుక్కతోడ-డీకొని శ్రమఁజెంది

ఉత్తరరామచరితము - పటము.

సాంధ్యరాగనదిని-స్నానమాడి
తనువునిండ నింద్ర-ధనుసురంగులు పూసి
కైరవాప్తసుధను-గైపుఁ జెంది
గోళగానరుతికి-మేళవింపుగఁ బాడి
పాడి యాడియాడి-పాడి సోలి
భావనామహత్వ-పటిమను బ్రహ్మమై
పోవుకవికిఁ గోటిమ్రొక్కు లిడుదు.

ఓం శాంతిశ్శాంతిశ్శాంతిః.

సాక్షి

మహాత్ముని తపఃపరిసమాప్తి.

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

మహాత్ముఁడు మహోదారమగు తపస్సును నిర్విఘ్నముగఁ బరిసమాప్తి నొందించి ప్రపంచమున కానందము కలుగఁజేసినందుల కా లోకోత్తరపురుషునిఁ బ్రశంసించుచుఁ బరమేశ్వరుని ధ్యానించుటకంటె సార్థకమైనకృత్యము వేఱొండు లేదు. ఏదినమున హరికథాకాలక్షేప మగునో యాదినము దినములన్నిఁటిలో నుత్తమమైనదని పెద్దలు నిర్వచించినారు. దేవునకు దేవభక్తునకు లేశమైన భేదము లేదు. వైష్ణవసంప్రదాయానుసారముగ దేవునికంటె దేవభక్తుఁడే పూజ్యతరుఁడు. దేవభక్తుఁడగుటవలనఁ బూజ్యుఁడగుమహాత్ముని ప్రశంస యీదినమున జరుగుచున్నది. కావున నీదినము పవిత్రమైనదినము. ఈస్థలమునందు జరుగుచున్నది. కావున నిది పవిత్రమైనస్థలము.

అన్నికాలములందు, నన్నిదేశములందు దేవభక్తు లెందఱో యుండిరి. వారిలో ననేకులు సంసారముల రోసి, నివాసములఁ ద్యజించి యేగిరి. ఏగహ్వరమునందో యేచెట్టునీడనో తపస్సుచేసికొని తాము తరించినవారేకాని యితరులఁ దరింపఁజేసినవారు కారు. అట్టివా రెంతయుత్కృష్ట జీవులయ్యును వారుకూడ నొకవిధమగు స్వార్థపరులేకాని కేవల స్వార్థరహితులు కారు. "శ్లో. యస్మిన్ జీవతి జీవంతి బహవ స్సతు జీవతి" అని కవి గాన మొనర్చినాఁడు. ఎవని జీవమువలన ననేకులు జీవింతురో వాఁడే జీవించినవాఁడని యాతఁడు చెప్పినాఁడు. అదియే నిజము. కాని దానికి

మఱికొంత చేర్చవలసియున్నది. ఎవఁడు తరించుటవలన ననేకులు తరింతురో వాఁడే తరించినవాఁడు కాఁడా?

అందుచే మహాత్ముఁడు దేవభక్తుఁడేకాక దేశభక్తుఁడు ప్రజాభక్తుఁడు ప్రపంచభక్తుఁడు. ఆతఁడు తమ శత్రువేమోయని భ్రాంతిపడుచున్నవారికిఁ గూడ భక్తుఁడు. వార్ధకమున నుపక్రమించిన ఘోరతపస్సువలని ప్రమాదము లేకుండ వెలిబడిన భక్తసార్వభౌమునిఁగూర్చి ప్రశంసించుచుండఁగా నిటనున్న గాలియే పవిత్రమగుచున్నదని చెప్పినప్పుడు మన లెక్కయేమి? ప్రపంచమున సాధారణముగ నూటికిఁ దొంబదైదుగురు స్వార్థపరులు. మిగులువా రైదుగురుకూడ తరబడిగతరబడిగ స్వార్థరహితులే. కాని పరిపూర్ణస్వార్థరహితులుకారు. సంపూర్ణస్వార్థసంహారకుఁడగువాఁడు లక్షకొక్కఁ డుండునేమో? మహాత్ముఁ డట్టిసంపూర్ణస్వార్థచ్ఛేదకుఁడు మాత్రమేకాక నంతకంటె నున్నతపదవి నధిష్ఠించినాఁడు. ఎట్లు? పరుల పాపపర్వతములను తలపై వైచుకొనలేదా? వారు పొందవలసిన పశ్చాత్తాపములను తానే పొంది దహించిపోవుచున్నాఁడు కాదా? వారిపాప ప్రశాంతికి తానే ఘోరతపమొనర్చి శల్యావశిష్టుఁడు కాలేదా? వారి దోషము లన్నియుఁ దనవే యని త్రికరణశుద్ధిగా నమ్మి ప్రాయోపవేశ మొనర్చి ప్రాణత్యాగ మొనర్చుటకు సిద్ధపడినాఁడు కాఁడా? వస్తుత్వముచేత, తత్త్వముచేత తనకును బరులకును భేదము లేదు లేదని ప్రత్యక్షముగ నాచరణయందు జూపిన యద్భుతవ్యక్తి వెనుకటికాలములో లేఁడు. వెనుకటి సృష్టిలో లేఁడని చెప్పుట యతిశయోక్తి కానేరదు. ఉక్తికెంత యతిశయతయున్నదో యంతకంటె విశేషము చర్యలోఁ జూపించిన యలౌకిక చరిత్రుని పాదపద్మముల కతిశయోక్తి దిగదుడుపు కాదా?

నాయనలారా! ఎవ్వరో గొణగికొనుచున్నారు. ఏమందురు? ఏసుక్రీస్తు లేఁడా యని యనుచున్నారా? నాయనలారా! నేను విస్మృతి పడలేదు. ఏసుక్రీస్తు భగవంతునికొడుకు. అందుచే భగవదంశమున జనిం

చినవాఁడు. మేరీకన్యకుఁబుట్టినప్పుడే యాతఁడు దేవాంశోద్భవుఁడని గ్రహిం పఁదగినది కాదా? అట్టివాఁ డెట్టివాఁడైన విశేష మేమి? ఆ విశేష మేదో మామహాత్మునిది. మనుజుఁడై పుట్టి, స్వయంకృషిచే, స్వప్రయోజకతచే, సాధనక్రమముచే నెంతవాఁ డగుటకు సృష్టితత్త్వ మంగీకరించునో యంత వాఁడైనాఁడు. ఆతఁడు మొదట నాంగ్లేయభాషాపండితుఁడే. ఆంగ్లేయ వేష ధారియే. తరువాత స్వదేశీయవస్త్రధారి యైనాఁడు. పిదప స్వదేశస్వాతం త్ర్యరక్షకుఁడైనాఁడు. పిమ్మట నింద్రియనిగ్రహుఁ డైనాఁడు. దానిపై శమ దమాదిసంపన్నుఁ డైనాఁడు. అందుమీఁద లోకాద్భుతచరితుం డైనాఁడు. దానిపై లోకపవిత్రుఁ డైనాఁడు. ఆతఁడు స్వరూపమున పొడుగరి కాఁడు. తూనికలో నూటరెండుపౌనులకంటె హెచ్చినవాఁడు కాఁడు. అట్టిదుర్బల శరీరుండు శ్రీరంగప్రధానగోపురముపై నింక నూటరెండంతరువులువై చినయెడల నది య ట్లెదిగియెదిగి పసిడికుండలతో భగవంతునిపాదము లను స్పృశించినట్లుండునో యాతఁ డందఱు చూచుచుండఁగనే, చూచు చుండఁగనే యిట్టె యింత యాధ్యాత్మి కౌన్నత్య మొందినాఁడు. అత్యా శ్చర్యకరము మూఁడడుగులున్నర వడుగు బలిచక్రవర్తి చూచుచుండఁ గనే మూఁడడుగు లాక్రమించుకొందు నని చెప్పి సృష్టియంతయు నాక్ర మించు కొనినట్లే రమారమి యైదడుగులపొడుగుకలమనుజుఁడు సర్వ ప్రపంచజనహృదయములను గాఢముగ నాక్రమించుకొనినాఁడు. ప్రపంచచరిత్రములో నీవిచిత్రపత్రమే క్రొత్తగఁ జేర్పవలసియున్నది.

జయవిజయులు శాప మొందినప్పుడు మూఁడుజన్మములలో భగ వద్ద్వేషముతో తరింతురా, యేడుజన్మములలో భగవద్భక్తితోఁ దరిం తురా! యని యడుగఁబడగ మూఁడుజన్మములలోఁదరింతుమనిరి మూఁడు జన్మములకంటెఁ దక్కువ కాలములో నెవ్వరు తరింపలేరు. ఆంగ్లేయవిగ్ర హముగా నారంభించిన యీవ్యక్తియొక్క యిప్పటి యాధ్యాత్మికోత్క ర్షత చూడగా మహాత్ముఁ డీయొక్కజన్మమునకే తరించునని చెప్పఁదగి

యున్నది. అట్లే జరుగునెడల నాత్మపరిణామక్రమమున జయవిజయుల కంటె నీతఁ డగ్రస్థాన మాక్రమించుకొనఁగలఁడు.

అద్వైతమం దేకజీవవాదమని యొకటియున్నది. ఇప్పుడు కనఁబడుచున్న శరీరములన్నిఁటిలోను జీవుఁడు లేఁడనియు, నేదో యొక్క శరీరమందు మాత్రమే జీవుఁడున్నాఁడనియు, నాతఁ డెప్పుడు తరించునో యప్పుడే మిగిలినవారందఱు తరింతురనియు నీవాదమునకు ముఖ్యాభిప్రాయము. అట్టివాదము ననుసరించి సజీవుఁడగువాఁ డొక్క మహాత్ముఁడే యేమో? ఎవరు చెప్పఁగలరు? నేను గొంతకాలమునుండి మహాత్మునిఁగూర్చి వినుచున్నాను. ఆయన మాటలకుఁ జర్యలకు నాకుఁ దెలిసిన యర్థమును గ్రహించుచున్నాను. ఆయనమన స్సెట్లెట్లు పరిణామము నొందుచున్నదో నాకున్న జ్ఞానలేశమునుబట్టి గ్రహించుచున్నాను. నేను మహాదేవుని కొక్కటి మహాత్మునకు రెండు నమస్కారము లర్పించి మనవి చేయునదేమనగా; నాయన తత్త్వము నాకెంతమాత్రము బోధము కాలేదు. ఆయన సన్నిధానవర్తు లెందఱో యున్నారు. వారికేమైన దెలిసినదేమో యనఁగ వా రావిషయమున మనకంటె ఘనులుకారని వినుచున్నాను. వారు తెలియనివారని నేను స్పష్టముగాఁ జెప్పఁజాలను. కాని తెలిసినవారుకారని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁగలను. వర్ణాశ్రమధర్మము, నస్పృశ్యత మొదలగు మహావిషయములఁగూర్చి అందుకుఁదగిన మాట లేవో నేర్చుకొని మన ముపన్యాసనాటకము లాడుచున్నామా లేదా? మనము చెప్పుచున్న మాటలయర్థము మనకగుచున్నదా? అట్టిచో మహాత్మునితత్త్వ మెట్లెఱుఁగఁ గలము?

ఈ నడుమ నన్నుఁ జూచుట కొక నటోత్తముఁడు వచ్చినాఁడు. ప్రస్తుతనటలోకముయొక్క జ్ఞానశూన్యావస్థనుగూర్చి చెప్పుచు "ఈ నడుమ నొకనాటక మాడితిమి. నాటకప్రదర్శనము బాగుగనే యున్నదనినారు. ఆ నాటకములో బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులు వారి భార్య

లతో వత్తురు. తుట్టతుద కెవ్వరిభార్యయొద్దకు వారు వెళ్లుట తటస్థించి నప్పుడు బ్రహ్మగాఁడు పార్వతికొంగు బట్టుకొన్నాఁడు. మహాదేవయ్య గారు మహాలక్ష్మమ్మ బుజముపైఁ జేయివైచినాఁడ"నిచెప్పినాఁడు. మహాత్మునిఁ గూర్చి మనయందలి యజ్ఞాన మానటకుల యజ్ఞానముకంటె తక్కువది కాదు. నిశ్చయముగా మహాత్ముని తత్వము దుర్గ్రహమైనది. అది తెలిసికొనిన యాతఁడు ప్రపంచమును దెలిసిన యాతఁడే.

(Aesop) ఈసప్ అనునాతఁడు మట్టమధ్యాహ్నమునందు చేతిలో లాందరును పట్టుకొని వీథులలోఁ దిరుగుచుండెను. ప్రభువవలెఁ బగటిదివిటీతో బయలుదేరితి వేమని యెవ్వరో యడుగఁగా మనుష్యుఁ డెవ్వఁడైనఁ గనఁబడునేమో యని వెదకుచున్నానని యాతఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. నిజమైన మనుష్యునకొఱ కంత కష్టపడి వెదుకఁదగినదే. ఆతని ప్రయత్నమెంతరైనఁ గొనియాడఁదగును. ఆతని శ్రమకు మన మెన్నియైన ధన్యవాదము లీయవలసినదే. కాని యాతఁడు వెదకుచున్నస్థలమున్నదే యది యంత తగినది కాదేమో. యని మాత్రమే సందేహము. పశ్చిమదిశను వదలి తూర్పుగా వచ్చినయెడల నాతనిప్రయత్న మనేకపర్యాయములు కృతార్థమై యుండెడిది. అట్టి ఈసబ్ మాత్రమే కాదు. ఈ సృష్టియంతయు సంతోషింపఁ దగినది.నిజమైన మనుజుఁడు తిరుగ భారతభూమియందుద్భవించినాఁడు. ఊరక సంతోషించి యూరకొనకుఁడు. ఆయనను బఠింపుఁడు. The proper study of mankind is man శ్రద్ధగాఁబఠింపుఁడు. వెనుకటిమహాత్ములను మన మెఱుఁగము. ఇప్పటి మహాత్మునికాలమున జీవించియుండుటచే పుణ్యాత్ములము. ఆయన మనస్తత్త్వమును జదివి జన్మమును సార్థకపఱచుకొనుఁడు. ఒక్కసారి మనము భగవంతుని యనుభవమును సంపాదించుకొనలేము. అదిమన కసాధ్యము. మనకు భగవంతునికి నడుమ మహాత్ముఁడు మజలీగ నిల్పియున్నాఁడు. ఆయనను మనము శ్రమపడి తెలిసికొందము. ఆయనతత్త్వము నెఱిఁగినవెనుక నీశ్వరతత్త్వ

మును గ్రహించుట విశేషకష్టము కాదు. ద్వైతమతస్థులందఱు ముఖ్య ప్రాణమూర్తిమాధ్వస్థ్యమునఁ దరింతుమని యనుకొనుచున్నారు. మహాత్మీయులందులకు మహాత్ముడుగారిని' నమ్మియున్నారు. క్రైస్తవమతస్థులందఱు జీసస్సును నమ్మియున్నారు. విశిష్టాద్వైతులుకూడ పురుషకారమును పూర్తిగ నమ్మినవారే. అటులే యిప్పుడు మహాత్ముఁడామాధ్యస్థ్య కృత్యమును నిర్వహించుటకు భగవంతునిచే నాజ్ఞాపింపఁ బడినట్లు తెలిసికొనవలసియున్నది.

"నాయనలారా! చదువులన్నియుఁ గట్టిపెట్టుఁడు. వానివలన నేమియు లాభము లేదు. చదువఁదగినపుస్తక మున్నది. అదియే చదువుఁడు. ఆపుస్తకము పర్ణకుటియందు భద్రముగ నున్నది. దానిలోని యక్షరములు నక్షత్రములవలె నేదేశమునుండి చూచినను కనఁబడును. నాయనలారా! అదే చదువుఁడు. దైవప్రార్థన మొనర్తమందఱము లెండు" అని నే నుపన్యసించుచుండఁగా నొక్క క్రైస్తవమతగురుఁడు లేచి యిట్లు పలికెను. "నే నిప్పుడు లేచినది మీదైవప్రార్థన కొఱకు కాదు. గాంధిగారొనర్చిన యుపవాసమునుగూర్చి నేను గొన్నిమాటలు చెప్పవలసియున్నది. ఏసుక్రీస్తువారు దేవునికొడుకు ఆయన చెప్పినమాటలు దేవుఁడు చెప్పినమాటలే. బైబిల్ మాకు సత్యవేదము. ఏసుక్రీస్తు ఉపవాసము చేసినాఁడని యనేకుల యభిప్రాయమైయున్నది. ఆయన యట్లెన్నడుఁ జేయలేదు. నలువది దినములు రేయుంబవళ్లు భోజనము లేకుండ మాత్రముండినాఁడు. ఎందుచేత ననఁగా పాపాత్ముల నెట్లు పరిశుద్ధులను చేయుదునా యను మహాచింతచే భోజన మొనర్చుట కాయనకుఁ దీరికయే లేకపోయినది. అంతేకాని పాపప్రాయశ్చిత్తముగాగాని భగవంతుని యనుగ్రహముకొఱకుగాని యాయన యుపవాసము చేసియుండలేదు. తాను పవిత్రాత్ముఁడగుటచే నట్లు చేయవలసిన యగత్యమును లేదు. కాని యుపవాసాచార మెప్పుడారంభమైనదో తెలియఁదగనంత ప్రాచీ

నమైయున్నది. దేవుని కుమారునికాలములో మతవిషయములైన దొంగ తనము విశేషముగా నుండెను. నిజమైన భగవద్భక్తులు మిక్కిలి యరుదుగా నుండెడువారు. ధనముకొఱకో,యశముకొఱకో, ప్రజాగౌరవము కొఱకో, మతసంబంధమైన ప్రార్థనలు, దానములు, నుపవాసములు మొదలైనవి చేయుచుండెడివారు. ప్రజలను మోసపుచ్చుటకే తస్కర భక్తులిట్లు చేయుచున్న యుపవాసాది దాంభికాచారములను క్రీస్తుగారు మిగుల గర్హించుచుండెడివారు. దైవకార్యములను తుచ్ఛమైన యైహికలాభముకొఱకై యుపయోగించుకొనుచుండెడివారు లెక్కలేకుండ నుండిరి. Pharisees అను పెద్దతెగవారంద ఱట్టివారే. ఇంక ననేకములైన యిట్టి తెగలుండెడివి.వారికందఱకేసుక్రీస్తువారు బోధించినదేమనఁగా మీకును భగవంతునికినిమాత్రమే సంబంధమున్న మతవిషయకకర్మములన్నియుఁ గూడ నెవ్వరికిఁ దెలియకుండ రహస్యముగఁ జేసికొనుఁడు. అందులో నుపవాసము రహస్యముగనే కాని బహిరంగముగ జరుపకూడదని యాయన యనేకస్థలములందు శాసించినాఁడు."

ఇట్లు చెప్పి యాక్రైస్తవుం డూరకుండెను. అప్పుడు నేను లేచి యిట్లంటిని. నాయనలారా! క్రైస్తవమతబోధ మనయందు దయగలిగి యేసుక్రీస్తువారి కాలమందలి దేశస్థితి, యుపవాసమును గూర్చి జీసస్సుగారి యభిప్రాయమును వారికిఁ దెలిసినంతమట్టునకు విస్పష్టముగాఁ జెప్పినందులకుఁ గృతజ్ఞులమై యున్నాము. ఈమతగురుఁడు పరమశాంతుఁడు. ధారాళహృదయము గలవాఁడు. వారిమతమందుఁ బరిపూర్ణవిశ్వాసమున్నవాఁడు. ఎంతసేపు చెప్పినను నిరాహారతపము రహస్యముగాఁ జేయవలయునను జీసస్సుగారి యభిప్రాయమనియే చెప్పినాఁడు. కాని మనమహాత్ముని యుపవాసబహిరంగతనుగూర్చి యొక్క యెత్తిపొడుపు పలుకైనఁ బలుకలేదు. కాని యట్టిసూచన తప్పదు. అట్లనకున్నను ననినట్లే. దూదూయని యెంతముద్దుగనన్నను వచ్చునది కుక్కయని

గ్రహించుకొనలేమా? ఈమతగురుఁడు చెప్పినమాట లాలోచించి విమర్శింపఁ దగినవి. దీనినిగూర్చి యిప్పుడు చెప్పఁబూనిన యెడల నొక గంటసేపగును. ఉపవాసమనఁగనేమో, అది యెందులకు చేయవలయునో, పూర్వకాలమందెవరెవరు చేసిరో, ఎట్టి ఫలము లందిరో, ఏసుక్రీస్తుకాలమందలి నాగరికత యెట్టిదో, సంఘస్థితి యెట్టిదో, ఉపవాసము రహస్యముగనే చేయవలసినదని యెందుల కాతఁడు పట్టుదలతో బోధించెనో యీయంశములన్నియు విపులముగఁ జెప్పవలసియున్నది. ఇప్పుడు కాదు గావున పైవారములనెప్పుడో జెప్పెదను. తమగురుఁడు మాటలాడుచుండఁగనే యందఱు సభనుండి లేచిపోయినారు. దైవప్రార్థనఁ జేయుటకు నేనొక్కఁడనే యుంటిని.

బిళహరి-ఏక.

జయరామ - జయరామ - జయజానకీరామ
జయసర్వగుణధామ - జయసార్వభౌమా.
జయశుభాకరనామ - జయవైరిభీమా. "జయ"

ఓంశాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః

సాక్షి

తాజ్ మహలు.

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

నేను సభలోనికిఁ బోవుసరికి జుమాలుఁడిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.

చెవులార వినఁదగినది. కనులారఁ జూడఁదగినది. నోరారఁ గొనియాడఁదగినది. మనసార నానందింపఁదగినది. పాలరాతి పద్యప్రబంధము. అది లోకమున ఖ్యాతినొందినది. అంత కల్పనా వైదుష్యము కలిగినది. అంత యభిరుచి ప్రకటకమైనది, అంతసంస్థాన సమంజసమైనది, యంతయలంకారభూయిష్ఠమైనది, యంతభావోద్యోతకమైనది, యంత శాశ్వతమైనది మఱియొకటి లేదని యఖిలనాగరకప్రపంచ మంగీకరించి యున్నది. దానిని జను లెన్ని యెన్ని ముద్దుమాటలఁ గొనియాడవలయునో యట్లుచేసియే యున్నారు. దీనిని బాలరాతిస్వప్నమని యొకఁడు స్తుతించినాఁడు. అల్లికల జిగిబిగిగల యూహల నేతచేతస్వప్న పటము నిర్మింపఁబడినట్లు చంద్రకిరణముల కంటె సున్నితములైన పాలరాతి దీగలతోడిపూవుల కాయల మహాసుకుమారమైన సన్నివేశమున నీ "తాజ్" నిర్మింపఁబడినదని యట్లు స్తుతించినవాని యభిప్రాయమై యుండునేమో! పండువెన్నెలలో దీనిని గొంచెము దూరమునుండి చూచినప్పుడు దీనిసౌందర్యము పరాశక్తివలె నవాఙ్మానసగోచరమై యుండును. పున్నమచందమామ తెల్లనికాంతి యాభవనమును గ్రమ్మగ వెనుక జెరగిలఁబడుట కనువుగానున్న యనేక నక్షత్రప్రభాజిగిజిగాయమానమగు నాకసముతో, వివిధరత్నసంకలితమగు నీభవన మట్టె యడఁగి మడఁగి

లీనమైపోయి భూలోకమునుండి స్వర్గలోకమున కిదియే దారిసుమాయని చూపించు నట్లుండును. న్యాయ మాలోచింపఁగా నుత్తమమయిన లలిత కళాకార్యము నిశ్శబ్దముగా, నిశ్చలముగాఁ బరిశీలించి నప్పుడు కేవల మలౌకికమగు నాత్మానందము కలుగక తప్పదు.

'తాజ్' నాటకమునకు కథానాయిక "అర్జమండ్ బానూబీగమ్ మంతాజ్" యను మహమ్మదీయమానినీమణి. ఈమె షాజహాను భార్య. ఈమెదని చెప్పఁబడిన రూపమును జూచితిని. పటములో నన్నియు బాగుగనే యుండును. ప్రత్యక్షముగఁ జూచినప్పుడే సౌందర్య నిర్ధారణ కెక్కువ యవకాశము కలుగును. ఒక్కొకప్పుడు ఛాయా పటము మహాసౌందర్యముగా నుండును. అవయవములకూర్పులో నిర్దుష్టత, గమనికయే సౌందర్యమునకుఁ బ్రధానములైనవి. కావు. సౌందర్య మనునది సమ్మేళనముయొక్క సాముదాయక ఫలము. ఒక స్త్రీకిఁ గన్ను సోగగా, విశాలముగా, బాగుగనే యుండును. ముక్కు ప్రత్యేకముగాఁ బరీక్షించినయెడల సూటిగాఁ దగుమాత్రమైన యెత్తుగాఁ జివర రవంత మొనగలవంపు గలిగి సుందరముగనే యుండును. గడ్డముమట్టునకుఁ బ్రత్యేకముగా నిదానించినయెడల నదియు మలచినట్లు రవంత గుంట కలిగి సొగసుగనే యుండును. కాని యివి యన్నియుఁ గలపి చూచిన యెడల నది యేమి కర్మమోకాని తీర్థమునకుఁ దీర్థము, ప్రసాదమునకుఁ బ్రసాదముగను నుండును. కళకట్టనిదే కంటిసోగతనముతో ముక్కు సూటితనము కలసి గడ్డపు గుండ్రతనముతో మేళవించి గప్పుమని, యనిర్వచనీయమైనకాంతి పుట్టినప్పుడుకదా సౌందర్యము! తాంబూలరక్తి యెట్టిదో, ప్రసవమాలాపరిమళ మెట్టిదో, స్వరసంఘాతమాధుర్య మెట్టిదో, మనస్సుల కలయికవలన సామరస్య మెట్టిదో సౌందర్య మట్టిది. ఈకలయికఫలము పటములోఁ గనఁబడదు. కన్నుల నింద్రజాలమునవైచి

మనస్సున కూపిరి సలుపకుండ తలపులిమి స్వాధీనముచేసికొను కాంతా శరీరవర్ణ సౌభాగ్యము పటములో రానేరదు.

ఆ. వె. సొగసు లన్ని మించి సొగసులకోటీర
మైనతళుకు, తళుకు లోనితళుకు
మొలకకులుకు లొలుకు కలకల కలదందు
నాడుదాని మొగమె యాడుమొగము

మొత్తముమీఁద 'మంతాజ్' సౌందర్యవతి యని చెప్పకతప్పదు. ఆమెయెడల భర్త కత్యంతానురాగ మని యెంతచెప్పినను సరిపోదు. తానెక్కడకుఁ బోయినను,భార్యనొక్కదినమైన వదలకుండఁ గూడఁ దీసికొని పోవువాఁడు. వంగదేశమునందుఁ గాఁబోలు వారు వ్యవహార సందర్భమున సంచారము చేయుచుండఁగా నొక్కరాత్రి యామె నిద్ర నుండి లేచి గడగడ వడఁకుచు నేడువనారంభించెను. ప్రక్కనున్న భర్త యదరిపడి లేచియేమి యేమని గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి కౌఁగిలించుకొనుచు గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి యడిగెను. అప్పుడామె పూర్ణగర్భవతియై యుండెను. నాకొక్క దుస్స్వప్నము కలిగినది. నే నింక జీవింపనని యామె విలపించెను. భర్త యామె నోదార్చుట కెన్నిపాటులైనఁ బడెను. ఇట్లొక్క గంట జరిగిన పిమ్మట నామె రవంత తెప్పిరిలి భర్తతో నిట్లు పలికెను. "నాశరీరనిక్షేప మునకై నీవు కట్టబోవు 'గోరీ' యంత విలువకలది, అంతచక్కనిది, ప్రపంచమున మఱియొక్కటి యుండఁగూడదు. తీర్థయాత్ర సేవించునట్లు నా గోరీని జూచుటకై ప్రపంచమున మూరుమూలల నున్నవారైన వచ్చునట్లుండవలయును. ఏమి ? ఏమందువు" "ఆమాట యిప్పుడెందుల క"ని భర్త యామెను మందలించెను. నీ వట్లు చేసెదనని వాగ్దాన మిచ్చినఁగాని నా యాత్మకు శాంతి యుండదని యామె పట్టుదలతోఁ బ్రత్యుత్తర మీయఁగా నట్లేయని భర్త మాటనిచ్చెను.

అటుతరువాతఁ ద్వరలోనే యామె ప్రసవించి, మరణించెను. ఆమె కళేబరము నొక్కభద్రమైన గృహమందుఁ గాపాడి తుదకుఁ గొన్ని సంవత్సరములయిన పిమ్మట నీ భవనమును బూర్తిచేయించి దాని నామె భర్త నిక్షేప మొనర్చెను.

దీనికి చాల రాతిపలక లెక్కడనుండి వచ్చినవో, యెంతకాలము దీనిపని చేసినారో, యెంతసొమ్ము దీనిక్రింద వ్యయమయ్యెనో యను నంశములు విచారణీయములుకావు. ప్రతి మనుజునకుఁ దాను శాశ్వతముగా నుండవలయునన్న వాంఛ సహజము. తనతత్త్వము తానెఱిఁగిన మనుజునకుఁ దాను శాశ్వతుఁడననియే తెలియును. శాశ్వతుఁడను కావలయునని కోరుకొన నక్కఱలేదు. కాని మనుజసామాన్యుల కట్టి పరమార్థజ్ఞానముండదు. మన పేరు భూమిపై నెంతకాలముండునో అంతకాలము మనకు స్వర్గలోకసుఖ ముండుననిమాత్రమే వారు నమ్ముదురు. ఈనమ్మకము హిందువులలో నెట్లున్నదో మహమ్మదీయులలోఁగూడ నట్లేయున్నదనుకొందును. అందుచేత తమపేరుమీఁదుగా నుండఁదగిన స్థిరమైనపనులను జనులు తఱచుగఁ జేయుచుందురు.

ఈమహమ్మదీయవనిత సహజమైన యీవాంఛచేతనే యింత కోరికకోరెను. భార్యానురాగముచేతనే భర్త యిందుల కంగీకరించినాఁడు. భార్యానురాగమేమి. మాతాపితలయందు గౌరవమేమి. సుతులయందలి మమకారమేమి. శత్రువులయందలి క్రోధమేమి. సంసారచర్యలలో నుపయోగపడుచున్న అన్నిరసములుగూడ మహోపకారకృత్యములను జేయించినవి. చేయించుచున్నవి. ఆడుదానియందలి యనురాగము తాజ్ యంత లోకోత్తరమైన కృత్యమునకుఁ గారణమైనది. శత్రువులపైని క్రోధము చీనాయంతటి మహాదేశమునకు జుట్టుగోడను కట్టించినది. ఇటులెన్ని చెప్పవలెను? క్రోధాదులను సంహరింపవలసినదని మన పెద్దలు శాసించిరి. వారిమాట కాదనగలవా రెవరు? అయినను

ప్రపంచము వాని చేతనే సుఖవంతమగుచున్న దని జెప్పవలసి వచ్చు చున్నది.

కాని ప్రాపంచికసుఖమే పరమార్థము కాక పోవుటచే నట్లు పెద్దలు నిర్వచించిరని యనుకొనవలసియున్నది.

సౌఖ్యమును రోసి, సంసారమును త్యజించి, ప్రాపంచిక సుఖమును వదలుకొని యే కొండగుహాలనో, యేనిర్ఝరతీరముననో తపమొనర్చి తానొక్కఁడుమాత్రమే తరించి యద్వయానందము నొందుటకంటె జనుఁడు మనుజులలోఁ దిరుగుచు వారిని గష్టములనుండి యుద్ధరించుచు వారి సుఖసాధనము లభివృద్ధిపఱచుచు స్వార్థపరిత్యాగియై వారిని సేవించుచు తనువు కృతార్థముజేసికొని తరించుటయే విశేషము కాదా? తానొక్కఁడు తరించుటయే పరమార్థమగునెడల గురుధిక్కారపాపమున కొడిగట్టి గోపురమెక్కి తిరుమంత్రార్థమును త్రిదండి శిఖామణి ప్రజలకేల యుపదేశించియుండును. ప్రేమ మతమును బుద్ధుఁడేల ప్రపంచమున వెదజల్లియుండును. ఇతరులను దరింపఁ జేయుచు తాను దరించువాఁడు భగవంతుని ప్రతినిధి యనక తప్పదు. ప్రజాపాపనివారణమునకై ప్రాణము లర్పించిన పవిత్రాత్ముఁడు భగవంతునికొడుకు కాక మరెవ్వఁడు.

నాయనలారా! ప్రధాన విషయమును వదలివైచి మారుదారిని బోవుచున్నాను. ఈదినమున దేహమునకు మనస్సునకుఁగూడ నస్వస్థతగానున్నది. నాయనలారా! ఒక్క మనవి. నేను చెప్పఁబోవునది శ్రద్ధగా వినుఁడు.

ఇదిగో-ఈ యెఱ్ఱరాల ముఖద్వారపుమేడ క్రింద నిలువఁబడి "తాజ్ మహాలు" వంకజూతము. తెల్లనిగుమ్మటమువలె శారదాభ్రసంచయమువలె నగపడుచున్న యారజతగిరి శకలమే దర్శనీయమైన "తాజ్ మహాలు" ఇక్కడనుండియే యొక్కవింతసంగతి కనిపెట్టెదము. తాజ్ మహాలు మనకిక్కడనుండి రెండు ఫర్లాంగుల దూరములో నున్నది. దాని

నిక్కడనుండి చూచు మన కది యసలుభవనముకంటెఁ జిన్నదిగాఁ గనఁ బడక తప్పదుకదా! ఎంతచిన్నదిగాఁ గనఁబడుచున్నదనఁగాఁ దాని చిన్న పరిమాణముతో నది మనయొద్దకు వచ్చునెడల నది యీమేడలోనికి సులభముగాఁ బ్రవేశింపఁదగినట్లున్నది. అత్యంతము సున్నితమగు దూర దృష్టి సంబంధమైన పరిమాణజ్ఞానముతోడ నీ సింహద్వారము సృష్టింపఁ బడినది.

మనమింక ముందునకుఁ బోవుదము. దారిలో నీప్రక్క నాప్రక్కఁ జక్కనితోట యున్నది. ఎదుటిమహాదర్శనము ముందీతోటవంకఁ జూచు వాఁడెవ్వఁడు. ఇంకొక్క యద్భుతసన్నివేశ మిక్కడ గనఁబడుచున్నది. మనము తాజ్ మహాలువద్దకు వెళ్లుచుండఁగా నది మనవద్దకు వచ్చు చున్నట్లగపడుచున్నది. ఇది మాయయో, కనుకట్టో తెలియదు. ఆభవన సంబంధమైన సౌందర్యశక్తి మన మింతదూరమున నుండఁగనే మన మన స్సానందవశమగునట్లు క్రమ్మివేయుటచేత మనము కదలకుండనుంటి మనియు, నాభవనమే మనయొద్దకు వచ్చుచున్నదనియు భ్రాంతి కలుగు చున్నదేమో. అత్యంతసౌందర్యవంతమైన వస్తువును జూచునప్పుడు భ్రమయేమి, నిశ్చేష్టతయేమి, యస్వాధీన మనస్కతయేమి, గలుగఁదగని వికారమేదైన నుండునా? పార్థసారథిస్వామి దర్శనమునకుఁ బోవు యాత్రికుఁడు ప్రాకారమువెలుపల నింకనుండఁగనే పరమేశ్వరుని పవి త్రతాశక్తి యాతనియొద్దకుఁ బోయి పాపసంకులమైన యతని మనస్సు నకుఁ బరిశుద్ధినిచ్చి మఱి లోనికిఁ దీసికొనిపోవును.

ఇప్పుడు తాజ్ భవనపుమెట్లెక్కుచున్నాము. ఈమెట్లమీఁద మన శరీరము మాత్రమే యడుగడుగునకుఁ బైకి లేఁచుచున్నదా? కాదు. మనస్సుకూడ నట్లే లేఁచుచున్నది. తాజ్ కెదుట నిలువఁబడి నాము. ఎదుటివసారాకున్న పాలరాతితడకలమీఁది పనివానితనము ముందు చూడఁగూడదా? ఊహుఁ లోనికిఁ బోయినదాక నొక్కటే తొందర. రెండు పాలరాతి గోరీలు రవంతయెత్తయినపాలరాతి తిన్నెపై

నున్నవి. ఇవి నిజమైనగోరీలుకావు. వీనికి దిగువ క్రిందియంతస్థులో భూమిలో నిజమైన గోరీలున్నవి. ఈగోరీలే భార్యాభర్త లిరువురవి. డాబామీఁద గోరీలు జవాబుగోరీలు. వీనికిఁగూడ నాల్గువైపులను నాల్గు పాలరాతితడకలున్నవి. పైని పెద్దగుమ్మ్మ్వా యున్నది. ఎక్కడ చూచిన పాలరాతి తలతల. రత్నముల మిలమిల. పచ్చరాలు, నెత్తురాలు, నీలపు రాలు, నాకుపచ్చరాలు, పాలరాతి పూదీగల చిత్రవిచిత్రపుఁ బనులపై వరుసలుగాను, నడ్డుదిడ్డముగాను, తోరణములుగాను, పడుగుపేకలు గాను, అయి మూలవాటముగానుఁ జెక్కబడియున్నవి. నాయనలారా! చూచి యాసౌందర్య మనుభవింపఁదగినదేకాని చెప్పఁదగినదికాదు.

ఇది 1932 లో నిర్మింపఁబడినది. వీనిని మనస్సులోఁ గల్పించుకొని పటము సృష్టించినయాతఁడు 'ఉస్తాదుఈసా' యను పారశీకుఁడుAusten De Bordeany అను ఫ్రెంచియాతఁడు దీనినిఁ గల్పించెనని చెప్పుదురు. కాని యది సత్యము కాదు.

కాని నాల్గువైపులను నాల్గు పాలరాతిస్తంభము లున్నవేల? సముద్రతీరమునందలి దీపగృహముమాదిరిగ నున్నవి. అవి యెట్లున్న సరే వాని యాకృతితో మనకుఁ దగవులేదు. కాని యవి యక్కడనేల యున్నవి. ఈప్రశ్నమున కుత్తరము చెప్పువారెవ్వరు? తాజ్‌భవన మునకు నాల్గు వైపుల నాల్గుగుమ్మ్వా లేలయుండవలయును. అందుకై ఈ స్తంభములుగూడ నున్నవనిమీరు నన్నధిక్షేపింతురా? నాల్గు క్రింద నున్నవి. గనుక గదికొక్కటి చొప్పున నాల్గుగుమ్మ్వాలు కట్టవలసివచ్చి నది. అవి భవనములోని భాగములేకావా? తాజ్ పాడుకాకుండ నొక్కగుమ్మ్వాయైన తీయఁగలమా? వెలుపలనున్న ఈ స్తంభములట్లా? వానితో భవనముతో నేమి సంబంధమున్నది? అవి తీసిపారవైచిననైన తాజ్ సౌందర్యము లేశమైన జంకునా?

ఉన్న ప్రయోజనము లేదయ్యెను. లేకున్న నష్టము లేదయ్యెను. అటులయిన నుండ నేల? మీరిండ్లు కట్టుకొనుచున్నారు కదా? ఇల్లు పూర్తియైనపిదప నింటికి రవంతదూరముగ నాల్గువైపుల నాలుగు స్తంభములను ప్రాతి యూరకుండుటకు మీమనస్సెప్పుడైనఁ బోయినదా? అట్లైవఁడైనఁ జేసి యుండినయెడల పెద్దలెవరైన నధిక్షేపింపరా? కాకులు గ్రద్దలు పాడుచేయునేమో, పిడుగులవలని యుపద్రవ మేమికలుగునో యని తాజ్ పై నొక పెద్ద గుమ్మీకట్టుటకు నాల్గువైపులు నాల్గు స్తంభములు కట్టఁబడినవా? అట్లైయగునెడల ప్రధానభవనముతో నీ స్తంభములకు సంబంధమున్నది. అప్పుడు స్తంభములకర్థమున్నది. కాని యందు కొఱకే యని చెప్పఁగలిగినవాఁ డెవ్వఁడు. పిడుగుతో పైగుమ్మీ పగులు నప్పుడు లోని దాగునా? గదాఘాతమును తలపైఁ జుట్టుకొన్న నేలు వాఁపఁగలదా?

కవులు దీనిని ప్రబంధమన లేదా? గాయకులు దీనిని గీతమన లేదా? చిత్రవిలేఖరులు దీనిని జిత్రపట మనలేదా? శిల్పకులు దీనిని కళానిలయ మనలేదా? కవితా, గానము, చిత్రలేఖనము, శిల్పము నను నాల్గుకళలు గూడ దీనిని సేవించుచున్నవని యీ స్తంభముల కర్థము మనము చెప్పఁ గూడదా? దీనిని జిత్రపట మన్నవారెవరో నాకుఁ దెలియదు. శిల్పకళావైచిత్ర్యమునకు ఫలమైన యీ భవనమును శిల్పకళకూడ సేవించు చున్నదనుట తప్పుకాదా? అందుచేత నీ స్తంభము లెందుకున్నవో చెప్పలేము. ఈసాగారు మొదటవ్రాసినపటమందు నివియుండెనో లేదో? ఉండునని నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేము. ఉండినయెడల వానికేదో పరమార్థ ముండితీరవలయును. తెలియరానివిషయమునుగూర్చి యీ ప్రయత్న మెందులకు?

Lord Roberts అనునాతఁడు Boer యుద్ధమున వీరాగ్రేసరుఁడని మీరు వినియున్నారు. అతఁడు నలువదియొక్క సంవత్సరములు హిందూ

దేశమందుండెను. ఆతఁడు తన గ్రంథమున నిట్లు వ్రాసినాఁడు. "కవిత్వము వలనఁ గాని, చిత్రలేఖనమువలనఁగాని యెంత భావనాదార్ఢ్య మున్నవానికైన నీవిచిత్రకల్పనయొక్క స్వచ్ఛత యెట్టిదో, సర్వజన సంతోషప్రధాన ప్రతిభ యెట్టిదో, రవ్వంతయైన తెలియఁజేయుటకు సాధ్యముకాదు. హిందూదేశయాత్ర తాజ్ దర్శనమువలన సార్థకమగు చున్నదని తాజ్‌ను గూర్చి వ్రాసినాఁడు.

పండువెన్నెలలో నీభవన మత్యంత శోభాయుక్తముగ నుండు నని పెద్దలవలన విని రాత్రికూడ నటకుఁ బోయి కూర్చుంటిని. రవ్వంత సేపటికింటికి వచ్చి నిద్రపోయితిని. ఒక చిత్రమయిన కల వచ్చినది. దాని వైచిత్ర్య మింతింతనరాదు. దానిని పైవార మెప్పుడైనఁ జెప్పెదను.

ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః

సాక్షి

గానకళ

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

నాయనలారా! ఏమియుఁ దోఁపకపోవుటచేత వినోదముకొఱకు బిచ్చివానిఁ జూడఁబోయితిని. చూచితిరా! మనుజప్రకృతి యెట్లున్నదో! స్వభావసిద్ధముగ నున్నవానిని జూడ మనకు వేడుకగా నుండదు. స్వభావములోనో, స్వరూపములోనో, యెక్కడనో రవంత వ్యత్యాసము కాసంత తేటుకు నున్నగాని మన కక్కడకు మనస్సుపోదు. ప్రకృతిగతి భిన్నమైన దేదియైనసరే మనల నాకర్షింపక తప్పదు.

గీ. చిన్నబొట్టున్నవాని వీక్షింప రెవరు
పెద్దబొట్టున్నవాని భావింత్రు జనులు
పిలువఁగనె పల్కువానినిబెద్ద సేయ
రెంతకైనఁ బల్కనివానినెంత్రు జనులు
తనువు గప్పినవానికి ఘనత లేదు
గోచిపాతయు విసమొలగొప్ప యంద్రు
నెత్తివెండ్రుక లున్న నోరెత్త రెవరు
నేలవెండ్రుకలున్న గణింత్రు జనులు
ఇంటఁ గూర్చున్నవాని యోజింప రెవ్వ
రడవి మిడికెడువాని నాహా యటంద్రు
కాళ్లు తలక్రింద నుండుట ఘనత కాదు
కాళ్లు తలపైన నుండుట గౌరవంబు

చాపపైఁ బ్రక్క ఘనతకు సంజ్ఞ కాదు
శంకుపర్యంక మతిగౌరవాంక మగును
నిండుకడుపును జనులు గణింపకుంద్రు
మండుకడుపును భావింత్రు మహితమనుచు.

ఇట్లు మనవాడుకలలో, మన యలవాటులలో, వేషభాషలలో బుద్ధిపూర్వకముగ మనము చేసికొన్న స్వల్పములైన మార్పులే జనులను మనవంక కాకర్షించుచుండ శక్తిస్వరూపిణియగు ప్రకృతినుండి బయలు వెడలిన యనేకాంధశక్తులయొక్క తొందరపాటులవలనఁ, దికమకలవలనఁ, దేడాలవలన, గందరగోళములవలన, గంగవెఱ్ఱులవలనఁ బ్రాణులలోఁ గలిగిన యస్వభావసన్నివేశములు జనుల నెంతగాటముగ నాకర్షించునో చెప్పవలయునా? ఆడోరివానిఁ జూచుటకు మన కెంత యుత్సాహముగ నుండును? కొజ్జావానిఁజూచుకుతూహల మింతింతయా? మగచెంపల మానినికున్న యాకర్షణశక్తి దొరజామి ప్రాయఁపుఁదొయ్యలికి లేదే! కవలదూడలను బెట్టినయావునే యందఱు చూడవత్తురుకదా! మనుష్యులలో వేరే చెప్పనేల? చేతులులేక నోటితో నీరు కదకువానికి జనులవలననే జీవనము జరిగిపోవుచున్నది. గంగిరెద్దునకు మూపురముదిగువ నున్న మూరెడుతోలే గంగి తెద్దువాని కడపరాలమిద్దెకుఁ గారణమైనది. మరుగుజ్జవారి వక్రత్వమే వారి వడ్డివ్యాపారమునకుఁ బెట్టుబడియైనది. రెండుతలలరాకాసిపిండమే తండ్రిని లక్షాధికారిఁ జేసినది.

ఇవియన్నియు బాహ్యవికృతులు. వీని యాకర్షణమే యింతగా నున్నపుడు అంతరవికృతులమాట వేరే చెప్పవలయునా? పుట్టుకతోడనే కొన్ని మనస్సులు స్వభావవిరుద్ధముగ నుండును. అనేకకారణములచేతఁ దరువాతఁ గొన్ని స్వభావ విరుద్ధములుగ నగును. వీనిలో భేదము లనేకములున్నవి. వీనిచింత యిప్పుడు మనకక్కఱలేదు.

మతిలేనివానితోఁ గూడనున్న మనుజసంఘము మహారాజునకు లేదు. ఆతఁడొక్క యాస్థానమునకే యధికారి. ఈతఁడు సర్వప్రపంచమున

కములోనికిఁ దీసికొనివెళ్లినారు. ధృతరాష్ట్రసభ జరుగుచున్నది.పాండవు లోడిపోయి ఖిన్నులై కూరుచుండినారు. దుర్యోధనుఁడు మీసాలు వడి వేసి సకిలించుచున్నాఁడు. దుశ్శాసనుఁడు ద్రౌపదిచీర లాగుచున్నాఁడు. ఎంతమట్టునకు లాగవలయునో దుశ్శాసనునికిఁ దెలియదు. ఎంతమట్టుకు లాగించుకొనవలయునో ద్రౌపదికిఁ దెలియదు. ఇద్దఱుకూడ చెడ ద్రాగి యున్నారు. వద్దువద్దని తెరచాటునుండి కేకలు వినఁబడుచునే యున్నవి. తుట్టతుదకు రైకతో నెత్తిపై సవరపుబుట్టతో నడుమునకు గావంచతో సృష్టికంతకు నొక్కటే దిష్టిపిడతగ ద్రౌపది మిగిలినది. దుర్యోధనాదుల తోడు లేకుండనే జాత్యంధుండైన ధృతరాష్ట్రుఁడుగూడ తెప్పపాటులోఁ దెరచాటునకుఁ బరుగెత్తినాఁడు. తెర వేయఁబోవఁగఁ బడలేదు. అప్పుడు ద్రౌపది లోనికిఁబోయినయెడల నధికారి కొట్టునని భయముచేత గాఁబోలు పెద్దమనుష్యులు కూరుచుండిన గోతిలోనురికి ప్రచ్ఛన్నత కొఱకో, పురుషులు కొట్టుదురను భయముచేతనో, స్త్రీలకుఁ బ్రత్యేకించిన స్థలములో దాగినాఁడు. స్త్రీలు పాక కాలిపోయినంత కేకలువేసి యటు నిటు పారిపోవ యత్నించిరి. కొందఱు పురుషులు స్త్రీలస్థలము లోనికి వచ్చి ద్రౌపదిని జావఁగొట్టి గెంటివైచిరి." ఇట్లు పలికి యాతఁడు లోనికిఁబోవుటకు సిద్ధపడినాఁడు. అది చూచి నే నాతని కడ్డుదగిలి "అయ్యా యుపన్యాసమీయరా" యని తొందరపెట్టితి. "నీకుఁ బిచ్చి యాసుపత్రి వదలివెళ్లుటకుఁ బైవారి యనుమతి వచ్చినదాయని యడుగ" నింక గొన్నాళ్లిక్కడనే యుండుమన్నారు. పై వాఁ డెవఁడు ? క్రిందివాఁ డెవఁడు ? అందఱును దొంగముండకొడుకులే. ప్రపంచమునకంతకు మతి లేదని నేను గనిపెట్టి వెల్లడించుటయేమి ? నాకు మతిలేదని వీరు నన్నిక్కడ బంధించుట యేమి ? శ్రీకృష్ణభగవానుఁ డేమనినాఁడు.

యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ
యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః

రైన సరసుఁడు లేఁడన్న యప్రతిష్ఠమాటలేకుండ జేసినాఁడు. సానివాం ఢ్రను దేల్చినాఁడు. తాను దేలినాఁడు. వహవ్వా అట్లుభయతారకముగ –

తప్పుదారినిఁ బోవుచున్నావని నేనాతని మందలింపఁగ నేను జెప్పను పోపోయని యాతఁడు కేకవైచెను. ఈమాత్రముకూడ నుండ దేమోయని భయపడి సరే నీయిష్టమువచ్చినట్లు కానిమ్మని బతిమాలితిని. నన్నడ్డకుము, జాగ్రత్తగనే మాటలాడుదును. ఏదోయొక ప్రణాళిక వేసి కొంటిని. ఆదారిని నన్నుఁ బోనిమ్ము - సరే యెంతవఱకుఁ జెప్పితిని అని యాతఁడు నన్నడిగెను. సానివీథిని సరసుఁడు లేఁడన్నమాట లేకుండఁజేసి సరే సరే ఇఁకఁ జెప్పనక్కఱలేదు. ఈ నడుమను దురకపేటలో మంగలి వానిమేడలో జరిగిన యఖిలాంధ్రకళావతిపరిషత్తులో మాపడ్డకుఁ డధ్యక్షుఁడై యేమని యుపన్యసించెననఁగా:—

ప్రపంచమున నున్న దొక్కటే రసము. అదిశృంగారరసము. భవభూతి యది కరుణరస మనుఁగాక ! థూ !

"భవభూతి సాహితీప్రజ్ఞాప్రభాయుక్తుండామాట మాయొద్దననగరాదు"

అందుచేత స్వయంప్రకాశులైన మన పరిషత్తులో సారస్వతపండి తునకుఁ దావులేదు. ఆతని నావలి కీడ్చివేయవలసినదే. మన సిద్ధాంత ప్రకార మున్నదొక్క శృంగారరసమే. ఆ రసమే పరిస్థితి విభేదములఁ బట్టి వీరరసమగుచున్నది. అన్నియు యథావిధిగ జరుగుచున్నంతసేపు శృంగార రసము నిష్ప్రమాదముగఁ బ్రవహించుచుండును. మన ముంచుకొన్న సానివారి చక్కనిచుక్కయొద్ద నెవఁడైన పైసరసుఁడు మనకంటఁబడినాఁడ నఁగ శృంగారరసమునకుఁ దొట్రుపాటు. పరిణామావస్థ కలిగినదా లేదా? మనము గొడుగుకామతోను వాఁడు పైజారుతోను దారసిల్లినప్పు డర గంట క్రిందటి శృంగారరసమే వీరరసమైనదా లేదా? అంతేకాని ఇంతలో స్వర్గమునుండి వీరరసము దిగినదా? తప్పు. మనము వాడు కొంతసేపు గుంజులాడినపిదప వాఁడు మనల క్రిందఁ బడఁద్రొక్కఁగ మన మలో యని

యేడ్చితిమా లేదా ? నిముసము క్రిందట వీరరసముగా మారిన శృంగార రసమే యిప్పుడు కరుణరసముగా మారినదా లేదా ? మఱికొంతసేపైన తరువాత సానివారి మణిపూస మనయొద్దకుఁ దీండ్రించుచువచ్చి నాయింటి కెవ్వఁడైన పెద్దమనుష్యుఁడు బంధుమర్యాదచే వచ్చినప్పుడు నీవింతయల్లరి చేయుదువా ? పో యని మనపైఁ గోపపడఁగ దాని దయకొఱకు "అకిం చనోఽనన్యగతిశ్శరణ్య స్త్వత్పాదమూలం శరణం ప్రపద్యే" యని బట్ట మెడఁజుట్టుకొని మనము దానికాళులపైఁ బడినప్పుడు వెనుకటి శృంగార రసమే యిప్పుడు దివ్యమైన భక్తిరసముగా మారలేదా? అందుచేనున్న దొక్క శృంగారరసమే శాస్త్రిజీ! ఈగొడవ యంతయు నే నెందులకుఁ జెప్పితినో జ్ఞప్తియున్నదా ? నే నెట్లుపన్యాస మారంభించితినో చెప్పఁ గలవా ?" యని యాతఁడు నన్నడిగినాఁడు.

ప్రపంచములో నేకత్వమేకాని ద్వివిధత్వము లేదని యుపపాదించి నావు. దానిని స్థిరపఱచుకొనుటకు మీాపడ్డకుని శృంగారరసైక్య ప్రవచనమును చేసినావు. అని నే నతనికి జ్ఞప్తిచేసితిని.

సరి సరి. ఇఁక దారిలోఁ బడినాను. తొందరలేదు. మాపడ్డకుని శృంగారరసవిషయకోపన్యాసమున కలరి యాతనిని మాబంధువులలో బ్రహ్మరథముపట్టినారు. నేను నట్టి యైక్యమునే మఱియొక సన్నివేశ మున స్థాపింపఁదలచినాను.

నీకు నీతండ్రికి వస్తుతత్త్వమున నేమైన భేదమున్నదా ! లేదు. లేనప్పుడు నీతండ్రికి నీవు మ్రొక్కవలసినదని జనులేలయనుచున్నారు ? నీకుఁ గారకుఁడగుటచేతనే కాదా? అట్టిచో నీవంటి మనుష్యులను నితర జీవములను, ననంతగోళములను సృష్టించిన భగవంతునెడల నీవు చేతులు జోడించి మ్రొక్కి భక్తి గనుపఱుపవలసినదేనా? అట్లు చేయుచున్నామా? సోదర సోదరీమణులఁ ద్యజించుచున్నామే. గురువులను ధిక్కరించు చున్నామే. తల్లిదండ్రులను తిట్టుచున్నామే. ఇన్నిదుర్గుణములు మనకుండ

దైవభక్తి కలుగునా ? ఏమియును లేదు. ఇక మనబ్రతుకు లెందులకు ? కడుపునిండించుకొనుటకు, కైపుకలుగునట్లు త్రాగుటకు, కలవునకుఁ జచ్చి నంతమంది నిర్భాగ్యులను గనుటకు, అంతేనా ?

మన పూర్వులేకాదా సృష్టివైచిత్ర్యమునకు వింతపడి సృష్టిక్రమ మును బరిశీలించి సృష్టినంతయు నిండిన యద్వితీయశక్తికి భక్తివినమ్రులై వేదబుక్కులతో దేవతాగాన మొనర్చినారు. అందుచే మొదటసృష్ట్యవ లోకనమునఁ గలిగిన రసమేది? భక్తి. ప్రపంచమున మొట్టమొదట వేద ములతో బాటే కాదు, వేదములకంటెఁ గొంతముందుగాఁ బుట్టినకళ యేది? గానము. ఈ కళయే లలితకళ లన్నిటిలో నుత్తమమైనది. కవిత్వమే ప్రపంచమున మొట్టమొదటఁ బుట్టిన కళయని పాశ్చాత్యులే కాదు. పౌర్వాత్యులే కాదు. ప్రపంచజనుల యందఱ యభిప్రాయమయి యున్నది. అది కేవలము తప్పు. సర్వప్రపంచముగూడ నాపైఁ దిరుగబడి నను దోకచుక్కచేత బుచ్చుకొని తోపతోప క్రిందఁగొట్టినయెడల— మూతిమీసముకదపా. పచ్చిరోయ్యలు గోంగూరలో వేసినప్పటి మజా–

ఉండుఉండు. నిదానించుకో తోకచుక్కమాట, గోంగూరమాట యిప్పు డెందులకు ? శాంతింపుమని యాతనిని శాంతిపఱచితిమి. ఈతని పిచ్చిలో వెనుకటికి నిప్పటి కెంత వ్యత్యాసమున్నదో నా కాశ్చర్యముగ నున్నది. నిముసనిముసమునకుఁ బెడమార్గముపట్టి తిరుగఁ ద్వరలో దారికి రాలేనివాఁ డింతమట్టునకు తాజుపడుట గొప్ప సంగతికాదా ? అని లోన ననుకొంటిని.

ఒక్కనిముసమైన పిమ్మట నెంతవఱకుఁ జెప్పితినని యాతఁడు నన్నడిగెను. మొదటి రసము భక్తి యని, మొదటికళ గానమని చెప్పి తివి. తరువాతఁ జెప్పుమని వేడితిని.

సరే. సరే. ఆశ్చర్యకరమైన సన్నివేశము మనము తిలకించు నప్పుడు, దానిపై మనకు భక్తికలిగినప్పుడు నిష్ప్రయత్నముగ నబుద్ధిపూర్వక

ముగ "ఓ" యనిధ్వని కలుగునట్లు మనము నోరు తెఱతుము. వేదములకు ముందు ఓం కార ముద్బుద్ధమైనదని మనపూర్వులు జెప్పిన దిదియే కాని వారి ఓం, లో నక్షరములున్నవి. నా, ఓమ్, ఇట్టినాదమే కాని యక్షర సహిత మెంతమాత్రముకాదు. నాదమును విని సంతసింపక యందులో నక్షరములున్నవని దానిని ముక్కలక్రిందఁ గొట్టనేల? ఉదయపర్వత ముపైఁ గెంపులసింహాసనముపైఁ గెందామరల కిరీటముతోఁ దల చూపు చున్న భానుబింబమును గాంచి మహానందభరితమై భక్తిపారవశ్యసహితమై భరతపక్షి గానము చేయుచున్నది కాదా? ఆగానములో నేయక్షరము లున్నవో పరిశీలనయేల? ఏయక్షరములు లేవు. స్వరసంఘాతము తప్ప యది మఱేదియునుగాదు. షడ్జమస్వరము ముందుబుట్టిన తరువాత దానికి 'స' అనుగుర్తు వచ్చినదా? కాక అది పుట్టినప్పుడే 'స' యను గుర్తు దానియందున్నదా? పిల్లవానికి వట్టిధ్వని ముందువచ్చినదా? కాక మాట ముందువచ్చినదా? భక్తిపూర్ణమైన దేవతాగానమం దక్షరము లక్కరలేదు. నీలాల నిగనిగలీనుచున్న నీరదమును గాంచి మహానందముగఁ గప్పకూసినకూఁతకు, వరుణదేవతాకములగు ఋక్కులకు, నంతఃకరణపరిశుద్ధియందు భేదమున్నదని యెవఁడైనఁ జెప్పఁగలఁడా? కప్పకూఁతలో నక్షరములులేవు. వేదఋక్కునం దక్షరము లున్నవి. ఋక్కులకంటె కూఁతయే ముందుఁబుట్టినదని నేననుచున్నాను. పండ్లండఁ దలఁచుకొనినయెడల నీవుకాదనఁగలవా? అదిగాక యక్షరసాహాయ్యము లేని గానము ప్రపంచమున నెంతలేదు? సంవత్సరమునకు నాల్గుమాసములు పాడిన కోయిలపాట నిరక్షరముకాదా? అదిగాక రాగాలాపన నిరక్షరముకాదా? రాగమువలన కలిగిన యానందము కీర్తనవలనఁ గలుగునా? గాయకులలోఁ బదుగుఱ నేయొక్కఁడో గాత్రజ్ఞుఁడున్నాఁడు కాని మిగిలినవారందఱు యంత్రజ్ఞులే కాదా? గానకళ యత్యంతస్వతంత్రమైన కళ. దానికి మనవా రక్షరములు సాయమిచ్చిసార్థముగ, విశాల

ముగ జేసినారు. మొదటఁబుట్టిన సారస్వతమంతయు గానమే. అప్పటివఱ కింకఁ గవితయొక్క యూరుపేరులేదు. మృదువులైన యక్షరములు, నభి ప్రాయములు, గానధ్వనులలోఁ జేరుచున్నవి కాని వానికిఁ గవిత్వమని పేరులేదు. ఏదైన రవంతపేరున్నను నది గానమునకు సహాయకళగా నున్నదికాని స్వతంత్రకళగా లేనేలేదు.

గానమున్నంతసేపు, భక్తియున్నంతసేపు కవితాకళకు స్వాతంత్ర్య మేర్పడదని వారితరువాత వారలెంచి గానమునుండి దానిని తప్పించి, భక్తిని దీసిపారవైచి పరమాత్మభక్తికి వ్యతిరేకమైన ప్రాపంచభక్త్యాదు లను రసములుగా నేర్పఱచుకొని యైహికవిషయములందుమాత్రమే కవిత్వమును జెప్పి దానికి గళాస్వాతంత్ర్యమిచ్చుట కెన్నిపాటులైనఁ బడినారు. అంతటినుండి వేదగానమువదలి దానికి కవిత్వమబయలుదేరి నది. రామాయణమును వ్రాసి వాల్మీకి దానిని రామునియెదుటఁ బాడించెనఁట. వాల్మీకియెంతగడుసువాఁడో గానకళ మొదటికళయని, కవిత్వము దానికిసహాయకళయని యంగీకరించుటకు వాల్మీకి యెంత మాత్రము నిష్టపడక గానముకంటె గవిత్వమే ముందని వెల్లడిచేయుట కిట్లు కవిత్వముచెప్పి పాడించినానని చెప్పినాఁడు. తెలిసినదా? కవిత్వము చెప్పి గానముచేయించుటకల్ల. పాడి పాడించెననుట పరమార్థము.

తరువాత నన్నిరసములందు నన్నిరసహీనవిషయములందుఁగూడ గవిత్వము విచ్చలవిడిగ బయలుదేరినది. కవిత్వముననే నిఘంటువులు, వైద్యశాస్త్రము, జ్యోతిషశాస్త్రము, పాకశాస్త్రము, సాముద్రికశాస్త్రము, నశ్వాది సమస్తశాస్త్రములుఁగూడఁ జెలరేఁగి బయలుదేరినవి. చిట్టచివ రకు చరిత్రలు కథలుకూడ కవిత్వముననే బయలుదేరినవి. పంచాం గముమాత్రము పద్యములతో బయలుదేరలేదు. ఇట్టి దుస్థితిని బరి శీలించి భవబంధమోక్షణసాధనమగు గానమునకుఁ దిరుగఁ బ్రాధాన్య మిచ్చి పూర్వపవిత్రస్థితిని నిలువఁబెట్టఁదలఁచి త్యాగరాజు, క్షేత్రయ్య,

భక్తిరసమున భవతారక గానమొనర్చిరి. అందువలన దుస్థితి రవంత యడ్డినదేగాని యాఁగలేదు. గానమునకుఁ బతనము భ్రష్టమార్గమునఁ గవిత్వమునకు బుష్టివృద్ధియగుచునేయుండెను. "చేతులెత్తిమ్రొక్కు చుంటిరా నాతండ్రి"యను భక్తికీర్తనకు బాహ్యాంతరముగ "చెఱఁగు మాసియున్నదా నరా నాసామి" యని యవకతవక శృంగారరసకీర్తన బయలుదేరిన గానమునకు మొదట సహాయకళగానున్న కవిత్వ మిట్లను చితమార్గముల నస్వభావముగ విజృంభించి యిప్పుడు గానముకంటె బల వత్తరముగ గానఁబడుచున్నది. కాని ఈ బలము కృత్రిమము. గాన కళయే ప్రథమమయినది. దానికి రవంతతోడుగనే కవిత్వముండఁదగినది. గానము వట్టిధ్వనికదా ? అక్షరసాహాయ్యములేనిదే అదియెట్లు శాశ్వత ముగా నిల్చునని నన్నధిక్షేపింతురా ? ఛూ ! కళయగునా కాదా యను నదే పరిశీలనాంశము. కాని స్థిరమా యస్థిరమా యనునదికాదే. సృష్టిలో స్థిరమైన దొకటియున్నదా ? ఒకగానమునకే ప్రత్యేకకళాత్వము కాని కవిత్వమునకుగాదు, కవిత్వమే కళకానప్పు డింకఁ జిత్రలేఖనమా ? అది మఱింత కృత్రిమమైనది. కళ గానకళ యొక్కటియే. ప్రత్యేకముగాఁ బరమాత్మతో సంబంధించినకళ.

ఇప్పుడన్నియుఁ గళలే. పంట యొకకళ. కల్లుగీత యొకకళ. దొంగ తన మొకకళ. క్షౌర మొకకళ. తుదకు "Murder as a fine art" (జీవహత్యయొక్క లలితకళ) వఱకు వచ్చినది.

కవీ ! నీ కొక్కశబ్దమయిన నీయను. కవిత్వముఁ జెప్పఁగలవా ? ఏమనుచున్నావు ? గట్టిగ జెప్పుము ? నా వలనఁ గాదనుచున్నావా ? అటులైన దూరముగ గూరుచుండుము. గాయకుఁడా ! నీ కొక్క యక్షరమయిన నీయను పాడఁగలవా ? ఏమనుచున్నావు ? అద్దేఅద్దే. అవలీలగఁ బాడఁగలననుచున్నావా ? సరే పాడుదువుగాని ఒక్కనిముస ముండుము అదేమి ? అదేమి ?

[X

సీ. మెఱుఁగుఁగుండలములమిసమిసల్ గండభాగములపై నట్టిట్టుగంతులిడఁ
రంగారఁగట్టిన బంగారుపుట్టంబు చిఱుబొజ్జనుండి కొంచెముగజారఁ
బవనపూరణమున జవుజవ్వమని లేతచెక్కులుబూరెలై పూరటిల్లఁ
నిగనిగల్ గలగుజ్జుసిగనున్న శిఖిపింఛ మొయ్యారమునదలయూఁపుచుండ
నుత్తమోత్తమజన్మమై యొప్పుమురళి
నధరమునఁబూనిజల్లల్లు మనఁగజగతి
గానమును జేయునీలాలకాంతిరాశి
గొల్లభామలబంగారు కొంగుమూట!

ఆహాహా! ఏమిగానము తీగలు పుష్పించుచున్నవి. రాలు ద్రవించుచున్నవి. ముక్కులు తెఱచుకొని పక్షులు విని పరవశములగుచున్నవి. పశువులు మోరలెత్తి గానామృతమును త్రావి సోలుచున్నవి. కదలిన యెడల నేమగునోయని గాలి స్తంభించియున్నది. లక్షలకొలఁది యింద్రధనుస్సులనుండి సుధావర్షము దేవతల పుష్పవృష్టితోఁ గురియుచున్నది. నాయనా! నందకుమారా! నవనీతచోరా! యని కేకలుపెట్టి పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు నా పిచ్చివాఁడు క్రిందపడినాఁడు.........

ఓహో నాయనలారా! పిచ్చివాఁడు మనల నెట్టి పవిత్రసన్నివేశమున విడిచి తాను విస్మితుఁడైనాఁడు! ఆహాహా! ఏమియేడుపేడ్చినాఁడు! ఇట్టియవసరమున నేడ్వలేనివాఁ డీశ్వరద్రోహి. శారదాగానము కంటెఁ దుంబురునారదాది వైణికులగానముకంటెఁ బిచ్చివానియేడ్పు నాతండ్రీ! నీకెక్కువగాఁ బ్రీతికరముగా నుండునుగదా? వెఱ్ఱిబాగులవాని భక్తిరోదనమొక్కటి, తల్లిచావుపిల్ల క్షుద్రోదన మొక్కటి, పదునాల్గు భువనములను బునాదులతోఁ గూడ నల్లలాడింప సమర్థములైనవి. కృష్ణా! ఆపదుద్ధారకా! రక్షింపుము.

ఓమ్ శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

సాక్షి

సుఖము, దుఃఖము.

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

అంతకుఁబూర్వ మేమిచెప్పెనో కాని నేను వెళ్లినపిమ్మట నిట్లు చెప్పెను.

జాలిగుండెవాఁడు జనులేమియందురో
యనుచు భీతిఁజెందు నట్టివాఁడు
బిడియమునకు గొంకి వెనుకాఁడువాఁడును
ధరణిలోన నెప్పుడు దక్కలేరు
పరుగులిడుచుండఁ గ్రిందనుబడియుఁ గెరలి
మొండితోపుగ ముందుకుఁ బోవువాఁడు
తన్నొకఁడు గొట్టఁ బదుగురఁ దాను మంచి
చెట్టఁగాంచ కెవ్వరినైనఁ గొట్టువాఁడు
నేడ్చుచునె పెండ్లివిం దారగించువాఁడు
స్వార్థమే పరమార్థమై యలరువాఁడు
బ్రదుకఁదగినట్టివాఁ డీప్రపంచమందు
సౌఖ్యవజ్జీవు లిద్దఱే జగతియందు
మొండియొకఁడు వేదాంతియొకండుసుమ్ము
నడిమివారల బ్రదుకు వినాశకరము
గడియగడియకు మృతికంటె ఘనతరంబు.

కవి చెప్పినయీమాటలు బాగున్నవా? సుఖాపేక్షకు లందఱు Rowdies కమ్మని యుపదేశించినాఁడే. ప్రపంచమున వేదాంతు

లెందఱుందురు ? ఒక్కచేతి వ్రేళ్లయిన నన్నియు వంగవే! మిగిలినవారం దఱు మొండితన మవలంబింపవలసినదేనా? ఏమో! ప్రపంచతత్త్వ మదియే యేమో, యెవరు చెప్పఁగలరు ? సరియైన ప్రవర్తనకు న్యాయ మైన ఫలమెవ్వరికైనఁ గలిగినదా? కలుగుచున్నదా? బిస్మిల్లాయని కట్టుబుచ్చుకొని లేవలేనిబక్కపాదుషాకు నల్గురు భార్యలు, పణ్యకాంత కొసరునా? నీతిసత్యసంరక్షణకై శపథముచేసికొన్న యేకపత్నీవ్రతుఁ డైన ప్రభుశిఖామణికిఁ బడుచుఁదనములో భార్యావియోగమా! ఏమి యిది!

సీ. సత్యసంధులు కష్టచయముల మున్గుటో
దొంగ లుప్పొంగుచుఁ ద్రుళ్లిపడుటొ
తలగోటిగించు కోదాతకు లేకుంటొ
కృపణుఁడు లక్ష్మీసమృద్ధిఁ గనుటొ
విద్వాంసు లుదరముల్ వెన్నంటి యేడ్చుటో
మూఢులపొట్టలు పొణక లగుటొ
గీ. తత్పదారాధకులు ముష్టిదాసరయ్య
లగుటొ! నాస్తికుల్ వారల మొగములందు
నుమియుటయొ! యేమి యిది! కన్నులున్నవె! మతి
యున్నదే! యుంటివే! చేయుచున్న దిదియొ!

న్యాయవర్తనమునకు న్యాయఫలము గలుగకపోవు నిట్టి మార్గ్మెలి, యిట్టి వెలితి, యిట్టి తొరట సృష్టిలోనే యున్నదేమో. సత్యపాల కుఁడౌ హరిశ్చంద్రుఁడు భ్రష్టరాజ్యుఁడగుటా, శ్మశానవాసియగుటా, భార్యావిక్రయసాహసి యగుటా, మృతపుత్త్రుఁడగుటా. ఆహా! ఏమి ప్రపంచధర్మము! పితృవాక్యపరిపాలకుఁడగు రామచంద్రుఁడు నార చీరధారియగుటా, కందమూలాశి యగుటా, త్యక్తరాష్ట్రుఁడగుటా. హరి హరీ! అపహృతదారుఁడగుటా, ఛీ! ఇంతకంటె నేమి వ్యత్యస్తఫలముం

డును ? చిట్టచివఱకు వారు మహాసౌఖ్యాన్వితులు కాలేదా ? పట్టాభిషిక్తులై భగవత్తుల్యులై ప్రభాభాసురులై వెలిఁగిపోలేదా ? యని యందురా ? వారు సంవత్సరములకొలఁది పడరానిపాటులుపడి చివఱకు వెలిఁగిన వెలుఁ గిదియేనా ?

నాతోఁ జిన్నతనమున నొకబాలుఁడు చదువుకొనెను. మాకు గ్రుడ్డి గోపాలశాస్త్రి యన్న యాతఁడు గురువు. ఆయన కొక్కగది, ఒక్కభార్య, ఒక్క కొడుకు, ఒక్క చొక్కా, ఒక్కకన్ను. నెలతప్పుట యనఁగా నేమి యని మా గురువు. నా సహపాఠిని బ్రశ్నించెను. నెల తప్పుట యనఁగా క్షౌర మని యాతఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. మాగురువుగారు కోపావిష్టుఁడై యాతని కొక్క లెంపకాయ సంకల్పించి చేయి యెత్తెను. గురువుగా రొంటికన్ను వా రగుటచేత నామిత్రునికి దగులవలసిన దెబ్బ నాకుఁ దగిలెను. పంతులుగారూ ! నన్ను గొట్టినారేమయ్యా ! యని నే నేడ్వఁగ నిట్టి బుద్ధిహీనునితోఁగూడఁ జదువుకొను దోషము నీది కావునఁ గొట్టితినని గ్రుడ్డితనమును సమర్థించుకొనెను. ఇట్టి బుద్ధిహీనునికిఁ బాఠముఁ జెప్పిన మీమాట యేమని నేనంటిని. తరువాత నా మిత్రుని బుజ్జగించి నెలతప్పుట యనఁగా క్షౌరమని యేలచెప్పితి వని నేను, గురువుగారుగూడ నడుగ, మా మామ్మ నెలకొక్కమాఱు క్షౌరము చేయించుకొనుటచే నే నట్లుచెప్పితి నని యాతఁడు నిఘంటుకారునివలె శబ్దము నకు వ్యుత్పత్త్యర్థముచెప్పెను. తరువాత నామిత్రుఁడు బి.ఎల్. పరీక్షలోఁ గృతార్థుఁడై జిల్లాకోర్టులో వకీలుగాఁ జేరినాఁడు. శ్రీరామరక్ష, శ్రీరామరక్ష, పైస బోణిలేదు. పట్టాసొమ్ము కట్టునేళ పాత్రసామాను తాకట్టు. మరియొకవృత్తి చేసికొనవయ్యా యని నే నెన్నివిధములఁ జెప్పినను నీ కెందులకు, చూడవోయి నే నొక్కవెల్గు వెల్గక తప్పనోయి యని నన్ను నిరాకరించుచు వచ్చినాఁడు. చిట్టచివఱకు మూఁడు పుట్లకట్టుతో అబ్బాసల్లిగడ్డమీఁద "ఆఖరు" వెల్గువెలిఁగినాఁడు. బ్రదికియున్న

న్నాళ్లో పదునాల్గు బ్రదుకులకు సరిపోయినయేదుపు లేద్చి ప్రాణావ
సానసమయమునకు భగవత్కటాక్షము గలిగి బాగుపడితిమని చెప్పిన
సత్పురుషులందఱు వెలిఁగినవెలుఁగుకూడ రవంతకంటె నెక్కువది కాదు.

ఇంతకుఁ జెప్పునదేమనఁగా సుఖపడుటకు మొండివాఁడైనఁ గావల
యును, వేదాంతియైనఁ గావలయును. అటులైన, నీతితీసివేసి యావలఁ
బెట్టుము. ఇఁక న్యాయమంతయు గోదావరిలోఁ గలుపుము. సిగ్గుమాలిన
తనమా! రా! అన్యాయమా! రా! అసత్యమా! రా! స్వార్థమా!
రా! మొండితనమా! రా! పాపమా! రా! నా సౌఖ్యమునకే
మిమ్మాహ్వానించుచున్నాను.

ఏమిది! ఇట్లు జరుగఁదగినదేనా: దారుణముగ నున్నదికాదా?
ఇది పరమార్థమని నమ్మకుఁడు. ఇట్టి తుచ్ఛప్రవర్తనమునకు రాజశాసనమే
యంగీకరింపదు గదా. భగవచ్ఛాసన మెట్లంగీకరించును?

అది యిప్పటి కాలాగున నుండనిండు. సోదరులారా! మీరీ
తత్త్వమును వింటిరా.

పాట.

వినరా సదానందయోగీ! నీవు విననేర్తువని విన్నవింతు బైరాగీ॥
వినరా॥

ధనము లేకున్న దుఃఖమురా - చాల ధనముగల్గిన దాని దాఁప
దుఃఖమురా॥ వినరా॥

ఆలులేకున్న దుగఖమురా - చాల నాండ్రు గల్గినవారి నడప
దుగఖమురా॥ వినరా॥

బిడ్డలేకున్న దుగఖమురా - చాల బిడ్డలు గల్గిన పెంచ దుగఖ
మురా॥ వినరా॥

ఈజ్ఞాని పాడినతత్త్వ మెట్లున్నదో వింటిరా? ప్రపంచసుఖసాధ
నము లగు ధనసంతానాదిక వస్తుసామగ్రి బొత్తిగ లేకపోవుట యెట్టికష్ట

మోయవి విశేషముగ నుండుట యట్టికష్టమే. మధ్యస్థితిలో నున్నవారి బ్రదుకు సుఖవంతమని చెప్పవచ్చునని దీనివలనఁ దేలుచున్నదికాదా? మొదట కవి చెప్పినదానికిని నీవేదాంతి చెప్పినదానికిని నెంత యేతము పెట్టుగా నున్నదో చూచితిరా! ఈరెండుబోధనములకు తేజస్తిమిర న్యాయ మున్న ట్లగపడుట లేదా? వీనిలో నేది సత్యమో రవంత పరి శీలింతమా? సదానందయోగి పాడిన తత్త్వమును గూర్చి యిప్పుడు చెప్పుదును.

వర్షములు లేకపోయినయెడల పంటలు లేవు. అతివర్షములైనఁ దిరుగ పంటలులేవు. జీర్ణశక్తితగ్గిపోయినయెడల మనుజునకుఁ గష్టము. అతి జీర్ణశక్తి గలుగుటకూడ నట్టికష్టమే. అనఁగ మందాగ్ని యెట్టి కష్టమో అత్యగ్ని యట్టికష్టమే. రక్తపుపోటు మనుజునకుఁ గొంత సహజముగ నుండవలయును. అది మిక్కిలి తగ్గిన శరీరము నిలువదు. మిక్కిలి హెచ్చినను శరీరము నిలువదు. జనునితనువుగాక 98-4 బదులు 98 ఉండినను జావే. 107 ఉండినను జావే. గాలి హెచ్చను గూడదు, తగ్గనుకూడదు. రక్తములో నీరు హెచ్చనుగూడదు, తగ్గను గూడదు. ప్రకృతిస్థితి మధ్యమార్గమున నడచుచున్నంతసేపే మనుజునకు సుఖము.

ఇదివఱకు మనము బాహ్యప్రకృతినే పరిశీలించినాము. బాహ్య ప్రకృతికంటె బహువిచిత్రమైన యత్యద్భుతమైన యవర్ణ్యమైన యాంతరప్రకృతి మనుజునకు లేదా? ఇంతవఱకు మనము విచారించినది శరీరసుఖమేకాదా? మనస్సుఖము మాత్రము సుఖముకాదా? అందు వలన మనస్తత్త్వముగూడఁ బరిశీలింపవలసియున్నది. ఈ తత్త్వమును గూర్చి జంఘాలశాస్త్రి తనయుపన్యాసములలో మిగుల విపులముగఁ జెప్పి నాఁడు. నేను చెప్పుట హాస్యాస్పదముగ నుండును. కాని బాహ్యప్రకృతి కెట్టిసూత్రములున్నవో ఆంతరప్రకృతికిఁగూడ నవియే సూత్రములు.

బొత్తిగ లేకపోవుట, అత్యంత మెక్కువయగుట, బాహ్య ప్రకృతిలోఁ గష్టములైనట్లే యాంతర ప్రకృతిలో గూడ నవియే కష్టములు. బాహ్య ప్రకృతిలో మధ్యావస్థ యెట్టిసుఖమో, ఆంతర ప్రకృతిలో గూడ నదియే సుఖము ప్రేమతత్త్వ మేమనస్సున లేదో యామనస్సు పశుమనస్సు కంటె నధమ మైనది. అత్యంతకష్టనిష్ఠురమైనది. అమితమగు ప్రేమ (ఐహికము) యెవనికుండునో వాఁడు పామరుఁడై బానిసయై తుచ్ఛుఁడై సంతతదుఃఖపరంపర చేతఁ జచ్చుట యంతకంటె మేలన్నట్లుండును. ఒకని యందు లేశము నమ్మకములేనివాఁడు పొందుబాధ యాకాశమువోలె హద్దులేనిది. అత్యంతము నమ్మకము గల్గినవాఁ డందఱకాళులధూళి తలయందుంచుకొనుచు నష్టకష్టములఁ బడుచు నేడ్చినయేడుపు అనంతమైయుండును. విద్య బొత్తిగ లేనివాఁడు, తినున దన్నమని చెప్ప వచ్చునా! అమితమైన విద్య గలవాఁడుగూడ దినునది గడ్డియే. ఎందు వలన? చదువుకొననియప్పుడు మనస్సులో నున్న జ్ఞానము మిక్కిలి చదువు కొనిన తరువాత ముక్కలై కాలి బూడిదయై యెగిరిపోయినది. బ్రహ్మ రంధ్రము మొదలు పాదాంగుష్ఠమువఱకు నిప్పుడున్న వన్నియు సందేహ ములే. అన్నియు నన్యోన్యవ్యత్యస్తములైనవే. ఏదియు మనస్సున కెంత మాత్రము పట్టనిదే. బొత్తిగా సత్యము లేనివాని నూరివారు రాతివిసరులతో కఱ్ఱదెబ్బలతో వెఱ్ఱికుక్కను గొట్టినట్లు గొట్టుదురు. అత్యంత సత్య నియమమున్న వాఁ డాముష్మికసుఖమును దరువాతబొందుఁగాక. ఇచ్చట మాత్రము బంధువిరోధియై, ప్రజాశత్రువై, పడవలసినబాధ లన్నియుఁ బడును. ఉభయమధ్యావస్థయందే మనుజజాతికి సర్వప్రపంచమునకు సౌఖ్యమున్నది. అందుచేత సుఖము, బాధ యనునవి ప్రకృతిస్థితులుగాని స్వతంత్రతత్త్వములు గావు. ఒక ప్రకృతిసన్నివేశమున కీ చివఱకష్టము. ఆచివఱకష్టము. నడుమసుఖము. ఈనడిమిసుఖమే యభావమువంకఁ బోయి కష్టమైనది. అమితత్వమువంకఁ బోయి కష్టమైనది. అందుచేత సుఖము

బాధ యనునవి వస్తుతత్త్వమున నొక్కటే యని స్పష్టపడుటలేదా? బుద్ధభగవానుఁ డేమి సెలవిచ్చినాఁడు?

గీ. ఉభయదిశలఁ గష్ట ముండు సౌఖ్యమునకు
నదియె నడుమఁ జేరి యగును సుఖము
బాధ సుఖము నొకటి వస్తుతత్త్వమునను
గతినిబట్టి భేదకలన కలిగె.

ఉభయమధ్య సుఖావస్థనే The golden mean అని పాశ్చాత్యు లభినందించినారు. ప్రకృతి సత్యము సృష్టిసంబంధమైన Economy తో సంబంధించియుండవచ్చును. తక్కువవస్తుసామగ్రితో నెక్కువజన మెక్కువసౌఖ్య మొందుటకంటె కావలసినదేమి?

నాయనలారా! నే నిదివఱకుఁ జెప్పినయంశములను మీమనస్సులకుఁ బట్టఁజేయఁగల యొకచిన్నకథను జెప్పెదను. కథయనుటచే అది యసత్య మని యెంచకుఁడు. అది సత్యగాథయే.

ఒకయూర నొక బీదకుటుంబము. దానిలో భార్య, భర్త, యిద్దఱు కొడుకులు, నిద్దఱుకూఁతులు. భార్యాభర్తలు నడికాలమున నున్నవారే కాని వృద్ధులు కారు. వారి పెద్దకొడుకునకు 18 సం॥రములు వయస్సుండును కాని తరువాతిపుత్రునకు 16, మొదటికూఁతునకు 14, రెండవ కూఁతురునకు బంద్రెండుండును. మగపిల్లలిద్దఱకు మెడలలో జందెములున్నవి. కాని యవి పొరుగూర వేయఁబడిన దొంగజందెములు. 14 సంవత్సరములపిల్ల వివాహము కాకుండ రజస్వల యగుటచే వారికుటుంబ మొక్కసంవత్సరమునుండి బహిష్కరింపఁబడియున్నది. ఎవ్వరును వారి యింటికిరారు. వా రెవ్వరింటికిని బోరు. తిండిలేక మలమలమాడిపోవుచుండిరి. బహిష్కృతునకు ముష్టిమాత్రము పెట్టువా రెవ్వరు? పైయూరికిఁ బోవుదమన్న నడచిపోవుటకు శక్తిలేదు. బండియెక్కుటకు పైసలేదు. దినమున కొక్కపూట తిన్నను నార్గురకు భోజనము కావలయును

గదా! అరసోలెడు నూక లింటియొద్ద లేవు. కదా! ఎట్లు కుటుంబము జీవింపవలసినది! దంపతులు శ్రీరామనామస్మరణ చేసికొనుచు గూరుచుండుటతక్క నంతకంటె నేమి చేయలేరు. మగపిల్లలిద్దఱు పైయూళ్లకుఁ బోయి కూలినాలి చేసికొనివచ్చి తల్లిదండ్రులను బోషింపరాదా? వారిల్లు కదలువారుకారు. పౌరుషవంతులు. ఇఁక బ్రదుకుటెట్లు? మగపిల్లలకుఁ జదువు లేదు. వారు పరమమూర్ఖులు. అందుచేత వారితల్లిదండ్రులొక్కపనిజేసిరి. రాత్రి యెనిమిదిగంటలకుఁ దండ్రి పదునాలుగేండ్ల కూఁతును, దల్లి పండ్రెండేండ్ల కూఁతును దీసికొని చెఱి యొక కుండ చేతఁబుచ్చుకొని ముసుఁగులువైచికొని రూపములు దాచివైచికొని సందెబిచ్చ మెత్తుకొని రాత్రి పదిగంటల కింటికి వచ్చి యాయన్నమును కొడుకులకుఁ బెట్టి తాముఁ దినుచుండెడివారు. ఈసంగతి యెవ్వరికిని దెలియదు. ఇట్లుజరుగుచుండ నొకరాత్రి వేఱువేఱుకుండలలోనున్న యన్నము నొక్కచోట నుంచుచుండఁగాఁ దనకుండలో నొక బంగారుగాజాపిల్లల తల్లికి గనఁబడెను. పాపము! ఏసంసారిణియో తనకుండలో నన్నమువేసి నప్పు డాగాజు జాఱిపడెనని యామె యూహించుకొనెను. కాని యెవరిదని యెవరి కీయఁగలరు? ఎందఱు సంసారిణు లామెకుండలో నన్నము వైచిరో. ఎవరి గాజో కాని నాయొద్దనున్నదని వెల్లడిచేయునెడలఁ దన సందెబిచ్చపుగొడవ వెల్లడికాక తప్పదే! అందువలన మఱునాఁడు కూడు దొరకదే! ఏమి చేయుటకును దోఁపక యొక్క భర్తతోమాత్ర మీ సంగతి చెప్పెను. ఇది భగవత్కటాక్షచిహ్నమని యాతఁడనుకొని "నిన్ననే నీతల్లి యిటకువచ్చినది కదా! ఆమెచేతి కీగా జిచ్చి తనయూరు పోయి దానిని విక్రయించి యాసొమ్మిక్కడకుఁ దెమ్మని చెప్పు"మని భార్యతోఁ బలుక నామె యట్లు చేసెను. ఆసొమ్ము రాఁగనే యాతని కేమిబుద్ధిపుట్టెనోగాని దానిని లాటరీలో వేసెను. అయిదాఱుమాసములు కాకుండనే యాతనికి మొదటి బహుమానము 15 లక్షలరూపాయలు వచ్చెను. కాని పైపన్నని, అదనఁపుబన్నని, జాస్తిపన్నని, లాటరీపన్నని

యింకేమోయని యింకేమోయని రూపాయ కొక్కయర్ధరూపాయ మట్టుకు ప్రభుత్వమువారు లాగివేసిరి. శేషించిన దింటికిరాఁగనే యా గృహస్థునికి గుండెలు గరిసలఁబడగఁ దలదిరుగఁ బడిపోయెను పడి పోయిన తండ్రియొద్దకు గొడుకులు రాలేదు వారితల్లియు రాలేదు. ఈ సొమ్ము జాగ్రత్తపెట్టుటకు మార్గము లాలోచించుచుండిరి. నాన్నచచ్చి పోయినాఁ డమ్మా యని 12 సం॥రముల వయస్సుగల కూఁతురేడ్వ మతే మియుఁ దొందరలేదని కొడుకు లనిరి. భార్యయు నట్లే యనెను. ఆతఁడు మాటలాడలేనిస్థితిలో నున్నాఁడే కాని స్మృతిగలిగియున్నవాఁ డగుట చేత నీమాట లాతనికి వినఁబడెను. కొంతసేపటికి దనయంత తాను లేచెను. అనుభవింపవలసిన నెత్తివ్రాఁత యింక నుండఁగ నప్పుడే చచ్చునా? పదునైదులక్షలకు నెనిమిదిలక్షలే యుండె నేమియని తండ్రి యడుగఁగఁ బన్నులక్రింద మినహాయింపఁబడిన దని వారు చెప్పిరి. అందులకై యాతఁ డూరెగిరిపోవునట్లు గుండెలు కొట్టుకొని యేడ్చెను. "పోనీ! నాన్నా! మనకు వచ్చినవే యెనిమిదిలక్ష లనుకొనరాదా" యని చిన్నపిల్ల తండ్రిని మందలింపఁగా, నాతఁడు మొగము దిగవైచు కొని లోలోన నగ్నిపర్వతమువలెఁ గుమిలిపోవుచుండెను.

ఈ బ్రాహ్మణుని కింతధనము రాఁగానే యాజిల్లావా రంద ఱీతని దర్శనము చేసి యభినందనములు ప్రకటించిరి. ఇతనికుటుంబము నితనినిఁ బెద్ద మోటారులోఁ గూరుచుండఁబెట్టి పుష్పవర్షము గురియుచు నూరి వెంట నూరేఁగించి మహాజనసభలోనికిఁ దెచ్చి ప్రత్యక్షముగఁ బూజిం చిరి. కవులు పద్యములు చదివిరి. గాయకులు భార్యాభర్తలపై మంగళపుటారతులు బాడిరి.

అతనిపిల్లలను జేసికొందుమనియు, మగపిల్లలకుఁ బిల్లల నిచ్చెద మనియు లక్షాధికారులయొద్దనుండి బడేబడే వార్తలు వచ్చుచుండెను. కులభ్రష్టత యేమైనదో బహిష్కార మేమైనదో పైసముందన్నియుఁ బటాపంచలై పోయినవి. ధనమా! నీవెంత మహిమగలదానవు. అందఱను

దాసులుగఁ జేసికొంటివే! నీకు, భగవంతునకు భేదమెక్కడ నున్నదో చెప్పెదవా? భగవంతునిఁ గూడ నొకప్పుడు తిట్టిన ప్రజ నీపాదధూళి శిరమున నిరంతరము ధరియించునే! భగవంతుని మాటయే మఱచి పోయి కోటీశ్వరుఁడు నిన్నే కొల్చుచున్నాఁడే! ఆహా! నీ మహిమకు హద్దున్నదా? బుద్ధిహీనుని బృహస్పతిగఁ జేయుచున్నావే. విద్యాగంధ శూన్యుని విద్వత్సార్వభౌమునిగఁ జేయుచున్నావే. నంగినంగిమాటల శుంఠను మహావక్తగఁ జేయుచున్నావే. చెవులపిల్లిని సింహముగఁ జేయు ప్రజ్ఞ నీది కాక మఱెవ్వరిది? పాపమందు బుణ్యమును, విష మందు మాధుర్యమును, దొంగతనమందు దొరతనమును, మిథ్యయందు సత్యమును, సవ్యాపసవ్యధోరణిని గనఁబఱచుచు మహేంద్రజాలము నాడించు ప్రజ్ఞ నీది కాక మఱెవ్వరిది. ధనమా! పరబ్రహ్మముకూడ నీవేనా" నమస్తే.

తనకున్న ధనముచేతనే ప్రజ లిట్లు తన్ను గౌరవించుచున్నా రనియు, త న్నిదివఱ కనేకవిధముల బాధలు పెట్టిన జనసంఘము నీతి జాతి మాలినదనియు, నీ బ్రాహ్మణుఁడు గ్రహింపలేదా! కష్టవిద్యా శాలలో గడితేఱినయాతఁ డామాత్రమైన గ్రహింపలేదా? తాను జావు నకు సిద్ధమైనప్పుడు తనభార్యకుఁ గొడుకులకు దయ లేకపోయిన దని ప్రత్యక్షముగ నెఱిఁగినవాఁడు సభాధ్యక్షులకర్పూరమాలలకుఁ, గవుల చంపకమాలలకుఁ గట్టువడునా?

ధనవిషయమై మనుజుని కున్న పసి యింత యంతయునా? అం దులో దానిని గూర్చి న్యాయవాదికున్న పసి చెప్పఁదరమా? 'ముగ్గురు న్యాయవాదులు వారిలో వారు సంప్రతించుకొని ధనసందర్భములం దీకుటుంబమున కింక గలుగఁదగిన కలహములను నివారణచేసి వారిని బాగుచేయుటకై వచ్చితి మని వీరి యింటికి వచ్చిరి. కిట్టనివా రింకొక రీతిగా ననుకొనిరి. అది గణింపఁదగినది కాదు. ఒక్క న్యాయవాదియే యనేకాస్థానములను దిబ్బలు చేసియుండ ముగ్గురు న్యాయవాదు లీ

బ్రాహ్మణుని సొత్తు నేమి చేయలేకుందురు? ఒక న్యాయవాది తండ్రిని జీలదీసినాఁడు—ఒకఁడొకసోదరునిపక్షమైనాఁడు—మఱియొకఁడు మఱియొకసోదరుని జేబులో నిముడ్చుకొన్నాఁడు. మీకుఁ గల్గిన యాస్తి న్యాయవాదుల యాస్తివలె కేవలము స్వార్జితమనియు, నది పంపకమునకు రారాదనియుఁ జల్లనిమాట బ్రాహ్మణునితో న్యాయవాదిచెప్పఁగ నాతం డదివఱకే కొడుకులపైఁ గోపమున్నవాఁడు కావునఁ జేటంత మొగము చేసికొని నాయనా! నాపంతము గెలిపింపుమని న్యాయవాదిని బతిమాలెను. "అద్దే! అవలీలగ గెలిపింతును. ఒక్క చిల్లిగవ్వ కొడుకుల కీయవలదు. ఏమి చేయఁగలరో చూతము. మీ రాపట్టుమీఁదనే నిలువఁబడుఁడు. నాతమాషా చూపింతు"నని న్యాయవాది మీసములు దువ్వుచుఁ జెప్పెను. మిగిలిన యిద్దఱు న్యాయవాదులు సోదరులతో నేమి మాట్లాడిరో తెలియదు. కాని వారు తండ్రియొద్దకు వచ్చి మనకున్న సొత్తును బంచుకొందమని తండ్రికి బోధించిరి. ఆతఁడు కఠినముగ నిరాకరించెను. ఈ సంగతి యెఱుఁగక "నీవు నీ కొడుకులు పంచుకొన్నయెడల నడుమ నేను నాకూఁతులు చెడిపోవలసినదా? వారి శుభకార్యములకు నా బ్రదుకుతెరువునకుఁ గావలసినంత సొమ్ము ముందుగా వేఱుచేసి మిగిలియున్నదే పంచుకొనవలయును." అని భార్య భర్తతోఁ జెప్పెను. "నీ కూఁతుల కేమి యిచ్చినను వారు తమ భర్తలకుఁ గలుపుదురు. నీకేమి యిచ్చినను నీవు పుట్టినింటివారికేఁ జేర్తువు. కొడుకుల కేమి యిచ్చినను వారికాసులగోతములన్నియుఁ గోడండ్ర నెత్తి కెత్తెదరు. ఇదియంతయు నాకష్టార్జితము. నేనొకరి కీయను. పో"మ్మని భర్త బదులు చెప్పెను. ఈ సంగతియేమియుఁ దెలియక లాటరీసొమ్మంతయుఁ దానుఁ దనకూఁతులు హరింపఁ బ్రయత్నించుచున్నారని తల్లిపైఁ గొడుకులు చెలరేఁగి కొట్టుటకు సిద్ధమైరి. ఇంతలోఁ గర్మముచాలక యత్తగారు వచ్చినది. తనకు విసము పెట్టుటకుఁ బుటినింటనుండి భార్య తనతల్లిని బిలిపించిన దని బ్రాహ్మణుఁడు నిశ్చయపఱచుకొనెను. ఆమె కీసంగతియేమియుఁ దెలియక

చనవుచే నల్లునియొద్దకుఁ బోయి, "నాయనా! నీభాగ్యమునకు మూలాధారమును నేను. నే నాసొమ్ముతీసికొనివచ్చి నీచేత లాటరీవేయించుటచేత మనపుణ్యమాయని యింతమహాలక్ష్మి మనయిల్లు చేరినది. అందుచేత నీవు నాకెంత యిచ్చినను ఋణము తీర్చుకొనలేవు" అని పరిహాసముగఁ బలికెను. అత్త నల్లుఁడు మాదిగమంచముక్రిందఁ గొట్టఁగ భార్య యడ్డుకొనెను భార్యను మెడఁబట్టిగెంటఁగ నామె గోడమీఁదబడి మూర్ఛపడియెను. అత్తగారు పెద్దగోలచేయఁగఁ బెద్దకొడుకువచ్చి ముసలిదాని గొంతు గట్టిగ నొక్కఁగ నామెక్రిందఁబడిచచ్చెను. తండ్రికి మతిపోయి యున్నదని వంక కల్పించుకొని తండ్రినిఁ గ్రిందఁబడద్రోచి గొంతుకపై ద్రొక్కి తలగడక్రిందనున్న నోట్లకట్టను దీసికొనుచుండెను. ఇంతలో నాడుపిల్లల యేడుపువిని దొడ్డిలోనున్న రెండవకొడుకువచ్చి నాకు లేకుండ నీవే యంతసొమ్మును దీసికొందువాయని చేతిలోఁ జెంబుదీసికొని యన్నగారి నెత్తిపైఁ గొట్టఁగ నాతఁడు చచ్చెను. అంతలోఁ గ్రిందనున్న తండ్రి లేచి నాసొమ్ము నీవు పట్టుకొనిపోవుదువా యని రెండవకొడుకుగొంతు గట్టిగాఁ బట్టుకొనెను. తనప్రాణము రక్షించుకొనుటకుఁ దిరుగ నాకొడుకు తండ్రిగొంతు పిసికెను. ఇద్దఱక్కడనే చచ్చిపడిరి. తల్లి యిదివఱకే చచ్చెను. ఆఁడుపిల్లలిద్దఱు మాత్రమునిల్చిరి. చేతగవ్వలేనప్పుడున్ను కష్ట మీకుటుంబమనుభవించినది. లక్షలున్నప్పటికి కష్టము ననుభవించినది. సుఖసాధనములు లేకున్నను గష్టమే, మిగుల హెచ్చైనను గష్టమే.

అమిత మనుచు నభావంబు ననుచు రెండు
కష్టదశ లెప్డు సుఖము ప్రక్కలనె యుండు
నడుమను సుఖార్థి యూఁగక నడవవలయుఁ
దాటి బద్దపై నేటిని దాఁటినట్లు.

ఓమ్ శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః!

సాక్షి

సభావ్యాపారములు.

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

ఈదినమున నుపన్యాస మేదియు లేదు. సభావ్యాపారముల కేర్పాటయినదిన మిది. ధనములేకపోవుటచేత నన్నివ్యాపారములు నశించినట్లె మావ్యాపారముకూడ నశించినది. సారస్వతవ్యాపారము సృష్ట్యారంభమునుండియు దరిద్రవ్యాపారమే. అందులో నిపుడు మఱింత పుట్టిమునుక వచ్చినది. ఇది యెందులకువచ్చినదో యెవ్వఁడెఱుఁగఁడు. ఎంత కాల ముండునో యెవ్వఁ డెఱుఁగఁడు. ఏమిప్రతిక్రియ చేయవలయునో యెవ్వఁడెఱుఁగఁడు. ఇప్పటికిఁగూడ కాఫీహోట లొకటి, సినీమా యొకటి, యీరెండువ్యాపారములు మాత్రమే ధనాకర్షణసమర్థములై యున్నవి. కాలాచారీ! నీ యభిప్రాయమేమి ?

కాలా:—చచ్చిపోవుదు మనియేనా బెంగ? చావకుండ నున్నంత వఱకు బ్రదికియే యుందుముకదా! బ్రతికియుండగాఁ జావువిచారమేల ? చచ్చినతరువాత విచార మసలే యక్కఱలేదు గదా! ఇఁక బెంగఁగొన వలసిన యవస్థయేదో నా కగపడుట లేదు

వాణీ:—అంతేకాని మధ్యావస్థ లేదా ?

కాలా:—మధ్యావస్థ యనఁగాఁ జావునకుఁ బూర్వావస్థయేనా ? కొన్నిదినము లారోగ్యము పూర్తిగాఁ జెడి రోగముచేఁ దీసికొను నవస్థ యేనా ?

వాణీ:—ఔను.

కాలా:—మధ్యావస్థకు సూత్రము. మధ్యావస్థ యనునది రెండుభాగములుగా నున్నది. జ్ఞానవంతమైన యవస్థ, జ్ఞానములేని యవస్థ. అనఁగా నొడలుతెలియని యవస్థ, ఒడలుతెలిసిన యవస్థ. ఒడలుతెలిసిన యవస్థలో బ్రదికియున్నా మన్నసంగతి యెఱిఁగియే యుందుము గనుక బ్రతికియుండఁగా విచార మక్కఱలేదన్నసూత్రము పనికి వచ్చును గదా! ఒడలుతెలియని యవస్థలో విచార ముండుట కవకాశమే లేదు గదా!

వాణీ—ఏడ్చినట్లే యున్నది.

జంఘూ—వాణీదాసా! అతనికిఁదోఁచిన ట్లతఁడు చెప్పినాఁడు. అతని నట్లు నిందించుట తప్పుకాదా?

వాణీ—మనము మనము స్నేహముచే ననుకొన్నమాటలకు లెక్కయేమి?

కాలా—మనలో మనమే యన్నమాట యక్కఱలేదయ్యా. పైవారు నన్నుదిట్టినను నేను దిట్టువాఁడనుగాను సరే కదా తిట్టినట్లు కూడ నే ననుకొనను.

వాణీ:—ఎందుచేత?

కాలా:—దీనికిఁ గూడ నదియే సూత్రము. ఒకఁడు నన్ను దిట్టుటకు నే నర్హుఁడను గానంతవఱకు పైవారు తిట్టినది నన్ను గానేకాదు కదా. నాకు బాధ యెందులకు? అర్హుఁడనే యగుదునా ఆతిట్లను వందనములతో నంగీకరింతును. ఏవిధముచేత బాధ కనఁబడదే.

వాణీ:—ఆచరణమున కక్కఱకురాని శుష్కాలాపము లాడుచున్నావు రవంతసేపు పొడుము దొరకకున్నయెడల నీబాధ దేవుఁడెఱుఁగును.

కాలా:—నీ వెఱుఁగవు కాఁబోలు. పొడుము మానివేసి 3 సంవత్సరము లైనది. చక్రవర్తిగారు డబ్బు లేకపోవుటచేత కాఫీలో పంచ

దార తగ్గించుకొనినప్పుడు నాముక్కు వారి నోటికంటె నెక్కువయా యని యొక్కసారి నస్యవిసర్జన మొనర్చినాను.

వాణీ:—నీపీడ, దేశపుపీడకూడ వదలినది.

అంతలోనే తపాజవాను సాక్షిపేర వచ్చిన యొకయుత్తరమును నా కిచ్చెను. నేను జూచుకొని నామిత్రులకు వినిపించితిని. అది యిట్లుండెను.

సాక్షికి:—అనామకుఁ డనేక నమస్కారములు.

మాజిల్లాలో హరిజనులకు సేవఁజేసిన మహానుభావుఁ డొకఁడుండెడువాఁడు. ఆతఁడు చేసినసేవయంతయుఁ బ్రచ్ఛన్నముగ జరిగియుండుటచేత నాతనికి విశేషఖ్యాతిరాలేదు. కాని యాపుణ్యాత్ముని గూర్చి యీ మండలములో మట్టున కెన్నియో చిత్రములైనకథ లిప్పటికిఁ జెప్పుకొనుచున్నారు. ఇట్లు ప్రతిమండలమునకు నొక్కరిద్దఱు హరిజన సేవకులుండిరి. హరిజనసేవాపవిత్రములైన యీదినములలోనే వారి ప్రచ్ఛన్నచరిత్రమును పైకిఁదీసి యవి ప్రజల కుపయోగించునట్లు చేయక పోయినయెడల దోషముకాదా? కృతఘ్నత కాదా? ఆంధ్రులలోఁ బ్రముఖు లేమిచేయవలయుననఁగా మండలమున కిద్దఱు బుద్ధిమంతులను నియమించి పూర్వమున నచ్చటచ్చట హరిజనసేవకు లెవ్వరో వయస్సు మీరిన స్త్రీపురుషులను గనుఁగొని వారిచరిత్రము లన్నియుఁ బ్రోగు చేయింపవలసియున్నది. అవి పరిశీలించి ప్రకటింపవలసియున్నది. వారిలో నెందఱో పవిత్రులు నవతారపురుషు లున్నారు. నేను మాజిల్లాలో బాహాటముగ నందఱు చెప్పుకొనుచున్నకథ నొక్కదానిని మీకుఁ బంపించితిని. దీనిని మీరు సాక్షిలోఁ బ్రకటింపవలయును.

అనఁగనఁగ నొక బ్రాహ్మణుఁడు. ఆతఁడు వేదాధ్యయనసంపన్నుఁడు, పవిత్రచరిత్రుఁడు. ఆతని భార్య యత్యుత్తమురాలు. భర్తను పరమదైవముగఁ గొల్చుచుండెను. వారికిఁ బిల్లలులేరు. ఉన్న భూవసతి

వలని రాఁబడిచేత వారు సర్వజాతుల కన్న ప్రదాన మొనర్చుచు భుక్త శేషము దాముదినుచు సుఖముగ నుండిరి. కాని నిరతాన్న ప్రదానము చేత ఋణ మెక్కువైనది. దానినిఁ దీర్పుటకై భూముల నమ్మివేసినాఁడు. ఇల్లుమాత్రము మిగిలినది. ఇఁకను విరివిగ నన్న ప్రదానముచేయు చున్నాఁడు. ఋణము నెమ్మదిగాఁ దిరుగఁ బెరుగుచున్నది. ఈతని యన్న ప్రదానమున కా వేళ యీవేళయు లేదు. ఆజాతివాఁ డీజాతివాఁ డను భేద మంతకంటె లేదు. ఎప్పు డెవఁడు వచ్చి యన్నమడిగిన సరే వానికిఁ బెట్టవలసినదే.

ఇట్లుండ, నొక్కనాఁటిరాత్రి నిదురించుటకింకఁ బ్రయత్నపడుచుం డఁగా నేటియావలినుండి "చైనులుగారు! అన్నము! అన్నము" అని కేక వినఁబడెను. ఆ కేకతో నదిరిపడి "ఆ" యని యొక్క కేక వైచెను. ఇంతలో "నేను చండాలుఁడ నని ఈచుట్టుపట్టుల గ్రామములవారు నాకన్నము పెట్టలేదు. మీరు పెట్టుదురని తెలిసి మీయొద్దకు రాఁబోవఁగ నేరడ్డము వచ్చినది" అను మఱింతగట్టికేక వినఁబడెను వచ్చుచున్నానని బ్రాహ్మ ణుఁడు గొంతెత్తి యఱచెను. రాత్రిభాగము కావున నడుమ నీరున్న కారణమున నేరు విశాలమైనదయ్యును గేకలు సులభముగా వినవచ్చు చుండెను. ఏటికిఁబూర్తిగా వఱద తగిలినది. నడుము బిత్తెక్కి నురగలతోఁ బ్రవహించుచున్నది. భయంకరముగ నున్నది. అది చీఁకటిరాత్రి. అం తలో బ్రాహ్మణుఁ డేటియొద్దకు వచ్చినాఁడు. మోకాలు దిగని యంగ వస్త్రము కట్టినాఁడు. దానిపై మఱియొక్క యంగవస్త్రము నడుమునకు బిగించినాఁడు. పెరుగునన్నము కలిపియుంచినకుండ నెత్తిపైనున్న చుట్ట కుదిటిపైఁ బెట్టినాఁడు. కుండపైనున్న మూఁకుటిలో నావకాయ మొద లగువానిని బెట్టినాఁడు. దానిపై రెండడ్డాకువిస్తళ్లు పెట్టినాఁడు. దానిపై నొక్క యంగవస్త్రమువైచి గడ్డముక్రిందికి గావంచయంచులు రానిచ్చి గట్టిగ ముడివైచినాఁడు. "జయా! పరమేశ్వరా!" యని యేటికడ్డుపడి "నాయనా పంచమసోదరా! వచ్చుచున్నాను. ఒక్కపావుగంట శాంతిం

ఆవలిగట్టుచేరి విస్తరిలో నన్నము వడ్డించి యొడిలో నాహారి జనుని బెట్టుకొని యెడమభుజమునకుదాపుకొని యన్నముతినుటకుకూడ హావాలు తప్పిన యాతనినోటిలో రవంత రవంత యన్నము పెట్టి మంచినీరిచ్చి శోషిల్లుచున్న ప్రాణములకు శక్తినిచ్చి బ్రదికించి, పుణ్యము కట్టుకొన్న యాబ్రాహ్మణోత్తముని పేరేదో చెప్పనా? అజ్జాడ అన్నయ చైనులుగారు. అజ్జాడ అన్నయ చైనులుగారు! హరిజనప్రపంచమా! ఆంధ్రదేశమా! ఒక్కసారి ధన్యవాద మిమ్ము! చాలదు. మఱియొక్క సారి! ఆంధ్రదేశమా! ఆతనిభార్యపేరు తెలియునా? "పాపాత్ము"డ నైన నాకుఁ దెలియదు. ఎవ్వరైన నెఱిఁగియుండునెడల సాక్షిద్వార మునఁ దెలియఁ బఱచి సంతసింపఁ జేయుదురా? అజ్జాడచైనులకు రెండు ధన్యవాదములే యిచ్చిరి. కాని యీనారీశిరోమణి మూఁడుధన్యవాద ముల కర్హురాలు. కానిండు. ఒకటి, రెండు, మూఁడు.

ఓమ్ శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

చిత్తగింపుఁడు,

అనామకుఁడు.

యిట కేలవచ్చితివి" అని మమ్‌తాజ్ ఆమెను గద్దించెను. "ప్రియురాలా! ఆమెను బెదరగొట్టకుము. నిన్ను జూచుటకే గడగడలాడుచున్నది. నీవు నన్నేలినట్లే యామెనుగూడ నేలికొనుము. నీకు సర్వదా విధేయురాలు" అని చక్రవర్తి మమ్‌తాజ్‌తో క్రొత్తయువతినిగూర్చి చెప్పెను. "ప్రాణనాయకా! నీవు చెప్పినమాటలలో నొక యక్షరమైన నాకుఁ దెలియలేదు. ఆమె యెవతె? ఇక్కడ కెందులకు వచ్చినది? నా యంతఃపురములోనికి నాసెలవులేకుండ వచ్చుట కామెకేమి యధికారమున్న" దని మంతాజ్ తీవ్రపడెను. వారి కిట్లు సంభాషణ జరిగెను.

షా:—ప్రాణప్రియా! నీదర్శనమామెకు లభింపఁజేసి నిన్నామెపై సర్వాధికారిణిగఁ జేయుటకు నేనే యామె నిక్కడకు రమ్మంటిని.

మంతాజ్:—ఏమీా! నేను లేనప్పుడు నీ వీపడుచుకుఱ్ఱదానితో నేల మాటలాడితివి? మీాకు మీాకు మాటలు జరుగుటా! అది నీకు నచ్చుటా! నీవు దానిపై నిష్టపడుటా! దానిని నాయంతఃపురములోనికి రమ్మని నీవు రహస్యపుమాట చెప్పుటా! అది య ట్లిచ్చటికి వచ్చుటా! నాయెదుటనే నీవు దానిచర్యను సమర్థించుటా! అది నాకుఁ గూడ నీకైనయట్లే యిష్టపదార్థ మగుటకు నీవు నన్ను బతిమాలుటా! నా కనుబ్రామి యింతచర్య జరిగించితివా? దానిని నా యంతఃపురములోని కేల రమ్మంటివి? ఈయంతఃపురమునుండి నన్ను వెడలఁగొట్టి యామె నిచ్చట సింగారింపఁ దలంచితివా? నేనే లేచి పోవుదును.

(మంతాజ్ లేచి పోఁబోవును.)

షా:—(ఆమెకాళ్లపైఁబడి) నన్ను క్షమింపుము. నావలనఁ దప్పు గలిగినది. మించిపోయినదాని కేమిచేయఁగలము? నేనామె నాకస్మికముగఁ బైయూరఁ గాంచి "నాయొద్దకు వచ్చునెడలఁ బదివేల అషరఫీ లిచ్చెద"నని వార్త నంపితిని. "ఊరివారిసొత్తైన తొత్తు ననుకొంటివా? పదివేల అషరఫీ లిచ్చిననైన నేను నీమొగమువంకఁ జూతునా? నాకు

బొమ్మ ప్రక్కలోని కమరుట నీ మహాదృష్టమే కదా? ఆడుదానికర్మ మెట్లయిన సరే మగవాఁడు సుఖపడినఁ జాలును కదా. (షాజహాను లెంపపైఁ బరిహాసముగఁ గొట్టును. నేను లోనికిఁ బోవుదును.)

షాజ:—మే మిక్కడ నెందులకు? మేముగూడఁ బోయెదము. (షాజహాను, క్రొత్త పెండ్లికూఁతురు పోవుదురు.)

మంతా:—ఇద్దఱు గూడఁ బోవుదురా? నే నీముండను దెల్ల వాఱకుండఁ బరాభవించి చంపింపనా? అంతేకాని వీరిని గాఁపురము చేయ నిచ్చెదనా? ఈ పెండ్లిసంగతి నాకు పదిహేనురోజుల క్రిందటనే తెలిసినది. రోషనార్ యీ సరికి తగిన మాయపన్నియే యుండును. రోషనార్! (అని పిలుచును) (రోషనార్ ప్రవేశించి) మీకు జరిగిన సంభాషణ వింటిని. ఈమె నీరాత్రి చంపించుట కేర్పాటుచేయించితిని. నీవు విచారము వదలుము. రమ్ము లోనికిఁ బోవుదము. సంగతులన్నియు వివరముగాఁ జెప్పెదను.

మంతాజ్:—కాని నాపేరు మాత్రము పైకి రాఁగూడదు సుమా.

రోష:—రానేరాదు. వచ్చినను మతేమియుఁ దొందరలేదు. లోనికి రమ్ము. (ఇద్దఱు పోవుదురు.)

అంతలో నాస్థలమంతయు గిరగిరఁ దిరిగిన ట్లయ్యెను. నాకుఁ గన్నులు స్వప్నములోనే చీఁకటులు పడినవి. అంతలో షాజహాను తన నూతనభార్య చెఱఁగుఁ బట్టుకొని లాగుచున్నాఁడు. ఈమెపేరు కిన్నెత్.

కిన్నెత్:—అబ్బే! అబ్బే! ఇప్పుడుగాదు. పాదుషాసర్కార్ క్షమింపవలెను. నాక్రొత్తదాసి యక్కడనే యున్నది. అదిచూడదా? అది పైకిఁ బోయి యేవియో తెలివితక్కువమాట లాడకుండునా?

షాజ:—దాని నావలికిఁ బొమ్మని చెప్పుము.

కిన్నె:—యాకుతీ! ఇటురా! (యాకుతి వచ్చును.)

యాకు:—పర్వద్దిగార్ (పాదుషాకు నమస్కరించును.)

షాజ:—నీ వీగదివెలుపల నేను బిలుచువఱకుండుము. (యాఁకుతి పోవును.)

కిన్నె:—నే నొక్కసారి లోనికిఁ బోయి పన్నీరు తెచ్చి మీపైఁ జల్లెదను. (కిన్నెతు పోవును.)

షాజ:—ఈయుత్తర మెవరిదో అది యిచ్చుటకువచ్చుటకుఁ గారణ మేమి? (తలగడపైనున్న యుత్తరముందీసి) దిక్కుమాలినరాజకార్య తంత్రము భార్యయొద్ద దిన్నగఁ బండుకొననైన నీయదుగదా? ఏమి? జరూరని దీనిపైన వ్రాయఁబడియున్నదే. (సీలు విప్పి చూచును) (మంచముమీఁదఁ గూలఁబడి) అల్లా! అల్లా! అల్లాహోఅక్బర్! అల్లాహో అక్బర్! ఈ గుడిసెవ్రేటిముండ నాపరువుతీసివేసినదే. నన్ను మాయచేసి నదే. మా మొగలాయివంశమునకుఁ జెరుపరానిమచ్చఁ దగిలించినదే. ఏదీ కైజారు పొడిచెదను. కడుపుచీరెదను. ప్రేఁగులుదీసి కుక్కలకుఁ బెట్టించెదను. నాయెడల నింతవిశ్వాసఘాతుకురాలై ప్రవర్తించిన యీ తుచ్ఛురాలి ప్రేఁగులను విశ్వాసవంతములైన నాకుక్కలు స్పృశించునా? నా కైజారును వ్యభిచారదోషమున మలీమసమైన యీముండరక్తమున నపవిత్రము గావించెదనా? నేను దానిని జంపను. దీనిని సంతలోఁ బెట్టించి ఒక్కొక్క యవయవ మొక్కొక్క దినమునఁ గోయించి చిత్ర వధఁ జేయించెదను. నే నిప్పుడేమియుఁ దెలియనటులే నటింతును. అది చేసినదోషమును గూర్చి విమర్శింతును. చంపించుట యెంతసేపు? ఏని మసమున నైనను తలారి చేయఁగలఁడు. ఆమోసకత్తెయైనముండ యిటకు వచ్చుచున్నది. నేను జూడనట్టు నటింతును.

పన్నీటిబుడ్డితో వచ్చి కిన్నెత్ షాజహానును వెనుకప్రక్కనుండి కౌఁగిలించును.

షాజ:—(వెగటుపడి వెంటనే క్రమ్ముకొని) ప్యారీ? బైఠీయే? (ఆమె కూరుచుండును) చూడు. వయసు ముదిరినవాని యుబలాటము.

తాటాకు మంటవంటిది. రవంత యాలస్యమగునెడల నావాంఛ యంత టితో నశించును. ఇపుడు నీతో రవంత మాటలాడవలసియున్నది. సరిగఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెదవా? జడిసి యసత్యమాడుదువా?

కిన్నె:—నా నోటివెంట యింతవఱకు సత్యమేకాని యసత్య మెన్నఁడు రాలేదు. నే నొకరిని జూచి భయపడుటకు నావలన నేమైన దోష మున్నదా? భగవంతునియెడలఁ గూడ, నేను బుద్ధిపూర్వకముగఁ దప్పుఁజేసి యుండలేదు. నీ వెంతమాత్రము సందేహింపక, నీకుఁ దోఁచిన దేదో యడుగుము.

షాజ:—తలాడపైనున్న యీయుత్తర మెవరు తెచ్చిరి?

కిన్నె:—నా క్రొత్తదాసి. అది కోటలోనికి వచ్చుచుండఁగా, పహిలీ దర్వాజాయొద్ద నెందఱో జనులు మూఁగియున్నారఁట. వారిలో నొక్కఁడు దానిచేతి కీలేఖ నిచ్చి, పాదుషా సర్కారువారి క్రొత్త జనానాలో దాఖలుచేయుమని చెప్పెనఁట. అట్లు తెచ్చి నాచేతికివ్వఁ బోవఁగా నాభర్తతలాడపై నుంపుమని చెప్పితిని. అది అట్లు చేసినది. నేను మీతో యీ లేఖనుగూర్చి చెప్పఁ దలఁచితినిగాని మఱచి పోయితిని. క్షమింపవలెను.

షాజ:—దీనిలోనిసంగతులు నీ కేమైనఁ దెలియునా?

కిన్నెత్:—సర్కార్! నాకెట్లు తెలియును?

షా:—ఈ యుత్తరములోని సంగతులు నే నెఱుఁగుదును. నా కనుభవములో నున్నవని నీచే ననిపించినయెడల—

కిన్న:—అదేమి సర్కార్! నీయుత్తరములో నన్ను గూర్చి యేమి యుండును? పైవా రెవ్వరైన నన్నుఁగూర్చి మీపేర నేమైన వ్రాసి నారని మీఅభిప్రాయమా?

షా:—ఔను.

కిన్నె:—నే నెఱిఁగిన సంగతులన్నియు నిర్భయముగాఁ జెప్పెదను.

షా:—నీవు నన్ను వివాహము చేసికొనకపూర్వము నిన్నెవఁడైనా వలచెనా?

కిన్నె:—ఆ! ఆతనివల పసాధారణమైనదని నేను దృఢముగాఁ బలికెదను. నేను వానిని స్పష్టముగ నిరాకరించితిని. చచ్చెదనని నాకు వార్త నంపినాఁడు నీ యిష్టమని తెలియఁ బఱచితిని.

షా:—అంతవలపు గల పడుచువానిని నిరాకరించి నీవు నన్నేల చేసికొంటివి?

కిన్నె:—అతనియందు నాకు వలపు లేదుగావునఁ జేసికొనలేదు. నీయం దున్నది గాన నిన్ను జేసికొంటిని.

షా:—ఆతఁడిప్పు డెక్కడ నున్నాఁడు?

కిన్నె:—నేను మిమ్ము జేసికొన్న పిమ్మట వెఱ్ఱివెఱ్ఱి యాసలన్నియు నడుగంటుటచే నెక్కడకుఁ బోయెనో, నే నెట్లు చెప్పఁ గలను?

షా:—అసత్య మాడుచున్నావు

కిన్నె:—అయ్యో! వాఁడెక్కడ నున్నాఁడో నా కెట్లు తెలియును?

షా:—ఎక్కడ నున్నాఁడో తెలియదా? నన్ను జెప్పుమందువా? ఎక్కడ నున్నాఁడా, నీయంతఃపురములో నున్నాఁడు, నీ ప్రక్కలో నున్నాఁడు, నీకౌఁగిట నున్నాఁడు.

కిన్నె:—అట్లున్న యాతఁడు నామగఁడైన చక్రవర్తియేకాఁడా?

షాజ:—నీ మగఁడు కాఁడు, నీఱంకుమగఁడు. (ఆమెను గుండెపైఁ జఱచుచున్నాఁడు.)

కిన్నె:—పాదుషాసర్కార్! ఆగర్భశ్రీమంతుఁడవే, మహాసుకుమారమూర్తివే, అంతదెబ్బ కొట్టఁగ, నీచేయి కందిపోదా? వ్రేళ్లు

నొప్పులు పెట్టవా? నీవు కేవలము పొరపాటుపడుచున్నావు. నే నాదోష మెఱుఁగను. ఎఱుఁగను. అల్లాహో అక్బర్! నేను దోషసహిత నగు నెడల నన్నుఁ గొట్టుటకుఁ గత్తిలేదా? కత్తితోఁ బనియేమున్నది? కత్తితో నఱకరాదా? కాని తప్పు నిదానింపుము. తొందరపడకుము. నా కాకస్మికముగఁ గలిగిన స్థితినిబట్టి యనేకులు నాకు వైరు లుందురు.

షా:—నేను సత్యమునే పరిశీలించుచున్నాను. నీఱంకుమగని నీయెదుట కిప్పుడు బిలిపింతునా?

కిన్నె:—ఓ! అభ్యంతర మేమి? అట్లు ముఖాముఖిని బెట్టి నిర్ణయింపుము.

షా:—యాకుతీ యని పిలువుము.

కిన్నె:—యాకుతీ! (యాకుతి వచ్చును.)

షా:—చూడు. అటుచూడు. కన్నులు పెట్టుకొని చూడు. వాఁడు నీఱంకుమగఁడు కాఁడా? నీవు వచ్చినమఱునాఁడే నీఱంకుమగని నిచ్చటికిఁ దెచ్చి నాయెదుటనే మీావృత్తిని సాగింపఁ దలఁచినారా? నీ దగ్గఱ నుబలాటముతోఁ బండుకొనుట కీ గాడిదకొడుకునకు నేను జీతము బత్తెము, నలంకారము లెదురీయవలసినదా? నీయిల్లు వల్లకాఁడుగాను. నామర్యాద నింతయైనఁ జూడ నక్కఱలేదా? (వీఁపుమీాఁద గట్టిగఁ గొట్టగఁ బడిపోవును) యాకుతీ! నీవు మగవాఁడ వగునా? కాదా? నిన్నెవరు లోనికిఁ బంపివారు? ఈతంత్రమంతయు నీవలన జరిగినది అంతయు సరిగాఁ జెప్పనియెడల నిన్ను జంపుదును. బజానా క్రింద ముందొక తమాంచా తీసికొనుము. అని కొట్టును.

యాకు:—నే నాఁడుదానను గాను. మగవాఁడనే.

నేను నీభార్యను గాటముగా వలచితిని. ఒక్కసంవత్సరమునుండి యామెను గాఢముగఁ బ్రార్థించుచున్నాను. గొంగళిపురుగును జూచిన కంటె, నెక్కువ యసహ్యముగ నన్ను జూచినది. నే నామె యాస నిడి

వఱకే వదలుకొంటిని. నేను మఱియొక గ్రామము పోయి యక్కడ నాకుఁ దగినదానిని, నన్ను వలచినదానిని, పెండ్లిచేసికొనవలెనని నిశ్చయించుకొని పోవుచుండఁగా, మంతాజ్ గారి యిద్దఱుదాసులు నాయొద్దకు వచ్చి నిన్ను జక్రవర్తినిగారు బిలుచుచున్నారనఁగా నేను ప్రాణములనరచేతఁబెట్టుకొని దాసులవెంటఁ బోయితిని. నాతో వారు చెప్పినదేమనఁగా, చక్రవర్తిగారిక్రొత్త పెండ్లికూఁతును నీవత్యంతము వలచితివని మేము వినియున్నాము. ఆమె నిన్ను మోసగించి చక్రవర్తిని జేసికొన్నది. నీకు రెండువేల అషరఫీ లిచ్చెదను. ఇవిగో తీసికొనుము. నీవీయాఁడువేసముతోడనే యామెయొద్ద దాసిగానుండవలయును. నీ కెంత యదృష్టము పట్టునో యెవరు చెప్పఁగలరు? ఇట్టిమాటలామంతాజ్ గారు పట్టుదలగఁ బలికినను, నే నిష్టపడక యింటికిఁ బోదలఁచితిని. కాని నన్ను వారు నిరోధించి యిక్కడనే బలాత్కారముగ దాసిగా నుంచిరి. మహాప్రభూ! నేనేమి చేయఁగలను? చక్రవర్తీ! ఇప్పుడు నన్ను బొమ్మనిన నేను సంతోషముగఁ బోవుదును. నాదోష మేమియు లేదు.

షా:—నీకును, క్రొత్తపెండ్లికూఁతునకు నిదివఱకు సంబంధము లేదా ?

యా:—లేదు. లేదు।

షా:—ని న్నిట్లు బలాత్కరించి క్రొత్తరాణియొద్ద వా రుంచినారని నీ వీమెతోఁ జెప్పితివా ? లేదా ?

యా:—చెప్పినయెడల నెగచి తెగనఱకించునని భయపడితిని. నా స్వరూపము నిప్పుడు బాగుగా నిదానించి క్రొత్తరాణియే మీతో జెప్పినదిగాఁబోలును.

షా:—ఆమె చెప్పలేదు. ఈ యుత్తరము చెప్పినది. దీనిని నీకిచ్చినవా రెవరు ?

యా:—తల్లి సెలవుపైని రోషనార్ నా కిచ్చినది. తా నిచ్చినట్లు చెప్పవలదన్నది.

సా:—ఎవరిచ్చినారని చెప్పవలసినదని నీ వడుగలేదా,

యా:—అడిగితిని. వీథిలోని ప్రజ మహజరిచ్చుకొనినారని చెప్పు మన్నది అట్లే నేను కిన్నెత్తుతోఁ జెప్పితిని.

సా:—నీదోషములేకుండ నీవు చేసికొన్నావు. నీవుంచుకొన్న ముండదోషము గనపడకుండ సమర్థించినావు. నాముసలితనమునకు నీ పడుచుదనముఁ దోడుపఱచి దానిని సుఖపెట్టుటకే నీవు వచ్చితివి. నీతలఁ బగులఁగొట్టెదను. (చేతికఱ్ఱతోఁ దలపైఁ గొట్టఁగ వాఁడు క్రిందఁబడి పోవును)

సా:—ఈసంగతి సత్యమో, యసత్యమో? ఎవఁడు చెప్పఁగలఁడు. అసత్యమైనప్పుడే తఱుగని చెఱుగని యప్రతిష్ఠ యైనప్పుడు, సత్యమే యైనచో నీఁకఁ జెప్పఁదగిన దేమున్నది. దీనిని జంపించుతంత్రమున మమ్తాజ్‌తో నాకూఁతులు, వారిదాసులు, వీరిదాసులు, మిగిలిన జనానా వారు, వారికొజ్జాలు, వీరి కొజ్జాలంద ఱేకీభవించి నాకెదురు తిరిగినారు. ఇంత కుంటుబవైరమును సహింపఁగలనా? కడుపునఁబుట్టిన బిడ్డలుండఁగా, దిరుగ నిక్కాకు సిద్ధపడినవానిని ముక్కముక్కలక్రిందఁ గోసినను పాప మున్నదా? నా దోషముచేతనే యింతపని జరిగినది. కిన్నెత్ వలనఁ దప్పున్నదని నాకు నమ్మకములేదు. తప్పులేనిదానిని నెట్లు చంపఁగలను! తప్పులేని దానిని అంతగిపురమందే యుంచుకొనుటకు నాభార్యలు సహింపకుండ నున్నారు. నాబిడ్డలే సహింపకుండనున్నారు. నాప్రజలు కూడ, నాకెదురు దిరిగినారని భయపెట్టుటకే లేఖను గోటవెలుపలి జను లెవ్వరో యిచ్చిన మహజరని మాయచేసినారు. ఇదియంతయు మమ్తాజ్ మహిమయేకాని మఱియొకటికాదేమో. ఇట్టి మహేంద్రజాల మధ్యమున నేను క్రొత్తరాణిని బెట్టుకొని నిర్వహింపఁగలనా? కావున దీనినెక్కడకైనఁ బొమ్మని చెప్పెదను! అక్కడ దీనిసంరక్షణకుఁ దగు నేర్పాటును జేయింతును.

షా:—నీయిష్టము వచ్చినచోటికి నీవు బొమ్ము.

కిన్నె:—పాదుషా! నేను నిర్దోషినైన నీ భార్యనని నీవు పలికితివి. నాకంతియే చాలును. నేను నీసెలవు ప్రకారము నాయిష్టము వచ్చినచోటికిఁ బోవుదును. నాకు సెలవా? అల్లాహో అగ్బర్! అల్లాహో అగ్బర్! అల్లాహో అగ్బర్! (పాదుషాకు సాష్టాంగపడి) బిస్మిల్లా! బిస్మిల్లా! (యని తల బళ్లుమని నేలఁ గొట్టుకొనినది.)

షా:—ఆ! ఆ! ఎంత ప్రమాదము. యాకుతీ! ఆమెతలకు దెబ్బ తగిలినది ఎట్లు రక్తము ప్రవహించుచున్నదో, మంచముమీఁద నిమ్మళముగఁ బరుండఁబెట్టెదము. రవంతసాయము చేయుదువా?

యా:—పాదుషా సర్కార్! ఆమె పార్సా (మహాపతివ్రత) ఆమెను నే నంటుదునా?

షా:—అటులైనఁ బరుగెత్తుకొని పోయి దాసులను హుజూర్ తబీబ్‌ను (వైద్యుఁడు) బిలుచుకొని రా?

(యాకుతి బోవును.)

షా:—అల్లా! అల్లా! ఎంతపని జరిగినది. ముసలితనమున వీర్య వృద్ధికొరకు హల్వాలను మ్రింగి నల్లమందు మొదలగు నిషాపదార్థముల నెక్కించి, ఉద్రేకమును బుట్టించు కథలను విని, ప్రదర్శనములను గాంచి, కనఁబడి కనఁబడని కాంతావాంఛను తీర్చికొనుటకై యీపడుచు బంగారుబొమ్మ బ్రదుకు భ్రష్టమొనర్చితిని. అయ్యయ్యో! ప్యారీ! వెళ్లిపోయితివా? (మొగమున గుడ్డవైచుకొని హా! యని యఱచుచు నావలికిఁ బోయెను.)

ఆతని హా హా కారముతో మేల్కాంచితిని. ఇక్కడికి స్వప్నము సరి.

ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

సాక్షి

పిచ్చివాని మరణశాసనము.

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

ఈనడుమఁ బిచ్చివానికి జబ్బుచేసిన దని తెలియుటవలన నాతనిఁ జూడఁబోయితిని. నన్ను జూచుటతోడనే చేటయంత మొగము చేసి కొని వచ్చితివఁటయ్యా యని యాతఁడు కేకవైచి "వచ్చినప్పుడు రాకుండినవాఁడువలెగాక రానప్పుడు వచ్చియుండినవాఁడు వచ్చుటయే సిద్ధించినయెడల నా వచ్చుటను వచ్చుటతో గుణించినంత వచ్చుట వచ్చునో కాదా అదియే Factorial Zero కాదా యని" యాతఁ డనెను. "ఇప్పుడు నేనెందుల" కని యాతనినడుగ నే నీనడుమను మరణశాసనమును వ్రాసితినిలే. దానిలో నీవు సాక్షివ్రాలుచేయుదు వని నీరాకకొఱకు నిరీక్షించుచున్నారని చెప్పి తుట్టునఁ లోపలికిఁబోయి నాల్గు కాగితములబొత్తి నొకదానిని దెచ్చెను. అది యటునిటు రెండుసారులు తిరుగవైచి దీని కొసను సంతకమును జేయుమని నన్ను గోరెను. విననిదే సంతక మెట్లు చేయను ? చదువుమని హెచ్చరించితిని. సంతకముచేయుటకుఁ జదువెందులకోయి ఫూల్. ఒక రిద్దఱు తక్క జమీందార్లు చదివియే సంతకముచేయుచున్నారా ? బండ్లకొలఁది కాగితాలు పాలక ప్రధానుఁడు చదివియే సంతకముచేయుచున్నాఁడా ? దినమునకుఁ బదివేలో పదునాల్గువేలో సంతకము చేయవలసిన రషియాచక్రవర్తిమాట యేమి? నమ్మకముమీఁద ప్రపంచము దొరలిపోవుచున్నది. సరే నీయిష్టాను

సారము చదివెదననుకో. నే నిందులోనిదే చదువుచున్నానని నీవు నమ్మ వలసినదే కాదా? ఎప్పుడో యొకప్పుడు నీవు నన్ను నమ్మక తప్పనే తప్పదు. అట్టియెడల చదువకముందే నమ్మరాదా?

"అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి
నాయం లోకో స్తి న పరో న సుఖం సంశయాత్మనః."

అదిగాక నీకు విధేయుఁడనై వినిపించి నీ సంతకము గొనుటకు నేను నీసేవకుఁడ ననుకొంటివా! ఛో! ఆవలికిఁబో! నా ప్రధాన గ్రంథము నీసంతకాని కుపోద్ఘాతముగఁ బఠింతునా ఈగ్రంథమును బంగాళాఖాతములోఁ బాఱవైచెదనుగాని, నే నట్టి నీచమైన పనిచేయుదునా!

శ్లో. అనాఘ్రాతం పుష్పం కిసలయమలూనం కరరుహైః, రనావిద్ధం రత్నం! ఆహా! చూచితివా అదిపట్టు. కాళిదాసుఁడు మంచి గడుసువాఁడు. ఏనుఁగ మెలికవైచి పట్టినాఁడు. వహావ్వా! శిరఃకంపనము రోమహర్షణమైనపట్టు.

గీ. తగిన కాలమందుఁ దగిన స్థలంబునఁ
దగిన రీతిఁ దగిన తరుణితగుల
వ్రేలుకుండలాలవిద్వాంసుఁడైనను
గక్కుఱితిని బడక కదలిపోఁడు.

అంత గట్టివాఁడైన కాళిదాసుగూడ తన అభిజ్ఞానశాకుంతలములోఁ బెసరపప్పువలె జారినాఁడు. ఆ తమాషా మఱియొకప్పుడు చెప్పెదను. ఉత్తరరామచరిత్రలో సాక్షి కనఁబఱచిన యనౌచిత్యముకంటె నెక్కువ యనౌచిత్యము నట గనఁబఱతును.

ఎందుకయ్యా! ఈమతిమాలిన గొడవ. మరణశాసనప్రసంగతులు చెప్పుమని నేను తొందరపెట్టితిని. మరణశాసనముకై నాకు లేని తొందర నీకెందులకోయి Dunce! పండితుఁ డెవ్వఁడు బ్రదికియుండుట నీకిష్టములేదా? "శ్లో. అతిక్రమ్య గ్రహాన్ సర్వాన్ నిహంతా పాప

కృచ్ఛనిః" అన్నట్లు శనిదశవచ్చుటచేత మరణశాసనము వ్రాసితిని. కాని యిందుఁ గొంత కలతకొట్టున్నది కాని లేకపోలేదు. "శరీరేషుర్ఝరీ భూతే వ్యాధిగ్రస్తే కళేబరే" యనియే కాదా మనపూర్వుల యభిప్రాయము. కావున నిట్లు యశాశ్వతత్వము శరీరమునకుఁ బుట్టినప్పటి నుండియు నున్నదన్నమాటయే గాదా? అందుచేత బొడ్డుకోత, మరణశాసనవ్రాఁత యొక్కసారి జరుగవలసియుండఁగ వ్యాధివచ్చినవఱకు మనవారేల యుపేక్షించుచున్నారు? రోగముతోనే కాని చావఁ గూడదా? భార్యకు విపరీతమైన జబ్బు. భర్తయే రేయుంబవ ళ్లామె కుపచారము చేయుచుండెను. నిద్రాహారములులేక మొద్దువంటి భర్త చచ్చినాఁడు. చావునకు సిద్ధమైన యిల్లాలు భర్తసాపిండపుగారెలతో సంపూర్ణమైన సాపాటు. కొడుకునకు వెఱ్ఱికుక్క కఱచినది. తండ్రి టారున జచ్చినాఁడు. ఆత్మావై పుత్రనామాసి యన్నది నిదర్శనమైనదా. నామాల సుద్దపట్టు మూత్రబంధమునకు మిగులదురాకట్టు. వడహాలసంప్రదాయము పురుషులలోఁ బదఖండనము, స్త్రీలలో శిరోముండనము. మండనమిశ్రుని భార్యతో వాదించుటకు శంకరాచార్యులకుఁ బరకాయప్రవేశము కావలసి వచ్చినది. కాని ఏమి? మన మక్కడనుండిన యెడలఁ దమాషా కనఁబఱచియుందుము. ఆఁడుదనగా మనకు నల్లేరుమీఁద బండిగాదఁటోయి! ఓ గిరగిరగిరగిర గంపసిడి యాడినట్లాడనఁ టోయి!

ఏడ్చినట్లే యున్నది. ఈదిక్కుమాలిన గొడవ యంతయు నెందులకు? మరణశాసనము 'చదువుదువా' పోవుదునా యని కఠినముగా నడిగితిని.

అటులైన విను ఖరః ఓం ఖరఃఓం

అదేమి అదేమి ఖరఃఓం అనెదవేమి. అని నేను మొత్తుకొంటిని.

ఉండవోయి తొందరపడకు."శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణంచతుర్భుజం ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్సర్వవిఘ్నోపశాంతయే" యను విష్ణు

బోధకమైన యీశ్లోకమును గాడిదెపరముగా నన్వయించినవారెవ్వరో యెఱుఁగుదువా? మాగురువుగారు. గాడిదా! నీవును గవివిగావుగదా యన్నవాఁడు కవియేనా? అందుచేతఁ గవికి గాడిదకు నవినాభావసంబంధమున్నదని తేలుచున్నది. గాడిదె కావైపున విష్ణువుతో సంబంధమున్నది. ఈవైపునఁ గవితో సంబంధమున్నది. అందుచేత సృష్టికి మూలతత్త్వము గాడిదెయే యని నిశ్చయింపక తప్పనట్లగపడుచున్నది. కావున హరిః ఓం అని ప్రారంభముచేయకుండఁ బరమార్థజ్ఞానము గల నేను "ఖరః ఓం" అని ప్రారంభించితిని? బుద్ధుని కింత ఖ్యాతియేల కలిగెను? అతని కాలమందున్న వేదాచారములను ఖండించుటచేత. అట్లే చిరకాల ప్రారంభపద్ధతిని ఖండించి క్రొత్తత్రోవ సహేతుకముగాఁ ద్రొక్కినందులకుఁ గూడ నట్లే యందువా లేదా? వితంతువివాహమున కున్న వైభవము, జనాకర్షణము పూర్వాచారవివాహమునకు లేదు. బాపనకోమటులు, మాలమాదిగ, చచ్చుట జంగాలు కలసిచేసిన విందులోనున్న తేజస్సు పరిపాటిగ జరుగుచున్న యన్నసంతర్పణలో లేదు. ఎందుచేత పద్ధతికి విరోధమగుటచేత. పద్ధతి నియోగమనఁగా నెఱుఁగుదువా? గోపరాజు రామఁడు ప్రధానిగారు "చాలులే అంతటితోఁ గట్టిపెట్టుము. నీవీనడుమనింత బుద్ధిహీనముగ మాటలాడలేదు. ఇంత క్రమశూన్యముగ మాటలాడుచుంటి వేల? ఇంతలో నిట్లు చెడుటకుఁ గారణమేమి?" అని నేనంటిని.

కారణ మెందులకోయి fool! కార్యమునకుఁగారణ మెంతమాత్ర మక్కఱలేదు తెలిసినదా? ప్రపంచసిద్ధికంటె నెక్కువ కార్యము లేదు గదా! దీనికిఁ గారణమున్నదా? లేదు. అంతపఱ కక్కరలేదు. కుండయున్నది. దీనికిఁ గారణమున్నదా? లేదు. మట్టియే కారణమందువా? మట్టికి కుండకు భేదమేమున్నది? "అదియేమి కుమ్మరివాఁడు ప్రధానకారణముకాదా యని" యడిగితిని. ఓరి fool కుమ్మరివాఁడు

మాత్రము మట్టి కాదఁటోయి! Dust thou art to dust returnest" అన్నమాట నెమరునకుఁ దెచ్చుకో. అందుచేతఁ గారణము మట్టియే. కార్యముమట్టియే. కార్యకారణ భేద మింకనెక్కడిది? ఇదే అద్వైతము నకుఁ బ్రాతిపదిక. ఉన్నదొక్కటి. కార్యమదియే కారణము నదియే. "కాశీతలవాసినీ గంగా" అదేప్రశ్నము నదేయుత్తరముకాదా ? ఈసం దర్భమున మాకవిత్వము చిత్తగించినావా ? "ఏ యక్షరము మొద లింగ్లీషుభాషకు" అదేప్రశ్న అదే యుత్తరముకాదా ?

"నా కీ దిక్కుమాలిన సోదెయెందులకు ? నేను బోయెదను" అని వసారాలోనికి వచ్చుసరికి నన్ను బావాబావా యని యెవ్వరో పిలిచి నారు. అదరిపడి ప్రక్కనుజూడగ నాగదిలో నొక పిచ్చిదియున్నది. నీవు మాబావతో నేమిమాటలాడుచున్నావని గట్టిగ నన్ను గద్దించెను. అంతలోఁ బిచ్చివాఁడు నెత్తినోరుకొట్టుకొని నన్ను లోనికి రమ్మని సంజ్ఞ చేసెను. ఇది యేమో యనిపోయితిని. అప్పుడు నన్నాతఁడు "గట్టిగ మాటలాడకు నన్ను బావా యని పిలిచినదే మృత్యుదేవత. ఇది నన్నను దినము నాహ్వానించుచున్నది. ఇఁక దేహము చాలింపక తప్పదని నిశ్చయ పఱచుకొని యీమరణశాసనము వ్రాసితిని. నేను జదివెదను ఆగుము" అని యాతఁడు నన్ను బతిమాలెను. సరే చదువుమని నేనంటిని.

ఈశరీర మికఁ బదునైదు సంవత్సరములకంటె నెక్కువకాలము నిల్చునది కాదని నిశ్చయించి నాలోకానుభవమంతయుఁ బ్రజకు బోధింప వలెనని దీనిని వ్రాసినాను. నే నశాశ్వతుఁడను. ప్రజలుకూడ నశాశ్వ తులే. గురుం డశాశ్వతుఁడు. శిష్యుఁ డశాశ్వతుఁడైనప్పుడే ప్రయత్న మెందులకని యధిక్షేపణముకలదు. బోధింపఁదలఁచినజ్ఞానము శాశ్వతము కావున నే నట్లుచేయవలసివచ్చినది.

1. మొదటిసూత్రము:—ఎవ్వఁడైన నీకుఁ బిచ్చియని యన్న యెడల నట్లు నిన్నన్నవానికే పిచ్చియని నిశ్చయింపుము. నిన్ను వెఱ్ఱివైద్య

శాలయందుంచుటకు వారు యత్నింపఁగ వారినే నీవుతప్పించుకొని సుర క్షితముగ నుండుస్థలమునకుఁ బోవుచుంటినని యెంచవలయును. వారె వ్వరైన నిన్ను జూడవచ్చినయెడల వారి తెలివితక్కువమాటలు, బుద్ధిహీన చేష్టలు చూచి వినోదించి వారుపొందుచున్న దుర్గతి నీకు లేకుండ నిన్ను భగవంతుఁడు రక్షించినాఁడని యెంచుము. నీకున్న ప్రపంచజ్ఞానము నప్పు డప్పు డుపన్యాసములమూలమున వారికి వెల్లడింపుము. నీ విట్లుజ్ఞాన బోధము చేయుచుండినగాని ప్రపంచోద్ధరణము దుర్ఘటము.

2. రెండవసూత్రము:—నీవు మహాసంపన్నుఁడవు. మహా రాజవు. నీ కోటలోని సేవకులందఱు నీ కుపచారములు చేయుటకు నియ మింపఁబడినవారే. నీ గదినూడ్చుటకు వచ్చినసేవకుఁడు నిన్ను మోస పుచ్చి యేదియో పట్టుకొని పోవునని యెంచుము. సౌఖ్యాయనికుఁ డైన, యారోగ్యమును గనుఁగొనుట కుదయముననే వచ్చిన వైద్యసేవ కుఁడు నీయందలి యసూయచే నిన్ను న్మత్తుని జేయుటకు వచ్చినాఁడని నమ్ముము, వాఁడిచ్చిన మందును దీసికొనకుము. గొంతుకలోఁ బోసినను దానిని దాఁచి వాఁడటునిటుచూచుచున్నప్పుడు గుడ్డతో మూతి తుడుచు కొన్నట్లు నటించి యాగుడ్డలోఁ జప్పుడుకాకుండ నుమియుము నీకాహా రము దెచ్చిన భృత్యుఁడు సమయమును జూచి నీకు విషముపెట్టి నీ సంపదను హరించుటకు వచ్చినట్లు నిశ్చయింపుము. సందిగ్ధవస్తువని నీకుఁ దోఁచిన దానిని వానినోటఁబెట్టుము. లేకున్నయెడల నాహారమును విస ర్జింపుము. ఎవ్వఁడైన నిన్ను నీభవనపుటావరణములో గాలికై భటుఁడు వినయపూర్వకముగఁ ద్రిప్పినయెడలఁ జమత్కారమునఁ గనుమొఱఁగి పైకిఁ బొమ్ము—నీకొఱకెంతయాందోళనమందుదురో నీవులేకుంటచే నీ భవన మెంత గగ్గోలైపోవునో నీవు వినోదముగఁ దెలిసికొవచ్చును. ఒక వేళ సేవకులు నిన్ను గొరడాతీసికొని కొట్టుట సిద్ధించునెడల ప్రజలు ప్రభువును నిరాకరించి తామే పరిపాలించుకొన ప్రయత్నించుట ప్రస్తుత

కాలానుగుణమైన పరిస్థితియని భావించి సాధ్యమైనంతవఱకు నీభటులతోఁ బోరాడుము. మనుజుని కాటునకు మందులేకపోవుటచే నీవు వారిని కఱచుటకంటె నుపాయములేదు. ఇఁక వారెప్పుడు నీజోలికి రారు. కాంతాప్రశంసలోఁ గరవెంత సుఖదాయకమో కలహప్రయత్నములో నది యంతదుఃఖదాయకము. ఇదిగో రవంతసేపు చదువుమాని పూర్వసంగతి చెప్పెదను.

వలదువలదని నేను మందలించినను నాతఁడు మానక యిట్లు చెప్పెను. దంతక్షత నఖక్షతసంప్రదాయము మన శాస్త్రములోనిది. నేనొకనాఁడు చిన్నతనములోఁ బైసరసపుబసందేదో పరిశీలింతమని పడుచుదాసియింటికిఁ బోయితిని. అచ్చట గుమ్మములో వేంచేసియున్న వేశ్యామాతను జూచి సాష్టాంగ మాచరించి—

పదము.

చేతిలోనుగట్టి యూతోయి నాదేవి
నడుముచుట్టు గోనెపాత
మాతలందఱిలోను మాతోయినా రాణి
అడ్డునడకను గారుపీత.

అని ధ్యానించితిని. ఆమె ప్రసన్నురాలై సరసానికి వచ్చితివా తండ్రి! ఏదీ చేతిలో నొకకాసు పడవేయవోయి యని సెలవిచ్చినది. అది నాయొద్ద లేదంటిని. "పోనీలే. అందఱు నీయఁగలుగువారే యుందురా" అని "ప్రక్క చీఁకటికొట్టులో మంచముమీఁద నామనుమరాలు పండుకొన్నది. అది సరిక్రొత్తకుఱ్ఱది. మొన్ననుసూర్యగ్రహణమునందు మంచి బింకమైనపట్టులో నది వెళ్లఁబడినది. అది భయమున నటునిటు పాఱిపోకుండ గట్టిగఁ గౌఁగిలించికొని సుఖపడు బాబా" యని నన్ను బ్రేమమున హెచ్చరించెను. అంత గదిలోనికిఁబోయి గట్టిగాఁ గౌఁగిలించుకొంటిని. బొయ్యిమని యఱచి నులకమంచముమీఁది కుక్క

నాగొంతుక పట్టుకొనెను. ఏడ్చుచు గిజగిజ కొట్టుకొనుచుండఁగా చీచీ యని యఱచుచు, వేశ్యమాత లోనికి వచ్చి కుక్కను గొట్టఁదలఁచి కాఁబోలు నావీఁపుపైఁ గఱ్ఱపుచ్చుకొని కొట్టెను. పెద్దగోలయయ్యెను. చుట్టుపట్టులవారు లేచివచ్చి కుక్కను విడిపించి నేను దొంగనని నన్ను బట్టుకొని కొట్టిరి. వేశ్యమాతపాతచీరగుడ్డ ఆరణాలు విలువగలదానిని హరించుటకు వచ్చినానని నాపై నేరముమోపిరి. మైత్రిలోను కరువు మంచిదే, వైరములోను కరువుమంచిదే యని చెప్పితినే అది యిది. ఎట్ల యిననేమి, అప్పటినుండి యాఁడు దనగా గడగడ. భూశయనము.

సరే గొప్ప ప్రయోజకుఁడవే. కాని యింక సోదెకట్టిపెట్టి మరణ శాసనమును జదువుమని నే నంటిని. ఇదివఱ కెన్ని సూత్రములు చెప్పితి నని యాతఁడడుగగా రెండు చెప్పితివి.

(౩) సరే మూఁడవ సూత్రము—నీతత్త్వమేదో యెఱుఁగక నిన్ను లోకులు గేలిసేయుదురు. నీతత్త్వమేదో వీరుఁ గూడ బాగుగాఁ దెలి యదు. కావున నేను జెప్పెదను. నీవు లోకులవలెఁ బామరుఁడవు కావు. గుడుగుడుగుంచము లాడుచు లొడితెడగు బాహ్యప్రకృతిలో మిడుకు వాఁడవు కావు. నీవు జగత్పూజ్యుఁడవు లోకాతీతుఁడవు. ఐహికపుదేవు లాట నీకేమియు లేదు. ఏదిపోయినను నీ యానందము తప్పదు. ఆగ్నైహి కానందము మాట యటుంపుము. ఆలౌకికానందము నీ జన్మధనమై యున్నది. పంచభూతములు స్వస్వరూపములతో నీకుఁ బ్రత్యక్షము లగుదురు గదా! ముక్కోటిదేవతలు కింకరులవలె నీ చుట్టుచుట్టుతిరుగు చుందురు గదా! అప్సరస్త్రీస్సల యాటపాటలతో మైమఱచి యుందువు గదా.

కాలేన పంచత్వమితేషు కృత్స్నశో
లోకేషు పాలేషు చ సర్వజంతుషు

తమ స్తదాసీద్గహానం గభీరం
అ న్తస్యపా రేభి విరాజతే విభుః"

అని వ్యాసుఁ డన్నట్లు,

క. లోకంబులు లోకేశులు
లోకస్థులు దెగినపిదప నలోకంబగు పెం
జీఁకటికవ్వల సతతము
నేకాకృతి వెల్గునతని నే సేవింతున్.

అని పోతరాజుగారు చెప్పినట్లు "ఏకాకృతివెల్గునతని" నీవెప్పుడు సేవింతువు. నీకింక మోక్షమున కడ్డేమి ? కవికందని, భక్తునికందని, జ్ఞాని కందని యాపదవిని నీవు సులభముగా...............

ఎవఁడురా అక్కడ డాక్టరుగారు వచ్చుచున్నారు. పో! ఆవలికిఁ బో అని పెద్దకేక లోనుండి వినఁబడినది. వెంటనే పిచ్చివానిని విడిచి పోయితిని.

(ఓమ్ శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.)

సావిత్రి

మహాపతివ్రత

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

హిమాలయప్రాంతమునుండి వచ్చిన యొకమహాయోగిని నేఁడీసభలో నుపన్యసించును. సావధానచిత్తులరై వినఁగోరెదను.

మహాయోగిని యుపన్యాసము.

పుష్పములలో గులాబి యెట్లో, రాలలో వజ్ర మెట్లో, లోహములందు కాంచన మెట్లో, మగవారిలో శూరుఁ డెట్లో, యాఁడువారిలోఁ బతివ్రత యట్లు.

గీ. "ధరణి నుండు ద్వితీయమాదైవ మదియె" యని యొకకవి చెప్పినాఁడు. ఆఁడుజన్మ మెత్తి తరింపవలయును. అందులోఁ బతివ్రతయై తరింపవలయును. మఱియొకమార్గము లేదు. బ్రహ్మజ్ఞానసంపత్తిచేఁ బదునాల్గుజన్మములకైనను మగవాఁడు మోక్షము నొందకపోవచ్చును కాని, నిష్ఫలాపేక్షమైనపతిభక్తిచే నాఁడుది యొకజన్మములో ముక్తి నొందఁగలదు. పరమేశ్వరుఁడు కేవలప్రేమమయుఁడే కాక ప్రేమస్వరూపుఁడుకూడను. అందుచే ప్రేమతత్త్వమే సంసారతారక మైనది.

గీ. దంపతులప్రేమవంటి దీధరణి లేదు
వారికే ముక్తివిభవ మెప్పటికి నైన
వట్టిబ్రహ్మచారికి మోక్షపదవి సున్న
జ్ఞానియగువాని కద్ది సంశయము సుమ్ము.

ప్రేమలతఁ గోయు మని మనపెద్ద లనిరి
నాకు క్షమియింపు మామాట నచ్చలేదు
జన్మరాహిత్య పరమశాశ్వతసుమంబు
భవ్యతమరాగలతికోద్భవంబు కాదె?

అందుచేత నాఁడువారిలో నొక్కగృహిణికి తప్ప బ్రహ్మచారిణులకు, యోగినులకు, సన్న్యాసినులకుఁ గూడ ముక్తిలభించు నని ధైర్యముగఁ జెప్ప వీలులేదు. ప్రేమాదిరసములు పుట్టుకతోడనే మనహృదయములం దున్నవి. మనము మనుజులకంటె నధమజంతువులుగా నున్నప్పటినుండియు నారసములు మనహృదయములం దున్నవి. ప్రియాగమనమున గుళుకు గుళుకు మనుగువ్వప్రేమాతిథ్య మెట్టిదో, సతీమణి యింటికేతెంచిన భర్తపాదసేవ సరిగా నట్టిది. వానికి రెంటికిని తత్త్వమున భేద మేమియు లేదు. జ్ఞానము మనుజునకు సహజము కాకపోవచ్చు నేమో కాని ప్రేమమాత్రము సహజ మని యొప్పుకొనక తప్పదు. అట్టి ప్రేమరస మెండఁ జేసికొనఁ బ్రయత్నించి జ్ఞానముచేఁ దరింపఁ బూనుట యతికష్టము. అసహజము. అవసానమున దృశ్యాదృశ్యము కూడను. ప్రేమరస మెప్పటికిని గూడ నెండునది కాదు. ప్రేమ తొలఁగదు. జ్ఞానము కలుగదు. అట్టిసంధ్యవస్థలో మనుజుఁడు చిక్కుకొని యుభయభ్రష్టత నొందుట తగదు. అట్టిప్రేమాదిరసములు సత్కార్యములందు, సత్పాత్రములందు, సముచితముగ, సద్వినియోగము చేసికొనుట చేతనే జన్మసాఫల్యము కలుగును.

అది గాక స్త్రీతత్త్వసమ్మేళనములో జ్ఞానముపాలుకంటె, భక్తిపాలు హెచ్చు. ఎందుచేత ననఁగా పరమేశ్వరునిచేతిలో నప్రత్యక్షముగ నున్నసృష్టితంత్ర మంతయుఁ బ్రత్యక్షముగ స్త్రీచే నిర్వహింపఁబడుచున్నది. ఆఁడుది పరమేశ్వరుని ప్రతినిధిని యైయున్నది. ప్రేమసుధలచేఁ

గాని కనుటయుఁ బెంచుటయు నెన్నఁడు సిద్ధింపదు. అందులకు జ్ఞానమక్కఱ లేదు. ప్రపంచపుటునికికిఁ బ్రేమయే మూలాధారము.

భగవంతుఁ డున్నాఁ డని, లేఁడని, యున్నాఁ డనుమాటయే కాని యాతనికి సృష్టితో సంబంధము లేదని, లేనట్లే యున్నాఁ డని, యెన్నితలతిక్కకొసవెఱ్ఱిసన్ని పాతపుదారులైన మగవాఁడు బుద్ధిలేక త్రొక్కినాఁడు కాని మగువ యాచింత కెన్నఁడైన లోనైనదా? ఆసంశయ మెన్నఁడైనఁ బొందినదా? ప్రేమస్వరూపుఁ డైనపరమేశ్వరుని యందు నిర్ణిద్రవిశ్వాసము, నిశ్చలభక్తి తప్ప ఆమెహృదయమున నింక ముఖ్యమైన దేమైన నున్నదా? ప్రేమామృతపూర్ణమైన యామెహృదయమందు మఱి యొక్కటి యుండుటకుఁ దా వెక్కడిది?

అది గాక పత్యనురాగ మన్న నేమో కాంత కనుభవమునఁ దెలియును. కానఁ బరమేశ్వరుని తనప్రాణేశ్వరునిఁగా నిట్టె భావింపఁ గలదు. ఓకాంతలారా! మీకున్న మోక్షసౌకర్యము మీపురుషులకు లేదు. పురుషులు మీసాహాయ్యమునఁ దరింపఁగలరేమో!

ఒకమహాపతివ్రతవృత్తాంతమును చెప్పెదను. దూరయానశక్తి కలదానను. కావున నేనొక్కరాత్రి హిమవత్పర్వతకాంచనగంగాశిఖరమునఁ గూరుచుండి యుండఁగా నిద్దఱు విద్యాధరస్త్రీలు చెప్పుకొన్న మాటల వింటిని. అందువలన నేను చెప్పఁబోవుమహాపతివ్రతనుగూర్చిన యంశము లనేకములు వారి సంభాషణవలనఁ దెలిసికొంటిని. అవి తరువాత చెప్పెదను. ముం దాయుత్తమకాంతయైహికకథావృత్తమునఁ గర్ణములు పవిత్రములు చేసికొందము.

కృష్ణాగోదావరీమండలమధ్యగతప్రదేశమున నొకసంపన్నుని కుటుంబమున నామె కొన్నిసంవత్సరముల క్రింద ప్రాచీగర్భమునఁ గాంతిరాశివలె నుదయించెను. ఆమె పుట్టినస్థల మేదియైన మీ కెందులకు? జన్మస్థలమునకు, జన్మకాలమునకుఁ బ్రాముఖ్య మీయఁదగదు. మంచి

స్థలమునఁ బుట్టినజీవుఁడు మంచివాఁ డని యనఁ దగునా? చెడ్డస్థలమునఁ బుట్టినవాఁడు చెడ్డవాఁ డనఁ దగునా? జాతకునిస్వరూపస్వభావాదులు జన్మస్థలకాలములఁబట్టి లేశము నుండవు. మాలపల్లెయం దరుంధతి పుట్టలేదా? బ్రహ్మవంశమునఁ బుట్టినశూర్పణఖమాట యేమి? దేశకాలపాత్రాదులు జీవప్రకృతులపైఁ గొంతమార్పు తప్పకుండఁ గలుగఁజేయు నని కొందఱు చెప్పుదురు కాని యది సాధారణప్రకృతుల విషయమున వర్తింపవలసినమాట కాని యసాధారణప్రకృతులఁగూర్చి వర్తించుమాట కాదు. అసామాన్యప్రకృతులన్నియు దేశకాలపాత్రబద్ధము లైనవి కానేకావు. సృష్టిసూత్రమున కవి లొంగునవి కానేకావు. వానిని మనహాయింపులక్రిందనే మనము చూచి గౌరవింపఁ దగును. మనగౌరవము నవి యపేక్షించునవి కానే కావు. అట్టియసాధారణశరీరతేజస్సుతో, నంతకంటె నూఱురెట్లు హెచ్చయిన బుద్ధితేజస్సుతో, నంతకంటె నూఱురెట్లు హెచ్చయినయోగ్యతా తేజస్సుతో, నంతకంటె నూఱురెట్లు హెచ్చయినభక్తి తేజస్సుతో, నంతకంటె నూఱురెట్లు హెచ్చయిన యాత్మతేజస్సుతో నాతేజస్వినీమణి వేణువులో నాణిముత్తెము పుట్టినట్లు, పంకమున భగవత్పూజార్హ మైన పద్మము పుట్టినట్లు, నాగటిచాలున సీతామహాదేవి పుట్టినట్లు, సముద్రమున జగ మంతయు శాసించుమహాలక్ష్మి పుట్టిన ట్లాసంపన్నునికుటుంబమున నీప్రభారాశి ప్రభవించెను. ఆకుటుంబమున కెంతో కాంతి వచ్చినది. ఆరాష్ట్రమున కెంతో కాంతి వచ్చినది. భారతదేశమున కంతకుఁ గూడఁ గాంతిఁ దేఁగల కమలాస్వరూపిణియై వెలసెను. ఆమె మహాలక్ష్మి యవతార మని పుణ్యాత్ము లైన తల్లిదండ్రు లెఱిఁగి యామెకు మహాలక్ష్మి యని నామ ముంచిరి. ఈబిడ్డ పుట్టినప్పటినుండియుఁ గన్నవారి కైశ్వర్యము వృద్ధిఁ గాఁజొచ్చెను. తెల్లవాఱి లేచి మొదట నీపిల్లమొగము చూడకుండ దైవప్రార్థనమైనఁ దల్లిదండ్రులు చేసి యెఱుఁగరు. ఈమె మొగము

చూచిన నేమిలాభము కలుగునో యని యితరులుగూడ భావించి చూచుచుండెడివారు. ఈమె నెత్తుకొన్న నేమి విశేషమో, యీమెకు పాలిచ్చిన నేమివిశేషమో, తల దువ్విన నేమివిశేషమో యని యా యూరిప్రభుకాంతలు, బ్రాహ్మణకాంతలు తలఁచుచు, సమస్తోపచారము లీపిల్లకుఁ జేయుచుండిరి. ఎవ్వరికైన జబ్బుగా నున్నయెడల నీమెను వారింటికిఁ దీసికొని పోవుచుండుదురు. ఈమె యున్నచోట సుఖము, నారోగ్యము, నైశ్వర్యము, సంపత్తి యుండక తప్ప వని యందఱనమ్మక మైయుండెను.

కాని యీమె బాల్యముననే కొన్నియద్భుతగుణములు వెల్ల డించుచుండెను. పిల్లలు సాధారణముగాఁ బప్పని, పండ్లని, భక్ష్యము లని వలపులాడిపోవుదురు కదా, యీమె యెదుట నెన్నిమధురపదార్థము లుంచినను వాని నేవియు ముట్టక వ్యాసపీఠమున నున్నభగవద్గీతను చేతఁ బుచ్చుకొని యక్కడఁ గూరుచుండెడిది. బొమ్మ లని, గడియారము లని, తోపుడుబండ్లని ఎన్నివింతవస్తువు లెదుట నుంచినను వాని నేవియు స్పృశింపక వీణయొద్దకుఁ బ్రాఁకి తీగలను గదల్చి కలకలలాడుచుండె డిది. ముత్యాలసరము లని, పచ్చలహారములని, బంగారుకంఠమాల లని—ఎన్నియెన్నివస్తువు లామెయెదుట నుంచినను వానినిఁ దప్పించు కొని తల్లిగారిదేవతార్చనలోని జపమాల పట్టుకొని ప్రాఁకి వచ్చు చుండెడిది. ఈగుణములవలన నీమె పరుల కానందము, సుఖము, సంపద కలుగఁజేయువారే కాని స్వలాభము నపేక్షించి యేపనినైనను జేయు వారు కారని యప్పుడే యంద ఱనుకొనిరి. భర్తురా లగు నని కొందఱు, సన్న్యాసిని యగు నని కొందఱు, ఎవరికిఁ దోఁచినట్లు వా రను కొనుచుండిరి. జనకమహారాజు చక్రవర్తియు, సన్న్యాసియు నేకకాల మందే యైన ట్లీమె చక్రవర్తినియు, సన్న్యాసినియుఁ గూడ నేకకాల మందే కాఁగూడదా? యని కొంద ఱనిరి. ఇంత యసామాన్యప్రకృతు

లర్థాయుర్వ్యక్తులే యనియు, ఋణశేషముఁ దీర్చుకొనుటకు వచ్చి తుడిచిపెట్టఁదగినంత తుడిచిపెట్టి, తుఱ్ఱున నెగిరిపోవు ననియు మఱికొంద ఱనిరి. ఎవరినాలుక కడ్డేమున్నది? అన్నిస్వాతంత్ర్యము లంతరించినను రాజకీయ విషయేతరతంత్రములందు మన కింక నాలాపస్వాతంత్ర్యము మిగిలి యున్నది కాదా?

ఇంటియొద్దనే యామెకు విద్యాభ్యాస మైనది. అతిశీఘ్రముగ వ్రాయను, చదువను నేర్చుకొనెను. ఆంగ్లేయభాషయుఁగూడఁ గొంత నింటియొద్దనే నేర్చుకొనెను. అట్టె యట్టె వయస్సు హెచ్చుచున్న కొలఁది మొగములో లక్ష్మీకళ హెచ్చుచున్నది. శరీరము పుష్టి యైన కొలఁదిఁ గంటిలోనిశాసనతేజము తీక్ష్ణమగుచున్నది. చిత్తమునకు వికాసము కలిగినకొలఁది నావరించినపవిత్రత హెచ్చుగుచున్నది.

ఒకమహాసంపన్నకుటుంబములోనిబాలుఁ డామెస్వరూప స్వభావాదులను విని వరించి, వివాహము చేసికొనెను. ఆమె పుట్టినింటివారికంటె నత్తింటివారికి హెచ్చుసంపన్నతయు, రాబడియు నుండెను. మహాదృష్టవంతురా లని జనవాక్యము విజృంభించెను. అది వట్టి తెలివితక్కువమాట. ఈమెవలన నామహాసంపన్నుఁడే మహాదృష్టవంతుఁ డైనాఁ డనుమాట బుద్ధికలిగిన మాట. ఆయన కప్పటికున్న కష్టము విచారము లీమెవలనఁగాని శాంతింప వని భగవంతుఁ డెఱిఁగి యీయామెను వారియింట సంరక్షకదేవతగ నుంచినాఁడు. పూజకొలఁది పురుషుఁ డన్నసామెత యిచ్చట వర్తింపదు. అతఁడు చేసికొన్నపూజ కొలఁదియే యీపొలఁతి యాయనకు లభించిన దని యనుకొనుట సరిగా నుండును. ఇఁక నామహారాజున కేమిలోపము. ఆడినది యాట, పాడినది పాట, పలికినది పలుకు, చేసినది చేఁత, ముట్టినది ముత్యము, పట్టినది బంగారము—ఇట్టు లిరువదియేడుసంవత్సరము లఖండవిజయముతో జరిగినది.

ఆమెసంసార మెట్లు జరుపుకొనెనో ప్రతికాంతయే కాక, ప్రతి పురుషుఁడుగూడ తెలిసికొనవలసినదే. మనుష్యలోకమున కంతకు నాదర్శ ప్రాయ మైనయీమెవర్తనముఁ దెలిసికొనుటవలన దోషశమన మగును. పూర్వమహాపతివ్రతలకథలందువలె నీమెచరితమునందు దావానలభక్షణములు, సూర్యగ్రహనిరోధనములు, మృతసంజీవనశక్తులు మొదలగు నమానుషప్రజ్ఞలు లేవు. ఆకాలపరిస్థితులఁబట్టి యా సన్ని వేశములు సిద్ధించినవి. ఈకాలమున నవి యేవియుఁ గలుగవు. ఇప్పుడు సర్వసాధారణముగా సర్వసంసారములందు జరుగు సన్నివేశములలోఁ బతివ్రత యైన గృహిణి యెట్లు ప్రవర్తింపవలయునో యాపాఠమును దేశమునకు శాశ్వతముగా నేర్పిన యామహాపతివ్రత కనేకనమస్కారము లర్పించి మఱి చెప్పెదను.

సతికిఁ బ్రథమగణ్యమైనగుణము పత్యనురాగము. ఇదియే పునాదిగ సంసారభవన మంతయు నిర్మింపఁబడుచున్నది. ఇది యెంతబింకముగా నుండునో భవన మంతనిలుకడ కలదై యుండును. దీనితత్త్వమెట్టిదో రవంత పరిశీలింతము. భర్త పలికినపలుకులఁబట్టి, యిచ్చిన యీవినిబట్టి, చేసిన చేష్టనుబట్టి, చూపిన గౌరవమునుబట్టి భార్యయనురాగ మూసరవెల్లితలవలెఁ గ్రిందికి మీఁదికి నూఁగులాడుచుండును. అట్టి హెచ్చుతగ్గులు పత్యనురాగమున నెప్పుడు భార్యకుఁ గలిగినవో యది యనురాగము కాదని భావింపవలసియున్నది. భార్యకుఁ బతిని జూచిన మొదటిదినమున నెట్టియనురాగ ముండునో యట్టియనురాగమే విష్ణుదూతను జూచువఱ కుండవలయును. ఇట్టియనురాగము కేవలము నిశ్చలమైనది. దీనికి హెచ్చుతగ్గు లుండుట కవకాశము లేనే లేదు. తనకొఱకుఁ దా నెప్పుడు భర్తను బ్రేమించునో యప్పు డాయనురాగ మనురాగము కాదు భర్తకొఱకే భర్తను ప్రేమించుపడఁతిమాత్రమే పత్యనురాగము కలది. పతివ్రతయని కొనియాడఁదగినది. అనఁగ నైహిక

వాంఛాశూన్యమైన యనురాగము పత్యనురాగము. దేశమందున్న స్త్రీ లందఱుఁ గూడ నిట్టియనురాగము నాకు నాథునిపై నున్నదా యని ప్రశ్నించుకొనఁగ యథార్థ మేదియో తెలియును. నే నెఱిఁగినంతవఱ కొక్కయీయిల్లాలిపత్యనురాగమే యట్లు నిశ్చలమైనది. సూర్యకాంతికి హెచ్చుతగ్గు లున్నవి; చంద్రతేజమునకు వృద్ధిక్షయము లున్నవి; సముద్రమునకుఁ బోటుపాటు లున్నవి కాని యీయమెయనురాగమునకు హెచ్చుతగ్గులు లేవు. మొదటితత్త్వ మైనయాకాశ మెట్లు మార్పు లేనిదో యీయమె యనురాగ మట్టిది. నీ కెట్లు తెలియు నందురా—నే నద్భుతశక్తులను సంపాదించినదానను గాన మీరు విశ్వసింపవలయును. పదునెనిమిదధ్యాయములలో భగవంతుఁడు బోధించినయనాసక్తియోగ మీయమె సర్వసౌఖ్యసంపూర్ణమైన సంసారమునఁ బ్రత్యక్షముగ నాచరణ మందుఁ జూపించిరి. స్త్రీ కిదియే మోక్షమునకు మొదటిమెట్టని గ్రహింపవలసినది.

ఇఁక మఱియొక సుగుణమునుగూర్చి చెప్పెదను. పతివ్రతలు సాధారణముగా గర్వభూయిష్ఠలై యుందురు. కాని బీదల పాలిటికల్పవల్లి యైన యీమహాలక్ష్మికి గర్వ మనునది గంధగంధలేశ మైన లేదు. "గీ. వినయకారుణ్యబుద్ధి వివేకలక్ష, ణాదిగుణముల కాటపట్టయినవాని" అని ప్రహ్లాదునిఁగూర్చి పోతరాజుగారు చెప్పినారు. సర్వశుభగుణములలో వినయ ముత్తమమైనది. అట్టిగుణ మీయమెకుఁ గలదు. ఎంతబీదపిల్లలైన సరే, యెంత దరిద్రకాంతలైన సరే, యెంతరోఁతగలుగు స్వరూపస్వభావాదులుగలవారైన సరే, యెంతయో దయతో లాలించి, బుజ్జగించి, యాదరించి, ప్రేమించి, బహూకరించి తిరిగి రమ్మని పంపివేయు నుదారస్వభావ మీయమెయందుఁ దక్క నేనెక్కడఁ జూడలేదు. ఈ కాంతాశిరోమణి తనకుఁ బరులకుఁ దత్త్వమున నెంతమాత్రము భేదము

లేదని త్రికరణశుద్ధిగ నమ్మినయిల్లాలు. అట్టి పరమార్థదృష్టిచే నామెక గలిగిన యీవినయ మామెను బరమపూజ్యురాలిగఁ జేసెను.

గీ. ఇతఁడు నాశత్రుఁ డితని శిక్షింతు ననుచు
నతని నడఁచిత్రొక్కెడునాతఁ డధమతముఁడు
అందఱకు నేను దాసుఁడ ననుచు శిరము
నవనతము చేయునాతఁడే యధికతముఁడు.

అని బుద్ధుఁడు చెప్పిననీతి నాచరణమునఁ జూపినజ్ఞానవతి.

ఇఁక గారుణ్యమునుగూర్చి చెప్పెదను. దాదాపుగా నిరువదియేడు సంవత్సరములనుండి యెన్నివందలకుటుంబములకు గుప్తదానము చేసి పోషించెనో యెవరు చెప్పఁగలరు? చదువులకుఁ గొందఱకు, భోజనములకుఁ గొందఱకు, పుస్తకములకుఁ గొందఱకు, బట్టలకుఁ గొందఱకు, పత్త్రికానిర్వహణమునకుఁ గొందఱకుఁ, గవితాప్రోత్సాహమునకై కొందఱకు, నిత్యభుక్తికై కొందఱకు, నలంకారములకై కొందఱకు, బుద్ధి లేక పాడైనవారి కింతటినుండి బుద్ధి కలుగుటకై కొందఱకు, పరీక్షాబహుమానములకై కొందఱకు— తెలిపిలేని యీవి, తెంపులేని యీవి, మెప్పు కోరని యీవి, త్రికరణశుద్ధియైనయీవి, ప్రచ్ఛన్నమైనయీవి, కృతజ్ఞతాలేశ మైన నపేక్షింపనియీవి, పరమాత్మ ప్రీతికర మైనయీవి, మనుష్యస్వరూపదేవతాకాంతయైన యీమెహస్తమున నున్నది. ఎవరిమట్టునకు వారు నామీఁద నున్నదయ యీమహాలక్ష్మికి మఱి యెవ్వరిమీఁదను లేదని నిశ్చయముగా నమ్మి యామెను బ్రేమించుచుండిరి. ఇట్టిభ్రమను గలిగించు ననురాగవైచిత్ర్యము శ్రీరామచంద్రమూర్తిహృదయమున నుండెను

విద్య, జ్ఞాపకశక్తి మొదలగువానిఁగూర్చి చెప్పెదను. ఈమెకు మూఁడుభాషలలో నసాధారణపాండిత్య ముండెను. ఆంధ్రసంస్కృత భాషాగ్రంథముల లెక్క యేమి? మహాగ్రంథాలయములం దున్న

యన్ని యాంగ్లగ్రంథము లీమె చదివినారు. చదివిన దంతయు జ్ఞప్తిలో నున్నది. ఈమెబుద్ధి యేకసంథాగ్రాహిత్వము కలది. వీరికుటుంబము పశ్చిమఖండప్రయాణము చేసినప్పు డీమె యాంగ్లేయభాషాధోరణి, యాంగ్లేయభాషాజ్ఞానమును గాంచి యచ్చటి గొప్పగొప్ప విద్యావతు లాశ్చర్య మంది యీమెను గౌరవించిరి.ఆంధ్రభాషలో నమృతప్రాయమై, ధారాశుద్ధి యైనకవిత్వ మీమె చెప్పఁగలిగి యుండెను. ఈమె కవితా చాకచక్య మెట్టిదో విమర్శనప్రాగల్భ్య మట్టిది. కథాసంవిధానము నందుఁగాని, పూర్వోత్తరసందర్భమునందుఁ గాని, వాగ్వ్యవహారము లందుఁ గాని యవలీలగ దోషము కనిపట్టి దిద్దఁగలమహానైపుణ్య మీమె కున్నది. ఈమె స్త్రీలసభలలో నెన్నిసారులో యుపన్యాసము లిచ్చి యుండెను. శారదాదేవివలె నుపన్యసింపఁగలవిశారదత యీమెకుఁ గలదు. ఇది కాక వీణావాదనమందు నేర్పరి. తనకుఁ గల్గినయిద్దఱు మగ పిల్లలను, నల్గురాఁడుపిల్లలను మూఁడుభాషలందుఁ దనవలెఁ బాండిత్యము గలవారిగను, వీణావాదనమందు శక్తిగలవారిగను జేసినారు. పిల్ల లందఱు దైవభక్తి గలవారు. మాతృపితృభక్తిగలవారు. ప్రజాహిత తత్పరులు. వినయవంతులు, వివేకులు, సత్ప్రవర్తనులు, ఇట్టియుత్తమ సంతాన మామె కాంచెను. ఆకాంతాలలామ చేసికొన్న పూర్వమహా పుణ్యముచేత నిట్టిసత్సంతాన మామెకుఁ గలిగిన దని చెప్పఁదగదు. పిల్లలు చేసికొన్న పూర్వ జన్మసుకృతముననే వీ రామెగర్భమునఁ బడుట సిద్ధించె నని చెప్పఁదగినది.

ఎన్ని నెలలు ప్రయాణ మైనను సరే. యన్ని నెలలలోను, నన్ని పట్టణములలోను, నెప్పటి కేవస్తువు కావలయునో యని ముందుగఁ దెలిసికొని వాని నెచ్చటెచ్చట భద్రపఱుపవలయునో భద్రపఱచి, యవసరానుసారముగ నుపయోగించి యొక్కవస్తువైనఁ బోకుండ నన్నియు నింటికిఁ దీసికొని రావలసినదే. ప్రయాణపుఁబెట్టెల నామెయే సర్దవలయు నని చెప్పుదురు. ఎంతదూరదృష్టియో, యెంతవివేకమో,

యెంతయవసరజ్ఞానమో, యెంతమేధాశక్తియో, యెంతభద్రప్రవర్తనమో, చెప్పుటకు నాకు శక్తి చాలదు. కోటలో, బొమ్మలమేడలో, నెడమవైపున, రెండవగదిలో కుడిగోడమీఁది గుండ్రనిగూటిలో నున్న యావస్తువును భద్రపఱుపవలసిన దని జ్ఞాపకార్థముగా నిక్కడిదాసులకు రెండువేలమైళ్లదూరముననుండి వ్రాయుట నెక్కడనైన విని యుండిరా? నేను వినలేదు. లక్షలకొలఁది రాఁబడి గల మహాసంసారపు భారమును భర్తకు లేశమైనఁ దగులకుండ నంతయుఁ దాను వహించి యవలీలగ నిర్వహించి పరమసుఖముగఁ బ్రవర్తించి వ్యవహారపుఁగాగితములు చూచుకొనుట, చదువుకొనుట సుఖముగ మిత్రులతో సంభాషించుట మాత్రమే భర్తకు వదలివైచి యాయనను నిర్విచారస్థితి నుంచిన యాయిల్లాలిఘనతకు, నుదారతకుఁ, బ్రేమకు హద్దున్నదా? ఆహా! పరాత్పరుఁడా! ఎట్టియాత్మను సృష్టించితి వోయి!

ఆమెయొద్ద నున్నసందడి కెన్నఁడైనఁ దెఱపియున్నదా? సంగీతములవారు, సాహిత్యములవారు, పురాణములవారు, కవిత్వములవారు, నుపన్యాసములవారు, మంగళపుటారతులవారు, హాస్యసంభాషణలవారు, నగరులోఁ దనచుట్టునుండి గౌరవింపఁబడుచుండ, పహరామీఁద బట్టలు తెచ్చినవారు, బంగారువస్తువులు చేసి తెచ్చినవారు, చేఁపలవారు, నడవిపందులవారు, పండ్లగంపలవారు, బట్టలుకుట్టువారు లోపలికిఁ బంపిన దాసులు లోనుండి వార్తలు వస్తువులు మోచికొనిపోవుచు వచ్చుచుండ నోహోహో! కన్నులవైకుంఠముకదా! చూచి తీరవలసినదే—ప్రతిదినము పెండ్లియింటివలె నుండెడిదే. నిత్యకల్యాణము పచ్చతోరణము కనఁబఱచినదే! దైవవశమునఁ బిల్లల కెప్పుడైన జబ్బు చేసినను భర్తకుఁ దెలిసినయెడల నాయన బెంగ పెట్టుకొను నని యెంచి సాధ్యమైనంతవఱకు రహస్యముగ నుంచెడివారు. తనసౌఖ్యముకొఱకు తా నొక్కపనియైనఁ జేసియుండలే దని కంఠోక్తిగాఁ బలుకఁగలను.

Self అను తత్త్వమును బూర్తిగాఁ జదివి పాఱవైచినవ్యక్తికి నెప్పు డైన వింటిరా! ఇప్పుడు విని పవిత్రత నొందుఁడు.

ఆమెకు మృతి యనఁగ భయము లేశమైన లేదు సరికదా మహా నందము కూడను. భర్తప్రోత్సాహముచేతను దొరసానుల తొందరవల నను operation చేయించుకొనవలసి వచ్చినప్పుడు బల్లమీఁదఁ బండు కొని, తన్నుఁ గోయఁదెచ్చినకత్తులవాడిని బరీక్షించి, యిది యెందుల కది యెందుల కని యన్నిటి యుపయోగమును దెలిసికొని నవ్వుచు మత్తుమందు తీసికొన్న మానినీశిరోమణికి మరణభయ మున్నదా?— ఏదైన నవ్వకున్నయెడల దోష మున్నయెడల దేవసన్నిధానమునకుఁ బోవుటకు జంకు కాని, చంటిపిల్లవంటినిష్కల్మషహృదయ యగునామెకు జంకేమి?

ఈమెకంఠరవము మర్దళధ్వనితో సమమైనది. అదియే యీమెకు మహాదృష్టలక్షణము. ఈమెమామగారిగొంతు మఱియొకవిధముగా నుండెడిది. అది మందరధ్వనిలో మహాగంభీరమైనది. మాటలాడుచుం డఁగా నాయనధ్వని యెంతయో లావుగ నిండుగ నున్నట్లగపడుచుండె డిది. అది యాయన కదృష్టలక్షణము. అట్టికంఠధ్వని యిప్పటి యుత్త రాదిమఠస్వాములవారి కున్నది కాని యీయిల్లాలిగొంతువంటిది నేను వినియుండలేదు.

తనకు రాఁబోవుమృతి నాలుమాసములకుఁ బూర్వమే యీమె కనిపెట్టెను. ఎప్పు డది వచ్చునో యని జాముజాము గడియగడియ లెక్కపెట్టుకొనుచుఁ బాఠశాలను వదలి బాలిక యింటికిఁ బోవునట్లు మహోత్సాహమున నుండెను. ఆమె కన్యగ్రామములో మృతి సిద్ధించెను. స్వగ్రామమునుండి వెడలఁ బోవునప్పు డామె మామగారినిల్వువిగ్ర హమునకు మోకాళ్ల నమస్కరించి యిట్లు మనవిచేసెను. "మీవంశ మును గొల్చునవకాశము నాకిఁక లేదు. మీపూర్వులవలన మీవలన

వంశమునకుఁ గలిగినగౌరవమును నేను జెడఁ గొట్టలే దనుటకు నాయంత రాత్మసాక్షి—మీానిశ్వరీరాత్మసాక్షి. పరమాత్మసాక్షి. నాకు సెలవు. నమస్కారము." అటుపిమ్మటఁ గొన్ని విష్ణుపటముల యొద్దకుఁ బోయి వానికి నమస్కరించి యిట్లుపలికెను. "నాకుఁ బరమేశ్వరునియందు దృష్టి నిలుకడగా నుండుటకు మీారు కొంత సాయము చేసినారు. ఇఁక నేను బరమాత్మయొద్దకే పోవుచున్నాను. నాకు సెలవిండు." తరువాతఁ దోఁట లోనికిఁ బోయి తాను పెంచినపూలచెట్లనన్నింటిని జూచి, స్పృశించి పుష్పములఁ ద్రుంపకుండ నాఘ్రాణించి "మిమ్మింకఁ జూడను. మీాకు నాకు ఋణము తీఱినది" యని పలికి జయపరమేశ్వరా! యని యుత్సాహమునఁ బోయి తనకుటుంబముతో రైలెక్కెను.

ఆమె యిప్పుడు వైకుంఠమున లక్ష్మీసన్నిధానముననున్నది. అట్టి యత్యుత్తమురాలింతకాలము జీవించి యుంటయే దుర్లభము. ఆంధ్రదేశమున నామెకొఱ కిప్పటి కేడ్చుచున్నారు. ఆమెకుఁ బునర్జన్మము లేదు. శాశ్వతమహానందము నామె రమాసన్నిధి ననుభవించుచున్నది. కొందఱుస్త్రీ లామెను దేవతార్చనలో మహాలక్ష్మితోపాటు పూజ చేసి కొనుచున్నారు.

విద్యాధరస్త్రీ లేమో మాటలాడుకొనుచున్నా రని చెప్పితిని కాదా! ఒకతె రెండవదానితో నిట్లనెను "ఒక మహారాజ ధర్మపత్ని యఁట. అత్యుత్తమురాలఁట. మంచివయస్సులోఁ బవిత్రాగ్నిస్పర్శమువలన దేహముచాలించినదఁట. ఆమె మహాలక్ష్మీసన్నిధానమున సావిత్రితో పాటు గౌరవింపఁబడుచున్నది. హంసయాన మెక్కి యామె యుత్తర ద్వారమునొద్దకు రాఁగానే యప్సరస్త్రీలామెకు మంగళపుటారతులిచ్చిరి. కల్పవృక్షము జల్లునఁ బూవు లామెపైఁ గురిసెను. అమ్మా! అమ్మా! యని కామధేను వానందమున నఱచెను. అరుంధతీదేవి యామెతలపైఁ గర ముంచి యేదియో చదివెను. తనలోఁ గలపుకొనున ట్లామెను

మహాలక్ష్మి కౌఁగిలించుకొనెను. నీ కప్పుడు చూచుభాగ్యము లేక పోయెను. ఆమె పూర్వజన్మమున నొక్క మహాతపశ్శాలి యఁట. మోక్షమునకై తపస్సుచేయఁగా విష్ణుమూర్తి ప్రత్యక్షమై యిఁక రెండుజన్మములెత్తినఁ గాని వీలులేదని పలికెను. తపస్సునకుఁ దిరుగ నాతఁడు కూరుచుండెను. తిరుగ విష్ణువు ప్రత్యక్ష మయ్యెను. ఒక్కజన్మముకంటె నే నెత్తను. నాకప్పటికైన మోక్ష మిమ్మని యాతఁడు ప్రార్థింపఁగా సరే యాఁడుజన్మ మెత్తు మని విష్ణుఁ డానతిచ్చెను. ఆసాధువే యీయిల్లాలై పుట్టె నఁట. పూర్వము సాధువున కలవాటున్న సూర్యోపాసన యీామె స్త్రీజన్మమునఁ జేసికొనెనఁట. దేవతార్చనసంబంధమగు నగ్నిజ్వాలచేఁ జీర యంటుకొన నొడలు కాలిపోయెనఁట. అట్టిపవిత్రాగ్నిచేఁ గాలినది జన్మపరంపర కాని శరీరము కాదఁట. ఇఁక నేమేమో యరుంధతిగా రుపన్యసించినారు. ఆమాటలు నాకుఁ దెలియలేదు. ఈమె మహాలక్ష్మి సన్నిధానమున శాశ్వతముగా నుండునఁట." ఇవే నేను విన్నమాటలు. కాంతలారా! మీరు చేయఁ గూడనిపని యొక్కటి యున్నది. అది యేదనఁగా, ఆమె యీపాపప్రపంచమును వదలిపోయిన దని యెన్నఁడు కంట నీరుపెట్టవలదు. మీరు చేయవలసినపను లున్నవి. అవియేవో చెప్పెదను.

ఆమెపేరు తలఁచుకొని కీర్తింపుఁడు, ఆమెస్వరూపమును దలఁచుకొని పూజింపుఁడు. ఆమెయోగ్యతను దలఁచుకొని యనుకరింపుఁడు. ఆమెప్రేమను దలఁచుకొని భగవత్ప్రియ యట్టిదే యనుకొనుఁడు. ఆమె స్వార్థహీనత తలఁచుకొని మహోత్తమజీవులతత్త్వ మదియే యనుకొనుఁడు. అఖండములైన సర్వసౌఖ్యములం దామె యంటిముట్టనట్లుండినచర్యను దలఁచుకొని మోక్షమున కిదియే ప్రథమలక్షణ మనుకొనుఁడు. అట్టి దేవతాతేజస్సు లోకసంగ్రహార్థమై యవతరించి యొక్కసారి రప్పుమని వెంటనే శాంతించిన దనుకొనుఁడు. ఆమెకు జయజయ

ధ్యానము లిండు—జయ మహాలక్ష్మికి జయ—జయ చిన్నమ్మతల్లికి జయ జయ, ఆండాల్మహాదేవికి జయా—జయా—జయా, మహాపతివ్రతావు తల్లికి జయ (సభలో నొకరు) యోగినమ్మా! మమ్మేడువవలదని చెప్పి మీరే యేడ్చుచున్నారేమి ? అమ్మా! నిజమే. ఈమె యుత్తమగుణము లొక్కసారి మనము స్మరించుకొనుటచేతనే మనకింత దుఃఖము కలుగు చుండఁగా బాదాపుగా ముప్పదిసంవత్సరము లామెతో సర్వసౌఖ్యము లనుభవించిన యామహాప్రభుఁడు నామెతో నేకప్రాణుఁడైన మహా ప్రభుఁడు యేకపత్నీవ్రతుఁడైన మహాప్రభువు తరుగని దుఃఖములో మునిఁగియున్నాఁడనుట యాశ్చర్యమేమి. కాంతలారా! నిత్యమామెను స్మరియించుకొనుచు సంసారములఁ జూచుకొనుచు సుఖముండుఁడు.

(ఓమ్ శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.)

సాక్షి

ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషదేకాదశ వార్షికోత్స వాధ్యక్షోపన్యాసము.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషదేకాదశవార్షికోత్సవసభకు నన్నగ్రాసనాధిపతిగా నియమించినందుకు మీ కెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. క్రిందటిసారి యేలూరులో నిట్టిసభ జరిగినప్పుడు నన్న గ్రాసనాధిపతిగాఁ గోరిరి. అప్పటి యనారోగ్యస్థితివలన నే నంగీకరింపకపోయినప్పటికి నన్నుఁ దిరుగ నెన్నుకొని గౌరవించినందుకు మఱింత కృతజ్ఞుఁడను.

నేను బండితుఁడను గానని యీయూరివా రెఱుఁగుదురు; పై గ్రామములవా రెఱుఁగుదురు. న న్నెఱిఁగినంతవఱ కాంధ్రదేశమంతయు నెఱుఁగును. సాహిత్యహీనతలో జగ మెఱిఁగినవాఁడను గాని సాధారణుఁడను గాను. ఇట్టి నన్నుఁ బరిషత్తువా రేల యెన్నుకొనవలయునో నాకుఁ దెలియదు. తెలిసినవిషయ మేమిదో యంతకంటెఁ దెలియదు. "వెనుక జరిగిన పది పరిషత్సభలకుఁ బండితుల నెన్నుకొంటిమి కదా, యీసారి యపండితు నెన్నుకొందము. ఇంతలోఁ జెడిపోవున దేమున్న" దని యూహించి మార్పుకొఱకై న న్నెన్నుకొని యుందురేమో! ఎటులైన నేమి, అవిలంఘ్య మైన మహాజనులయాజ్ఞఁ దులసీదళమువలె శిరమున ధరించి యిట నిలువఁబడితిని. నాకు సందేహ మెందుకు? న న్నిట నిలువఁబడుటకు నియమించినవారే నాచేఁ దమకార్య

మును నిర్వహింపించుకొనుభారమును వహించి యున్నపుడు పనికి మాలిన సందేహము లొందుటకంటెఁ బామరత్వ ముండునా? కవి కుండఁ దగిన యోజన, తొట్రుపాటు, సందేహము, నలజడి కవిచేతిలోని కలమున కెందుకు? ఈస్వల్పసాధనమును మీ యిష్టానుసార ముపయోగపఱచుకొని మిమ్ము మీరు కృతార్థులుగఁ జేసికొనుఁడు. కలముగూడఁ గాసంత మంచిదే యనునట్లు నన్ను రవ్వంత కృతార్థునిఁ జేయుఁడు. చేయుట కవకాశము లేకపోయినఁ బోనిండు. ఇఁకఁ గార్యక్రమము ననుసరించి సభాచర్య జరిగింతము.

సమ్మానసంఘాధ్యక్షులగు శ్రీ శ్రీపిఠాపురమహారాజావారి మనోహరమైన యుపన్యాసమును వింటిమి. దానినిగూర్చి నే నేమైనఁ జెప్ప వలసియుండునెడల నా యుపసంహారోపన్యాసమందుఁ జెప్పెదను. ఇఁక నా యుపన్యాసమును జదివెదను.

పీఠికాపురము:—ఈసభ పీఠికాపురమునకే తదాస్థానమహారాజువారిచే నాహ్వానింపఁ బడినది. ఆహ్వానించినవా రెట్టివారు? ఆంధ్రభాషాపోషకులు, నాంధ్రభాషాకోవిదులు, నాంధ్రభోజబిరుదార్హులు, నత్యంతసుగుణసంపన్నులగు నీ మహారాజుగారు. ఆహ్వానింపఁబడిన దేది? అన్ని దేశభాషలలో నమృతాధిక మాధురీధురీణయని యేభాష యాచంద్రార్క ఖ్యాతిఁ గాంచినదో, యేభాషామతల్లిని సేవించుటచే రాజరాజనరేంద్రుఁడు మన యందఱయిండ్లలో దేవతార్చనవేదికలపై దివ్యమూర్తులతోపాటు పూజనందుచున్నాఁడో, యేభాషా యోష నభ్యర్చించుటచేఁ గృష్ణదేవరాయల యశస్సింహాసన మష్టదిగ్గజములు వహించుచున్నవో యట్టి యాంధ్రభాషాదేవిని సేవించుట కేర్పాటుకాఁబడిన సాహిత్యపరిషత్తు. ఆహ్వానించిన దెచ్చటికి? రామలింగకవి కాలమునకుఁ బూర్వమునుండియే కాక యిప్పటికిఁగూడఁ గళింగదేశాభరణమగు పీఠికాపురమునకు. మల్లన్న—ప్రౌఢకవి మల్లన్న కాఁడు. పావులూరి

మల్లన్న భిన్నాంకపు టక్కుటిక్కు లిక్కడి కొక్కబారెడులోనివే. మలయమారుతముతో వచ్చిన రసికజనమనోభిరామపరిమళము లిటకు రెండుబారలలోనివే. లక్షణాపరిణయ శబ్దాలంకారపు టంగుటింగు లిక్కడికి మూఁడుబారలలోనివే. అయిన నిది కేవలము సారస్వతప్రాముఖ్యమునందిన పట్టణము మాత్రమే కాదు. శివకేశవసన్నిధానమునఁ బరమపవిత్రమైనది కూడను, పాదగయాక్షేత్రమగుటచే నిది మహాక్షేత్రము. అష్టాదశపీఠములలో నిది యొకటి. మహాకవినిలయ మగుటచే రక్తికి, మహారాజాస్థాన మగుటచే భుక్తికి, మాధవమహాక్షేత్ర మగుటచే ముక్తికి నిదానమైన యీపుర మాంధ్రదేశమహిళామతల్లికంఠ మాలానాయకమణియై ప్రకాశించుచున్నది.

ఇదికాక చీనాదేశపువారి రాయబారి హియన్‌త్సాంగ్ అనునాతఁడు మన యార్యావర్తదేశమునకు వచ్చి యిచ్చటివిశేషములు వ్రాయుటలో దక్షిణమునఁ బిష్టపుర మనునొక ప్రసిద్ధమైనపట్టణ మున్నదని వ్రాసినాఁ డనియు, నంతకుఁబూర్వుఁ డెవఁడో గ్రీసుదేశస్తుఁడు కాఁబోలుఁ బిష్టపురఖ్యాతిని వెల్లడిచేసి యుండెననియు మ-రా-రా. శ్రీ దివాన రెబిల్ న్యాయమూర్తి వేపా రామేశముపంతులుగారు నాతోఁ బలికిరి. ప్రాచీనచరిత్రాంశ విమర్శనాసక్తులగు వారిమాటలను బట్టి యీ పట్టణము దాదాపుగాఁ గ్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వమునుండియుఁ బ్రసిద్ధి వహించి యున్నదేమో యని యెంచఁదగియున్నది.

మహారాజమందిరము—అట్టి యీపట్టణమున మహారాజమందిరమున మన సాహిత్యపరిషత్తు సమావేశమైనది. సంగీతసాహితీసుప్రసిద్ధుఁడగు కవివర్యుని యనేక చిత్రవిచిత్రార్థప్రతిపాదనయుక్తమైన వసుచరిత్ర సంగీతపురాణపఠనము జరిగిన దీ సభయందే. సర్వకామదకుఁ బరిణయ మొందుకోయి యని రామభక్తుఁడైన లక్ష్మణుఁడు కృష్ణమూర్తిని బరిహాసించిన దీ సభయందే. బులుసువారింటఁ బుట్టిన విద్యా

రణ్యుఁడు ముప్పదిరెండుపుట్ల రత్నగర్భను రామార్పణముగ గ్రహించిన దీ సభయందే. భరతాభ్యుదయాధిపతి శతఘంటకవిత్వకాలమున శారదా దేవితోఁ గూడ గజ్జెలుకట్టుకొని తాండవించిన దీ సభయందే రావువంశ ముక్తావళిని రామరాజేంద్రుని కంఠసీమనలంకరించిన యాస్థానసోదర కవు లర్ధసింహాసనమధిష్ఠించిన దీ సభయందే. కవులకుఁ గనకవర్ష మన్ని ఋతువులందుఁగూడఁ గురియుచున్న దీ సభయందే. నవీనగౌతములు, నర్వాచీనపాణినులు, నూతనబాదరాయణులు విజయదశమినాఁడు మా మహారాజేంద్రునిపై; వారి పుత్రపుత్రికాసంతతిపై నాశీః ప్రసవవృష్టిఁ గురియించుచున్న దీ సభయందే. ఆస్థానవైణికాగ్రగణ్య వీణారవా మృతాస్వాదనావశములైన చిలుకలుఁగూడ స్తంభోపరివిటంకములనుండి సహజవైఖరిని "రామా" యని యనఁబోయి సంగీతవైఖరిని "రీమా" యని యనుచున్న దీ సభయందే. అట్టి యీసభయందుఁ దెనుఁగు రాయఁడు మొదలు తెనుఁగుబాసలోఁ బండితుఁడు తెనుఁగు బాసకుఁ బరి పోషకుఁడు నగు నీ మహారాజవఱకు విద్యాపోషణమునకు విశేషవిశ్రుతి కెక్కి దినదినప్రవర్ధమానముగ నెక్కుచున్న-యితోధికవృద్ధిగా నెక్కఁ గల యీసభయందు, రమాశారదాకేళీమందిరమగు నీ సభయందు మనము నేఁటికి సమావేశమైతిమి. ఎందుకు? ఆంధ్రశారదాదేవీసమా రాధనమునకు ఆహా! ఎంత మహాకార్యమునకై—యెంత మహారాజుచే నాహ్వానింపఁబడి యెంత మహాక్షేత్రమున నెంత మహోన్నతయశస్వంత మైనసభయం దెందఱు మహాకవిపండితులుసమకూడిరో! ఆంధ్రభాషా పండితులును, నాంధ్రభాషాభివృద్ధికై యత్యంతము శ్రమ మొనర్చుచున్న వారును నగు గౌరవ్యులగు శ్రీరాజా పానుగంటి రామారాయణంగారు నిరంతర రాజకార్యనిర్వహణదీక్షాబద్ధులై యుండుటచే నిటకు దయ చేయుట తటస్థింపదేమో యని సందేహించితిమి కాని యాదృచ్ఛికమునఁ గార్యాంతరములచే గంజాముమండలమునకు వారు వచ్చి తిరుగ మద

రాసునకుఁ బోవునప్పుడు తమ మిత్రులగు మా మహారాజుగారిని జూడ నిట దిగి పరిషత్సభ ని ట్లలంకరించుట భాషాభిమానుల కందఱకుఁ బర మానందముగా నున్నది. మదరాసులో రాజప్రతినిధిగారి ప్రథమమంత్రి వీరగుటచే రాజప్రతినిధిగారే పరిషత్సభ నిట్లు బహూకరించి రని యెంచ వలసియున్నది. ఆహాహా! ఇది యెంత మహాసుదినము! సెప్టెంబరు రెండవతేది. ప్రోనిండు. అది మన కెందుకు? దుందుభినామసంవత్సర భాద్రపదశుద్ధైకాదశి భాషాచరిత్రమందు బంగారువర్ణములతో ముద్రింప వలసిన భద్రతిథి కాదా? ఆంధ్రశారదాజయంతి జరుపఁదగిన యమూల్య దిన మిదియేకదా! ఆంధ్రభాషకు జయమగుఁగాక! ఆంధ్రభాషాపోష కులకు జయమగుఁ గాక! ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునకు జయమగుఁ గాక!

ప్రస్తుతాంధ్రభాషాస్థితి:—ఆంధ్రభాష ప్రస్తుత మెట్టిస్థితిలో నున్నదో రవంత చెప్పెదను. నేను జెప్పుట యెందుకు? ఆంధ్రభాషాదేవి యెట్లున్నదో మీరే చూడుఁడు. అదెట్లు? సహజభావనాబలసంపన్నుల మైన మనము మనస్ఫూర్తిగాఁ జూడఁ దలఁచుకొన్న యెడల శారదా దేవి మనకుఁ బ్రత్యక్షము కాకపోవుటయే! మనశ్శక్తికి బద్ధులుకాని దేవత లెవరు? నాయనలారా! బాహ్యనేత్రములను రవంత ముకుళింపఁ జేయుఁడు. అంతరనేత్రజ్యోతి నెగసనఁ బొడిచి దానికిరణము లటు లిటులు చెదరనీయక సంక్షోభవింపఁజేసి మనకుఁ గావలసినవిషయముపై సుస్థిరముగ సూటిగఁ గేంద్రీకృత మొనర్పుఁడు. ఆహావనౌకలందలి యన్వేషణజ్యోతికంటె ననేకగుణతేజస్సమృద్ధమగునట్లు, వెలుఁగఁ జేయుఁడు. ఇఁక నేమి? అదిగో! అదిగో! ఒడలు జలదరించునట్లు, కనులు కృతార్థములగునట్లు, మనస్సు పుష్పించునట్లు, జన్మము తరించునట్లు— ఆంధ్రశారదాదేవి దర్శన మిచ్చుచున్నదే! అనేకసహస్రచంద్రమండల సన్నిభమైన యాస్యమండలము వీణాదండమువంక రవంత యొఱగి

యున్నది. అందుచేఁ గిరీటమునుండి వ్రేలాడుచున్న ముత్తెములగుత్తి మేనువునొద్దనున్న వీణబిరడపై వ్రేలాడుచున్నది. బాగుగాఁ బరిశీలింపుఁడు. ఎడమమోఁకాలిపై మడఁచినకుడిమోఁకాలివంపుప్రక్కను రవంత వెనుకగ దేవతాచంపన నిర్మితమైన వీణకుండ ప్రకాశించుచున్నదే. దివ్యసర్వసుధాసేచనమున వీణాదండము తీఁగచెట్టు చిగిర్చిన ట్లాఁమెయెడమ చేయివ్రేళ్లు తంత్రులపై నెట్లు కదలుచున్నవో. ఆహా! అదిగోఁ గుడివైపున రాజరాజనరేంద్రుఁడు, నెడమవైపునఁ గృష్ణదేవరాయలు వింజామరములు చేతఁ బుచ్చుకొని యెట్లు వీచోపులిడుచున్నారో! అదిగో! ఆపీఠముమొదటఁ బీతాంబరపు నడికట్టుతో నిలువఁబడి దేవికిఁ బారిజాతపుష్పములతోఁ బూజ లొనర్చుచున్న యా పౌరోహిత్యబ్రాహ్మణుఁ డెవరో యెఱుఁగుదురా? అదిగో! ఒక్కచింతాకంతవాసి—క్రిందుగ నిలువఁబడిన యాకుండలాల సోమయాజి కప్పురపుటారతిపళ్లెరము చేతఁ బుచ్చుకొని—వహవ్వా! నీరజాసననీరజపత్రాక్షికి నివ్వాళు లిచ్చుచున్నాఁడే! మఱియొక బెత్తెఁడుక్రింద—పురోహితునియంత పొట్టియుఁ గాక, సోమయాజియంతసోగయుఁ గాక మట్టసపు మాదిరిగనున్న మంత్రిశిఖామణి మహాలక్ష్మీదేవి కోడలిని మందాకినీసలిలపుగిండి దోసిటఁబట్టుకొని సేవించుచున్నాఁడే! ఆర్యులారా! చూచుచున్నారా?

ఉ. క్షోణితలంబు నెన్నుదురుసోఁకగ మ్రొక్కి నుతింతు సైకత
శ్రోణికిఁ జంచరీకచయసుందరవేణికి రక్షితామర
శ్రేణికిఁ దోయజాతభవచిత్తవశీకరణైకవాణికిన్
వాణికి నక్షదామశుకవారిజపుస్తకరమ్యపాణికిన్.

అని పఠించి చాపచుట్టుగ సాష్టాంగదండప్రణామ మిడుచున్న యాజాంబూనదవిగ్రహమును గాంచి మీకన్ను లానందబాష్పములను విడుచుచున్నవా? ఆహా! అది యేమి? ఆకవిత వినియేనా శారదాదేవి శిరఃకంపన మొనర్చినది! కాక యుభయమహారాజేంద్రుల వింజా

మరసేవవలననా యామెచెవినున్న చెంగల్వ గదలినది! అట్లు కదలిన చెంగల్వనుండి జాఱిన యమృత బిందువు లెట్లు వీణాతంత్రులపైఁ బడుచున్నవో! నాయనలారా! ఈచర్యయంతయు నామెపీఠమునకు దిగువనున్న రెండుమూఁడు మెట్లమీఁదిది! కాని యిది యంతయు మనకేల? దిగుఁడు; ఏడెనిమిది మెట్లు దిగుఁడు; మృచ్ఛకటికాపరివర్తనమును జూచి యస్ సీజరుపరివర్తనమును జేతఁ బట్టుకొని నిలువఁబడిన యాస్థవిష్ఠుని గాంచితిరా! బిల్వేశ్వరీయ శంకరవిజయధ్వజాది గ్రంథములను జేతఁ బుచ్చుకొని "పలుకుదయ్యమా! ఇది పాయసమమ్మా! బమ్మదయ్యపుటిల్లాలా! ఇది పానకమమ్మా! త్రాగుమమ్మా" యని తలకంపింప స్పష్టముగ సంబోధించుచున్న యాప్రాస్వరూపుని గాంచితిరా? అదిగో! మహేంద్రవిజయ నయనోల్లాసకర్తలగు సోదరకవులు శ్రవణానందముగ శారదాగాన మొనర్చుచున్నారు. వినుచున్నారా! వారి గానమధురిమచే నాకర్షింపఁబడి కాఁబోలు నొక్క శాంతస్వరూపుఁడైన వృద్ధుఁ డటకువచ్చి యారంభించిన భారతము పూర్తికాలేదు; ఇది యమ్మగారి కర్పింపవచ్చునా లేదా," యని పీఁచుకాగితముల పెద్దకట్టను వారికిఁ జూపి యడుగుచున్నాఁడు. ఆలకించుచున్నారా? ఏవో బరువైన గ్రంథములు పదిసంపుటములు కాఁబోలుఁ జేతఁ బుచ్చుకొని యెఱ్ఱ మధుర పాగఁజుట్టుకొని దగ్గుచు గష్టమున మెట్లెక్కుచున్న యాముసలియాయన యెవరో యెఱుఁగుదురా? ఈయనను జూచి బిల్వేశ్వరీయకర్త గుఱ్ఱుమనుచున్నాఁడేల? తన ప్రసన్నరాఘవ విమర్శనముమాట పరాకు పడినాఁడు కాఁబోలు! ఆహా! శతఘంటకవు లిద్దఱు—ఒకరు ముసలివారు నొకరు పడుచువారు. ఒక రెఱ్ఱనివారు నొకరు నల్లనివారు. ఒకరు పొట్టివారు నొకరు రవంత పొడుగువారు. నొండొరులఁ గౌఁగిలించుకొని మనగ్రంథములు శారదాదేవి కర్పింతమని యొకరితో నొకరు చెప్పుకొనుచుఁ బూర్వవైరములు వదలి చెట్టపట్టముల వైచుకొని మెట్లు లెక్కు

చున్నారు వారిని గాంచితిరా ? కాని వీరికొకటి రెండుమెట్లు ముందు
బుద్ధచరిత్రమును సరస్వతీసంచికలను జేతఁ బట్టుకొని కంటిజోళ్ళతో
ముందునకుఁ బోవుచున్న యా భాషాపోషక తేజ మే బ్రాహ్మణ ప్రభునిదో
పరిశీలించితిరా?

మహాజనులారా! ఇదివఱకు మనము కాంచినవా రందఱు గతించిన
వారు. ఇప్పుడు బ్రదికి బట్టకట్టుచున్న వారిని గ్రంథము కలముఁ బట్టిన
వారి నిఁక ముందు చూడఁదలచియున్నాము. ఇఁకఁ గొన్ని మెట్లు దిగుఁడు.
అదిగో! శారదాదేవీచరణారాధనమునకై యింద్రధనుస్సురంగులుగల
యెన్నియోపూవులను దట్టలోఁ బెట్టుకొని యొక్క ముసలియాయన
యా మెట్టుమీఁదఁ గూరుచుండినాఁడు, కనఁబడుచున్నాఁడా ? అవి
భక్తచింతామణి పుష్పములు కాఁబోలు ! అచ్చట నొక పెద్దదుకాణ
మున్నది, చూచితిరా! అ దేదో వంగభాషనుండి పరివర్తనమునొందిన
బహుళములైన నవలలుగల గ్రంథనిలయము కాఁబోలు. ఆప్రక్కను
ఫర్లాంగు చదరపుస్థలములో దాదాపుగఁ బండ్రెండుగజములయెత్తు
వఱకుఁ బేర్పఁబడిన యా పుస్తకముల సమూహమేదో యెఱుఁగుదురా?
అవియే పాటలనాటకములు. ఓ! యెగురుచున్నవి. గిరగిరదిరుగుచున్నవి!
నేలపైఁబడుచు నెంతగందరగోళమైనఁ జేయుచున్నవి. ఈసందడిలోఁ
బర్లాకిమిడి వాస్తవ్యుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడొక్కఁడు నవ్యసంగీతపురాణ
ధోరణితోఁ దాళపుఁజిప్పలు చేతఁబుచ్చుకొని తాండవించుచున్నాఁడు.
అదిగో! ఒక్క భాషాపండితుఁడు "ఇటుచూడుఁడు" అని తర్జనితోఁ జూపిం
చుచున్న పెద్ద యక్షరములేవో చదువఁగలరా? "విజ్ఞానసర్వస్వాది
గ్రంథము లిక్కడ" నని వ్రాయఁబడియున్నది. సెబాస్! ఇవి గీతపద్యనాట
కము లని యెవ్వఁడో యొకఁడు కీర్తనారసంచిమూటను విప్పుచున్నాఁడు.
ఇవి స్వతంత్రముగ రచియించిననవలలని గుమికూడి కొందఱేవో పేళ్లను
జదువుచున్నారు. సౌందర్యతిలక మని మఱియేమో యని వినఁబడు

చున్నది. ఇదిగో, నూతనాంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర మని యొకపుస్తక మును బైకెత్తి యెవరో చూపుచున్నారు. ఆమూలను రాశిపోసిన వన్నియు గ్రామ్యభాషాగ్రంథములు. అచ్చట వృద్ధుఁ డయ్యును బలిష్ఠుఁ డైనయొకబ్రాహ్మణవర్యుఁడు గ్రామ్యభాషోత్కృష్టత నుపన్యసించుచుఁ దమ పుస్తకములలోఁ బ్రమాదముసఁబడిన విమర్శాదర్శవిమర్శాదర్శ మను గ్రంథమును బైకిఁదీసి గీతనాటకముల దొంతరపైకి థూయని విసరి వైచుచున్నాఁడు. అచ్చటఁ జేరిన గ్రంథకర్తలయిదాఱువందలకుఁ బైగ నున్నట్లు కనుపట్టుచున్నారు. వీరందఱ చేతులలో నొక నాటకమో, నవలయో, ప్రహసనమో, చిన్నకథయో యున్నదికాని రిక్తహస్తుఁడొకఁ డును లేఁడు. ఇక్కడఁ జుట్టకాని సిగరెట్లుకాని కాల్పఁగూడదని పెద్ద యక్షరములు గోడలపై వ్రాయఁబడియున్న యాశ్లోకొల్లవో యెఱుఁగు దురా? అవియే తాళపత్ర గ్రంథనిలయములు. ఆసమీపముననే కొందఱు చేతులలో నేవియోకాని గలగలలాడించుకొనుచుఁ దిరుగుచున్నారు కనుచున్నారా? రాగికడియములలోఁ దగిల్చిన రాగిరేకులున్న వే, యవియే పూర్వశాసనములు. వారే భావ్యంధ్రసారస్వత చరిత్ర కారులు. వహవ్వా! ఎక్కడఁ జూచినఁ గవియే. ఎక్కడఁ జూచిన నాటక కర్తయే. ఎక్కడఁ జూచిన నాఖ్యాయికుఁడే. ఎక్కడఁ జూచిన విమర్శ కుఁడే. ఎక్కడఁ జూచినఁ దూర్పువారి పొట్టియేచ, పడమటివారి బారెఁడేసి దీర్ఘములు, మధ్యమండలపువారి మట్టసపు మాటలు. ఒక రీతి యేమి యొక వైఖరి యేమి? అచ్చట నన్నియుఁ గలసియున్నవి. కవులు గవులను దిట్టుచున్నారు. కవులు విమర్శకులను దిట్టుచున్నారు. విమర్శకులు కవులను దిట్టుచున్నారు. విమర్శకులు విమర్శకులను దిట్టు చున్నారు. కవులు విమర్శకులై వారు విమర్శకులు గవులైనవారిని దిట్టుచున్నారు. వీరిపక్షపువారు వారి పక్షపువారిని దిట్టుచున్నారు. వారిపక్షపువారు వీరిపక్షపువారిని దిట్టుచున్నారు. ఏపక్షమున లేనివారు,

రెండు పక్షములవారిని దిట్టుచున్నారు. మహాజనులారా! ఈ మహా కోలాహలములోఁ గొందఱు మగువలు కూడఁ గనఁబడుచున్నారు చూచితిరా! అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాలయని, సావిత్రీనాటకమని, మఱి యేమోయని సన్ననైన గొంతులతో సంగీతమువంటి ధ్వనులు వినఁబడు చున్నవి. తెల్లగ సుద్దకొండలవలె నగపడునవి యేవో తిలకించితిరా! ఆంధ్రపత్రికలు, కృష్ణాపత్రికలు, హితకారిణీపత్రికలు, న్యాయదీపికలు, గోదావరీపత్రికలు, జన్మభూమిపత్రికలు. ఇవి కాక యెన్నియో గ్రంథ రూపమున వెలువడిన సంచికలు. ఇఁక నావైపున నున్నవారెవరు? వారే నవ్యకవులు. తెనుఁగుతోటలో యుద్ధగీతములు, మోహగీతములు, భావగీతములు, ప్రేమపాటలు రుంయిమని రొదచేయుచున్నవి. వినుచు న్నారా? ఈమహాసంకులములో రాట్నపుగీతములు, ప్రత్తిగీతములు, ఖద్దరుపాటలు, నూలొడుకుపాటలు, ఏకు చేయుపాటలు, స్వరాజ్యదర్ప ణములు, స్వరాజ్య తాంబూలములు! ఇవికాక స్త్రీలు పురుషులుకూడఁ దెఱపిలేకుండ నుపన్యాసములు! వాక్కునకు వ్రాఁతకు నింత విజృంభ ణము ముందెన్నఁడైన నుండెనా? ఓ! ఏమి సంక్షోభము! ఎంతశక్తి; ఎంత జీవము! ఎంతథాటి! శారదాదేవి కింత మహోత్కృష్టదినములే లేనట్లు కనఁబడుచున్నదే! కాని మొదటి రెండు మూఁడు మెట్లమీఁది వారెవరో కేకలిడుచున్నారు వినుఁడు. "ఎందుకా గోల! ఎందుకా పనికి మాలినవ్రాఁత! ఎందుకా తుక్కు! ఆ పెంట" యని కేకలిడుచున్నారే. సరస్వతీదేవి యీమాటలు విని సన్న సన్నగ నవ్వుచున్న దెందుకో, ఎవ్వరైన నెఱుఁగుదురా? ఎఱిఁగియుండునెడల నాకుఁ జెప్పరా? మీరు, మీరు. ఇంతలో నా మూలనుండి యేదియో ధ్వని వచ్చు చున్నది వినుఁడు. ఎవఁడో మాటలాడుచున్నాఁడు. "పనికిమాలిన వ్రాఁతయా! అబ్బ? మమ్మధిక్షేపించుచున్న మీరు చెప్పిన కవిత పనికి మాలిన వ్రాఁత కాదు కాఁబోలు నేమి! మీపైవారికవితముందు మీరుచెప్పి

నదియుఁ దుక్కే క్రిందివారి వ్రాత పైవారి వ్రాతముందు దుక్కు. అది వారి పైవారి వ్రాత ముందుఁ బెంట. అన్ని కవిత్వములు గాళిదాసుని కవిత్వముముందుఁ దుక్కు, గాళిదాసుని కవిత్వమైనను పుట్టితేనె కవిత్వముముందుఁ బెంట. అదియైనను బ్రహ్మానుసంధానమున వేదర్షుల నుండి నిష్ప్రయత్నముగ నుద్బుద్ధమైన కవిత్వముముందు దుక్కు. ఆ వేదర్షులైనను యోగమహాత్మ్యమునఁ దపోమాహాత్మ్యమునఁ బ్రకృతి కాంతముంగురులలో నొక్క వెండ్రుకలోని వంకరటింకరలైనను సరిగఁ జెప్పలేకపోయిరే, అట్టిచో నెవని కవిత్వము దుక్కు, ఎవని కవిత్వము ముక్కు ఎవనికవిత్వము పెంట, ఎవని కవిత్వము పంట. అందఱుఁ బ్రయోజకులే! అంద అప్రయోజకులే! మాకాలమందు మమ్మెట్లు పైవారు తిట్టుచున్నారో మీకాలమందు పైవారు మిమ్మట్లు తిట్టినవారె. లోక చరిత్ర మన్నియుగములందుఁగూడ నాడిన యాటయే యాడుచున్నది. కాని యొకచోటఁ గోఁతులభాగవతమాడి యొకచోట గోవిందనామ స్మరణ చేయుటలేదు. బుద్ధిలేకపోవుటచేత నెప్పటి కప్పటికే పరాకు. పైమెట్టువారు వారి పైమెట్టువారి మొట్లనుదినుచుఁ దమక్రిందిమెట్టున నున్నవారిని మొట్టుచున్నారు. ప్రపంచమునకు సిగ్గెక్కడిది?" అని ఇంకనేమేమో జంఘాలశాస్త్రి యాకాశమంతనోరు పెట్టుకొని మొండి మోటత్రోపుగా బడితబాజాపద్ధతిని బలుకుచున్నాఁడు. సాక్షీసంఘోపన్యాసము లింకఁ గట్టిపెట్టరాదఁటయ్యా యని పైమెట్టునుండి వెంకటరత్నముగారు కాఁబోలు పలికినారు. ఈ వెంకటరత్నముగారికి సాక్షీ యనఁగ నింతద్వేషమెందుకో! మహాజనులారా! మఱియొక ప్రక్కను జూడుఁడు. అఱువది సమీపించుచున్న వృద్ధపండితుల యెదుట నిద్దఱు పడుచుపండితులు కూరుచుండి యప్పుడే యక్షరస్వీకరణ మొనర్చుచున్న యర్భకులవలె "అఆ ఉఊ" అనుచున్నారేల! వారే సూర్యరాయ నిఘంటు కార్యాలయమందలి పండితులు. గ్రామ్యభాషాగ్రంథోపద్రవము

నుండి భాషను రక్షించి యుద్ధరించిన భాషాకోవిదుఁడైన యాంధ్ర భోజ మహారాజు మీయెదుటనే కానఁబడుచున్నాఁడు. "భాషోద్ధారకా! పుత్రపౌత్రాది సంపత్తితో నిండుగా నూఱేండ్లు వర్ధిలుమయ్యా మహా రాజా!" యని మహాజనులందఱొక్క మా టాశీర్వదింపరా? మహా జనులారా! తెలియపడుచున్నది దేవతాదర్శన మికఁ జాలును.

మహాజనులారా! శక్తివంచన లేకుండ శారదాదేవీపూజకై యెందఱు గ్రంథకర్త లెంతగాఁ బాటుపడుచున్నారో చూచితిరా? ఇన్ని పాటులుపడి యేమి ప్రతిఫల మొందుచున్నారో యెఱుఁగుదురా? పస్తులు, పరిభవములు. ఈపుస్తకములన్నియు మంచివి కాకపోవుటచేతనే ప్రజలు వాని నిరాకరించుచున్నారా? మంచివో చెడ్డవో చూచినతరు వాతఁగదా తెలియవలసినది. అట్లు చూచినవారెవరు? చూచుటకోపిక యెవరికి? చూచుటకుఁ దీఱిక యెవరికి? చూచుటకంత భాషాభిమాన మెవరికి? చూచుట కక్షరజ్ఞానమైన నెందఱకు? ఆంధ్రదేశప్రజలలో విఱి విగా లెక్కచూచుకొనినయెడల నూటికిరువదిమంది కాంధ్రభాషాజ్ఞాన మున్నదేమో? చాలు. అంతేచాలును. లేకపోయినప్పుడు చాలదని చేవులాడిన లాభ మేమున్నది? చదువుట కర్హులగు నీ యిరువదుగురిలో వారెవ్వరో చెప్పనా? న్యాయవాదులు, సర్కారుద్యోగులు, వర్తకులు, పాఠశాలోపాధ్యాయులు, గ్రంథాగారసంపాదకులు, మార్గస్థులు, వేశ్యాప్రియులు మొదలగువారున్నారు. న్యాయవాదులు, సర్కా రుద్యోగులు, వర్తకులుఁ, బాఠశాలోపాధ్యాయులు నాంధ్రభాష చదు వరు. ఆంధ్రభాషలోఁ దఱచుగ మాటలాడరు. ఆంధ్రగ్రంథములు ముట్టరు. తత్రాపి యాధునికులగ్రంథములపేరే వినరు.

వీరివలన భాషకుఁగాని భాషాజ్ఞానసంపన్నులగు గ్రంథకర్తలకుఁ గాని యేవిధమైన లాభములేదు. ఇఁక గ్రంథాగారసంపాదకులు బీరువా లలోఁబెట్టి బీగముపెట్టుటకు వారి గ్రంథములు సగమువెలకుఁ గొం

దురు. ఇఁక నటకులు రూపాయకు మూఁడుపావులాలు తగ్గించుకొని యా గ్రంథములనుగొని వారికి నోటికంకని జ్ఞప్తిలోనుండని పనికిమాలిన నవనితోఁచిన భాగములను ఖండించి నాటకములలో నుంచిన పాత్రములలోఁ గొన్నిఁటిని దీసి వైచి మఱికొన్ని సొంతపాత్రములఁ జేర్చి చావవలసినవారిని బ్రదికించి, బ్రదికియుండవలసినవారిని జంపి గదిలోనిభార్యాపరిరంభక్రియ మొదలు కాటిలోని కడపటికర్మమువఱకన్నిపనులుగూడ, పార్శిమట్లపాటలచేత జరిపించి గ్రంథమంతయు భంగమొనర్చి భ్రష్టమొనర్చి పరశురామప్రీతి చేయుదురు. ఇఁక మార్గస్థులు రైలులోఁ బ్రయాణ మొనర్చువారు రెండణాల కొక్క నాటకమో యాఱుడబ్బుల కొక్కనవలయో కొని కునికిపాట్లువచ్చునప్పుడు రవంతచూచుచుఁ జుట్టగాల్చి దానిపైఁ బ్రమాదవశమున ధూకరించుచుఁ దప్పనిసరియైనప్పుడు మాత్రము పాదరక్షలతోఁ ద్రొక్కుచు నేసందడిలోనో కాఫీపాత్రయో నీటిచెంబో తిరుగఁబడుటచే నది తడిసిపోవఁగ దాని నావలనో మూత్రపు గదిలోనో పాఱవేయుదురు. ఇంక వేశ్యాప్రియులు తమవేశ్యలయొద్దఁ దాము మిగుల రసజ్ఞుల మనిపించుకొనుట కేదో నవలయో నాటకమో కొని వారియొద్ద వారి ప్రీతికొఱకై నాటకపద్ధతిగాఁ జదివి మంచము క్రింద బాఱవేయఁగా దానిని వేశ్యమాత యడ్డుపాగకో, ప్రధాన నాయిక పాలాస్త్రిపట్టులకో వినియోగింతురు. గ్రంథము లెట్లు భ్రష్టమయినను గ్రంథకర్తలొక్కపూఁటయైనఁ దినుటకు వీరివలననే సదుపాయమగుచున్నది. ముష్టికాఱువాఁడు గ్రంథము కొనవలసినదే కాని పావులాడబ్బులు పెట్టి భాగ్యవంతుఁ డొక్కపుస్తక మైనఁ గొనఁడే. నలువది రూపాయలు జీతము తెచ్చుకొను జనుఁడు మొదలు నాల్గువేలరూపాయలు జీతము తెచ్చుకొను జస్టిసు వఱకుఁ జదువుకొనుట కొక్క యాంధ్రగ్రంథమైనఁ గొనినవాఁడు కనఁబడఁడే. సిగ్గు సిగ్గు. జాతికిసిగ్గు. దేశమునకు సిగ్గు. ఆంధ్రగ్రంథముకొనినయెడల నప్రయోజకత. అభాగ్యత. అప్రతిష్ఠ.

అజ్ఞత. ఈభాగ్యవంతులలో నట్టి యపోహ మంతరించినఁ గాని, యట్టి గర్వము కడతేరినఁ గాని, యట్టియజ్ఞానము ధ్వస్తమైనఁగాని భాష బాగు పడనేరదు. కడుపుకట్టుకొని కవు లెన్నిగ్రంథములను వ్రాయఁగలరు? ఎంతకాలము వ్రాయఁగలరు. భాషాసేవకై వినియోగపడని వీరి భాగ్య మెందుకు? వీరు గ్రంథములు వ్రాయనక్కఱలేదు, చదువనక్కఱలేదు. వీరు మైన్సు పినాల్‌కోడ్ (Maynes Penal Code) కంఠపాఠము తల క్రిందుగాఁ జేయవచ్చును. కళాపూర్ణోదయగాథనైన విననక్కఱలేదు. జస్టిసు బెన్సను (Benson) గారి తీర్పులన్నియు వీరి జిహ్వాగ్రమున నుండనేవచ్చును. జనకచక్రవర్తి యెవరో వీరికిఁ దెలియనక్కఱలేదు. వీరు భాగ్యవంతులయొద్ద బదుళ్లు తీసికొని దివాలాలు తీయనేవచ్చును. సుమతీశతకమైనఁ జదువనక్కఱలేదు. ఆంధ్రదేశమునఁబుట్టి ఆంధ్రులై ఆంధ్రజాతిరక్తమును దేహమునఁ గలిగియున్న వీరాంధ్రకవుల గ్రంథముల నాంధ్రదేశముకొఱకైనను, నాంధ్రభాషకొఱకైనను, నాంధ్రజాతికొఱ కైనను, దమ యాంధ్రత్వమును నిలువఁబెట్టుకొనుటకైనను గొనక తప్పదు. కొన్నిగ్రంథములు చదువనైన నక్కఱలేదు. చదివినయెడల మఱింత మంచిదె, భాషాజ్ఞానమును సంపాదించుకొని కవులను పోషిం చినయెడల మఱింతమంచిదే. పోషించుట యేమున్నది? పుస్తకమును గొన్నయెడల నంతేచాలును. భారత భాగవతము లెఱుఁగనివాఁడు బారిష్టరైన నేమి? భండారాధిపతియైన నేమి? ప్రభుఁడైననేమి? బ్రహ్మాండనాయకుఁడైననేమి? ఆతఁ డాంధ్రుఁడుమాత్రము కాఁడు. ప్రజాపోషణము గ్రంథకర్తల కత్యావశ్యకము, మన దేశమునందే లేదు గాని మిగిలినయన్ని దేశములందుఁ గూడఁ గవులకుఁ బ్రజాపోషణ మున్నది. ఈనిర్భాగ్యత, యీదురవస్థాగ్రగణ్యము మనదేశమందే ప్రభువు లెందఱుకవులను బోషింపఁగలరు? ఎంతకాలము పోషింపఁగలరు? ప్రజ లాభాషాపోషణభారమును గొంతవహించుట విధి. దేశభక్తియని,

భాషాపోషణ మని, స్వార్థపరిత్యాగ మని, స్వరాజ్య మని, మఱియేమో యని యీయార్యావర్తదేశమంతయు నట్టుడికిన ట్లుడుకుచున్నప్పుడే యీయార్యావర్తదేశక్షోభమునుగూర్చి యవతలిప్రపంచమంతయు నాందోళనపడుచున్నప్పుడే యీయణాల డబ్బులిచ్చి యొక్క యాంధ్రగ్రంథమును ననేకసహస్రసమార్జనసాహితీచక్రవర్తులలో నొక్కఁడైనఁ గొనలేకుండ నున్నాఁడే! ఆహా! ఏమి యాంధ్రదేశభాగ్యము! ఇంకఁజాలును, దానికిఁ జాలును మనకుఁజాలును.

నిజమే. గ్రంథము లెల్లెడలఁ బయలువెడలుచున్నవి. గోరంటలు పుట్టుచున్నవి. గుల్షబులు పుట్టుచున్నవి. గులాబులు పుట్టుచున్నవి. కుక్కగొడుగులు పుట్టుచున్నవి. అన్నియు మంచివే పుట్టవలెనని ప్రకృతిలో శాసనమున్నదా? ఎచ్చటనైన నటులు పుట్టినవా? ఏకాలమందైన నట్లు పుట్టినవా? ఏజాతిలోనైన నట్లు పుట్టినవా? ఊహూహు. అన్నియెడల నుహూహున్న ప్రకృతి మనయెడల మాత్రము "ఊఁ" యని యేల యనవలయును? కలువతీఁగ ప్రక్కనే తూఁటికాఁడ; ముత్తెసరి ప్రక్కనే చికిలింత; మొల్లతీఁగె ప్రక్కనే మొండిచేయి; ఘనాఘనగర్జ వెంటనే కప్పకూఁత; దేశకాలపాత్రములఁబట్టి ప్రకృతి తన మనోభావమును బహిర్గత మొనర్పకతప్పదు.

మామిడిపూఁత యెట్టిదో మసూరిపోఁత యట్టిది. గోరంటపూవు వాసనయెట్టిదో కోరింతద గ్గట్టిది. గుబ్బలాఁడి కంటితళు కెట్టిదో మబ్బులోని పిడుగట్టిది. పద్మములోని మధు వెట్టిదో పాములోని విస మట్టిది. గ్రంథకర్త రణగీత మెట్టిదో యతిమూత్రరోగి రాచపుండట్టిది. అన్నియుఁ బ్రకృతి సంబంధములే. అన్నియు బహిర్గతాంతస్తత్త్వములే. అయిన నేమి? చూలింత రాలివేవిళ్లకు సూడిద లిచ్చుచున్నాము. కలరావాంతులకు కర్పూరారిష్ట మిచ్చుచున్నాము. మొగలిపూవును గులకాంత కొప్పులో నుంచుచున్నాము. మూలవ్యాధిని ఛేదించుచున్నాము.

అటులే గ్రంథము లన్నిటిలో మంచివానిని బహుమానింపవలయును. చెడ్డవానిని బహిష్కరింపవలయును.

వైద్యశాస్త్రమెందుకుఁ గలిగెనో, ధర్మశాస్త్రమెందుకుఁగలిగెనో విమర్శనశాస్త్రముకూడ నందుకే గల్గినది. వైద్యశాస్త్రమునకున్న వ్యాప్తి విమర్శనశాస్త్రమునకు లేదు. నిజమే, అటులేల యుండును? మాటవచ్చినదికావునఁ జెప్పుచున్నాను. మీరెంత ప్రశస్తమైన భావగీతమును బాడినను బాముకాటంత శీఘ్రముగఁ బ్రాణము తీయఁగలరా? గోడయున్న యెడలఁ జిత్రకర్మమునకు లోపమేమని ముందు మనవారు తనువులు భద్రపఱుచుకొనుటకుఁ దంటాలుపడి వైద్యశాస్త్రమును ధర్మశాస్త్రమును సృష్టించినారు. కావున విమర్శనశాస్త్రము ప్రధాన కృత్యముకాక వేడుకపనియైనది. కాగిదములు చవుక యగుచున్నవి. అచ్చుశాలలు వృద్ధియగుచున్నవి. నాటకసంఘములు హెచ్చుగుచున్నవి. గ్రంథమాలలు ఘనము లగుచున్నవి. కవులు మితిమీఱిపోవుచున్నారు. గ్రంథము లసంఖ్యాకము లగుచున్నవి. వీనిలో మంచి వేవో నిర్ణయించి చెడ్డవి త్రోచివైచుట ప్రకృతిపద్ధతినిబట్టి యావశ్యకమై యున్నది. ఇవి యన్నియు భూమికి భారమగునని యెవ్వఁడును జెప్పుటలేదు. వీనివలన వచ్చిన బాధయేదో చెప్పెదను. మాయముత్తెమునకున్న తళుకు మంచి ముత్తెమునకు లేదు. ముచ్చుబంగారమున కున్న మెఱుఁగు మేలిమి కున్నదా? అసత్యమునకున్న చాకచక్యము, జమత్కృతి సత్యమున కెక్కడిది? అది మూనాళ్ల ముచ్చట. ఇది ముప్పదితరములకైన పోనిది. అల్పగ్రంథమునకు హర్షించినవారే యనేకులు మంచిగ్రంథమును దెలిసికొని యనుభవించినదాఁక నెవనికి? మహాజనులారా! నూటికెనుబది గురు రసగ్రహణమునఁ గేవలము మూఢులు. వారు పామరుల తెయితక్కలకు బళీయందురు కాని ప్రకృతిలోని తలవెండ్రుకల చిక్కువిప్పిన గ్రంథములకు సంతసించెదరా? ఉహుఁ. చెంచునాటకమునకున్న జనాను

రాగము శాకుంతలమునకేది ? పంచదారకుఁబట్టిన యెఱ్ఱచీమలకంటెఁ గుంకుడుకాయలకుఁ బట్టిన యెఱ్ఱపురుగు లెక్కువకదా ! ఇఁక గ్రంథకర్తలమాట చెప్పెదను. గ్రంథకర్తలలో సుపజ్ఞాసహితుఁడు వేయికొక్కఁడైన నుండునో లేదో. అనేకు లేదైన నొకగ్రంథ మామోదించి యాకవిని బహుమానించుట సిద్ధించునెడల "ఆహా ! వ్రాయవలసినపద్ధతి యదియే కాఁబోలు. మనముకూడ నట్లే వ్రాయవలెను గాఁబోలు" నని యనేకకవులు భ్రమపడుదురు. పైకి వారిని దిట్టుచునే యుందురు కాని లోపల నీయపోహములకు లోనై యుందురు. వారంత క్రమముగాదిగి యంతకంటె జాతి యధఃపతితులై నీచగ్రంథసృష్టినిర్నిద్రులై ప్రకాశింతురు. మఱికొంద ఱింకొకవిధముగా మాఱుచున్నారు. అయ్యవారులుగారి పాటలనాటకమునకుఁ బండ్రెండువందలరూపాయలొక్కరాతిరి వచ్చినవనఁగ నిఁకఁ బ్రకృతి లేదు. పాత్రౌచిత్యము లేదు. ఏమియు లేదు. పదిదినములలోఁ బాటలనాటక మొక్కటి కవి ప్రజలపైఁ బాఱవైవవలసినదే. పాటలనాటకములు ప్రకృతివిరుద్ధము లని యాతఁ డెఱిఁగియుండియు బైసకొాఱకుఁ బ్రఖ్యాతికొఱకు బహుళముగా ధన మిచ్చి వ్రాయించుకొను నాటకసంఘములకొఱ కాతఁడు వ్రాయును. కడుపు కక్కుఱితిచే మనస్సాక్షిబోధన కాతఁడు వ్యతిరేకముగఁ బ్రవర్తించును. సామాన్యబుద్ధియుక్తుఁడైనయాతఁడట్లు ప్రవర్తించుట విశేషముగాదు. మహాధీశాలి యై శారదాదేవిచే త్వమేవాహ మ్మని యనిపించుకొనె నని చెప్పఁబడిన కాళిదాసుఁడునైతము సామాన్యజనాభిరుచి ననుసరించి రఘువంశములోని కడపటిసర్గలలో నవలానవలాలితేత్యాది శబ్దచమత్కారములను గవిత్వములో సింగారించి కవిత్వము భ్రష్టపఱుచుకొనె నని పూర్వవిమర్శకులే వెల్లడిచేయలేదా ! మన యీదేశమందే యిట్టిసన్ని వేశముకాదే. అలెగ్జాండరు పోపు (Alexander Pope) కవిత్వము వాని ననుసరించిన వారి కవిత్వము పట్టి

గజముబద్ధకవిత్వ మని, తక్కెడ తవ్వ కవిత్వ మని యెఱిఁగియున్న బైరన్ (Byron) వంటి స్వతంత్రబుద్ధిసహితుఁడు సైతము యశఃకనకము లపేక్షించి తనకవిత్వముకూడ కంపసు కవిత్వములోనికి దింపినాఁడు కాదా! అంకనాటకములకు డబ్బు రానియెడల రంగనాటకములను వ్రాయుదము. అంతే. దేస్‌వాలామట్టుల నాటకములకు డబ్బు రానియెడల పార్సీమట్టుల నాటకముల వ్రాయుదము. దీని కింత యోజన యెందుకు. పార్సీమట్టుల నాటకములకు డబ్బు రానియెడల బ్యాండుట్యూన్సు (Band tunes) నాటకములఁ జేయుదము. దాని తెగు లంతటితోఁ డక్కునఁ గుదురును. ప్రకృతిపరీక్ష యక్కఱలేదు. పాత్రతత్త్వభేద మక్కఱలేదు. ప్రసంగచమత్కృతి యక్కఱలేదు. పాత్రౌచిత్య మక్కఱలేదు. ఏమియు నక్కఱలేదు. పాఠాంతరమునకుఁ బాట దొరికినఁ జాలును. ప్రకృతి ప్రతిబింబములుగ గ్రంథముల వ్రాయవలసిన కవు లీ కారణములచే భ్రష్టులై పోకుండ విమర్శగ్రంథములు పుట్టవలసియున్నది. ఒకకవి వేఱొకకవిని విమర్శింపఁదగదు. అది ప్రబలవైరమునకుఁ గారణమగును. ఆభయంకరవైరకీలాజాలము పుష్కలావర్తమేఘమునఁ గాని శాంతింపదు. నిష్పక్షపాతబుద్ధితో సాహిత్యపరిషత్తువా రీవిమర్శనకృత్యమును మీఁద వైచుకొనక తప్పదు. కవిత్వము చెప్పుటకు శక్తిలేని వాని కవితారసమును గ్రహింపఁగల లోకోపకారకబుద్ధి గల నిర్దాక్షిణ్యస్వభావము గలపండితుల నిందుకై పరిషత్తువారు జాగ్రత్త పెట్టవలసి యున్నది. వారి విమర్శనములను బరిషన్మహాసభ్యుల యామోదము నొందినపిమ్మట లోకమున విడువవలయును. పరిషన్ముద్ర వానిపైఁ బడుటచే నవి యెచ్చటికిఁబోయిన సరే నాణెములవలె మాఱును. అవి తుపాకిపిక్కకుఁ జెదరవు. బల్లెపుఁబోటునకు జంకవు. నీటివడి కెదు రెక్కఁ గలవు. కాని కవుల యనుమతి లేకుండ వారిగ్రంథములను విమర్శింపఁ దగదు. నీగ్రంథముల విమర్శింతుము నీ వేమందు వని పరిషత్తువారు కవి

నడుగు నెడల వలదని యాతఁ డనఁగలఁడా? వలదన్న యెడల నందున నేమి క్రుళ్లున్నదో యని యితరు లనుకొందు రేమో యనుసందేహ మాతని కుండదా? విమర్శన బహుజాగరూకతతోఁ జేయుట యత్యావశ్యకము. ఎట్లు చేయవలయునో నేను జెప్పను. ఎట్లు చేయఁగూడదో మాత్రము రవంత చెప్పెదను. స్వల్పదోష మైన నుపేక్షింపఁ దగదు. దోషములను నిర్హేతుకముగ నిర్ణయింపఁగూడదు. చిన్నయ్యకాలమున నట్లు వ్రాసిరి. పెద్దన్నకాలమున నట్లు వ్రాసిరి. నన్నయ్యకాలమున నట్లు వ్రాసిరి. కావున మీరుగూడ నట్లే వ్రాయవలయు నని శాసింపఁదగదు. సర్వకవులకే కాక సర్వకళాభిజ్ఞులకుఁగూడ నవిలంఘ్యము లగుబహిరంతఃప్రకృతి శాసనములకంటె భిన్నము లైనశాసనములు గుణదోషనిర్ణయమున కక్కఱకు రాఁగూడదు. దోషములు నిర్ణయింపవలసినదే. కాని యిట్లు దిద్దుపాటు లొందిన యెడల నాదోషములు గుణము లగు నని యెన్నఁడును బలుకవలదు. గ్రంథరచనయందొకపద్ధతిని గాని, మార్గమునుగాని, క్రమమును గాని చూపఁదగదు. మీవిమర్శనమువలనఁ గవితకుఁ దళుకుమాత్రమే హెచ్చించి దార్ఢ్యము తగ్గింపఁగూడదు. ఆకారసౌందర్యము మాత్రమే వృద్ధిపఱిచి యాంతరంగపటిష్ఠత తగ్గింపఁగూడదు. నిర్దుష్టత మాత్రమే వృద్ధిపఱిచి రసమును దగ్గింపఁగూడదు. అలంకారములు వృద్ధిపఱిచి యవయవసౌందర్యమును నాచ్ఛాదింపఁజేయఁగూడదు. మదగజయామినీత్వమును మాత్రమే హెచ్చుచేసి మగతనమును దగ్గింపఁదగదు. అనుకరణము మాత్రమే యధికపఱిచి యుపజ్ఞ కడ్డు రాఁగూడదు. చిత్రవిచిత్రము లగురుచులుమాత్రమే వృద్ధిపఱిచి జీర్ణశక్తిని దగ్గింపఁ గూడదు. కల్పనకు స్వచ్ఛందత్వమును తగ్గించి బండిరొజానుబట్టి పోవునట్లు మాత్ర మెన్నఁడును జేయఁదగదు. అట్లే మీరొనర్చిన యెడల మధ్యకాలప్రబంధశకము దిరుగ నుదయింపఁ జేసినవా రగుదురు. ఇఁక మేనమామపోలికలు, కవలపిల్లలపోలికలు, ఇఁక

ననుకరణములు ననుకరణమున కనుకరణములు, ఛాయాపటములు, నచ్చుబొమ్మలు మొదలైనవి బయలుదేఱును. విమర్శనములోని కట్టుదిట్టములకు మీఱేమైన నూతనశాసనములు కల్పించునెడల నింత ముసుఁగును. మీరెన్ని శాసనములు కల్పించినను సామాన్యకవితాశక్తి కలవాని కవి ప్రతిబంధము లగునుగాని యుపజ్ఞాసహితుఁ డగు నుత్తమకవి యుం దెప్పుడయిన నుదయించునెడల నాతని నేశాసనములు కూడఁ బ్రతిబంధింపఁజాలవు. నిఘంటు వాతని ననుసరించి పోవును. వ్యాకరణ మాతని వెంబడించును. పద్యలక్షణ మాతని కనుసన్నల మెలఁగును. భాష యాతని గాంచి గడగడ లాడును.

వచన రచన:—వచనప్రబంధములు మనలో మొదటినుండియుఁ దక్కువగనే యున్నవి. వానియందు మనవారి కాదరము తక్కువ. చదువవలసినవారికా, వ్రాయవలసినవారికా ? చదువవలసినవారికిఁ జదువు నందే యాదరణము లేనప్పుడు వచనప్రబంధములం దనాదరణ మని వాపోవుట యెందుకు? వ్రాయవలసినవారికే వానియందు వైరాగ్య బుద్ధి; వచనమును వ్రాయువాఁడు వట్టి తెలివితక్కువవాఁడని సాధారణ జనాభిప్రాయమై యున్నది. కవితామణికోటీరమును ధరించుట కర్హుఁడు కానివాఁడే యీకట్టెలమోపు మోయఁ దగినవాఁ డని జనుల నమ్మకము. సాధారణజనులకే యటులుండ నీకఁ బద్యప్రబంధకర్త వచనప్రబంధ కర్త నెంతచులుకనగాఁ జూచునో చెప్పవలయునా? తాను దేవెపట్టనియు నాతఁడు తెలికపిండి యనియుఁ, దాను చెఱకుఁగఱ్ఱ యనియు నాతఁడు చొప్పదంటనియుఁ, దనది పూలయంగడి యనియు నాతనిది పుల్లలదుకాణ మనియుఁ, దననెత్తిపై మకుట మనియు నాతని నెత్తిపై మట్టితట్ట యనియుఁ బద్యలేఖరి వచన విలేఖరిని గూర్చి భావించును. ఎంతబుద్ధిహీనతయో ! ఈబుద్ధిహీనత యీనాఁటిదికాదు. చిరకాలము నుండి వచ్చుచున్నది. నిజముగా నాసేతుహిమాచలపర్యంతము మన

యార్యజాతి యంతయుఁ గవిజాతి. భరతదేశమందలి ప్రకృతిసౌభాగ్యమువలన మనము జన్మకవులము. రత్నగర్భయని సార్థకనామము ధరించుటకు సర్వదేశములందు మన యార్యావర్తదేశమే సమర్థమైనది. కాదా? బంగారము పండఁ దగిన పార్థివతత్త్వము ప్రపంచమున మఱియొకటి యేది? ఈవైపునఁ బంచోపనదులతోఁ గైలాసము పైనుండి కచ్చివఱకు సింధునది, యదిదాఁటి రవంతకుడిప్రక్కకు రాఁగానే యభవజటాజూటోద్భవయై యనేకోపనదులతో నమృతాధిక మాధుర్యధురీణాంబుప్రవాహములతో ననేక శతయోజన పర్యంతావనీస్థలఫలీకరణపాటవప్రాబల్యముతో ననేక జన్మార్జితాఘవినాశన మాహాత్మ్యముతో నార్యావర్తమున కామూలనుండి యీమూలవఱకు జగజ్జనజేగీయమాన ప్రకాశముతోఁ బ్రవహించు నార్యావర్తభాగ్యదేవత యైనగంగాదేవి—మఱిరవంత దాఁటగనే ధవళగిరిపైని—నెవరెస్టుపైని—నా పైనున్న శిఖరములపైని నేమూలనో యుద్భవించి వాయువేగముతోఁ బ్రాగ్దిశగాఁ బ్రవహించి అస్సామునొద్ద మోచేతివాటముగా మరలి దక్షిణముగఁ బ్రవహించు బ్రహ్మపుత్ర, యిదికాక వీనిక్రింద నర్మద, మహానది, గోదావరి, కృష్ణ, తుంగభద్ర, కావేరి మొదలగు మహానదులు తమ శీతలత్వముచేతఁ దమసరళత్వముచేఁ దమ మాధుర్యముచేఁ దమప్రవాహశక్తిచేఁ దమపవిత్రతచే నార్యావర్తజనసంఘబుద్ధితత్త్వమునశీతలత్వము, సారళ్యము, మాధుర్యము పవిత్రత, ఘాటి యొసంగుటకుఁ జాలియున్నవని చెప్పుట యతిశయోక్తికాదే. ప్రపంచపర్వతములలోఁ బ్రథమగణనీయమగు ప్రాలేయాచలము భరతదేశమాతృదేవతకు హీరకిరీటమై ప్రకాశించుచుండ, వింధ్యాద్రి వజ్రాల మొలనూలై యుండ, సింహళద్వీపము పాదపీఠమైయుండ, సమస్తప్రకృతివైచిత్రీసన్నివేశప్రథమనిదానమైన యాభరతఖండమునందు సన్నిహితసూర్యకాంతి జనులరక్తమునకుఁ దేజోధికత, ఘాటి, దీప్తి గలిగింప భావనాప్రపంచమున శంపాలతాకోటులఁ

బ్రాఁకింపఁ బవనునకు బంగారుపూఁతవోయఁగ సర్వవిధములఁ బ్రకాశించు నార్యావర్తదేశమందుఁ గవులకు, గాయకులకుఁ, జిత్రలేఖకులకు, భక్తులకు, జ్ఞానులకు నేమాత్రమైన లోప మున్నదా! కావున మనది యాజన్మకవిజాతి; మనగ్రంథము లన్నియు వైద్యగ్రంథములే కావు, చరిత్రగ్రంథములే కావు, నిఘంటువులే కా వన్నియుఁ గూడఁ బద్యమునఁనే పూర్వము వ్రాయఁబడినవి. ఇప్పుడు మనకట్టిభావనాశక్తి యున్నదా? ఉహూఁ. ఇప్పుడు మనకట్టికవితాసంపత్తి యున్నదా? ఉహూఁ. మనచిత్తముల కట్టియుత్సాహ మైన నున్నదా? ఉహూఁ. విదేశీయపరిపాలనమున, విదేశీయగ్రంథపఠనమున, విదేశీయాచారావలంబనమున, విదేశౌషధగ్రహణమున మనపూర్వ వ్యక్తి పూర్తిగ నశించినది. గంగానది నురుగులోఁ గైలాసేశ్వరుని జటాజూట మావరించిన జనని మందహాసమును మనము గాంచలేనప్పుడు మనకుఁ గవిత్వమెక్కడిది? గరుడుఁడు కృష్ణాయనునప్పుడు 'విష్ణువాహ నమస్తుభ్యం పక్షిరాజాయ తేనమః' యని చేతులు జోడించుకొనలేని మనకుఁ గవిత్వ మెక్కడిది? అట్లు చేసినవానిని బుద్ధిహీనుఁడని మనము పిలుచుచుండినపుడు మన కింకఁ గవిత్వ మెక్కడిది? ఇది కాక మతమును వృద్ధిచేయకుండ, దైవభక్తిని హెచ్చింపకుండ, నాధ్యాత్మికజ్ఞానమును బలపఱుపకుండఁ బ్రకృతిశాస్త్ర మసందర్భముగ, ననర్థముగ, ననుచితముగఁ బవిత్రప్రదేశములందలి పైకప్పులను దొలఁగించినప్పుడు మన కింకఁ బ్రకృతిపై రోఁత యే కాని ప్రీతి యే మున్నది, విసుఁగే కాని వింత యేమున్నది. అగ్నిజ్వాలలోని యసాధారణలావణ్యమును జూచి యానందింపలేక యిది చూచి కెమికల్ కాంబినేషన్ (Chemical combination) యొక్క ఫల మని నిర్లక్ష్యముగఁ జేయి నూఁపుచున్నాము. కలకంఠము గానకాలక్షేప మొనర్పవోడలు జల్లు మనవలసి యుండఁగా వోకల్ కార్డ్సు (Vocal cords) యొక్క అరేంజిమెంట్సు (arrangements) ఆతీఱున నున్న వని మన

పెదవి విఱుచుచున్నాము. తుట్టతుదకుఁ గన్నీటిబిందువు చూచినను మనమనస్సు కరఁగకున్నదే! లాక్రిమల్ (Lachrimal) రసము కొంత సున్నము కొంత, యుప్పు కొంత, ఆక్వా (aqua) కొంత యని యనేక లక్షల యాణిముత్తెముల విలువ చేయఁగల యశ్రుబిందువుల ననేకథా భ్రష్టపఱిచి భంగపఱిచి దానివంకఁ బృష్ఠము త్రిప్పుచున్నాము ఇంకను గవిత్వమని పద్యము లని యేల దేవులాడవలయును మనపూర్వపరిస్థితు లన్నియుఁ బూర్వమున నున్నట్లే యున్నవి. కాని మనముమాత్రము మాఱితిమి. మనహిమవత్పర్వతములో నౌన్నత్యమే కాని మనమనస్సు లలో లేనప్పుడు, మన గోదావరీనదిలో రసమే కాని మన మనస్సులలో లేనప్పుడు, మనబంగాళాఖాతములో గాంభీర్యమే కాని మనమనస్సు లలో లేనప్పుడు, మనకరకకాయయందు భావనయే కాని మనమనస్సు లలో లేనప్పు డింకఁ గవిత్వ మెందుకు ? మన సూర్యభగవానుఁడు మన కత్యంతసమీపముననే యున్నాఁడు. కాని మనమనస్సులలో గరఁగని మంచుకొండ యున్నపుడు మనకుఁ గవిత్వ మెక్కడిది ? కవిత్వముచెప్ప నివాని నింక నధిక్షేపించు టెందుకు? ఎట్టిపిచ్చిలో నేవిధమైన వెగటును లేదో, ఎట్టియున్మాదము ప్రపంచోద్ధరణపటిష్ఠమో, యెట్టిమతిమాలిన తనములో జ్ఞానవిజ్ఞానములు దుర్నిరీక్ష్యమైన తేజస్సుచే వెల్గునో, యెట్టి వెఱ్ఱికి వేయివిధములు కాక కోటివిధము లయ్యును బరమార్థ గ్రహణవిధాన మనునొక్కటే విధానమున్నదో, యెట్టి వెఱ్ఱి వెఱ్ఱు లన్నిటికంటె వెఱ్ఱిదో యట్టివెఱ్ఱిని, యట్టి లోకాతీతమైన వెఱ్ఱిని నట్టి వెఱ్ఱిలేని వెఱ్ఱిని గలిగి తాను ధన్యతఁ జెంది మనల ధన్యులఁ జేయు నాతఁడు కవి. ఇప్పుడైన నట్టిపిచ్చి లక్షకుఁ గోటి కెవ్వని కైన నుండినయెడల వాఁడు కవితాగానము చేయవచ్చును. అంతే గాని కవిత్వమున నేదో ఘనత యున్నదని యాసించి యందుకై ప్రయత్నించి జను లసందర్భగ్రంథముల సృజించి యకాలపువెఱ్ఱులై

ప్రకృతి కాపత్తుఁ దెచ్చిపెట్టుట న్యాయమా? అంతేకాక వచనమున వ్రాయువానిని దీసివ్రేఁతసరకుగఁ గుక్కమూతిపిందెగఁ దృణీకరింప న్యాయమా? పద్యమునఁ గవిత్వముండి వచనమున లేకుండునా? ఎచ్చట రసముండునో యచ్చటనే కవిత్వ మున్నది. కవిత్వము గుణములో నున్నది కాని గణములో నున్నదా? అభిప్రాయ ప్రకటనమే కావలసినది. అన్ని నాగరక దేశములందుఁగూడ వచనప్రబంధములు లక్షోపలక్షలుగా వృద్ధిపొందుచున్నప్పుడు మనదేశమం దట్లు జరుగకబోవుట కడు శోచనీయముకాదా? వచనగ్రంథరచనాబాహుళ్యమునఁ గాని భాష యభివృద్ధి నొందనేరదు. మనపరిపాలకులగు నాంగ్లేయులభాషలో వివిధవిషయములపై నెన్నివేల వచనగ్రంథములున్నవో మీ రెఱుఁగనివిషయమా? మీరు వానిలో నెన్నిఁటినో చదివియే యుందురు. చదివి యూరకుండుట తగునా? ఆజ్ఞానము నంతను సంపాదించినమీరు మనమాతృభాష నభివృద్ధిపఱుచుటకుఁ దోడుపడనక్కఱలేదా? మనకెంతసేపు నాటకమో, నవలయో, ప్రహసనమో, చిన్నకథయో, మోహగీతమో యంతకంటె మఱేమియు లేదే. విజయనగరరాజ్యమునుగూర్చి సూయల్ వ్రాసిన గ్రంథమైన మనవా రాంధ్రీకరింపకుండిరే! చాణక్యుని యార్థిక శాస్త్ర మెవ్వరైన మనకుఁ దెనుఁగుబాసను నేర్పిరా? ఒక్క గులాబిపువ్వునుగూర్చి యెన్ని యాంగ్లగ్రంథములో యున్నవి. మనకొక్క గ్రంథమైన నున్నదా? శారీరశాస్త్ర మొక్కటి సంపూర్తిగాఁ బరివర్తన మొనర్పఁదగియున్నది కాదా? ఫోటోగ్రాఫీ (Photography) మీఁద మెటలర్జి (Metellurgy) మీఁద ఇవల్యూషను (Evolution) మీఁద మఱి దేనిమీఁదనో మఱి యింక దేనిమీఁదనో యున్నగ్రంథములలో నుత్తమమైనదానిని మచ్చున కొక్కటినైన మనభాషలోఁ జేర్పఁదగదా? క్రొత్తవిషయములపైఁ గ్రొత్తగ్రంథములు రావలయును. అప్పుడు కాని భాష పరిపుష్టి నొందదు. ఇంతపనియు జేసి భాషనభివృద్ధి

పలుపఁగలవారు మనలోని యాంగ్లేయవిద్యాధికులే కాని మఱి యెవ్వరున్నారు. వారు మన కేమని యూరకుండునపుడు భాషకు దుర్గతి యెట్లు వదలును, ఆంగ్లేయు లెన్నిపరభాషాగ్రంథములను దమభాషలోనికిఁ దెచ్చుకొనుట లేదు? మన మట్లేల సేయరాదు? అదికాక స్వతంత్రగ్రంథముల కేమంత ప్రోత్సాహ మున్నది? శృంగారరసమున వ్రాసినగ్రంథము లస భ్యమసభ్య మని మదరాసులోఁ బఠనగ్రంథనిర్ణాయకసంఘము వారిలో నొకక్రైస్తవుఁడో మహమ్మదీయుఁడో పైచినకేక ఛత్రపురపుఁ జవుటిపట్టులకుఁ దాఁకి బళ్లారి బోడికొండలమీఁదఁ బ్రతిధ్వనించు నప్పు డింకఁ జేయవలసినదేది? కరుణరసమున గ్రంథము వ్రాసినయెడల గజనీమామూదు సోమనాథలింగభంగ మొనరించినది మొదలు త్రికాలములయందు మనకలవాటున్న రసము కరుణరసమే యగుటచేత నెవ్వరా గ్రంథమును లక్ష్యపెట్టుదురు? హాస్యరసమున గ్రంథము వ్రాసిన యెడల నితరజాతుల కెట్లున్నను మన కది మిగులఁ దప్పు. మనకు లైఫ్ (Life) చాల సీరియస్ (Serious) అని యేదో పుట్టి మునిఁగిపోయి నట్లు జీలుగుబెండుకంటె దానిని లఘువుగఁ జూతురే? వీరరసముపై వ్రాయుటకుఁ జేతులు కదలకుండ నరదండములే యయ్యెను. అందుచేఁ గల్పనకుఁ గవితకు సృష్టికి నవకాశమేది? ఏమున్నదో నే జెప్ప నేల. మీ రెఱుఁగనిదియా? అందుచేఁ బ్రదుకుఁదెరువు పుస్తకములు, ప్రతిదేశ వీరచరిత్రములు, ప్రాణరక్షణగ్రంథములు, ప్రకృతిశాస్త్రగ్రంథములు, రాజనీతిపుస్తకములు, పరిశ్రమగ్రంథములు నింక నిట్టివే భాషలోనికి దింపవలసియున్నది. ఈగ్రంథజాలము యథార్థమైన సారస్వత మగునా యని సందేహము వలదు. "సమిష్టిస్సర్వశాస్త్రాణాం సాహిత్య మితి కథ్యతే" యని యున్నదికాదా? సాహిత్యపరిషత్తువారికే యిఁక సందేహ మేల. కాలానుసరణమైన సారస్వత మిదియే. ఈపని యాంగ్లేయభాషావిద్వాంసు లగునాంధ్రులవలననే కాని కాదు. వారిలో మాతృభాష

యం దాదర మున్నవారు కొంద ఱున్నారు. వా రెట్లున్నా రనఁగ ననేకవిషయజ్ఞానసామగ్రి యంతయు సిద్ధపఱచికొని యున్నారు. విషయ విభాగములఁ గూడఁ జేసికొనియున్నారు. తెనుఁగుభాషలో వ్రాయు టకు జంకుచున్నారు. చేతఁగాక కొంత. సిగ్గుచేఁ గొంత. మాకన్నియుఁ దెలియు నని వెల్లడించుచునే యున్నారు. ఎప్పుడో వ్రాసెదమని వాగ్దాన మొనర్చుచునే యున్నారు. తీర నెవ్వఁడైన నొక్క తెలుఁగు గ్రంథము వ్రాసి దీని కుపోద్ఘాతము వ్రాయుఁడని వారిలో నెవరికైనఁ జూప నుపోద్ఘాతము నాంగ్లేయభాషలో వ్రాయుచున్నారు. పీఠిక లాంగ్లేయమున నున్న తెలుఁగుగ్రంథములు మనకుఁ గొన్ని లేవా? ఇదేమి కర్మము. ఆంధ్రసారస్వతచరిత్ర మాంగ్లేయభాషతో వ్రాయుచున్నా నని చెప్పినవారిని నే నెఱుఁగుదును. సంధ్యావందన మింగ్లీషుతోఁ జేయుదుమన్న వారితో మన కేమివినియోగము. కాని వారిసాహాయ్యము లేనిదే మనమేమిచేయఁగలము. వారుసాహసించి తెనుఁగున వ్రాసి నట్లైన భాష కుపకృతి జరుగుట నిశ్చయము. వారందఱు మెకాలే (Macaulay) రస్కిన్ (Ruskin) గిబ్బన్ (Gibbon) కార్లైల్ (Carlyle) అడిసన్ (Addision) లాక్ (Locke) హెర్బర్టు స్పెన్సర్ (Herbert Spenser) మొదలగు మహావచన ప్రబంధకర్తల శైలీభేద ములు పూర్తిగ నెఱుఁగుదురు. వారి కభిరుచిరయిన యేశైలినో యను సరించి వారు గ్రంథములను వ్రాయుదురు. ఓ! ఇఁక నేమికొదువ? ఖదమునడకవంటి శైలి యొకటి, చాదర్ఖావంటి శైలి యొకటి, బాజీ వంటి శైలి యొకటి, పందెపుదౌడువంటి శైలి యొకటి, మనభాషలో నవతరింపఁ జేయఁగలరు. చిత్రములైన శైలీభేదములు మనభాషలో మిగుల నరుదుగా నున్న వని వేఱె చెప్పనేల? రైమని పేకచువ్వ పై కెగరినట్లున్న శైలిభేద మేది?

కాకి పై కెగిరియెగిరి ఱెక్కలు కదలకుండ జందెపుఁబెట్టుగ సాఫుగ వాలుగ దిగునప్పటి లఘుపతనచమత్కృతి కనఁబఱుచు శైలి పద్ధతి యేది? తాళము వాయించునప్పటి తళుకుబెళుకులు, టంగుటింగులు, గలగలలు, జలజలలు గలశైలి యేది? మహాజనులారా! ఇట్లునే నెన్ని చెప్పవచ్చును? భయంకరమయ్యును మనోహరమై, మహాశక్తిసక్తమయ్యు మార్దవయుక్తమై, ధారాళమయ్యు విశాలమై, స్వభావసమృద్ధమయ్యు సరసాలంకారభూయిష్ఠమై, సముద్రఘోషముగలదయ్యు సంగీతప్రాయమై, స్పష్టీకృతసకలవిషయతత్త్వ మయ్యు నస్పష్టస్వకీయతత్త్వమై చదువరులకుఁ గనుకట్టై, చెవికట్టై, వాకట్టై, మదిగట్టై తలపులిమినట్టు శ్వాసమైన సలుపకుండఁ జేసినట్లు ముష్టివాని చిప్పనుండి మూర్ధాభిషిక్తుని కిరీటమువఱకు భూమిక్రిందియరలనుండి సముద్రములోని గుహాలవఱకు నెవరెస్టు కొండనుండి యింద్రధనుస్సు రంగులవఱకు మందాకినీతరంగరంగద్ధంసాంగనాక్రేంకారములనుండి మహాదేవసంధ్యాసమయనాట్యరంగమువఱకు మనోవేగముతో నెగురశక్తిగల చిత్రవిచిత్రశైలీభేదము లింక నెన్నియో భాషలోఁ బుట్టవలసియున్నవి. అట్లు సృష్టికి సమర్థులగువా రెందఱో యిట నున్నారు. బహుధనమున్నది. పరికరనికరమున్నది. పాత్రసామగ్రియున్నది. పాచకులున్నారు. ప్రబలుఁడైన శని నోటనుండుటచే భాషా వచనశైలి బలహీనమై పౌరుషరహితమై యున్నది. నకనకలాడుచు నన్న మోరామచంద్రా యనుచున్నట్లున్నది. ఈలోప మెట్లు తీరఁగలదో సాహిత్యపరిషత్తువారు సత్వరము సమగ్రముగ యోచించుట కర్తవ్యము.

సాహిత్యపరిషత్తు:—సాహిత్యపరిషత్తువారే యీబాధ్యత బహుశముగా వహింపవలయు నని నావినయపూర్వకవిజ్ఞాపనము. వారు పైవారెవరిచేతనో యీ గ్రంథముల వ్రాయింప నక్కఱలేదు. ఆంధ్రదేశ

పండితు లాంధ్రదేశవచన గ్రంథకర్తలు నాంధ్రదేశకవులు సాహిత్యపరిషత్తు
లోనివారే కాక పైవా రెవ్వరున్నారు? అట్టివా రెవరైన నున్న యెడల
వారిని బ్రార్థించి పరిషత్తులోఁ జేర్చుకొందము. పైని జెప్పిన గ్రంథ
ములు వ్రాయవలసినవారు మనలోనివారే. ఎటువచ్చినను వారిని
బ్రత్యేకముగ సమావేశ మొనర్పవలసియున్నది. పరిషత్తును బ్రతిసంవ
త్సర మెవ్వరో యొక రేదోయూరి కాహ్వానించుచున్నారు. మన మెవ్వ
రినో యధ్యక్షు నేర్పఱుచుకొనుచున్నాము. ఏదో కార్యక్రమము నను
సరించి యెట్టులో జరుపుకొనుచున్నాము. పై సంవత్సరమునకు మఱేదో
యూరు పోవుచున్నాము. అంతే. జరుగుచున్న దంతే. ఇన్ని సంవత్సర
ములనుండి భాషాభివృద్ధికై ప్రయత్నించుచుంటిమి కదా? అది యేతీరున
నైనది? ఎంతవఱ కైనది? వేనివలన నైనది? అని మనము మనలను
గఠినముగాఁ బరీక్షించుకొనఁదగదా? ఇతరులు మనలఁ బరీక్షింపకుండ
మనమె యట్లొనర్చుకొనుట మంచిది కాదా? పదునైదు పదునాఱు
పూర్వప్రబంధము లచ్చువేయించితిమి, పారిభాషికపదముల పట్టికలు
గొన్ని రచియించితిమి, ప్రశస్తములైన యుపన్యాసము లనేకములు పరిష
త్పత్రికలో నచ్చువేయించితిమి. A Defence of Literary Telugu
అను గ్రామ్యవాదఖండన గ్రంథము ప్రకటించితిమి. కాని మనము చేసిన
యీసేవ చాలకపోవుటచేఁ గాఁబోలుఁ బరిషత్కన్యక యుండవలసినట్లు
లేదు. పండ్రెండవయేఁడు జరుగుచున్న పడు చెట్లుండవలసినది? ఓ నన్నుఁ
జూడు నన్నుఁజూడు మన్నట్లుండవలసినదే—అట్లున్నదా—అయ్య
య్యో! ౧౨ సంవత్సరములున్న నావలెనే చప్పిదౌడలతో శల్యావశిష్ట
యై యున్నట్టున్నదే! బంగారమువంటి ప్రాయ మంకురించినపడుచు పట్టుఁ
బగ్గములు లేకుండ నుండవలసినదే. అయ్యో! కాలానుసార గ్రంథపోషణ
మునఁ గాని కావ్యకన్యక యొడలు చేయదు. తేకెత్తదు. జబ్బుపై
జబ్బ వేయదు. జగన్మోహకముగఁ గనఁబడదు. ఇదివఱ కెన్నో నాట

కములు నవల లున్నవి కదా వానివలన భాషాభివృద్ధి కాలేదా యని యందురేమో ఏదో స్వల్పముగ నయి యుండును గాని వానివలన భాషలో నూతనాభిప్రాయములు గలిగినవా? నూతనవిషయము లేమైన బోధింపఁబడినవా? నూతనశబ్దజాల మేమైన భాషలోఁ బ్రవేశించినదా? అవి యన్నియు మెఱుఁగులుఁ, జమత్కారములు, విలాసములు, వన్నెలు, వగలు, నొయ్యారములు, తళుకులు, బెళుకులు. అంతే కాని వానివలన భాష యభివృద్ధినొందిన ట్లెట్లు చెప్పగలము ఒకభూగోళశాస్త్రము మనలోనికిఁ దెచ్చుకొన్నయెడల మనవారి కిదివఱకుఁ దెలియని విషయము లెన్ని తెలియును? ఇదివఱకు భాషలో లేనియభిప్రాయము లిపుడు క్రొత్తగా నెన్ని చేరును. ఇదివఱకు భాషలో లేని యెన్ని శబ్దము లిప్పుడు క్రొత్తగాఁ జేరును. లీలావతినాఁటి గణితముతరువాత మనకట్టిదేదైన నున్నదా? ప్రపంచమున నున్న యన్నిశాస్త్రములలో నన్నికళలలో నన్నితంత్రములలో నేమేమి మెఱుఁగు లున్నవో తెలియఁ జేయఁగల గ్రంథములు మనకుఁ గావలయును. ఇతరజాతులవా రందఱట్లు సంపాదించుకొనుచున్నారు. కావున నింతగా దేవులాడవలసివచ్చినది. ఒక్కొక్కజాతిగ్రంథము భాషాదేవి కొక్కొక్కముందడుగుగా నుండవలెను. అట్టిగ్రంథములను సృష్టించుటకు మన మిపు డేమిచేయఁదగియున్నది? అధ్యక్షకోపన్యాసమైన తరువాతఁ గార్యదర్శినివేదన మేదో యున్నదికదా! దానితరువాతఁ బండితులయుపన్యాసము లున్నవి కదా! ఉపన్యాసబాహుళ్యము కొంత తగ్గించి మొదటిదినమునందుఁ గాని రెండవదినమందుఁ గార్యనిర్వాహకసంఘుసభకుఁ బూర్వమో పరమో కాని గ్రంథకర్తలందఱుఁ గలియవలయును. కేవలము తెనుఁగు తెలిసినవారేకాక, సంస్కృతాంగ్లేయభాషలయందుఁ బ్రవేశ ముండి యాంధ్రమున వ్రాయఁగల గ్రంథకర్తలు కలియవలెను. ఈసంవత్సరమున కేదో జరిగిపోయినది. పైసంవత్సరమునుండి యట్లు చేయుట

మంచిదేమో యోజింపుఁడు. అట్లు కలసి యిప్పు డాంగ్లేయమునుండి సంస్కృతమునుండి యాంధ్రభాషలోనికిఁ దీసికొని రావలసిన గ్రంథము లేవో మొదట నిర్ణయించుకొనవలయును. వానిలో ముఖ్యములైన గ్రంథము లేవో నిశ్చయించి, మనలోని గ్రంథకర్తల శక్తులన్నియు మనకుఁ దెలియును గాన, "అయ్యా! యీ గ్రంథమును మీ రీ గ్రంథమును మీ రని మనలో మనము పంచుకొనవలయును. ఆ గ్రంథములు పైపరిషత్సభకుఁ బూర్తిచేసి తీసికొనివచ్చు నేర్పాటు చేసికోవలయును. మహాజనులారా! ఈయేర్పాటుమాత్ర మధ్యక్షోపన్యాసముకంటెఁ గార్యదర్శి సాంవత్సరికచర్యానివేదనముకంటెఁ గార్యనిర్వాహకసంఘపుఁ దీర్మానములకంటె నత్యంతము ముఖ్యమైనది. ఏపరిషత్సభలో భాషాపండితులు సంవత్సరము కష్టపడి పూర్తిచేసి తీసికొనివచ్చిన గ్రంథములు ప్రదర్శింపఁబడునో యాపరిషత్సభయే జయప్రదముగా జరిగినదని చెప్పవలసినది. మిగిలినసభ లన్నియు మిత్రదర్శనములు బంధుసమాగమములు లీలాప్రయాణములు గాలిమార్పులు అట్ హోములు (At home) టీపార్టీలు—ఇన్ని మాటలు చెప్పితివిగదా! నీవే గ్రంథముల నేల రచియింపలేదని మీరు నన్నడుగఁదగినదే. ఇదిగో! చెప్పుచున్నాను. నాగుణలోపముకూడఁ జెప్పెదను. ఆంధ్రభాషలో నాయభిప్రాయమును వెల్లడించుటకుఁ దగినశక్తి నాకుఁ గలదు; కాని సంస్కృతభాషలో నాకుఁ బ్రవేశము తక్కువ. సామాన్యపుఁదక్కువ కాదు. లేదని చెప్పఁదగినంత తక్కువ. ఆంగ్లేయభాషాజ్ఞానము మొదటినుండియుఁ గలఁత కొట్టయినది. 32-సంవత్సరముల క్రిందటఁ జదివినయాంగ్లేయగ్రంథమే కాని తరువాతఁ జదివిన దొక్కటైన లేదు. జీవనోపాధిలో నాంగ్లేయ భాషాజ్ఞాన మేమైన నక్కఱకువచ్చిన దేమో యనఁగ శ్రీరామరక్ష. శ్రీరామరక్ష. మహారాజశ్రీయే కాని మై డియర్ సర్ (My dear Sir) అని యెవరికి వ్రాయవలసిన యావశ్యకత నాయదృష్ట

మున లేకపోయినది. అందుచే నన్నాంగ్లేయభాష రానివాఁడుగనే మీరు గణింపవలయును. మీ రిట్లు సంవత్సరక్రమముగాఁ జేయవలసిన గ్రంథజాలమువలన భాష యభివృద్ధి నొందుటయే కాక గ్రంథకర్తలలో సఖ్యము కూడ నభివృద్ధి నొందఁగలదు. కవికిఁ గవి కున్న కాకోదరమండూకము వైఖరి, కవికి విమర్శకున కున్న మూషకమార్జాలవైఖరి, విమర్శకునకు విమర్శకున కున్న సామజపంచాననపద్ధతి, సత్వరముగ నంతరించి వారిలో సాహచర్యము సౌమనస్యము సౌభ్రాతృత్వము సంభవింపగలవు. గ్రంథకర్తలలో నిట్టిమనస్థితి భాషకు దేశమునకుఁ బరమ శుభోదర్కము. సాహిత్యపరిషత్పక్షమున నిప్పుడు రచియింపఁబడుచున్న యాంధ్రభాషాశిరోభూషణ మైనగ్రంథము సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు. ఇది పరిషత్పక్షముననే రచియింపఁబడుచున్నను బరిషత్సభ్యులకు ధనవిషయ మైనశ్రమము లేకుండ నిఘంటుసంబంధము లగుసమస్త వ్యయప్రయాసములను మామహారాజుగారే మహోదారమనస్కులై వహించుచున్నారు. భాషాపండితులును నుత్తమవిమర్శకులును నగు మ-రా-రా-శ్రీ, జయంతి రామయ్యపంతులుగారు కేవలభాషాప్రేమపూర్వకశ్రమమునకులోనై భాషాసేవయే ప్రతిఫలముగా నెంచి నిఘంటు సంపాదకత్వమున నిర్నిద్రదీక్షులై యున్నారు. ఈనిఘంటువు మహోత్తమగ్రంథము కాఁగల దని నమ్మియున్నాము. మఱియు ననేకాంధ్రప్రబంధవ్యాఖ్యానరచయితలును ననేకగ్రంథద్రష్టలును నపారసాహిత్యసంపన్నులును నాస్థానవిద్వాంసులు నగు శ్రీపురాణపండ మల్లయ్యశాస్త్రులుగారిచే బ్రహ్మసూత్రభాష్యమును మహారాజుగారే యాంధ్రీకరింపఁ జేసిరి. భాషాపుష్టికర మైనదియు విషయగౌరవప్రాశస్త్యాదులంబట్టి యాచంద్రార్కముగ నాంధ్రభాషలో నుండఁదగినదియు నై యున్నది. ఇది కాక యనేకపాఠాంతరములతో సర్వమైన వ్యాఖ్యతో నాంధ్రభారతమందుఁ గొన్ని పర్వము లీపండితవర్యునిచేతనే పరిష్కరింపఁ

బడియున్నవి. భాషకీమహోపకారము కూడ మామహారాజుగారే యాచరించుచున్నారు. ఇది కాక కవిచక్రవర్తి యైన కృష్ణదేవరాయలచే రచియింపఁబడిన యాముక్తమాల్యదకు మామహారాజుగారు బ్రహ్మశ్రీ మహామహోపాధ్యాయేత్యాదిబిరుదాంకితు లయిన వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులవారిచే వ్యాఖ్యానము వ్రాయించిరి. దాని నచ్చు వేయించుట కెన్నిసంవత్సరముల క్రిందటనో యేర్పాటుచేసి యుండిరి. వ్యాఖ్యారచన పూర్తియైన దఁట. అచ్చింకఁ గాలేదు. కారణము తెలియదు. ఇదిగాక యాస్థానతర్కవిద్వాంసు లగు శ్రీమాన్ గుదిమళ్ల వేంకటరంగాచార్యులవారిచే శ్రీవచనభూషణ మనుసంస్కృతగ్రంథము నాంధ్రీకరింపఁజేసిరి. ఇట్లు భాషాపోషకులు భాషాపండితులు నగు శ్రీ మహారాజుగారికి దీర్ఘాయురారోగ్యాది సకలైశ్వర్యములు సర్వేశ్వరుఁడు ప్రసాదింపవలయు నని పరిషత్పక్షమున నేను బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

వ్యాకరణము:—ప్రస్తుతవ్యాకరణము లసమగ్రముగ నుండుటచేత భాషాపరిశుద్ధి రక్షణమునకై విపుల మగునొక వ్యాకరణమును రచియించుట మంచిదని పూర్వసభలలో నుపన్యసించిన యధ్యక్షులు కొందఱు సెలవిచ్చిరి. వారియిష్టము ననుసరించి వ్రాసినను వ్రాయవచ్చును. మీయపేక్ష ననుసరించి మానినను మానవచ్చును. ప్రపంచమున నున్న ప్రతిసారస్వతపరిషత్తునకు రెండే ప్రధానోద్దేశములు. భాషాపోషణము, భాషాపరిశుద్ధరక్షణము. మొదటిది గ్రంథములవలన నగును. రెండవది వ్యాకరణశాస్త్రమువలన నగును. ఇదివఱకు మన మనుకొనిన ట్లింకఁ గొన్నివత్సరములు గ్రంథములు వృద్ధినొందినతరువాత వ్యాకరణరచనానుచరణనుగూర్చి యోజింపవచ్చును. ఇప్పుడంత తొందరలేదు. ఇప్పుడే రచియింపవలయు నని యోజించు వారు వారియిష్టానుసార మాచరింపవచ్చును. ఎప్పుడు రచియించినను బరిషత్పక్ష

మునసే యది రచియింపఁబడుట మంచిది పరిషన్ముద్ర దానిపైఁ గూడ నుండవలయును;

మహాజనులారా! ప్రభువుల యాదరణ మున్నను లేకున్నను బ్రదుకుఁదెరు వున్నను లేకున్నను బ్రపంచయాత్రలోఁ బరిపరివిధములఁ గష్టములొందినను భాషాచరిత్రమునఁ దమ పేరు స్థిరముగా నిలిచియుండు నను ప్రజలవిశ్వాసము చేత నూఱుసంవత్సరములలోపల నెందఱో గ్రంథములు రచియించి మరణించియున్నారు. తమహృదయరక్తముతో వ్రాసి వారు మనకొఱ కిక్కడవిడిచిపెట్టిన గ్రంథములను మనము భద్రపఱిచి గౌరవించుచున్నామో లేదోయని వారి నిశ్శరీరాత్మ లాందోళము నొందుచున్నవి. తమ్ముఁ గూర్చి తమతరువాతివా రేమనుకొనుచున్నారో యనియుఁ దమ్ముఁ బ్రశంసించుచున్నారో దూషించుచున్నారో మఱచియే పోయినారో యనియు వారు తహతహలాడుచున్నారు. నిజము చెప్పవలసినయెడల మనము కొందఱి నప్పుడే మఱచియే పోవుచున్నాము. మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రులవారు రచియించిన గ్రంథనామము లన్నియు మనకుఁ దెలియునా? ఆయన జననతిథి మృతతిథి యేవో మనకుఁ దెలియునా? పోనిం డెంతకాలము జీవించిరో యెఱుఁగుదుమా? శతాధిక గ్రంథకర్తచరిత్ర మే మనకు సందేహాస్పద మైనదే. వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రులవారు, బెల్లపుకొండ రామారావుగారు, కొక్కొండ వేంకటరత్నము పంతులుగారు, ధర్మవరము కృష్ణమాచార్యులుగారు, డి. కృష్ణశాస్త్రులుగారు, దేవులపల్లి సుబ్బరాయ తమ్మన్న శాస్త్రులవారు, దేవగుప్త సన్న్యాసిరాజుగారు, తిరుపతిశాస్త్రులవారు మొదలగువా రెందఱో గ్రంథముల వ్రాసి కాలగతిం జెందినారు వారిచరిత్రములు తెలిసినంతవఱకు సంపాదింపవలసి యున్నది. ఈభారముకూడఁ బరిషత్తు వారే భరించుట కర్తవ్యాలు. కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారి కవి జీవితగ్రంథముల తరువాత వ్రాయఁదగిన గ్రంథముల కుపయోగపడు

సామగ్రి పరిషత్తువారికిఁ గావలదా? అదిగాక మృతకవులయందలి ఛాయాపటములఁ గూడఁ బరిషత్కార్యాలయమున నుంచుట మంచిది. వారి నావిధముగ మనము గౌరవింప వలయును.

ధనార్జనము:—కాని ప్రాఁబలుకులకుఁ బ్రణవ మెట్లు ప్రారంభమో, వివాహాదిశుభ కార్యములకు విఘ్నేశ్వరపూజ యెట్లు ప్రారంభమో, నాటకములకు నాందీపూజ యెట్లారంభమో, పరిషత్కార్య నిర్వహణమునకు "సొమ్ములేదు సొమ్ములే" దనుపంచాక్షరి ప్రారంభ మై యున్నది. ఇది యొక్క మనపరిషత్తునకుఁ గలిగినబాధయే కాదు, పార్లమెంటుసభయందు మొదలు పంచాయతీకోర్టులోపలికుఁ బాడఁబడు చున్న పాటలకన్నిటికిఁ బల్లవి యిదియే. సొమ్ములేదు. సరియే కాని, యుత్సాహము లేకున్నఁ జిక్కు కాని సొమ్ము లేకున్న నంతచిక్కు లేదు. సొమ్ము పైనుండి రావలసినది, యుత్సాహము లోనినుండి రావలసినది. ఉత్సాహమె మనకు బూర్తిగ నున్నయెడల సొమ్ము వచ్చియే తీరును. ఉపకారవేతనమును దీసికొనక పూర్వము మ. రా. శ్రీ జ. రామయ్య పంతులుగారు పరిషత్తునకు ధనలోపమెక్కువగా నుండుటను జింతించి తా మాంధ్రదేశమునను న్న ప్రతిగ్రామమునకే గాక ప్రత్యాంధ్రుని గృహమునకుఁ గూడఁ దిరుగుదుననియు నింటికొక్క రూపాయచొప్పున సేకరించి పరిషత్తున కిక్కొలఁతఁ దీర్తు ననియు నీగ్రామమందే సెలవిచ్చియుండిరి. ఆయనయుత్సాహమే పరిషత్తునకున్న ప్రధానాధారములలో నొక్కటి. ఆయనే పెద్దలగుచున్నారు. యువకులగు భాషాభక్తు లాయనకుఁ దోడుపడినయెడల సొమ్ము లేదన్న పంచాక్షరీమంత్రము సొమ్ము లేకపోలే దనునష్టాక్షరీమంత్రముక్రింద మార్పగలరు. మహారాజులు రాజులు జమీందారులు మొదలగుసంపన్నులిదివఱకే విశేషధన మిచ్చియున్నారు. అందులో మామహారాజుగారు పైగ ప్రధానమైన నిఘంటునిర్మాణమునకు వలయుధనము నంతయు

నీయసంకల్పించుకొనియే యున్నారు. ప్రజలే తమ బాహుబలమున నింకఁ బరిషత్తునకు ధనము సమకూర్పవలసియున్నది. ఊరనున్న ప్రతి గృహముపై యూనియను పంచాయతీ పన్నిచ్చుచున్నామా? లేదా? ఒక్కరూపాయ మొదలు పది యిరువది రూపాయలకు పైగ నిచ్చుచున్నామా? లేదా? పరిషత్తు పన్నుక్రింద నింటింటి కొక్కరూపాయ యింతటినుండి వసూలు కావలయును. అది యెంతబీదవారి యింటికైనను భార మని యనిపింపదు. ఇదివఱకు మన మెన్నిపన్ను లిచ్చుచుండలేదు. ఇంక నెన్ని యిచ్చుటకు సంసిద్ధులమై యుండలేదు. అవియన్నియు మనకు మోక్షప్రదములా? ఇది కాకపోవునా? నిజ మాలోచింపఁగాఁ బరిషత్తుపన్నుకంటె మ్యునిసిపల్ పన్ను మనకు ముఖ్యమైనది కాదు. ఇంటిముందు పెంట యుండుట మంచిదా? మనసునందుఁ బెంటయుండుట మంచిదా? కావునఁ బంచాయతీపన్నుకంటెఁ బదిరెట్లు సంతోషముతోఁ బరిషత్తుపన్నును మన మీయవలయును. ఇప్పుడు మనదేశమం దున్న గ్రంథకర్తలతాతలో తాతలతండ్రులో ప్రత్యాంధ్రునియింటిలో జరిగిన వివాహములలోఁ గవిత్వపుఁ బల్లేరమును గ్రహించినవారై యుందురు. నేనుగూడఁ గవిత్వపువరహా గ్రహించు నాచారము గల వారివంశములోనివాఁడను.

కవులారా! మనహక్కులను మనము విడుచుకొంటిమి. అది తప్పు. Lispendens Resjudicata జ్ఞానమువలన మనము సంపాదించుచున్న సంచులకంటె కాన్‌టీటా సైన్‌టీటా జ్ఞానము సంపాదించుచున్న ముల్లెలకంటె D. C. B. Income tax జ్ఞానమువలన సంపాదించుచున్న మూటలకంటె Cash credit జ్ఞానమున సంపాదించుచున్న గోతములకంటె కవితాదేవతారాధనపూర్వకముగ మనముత్తాతలు కళ్యాణకాలమందు సంపాదించిన పరమపవిత్రమైన కఱకువరహాయున్న దే యది మాత్రము సోదరగ్రంథకర్తలారా! అధికమైనది. అమూల్య

మైనది. అనుపమానమైనది. మదరాసు బ్యాంకి (Bank) లోని ధనమం తయు మీదేయైనను మాటవరుసకుఁ జోడీ తప్పులేదుకద! దాని కంటె మీకవిత్వపువరహా ఘనమైన దని యెంచవలయును. అట్టి యత్యుత్తమ ధనము మన మేల వదలుకొనవలయును. ఆంధ్రసోదరులారా! ఇంతటి నుండి మీయింట జరుగు కళ్యాణములందు మాకు రావలసిన కవిత్వపుఁ గట్నము మీరీయకతప్పదు. మీపూర్వులు మాపూర్వులకిచ్చిరి గావున మీరు మాకీయవలసియున్నది. గ్రంథరచయితల మగు మే మాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునఁ జేరియుంటిమి. కావున మాకు రావలసిన దేదో మీరు పరిషత్తునకే యర్పింపవలయును. మాయిండ్లలో జరుగు పెండ్లిండ్లకుఁ గూడ మేము గవిత్వపుఁ గట్నమును పరిషత్తునకే సమర్పించుకొందుము. మహాజనులారా! పరిషత్పోషణము మీచేతులలోనే యున్నది. మీ వలన వచ్చుధనము పరిషత్కార్యముల కింకను జాలకుండునెడల మరల దేశీయ ప్రభువులనే ప్రార్థింతము. పదేపదే వారినడుగుటలో మనకు వెనుక యడుగు లేదు. మరల మరల నొందుకీయవలయునని వారికి వెనుకచేయి లేదు. ఇట్లు రాఁ దగినధనములో నెనిమిదవభాగ మైనను బండ్రెండవభాగమైన నే నిఁకఁ జెప్పఁబోవుపనికై వినియోగింపవలయు నని నా ప్రార్థన. నాయనలారా! మీరు శాసననిర్మాణసభలలో సభ్యులైనను మంత్రిపదవులకర్హులైనను గాలాంబరకవచధారులై కర్కశతర్కవాగ్వాహినితో న్యాయసభలందుఁ జేరి కాకిని గ్రద్దను, గ్రద్దను గాకిని జేయఁ గల యింద్రజాలమహేంద్రజాల విద్యామహామహోపాధ్యాయులైనను దర్క వ్యాకరణ వేదాంతాది శాస్త్రపంచాననులైనను భాషాభివృద్ధి మాత్రము కలము చేతఁ బుచ్చుకొని కడుపు చేతఁ బుచ్చుకొని గ్రంథముల వ్రాయు కవులవలనఁ గాని మీవలనఁ గాదు. కాదు. గ్రంథరచనా బాహుళ్యమునఁ గాని భాషాభివృద్ధి కాదు. కాదు. వెనుకటియధ్యక్షులు చెప్పిన దిదియే, ఎన్నిసార్లైన నేను జెప్పినదదియే; రాఁబోవువారు

కూడఁ జెప్పఁదగిన దదియే. అర్థ్యతులలో భేదమే కాని పాటలో భేదము లేదు. మునుపటిసుతియే. మునుపటి రాగమే. మునుపటి తాళమే. మునుపటి పల్లవియే. మునుపటి యెత్తుబడియే. చివఱకు మునుపటియాశాభంగమే. అది మాత్రము రానీయకుఁడు. నిజముగాఁ గవులు మిగుల దురవస్థలో నున్నారు. గాదులలో గరిసెలకొలఁదిఁ గల్లా యున్నవారు, సర్కారువారియొద్దఁ బత్రము లున్నవారు, మిద్దెలమీఁదఁ గొబ్బెరకురిడీలను నిలువఁజేసినవారు, నింక నేమోచేసినవారు, ఇంక మఱియేమో చేయుచున్నవారు నట్టిమీఁకుఁ గవులు పడుక్షోభ మెట్లు తెలియఁగలదు. కవిజన్మమంత యసందర్భజన్మము మఱియొకటి లేదు. స్వభావజ్ఞాననిక్షేపమైన కవికి సంసారమును బొదుపుగా జరుపుకొను బుద్ధి లేదు. భావనాభండారప్రభూత్తముఁడైనకవి కాఫీనీటికై మూఁడుకానులకొఱ కల్లల్లాడిపోవును. తనయభిప్రాయములను వారణాసీ పీతాంబరములతో ఢాకామసిలినులతో జలతారు బుటేదారీపనులతో సింగారించినకవి కమీజు మెడక్రింది చినుగులను గ్రమ్ముకొనుటకుఁ గంతము చుట్టు బట్ట చుట్టుకొనును.

ఇట్టి దుస్థితిలో నున్నను మనస్సులో నతనికి దీనత లేదు. నైచ్యము లేదు. అడఁకువ యన్నమాట లేదు. శాశ్వతముగా నుండువాఁడు దానొక్కఁడే కాని మిగిలినవా రందఱు నశించువారే యని నమ్మికతో దానుండును. అట్టివాఁ డొకని నాశ్రయింపఁ గలఁడా? అతనికున్న గర్వము నహంభావము రణశూరుల కున్నదా? రాజాధిరాజులకున్నదా? తలతిక్కలో నంతవాఁడు మఱియొక్కఁ డేఁడి? తనరుచియే తనది, తన మతమే తనది, తనధోరణియే తనది. ఫాదుషాను మెచ్చువాఁడు కాఁడు. భగవంతునే మెచ్చువాఁడు కాఁడు. కాని యిట్టికొనసవెఱ్ఱివారివలననే భాషాభివృద్ధి యయినది, యగుచున్నది, కావలసియున్నది. వారిండ్లలోఁ బడి యష్టకష్టములఁ బడుచు భాషాసేవ చేయుచున్నారు. వారంత దుర

వస్థలో నున్నారని చెప్పుట యసత్యము. వీథులవెంటఁదలలెత్తుకుని తిరుగు చునే యున్నారని మీరు నన్నధిక్షేపింపకుఁడు. వారంటు జవాను లే వైపునుండి వచ్చుచున్నారో యని యటునిటు తలలెత్తి చూచు చున్నారు. కాని మఱియొకటి కాదు. నామాట యథార్థ మని విశ్వసింపుఁడు. అట్టివారు కొన్ని యమూల్యగ్రంథములను వ్రాసి యంతరించినారు. ఇంక నంతరింప నున్నారు. వారిగ్రంథము లచ్చుపడుట కాధారము లేదు. అవి భాషలోఁ జేర ననునాస లేదు. ప్రతిమండలమందుఁ బుస్తకముల యేజంటులు నున్నారుకదా? వా రాగ్రంథముల నుద్ధరించి కవులకష్టములఁ గడతేర్పరాదా? ఆఁ! కడతేర్చుచునే యున్నారు. కవులను గ్రంథములనుగూడ నూటికెనుబదియైదు కమీషననువాఁడొకఁడు మూఁడువేలప్రతు లచ్చువేయించుకొని మూఁడుపాతికల ప్రతులు కవికిచ్చెదననువాఁ డొకఁడు. ఇట్టివారే యున్న వారిలో ననేకులు. ఇతర దేశములలోఁ బూర్వశతాబ్దములందలి గ్రంథవిక్రేతలు కవులనైన మిగిల్చిరి. ఇప్పుడు పరదేశములలో గ్రంథకర్తలు గ్రంథవిక్రేతలుఁగూడ బాగుపడుచున్నారు. మనదేశమందు గ్రంథవిక్రేతలు కలియుగవృకోదరులై మన గ్రంథకర్తలను గూడఁ గబళించుచున్నారు. గ్రంథకర్తలలో బొత్తిగా రిక్తులగువారిని మీరు కాపాడవలసి యున్నది. ధనశక్తి తక్కువైనకొలఁదిఁ గవితాశక్తి యెక్కువగనున్న వారెందఱో యున్నారు. ఆసంగతి మీరు బాగుగఁ దెలిసికొని యట్టివారి గ్రంథముల నచ్చువేయించి వారికి గ్రంథప్రతులనిచ్చునెడల వారు బాగుపడుదురు. వానిని గ్రంథనిర్ణాయకసంఘమువారు పఠనగ్రంథములుగ నియమించునెడల వారు రవంత నిలువఁబడి యింకను గ్రంథముల వ్రాయుదురు. పరిషద్ధనములోఁ బండ్రెండవవంతో యెనిమిదవవంతో యొకందులకు వినియోగింపవలసి యున్నదని నే నింతకుముందుఁ జెప్పితినే, యీ యుత్తమకార్యమునకై యది వినియోగపడవలసియున్నది. ప్రపంచమందలి యితరదేశముల

లోని పరిషత్తులు దాదాపుగా నన్నియు నిట్లు నిరుపేదకవులకు సాయ మొనర్చినవి. అదికాక యట్టివారు మరణించినపిమ్మటఁ గూడ వారిపిల్ల లకుఁ గొంతయుపకారవేతనము లిచ్చినవి. అంతపని మనము చేయఁ జాలము. ప్రధానకృత్యములకే పరిషత్తుధనము లేకుండ బాధపడు చుండగాఁ బారమార్థికకృత్యము లెట్టుచేయఁగలదు ? అదిగాక రెండు మూఁడు వందలసంవత్సరముల క్రిందటఁ బాశ్చాత్యదేశములందలి కవుల దరిద్రతవంటిది ప్రపంచమున లేదు. మనకవులలోఁ గూడ లేనివా రనేకు లున్నారు. కాని వారియంత లేనివారు కారు. అయిదు దినము లాఁకలిచే మాఁడిమాఁడి యాకస్మికముగ దొరికిన రొట్టె నాత్రముతో మ్రింగఁబోవ నది యంగిటి కడ్డుపడుటచే నంతలో నసువులను బాసిన ఓట్వే (Otway) వంటి కవి మనలో నేఁడి ? తనయస్థిపంజరము నమ్మి కొని రొట్టెవాని కీయవలసిన ఋణమును దీర్పు మని మరణశాసనము వ్రాసిన వాజిలాల్ వంటి కవి మనలో నేఁడీ ? కావున మనకవులకు గ్రాస వాసముల కంతసాహాయ్య మావశ్యకము లేదు. మంచిగ్రంథములు వారు రచించునెడల వాని నప్పుడప్పుడు పరిషత్తువా రచ్చువేయింప వలయును.

బిరుదములు:—ఆర్యులారా ! మఱియొక చిన్న విన్నపమున్నది. ఆంధ్రదేశపండితులలోఁ గొందఱకు సర్కారువారు బిరుదముల నొసంగు చున్నారు. సర్వసంగపరిత్యాగు లైనసన్న్యాసులు సైతము వదలని వదలఁగూడని భాషాభిమానముచే భాషావిద్వాంసులలోఁ గొందఱకు బిరుదము లిచ్చినారు. శంకరాచార్యపీఠస్థులొకరు బ్ర. శ్రీ. కొక్కొండ వేంకటరత్నముపంతులవారి కొక బిరుద మిచ్చినారు. వానమామల జియ్యరుగారు శ్రీమాన్ కాండూరి భాష్యకారాచార్యులవారికిఁ గవి సార్వభౌముఁడను బిరుదమును గాఁబోలుఁ గటాక్షించిరి. కామకోటి శంకరాచార్యపీఠస్థులు మనబ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రిగారి

కనేకబిరుదము లీనడుమనే యిచ్చినట్లు వినుచున్నాము. తుదకుఁ గాళీ ఘట్టమున నున్న సంఘమువా రెవరో మనయాంధ్రదేశీయపండితులకు బిరుదము లిచ్చి బహుమానించుచున్నారు. కాని మనసాహిత్యపరిషత్తు వారిచ్చుచున్న దేమున్నది ? మనవా రిచ్చుచున్నవి రెండేబిరుదములు; సామాన్యసభ్యుఁడు, కార్యనిర్వాహకసభ్యుఁడు. ఇంతే. ఈబిరుదము నైన నేదో కొంత దక్షిణ తీసికొని యిచ్చుచున్నారు. కాని పాండిత్యబహూకృతిగా నిచ్చుట లేదు. మీ కాంధ్రదేశమున బిరుదార్హులైనపండితులు కనఁబడనేలేదా యేమి? అటులైన మీకుఁ గనఁబడనివారు పై వారి కెట్లు కనఁబడుచున్నారు ! ఒకరి కిచ్చినయెడల మిగిలినవారు మాకేల యీయక పోవలయు నని వివాదపడుదు రేమో యనుసందేహమున మానివైచితిరా ! అటులైన సర్కారువారిపైనను, శంకరాచార్యులవారిపైనను నిందులకిప్పుడు వ్యాజ్యములు తెచ్చినవా రెవ్వరు ? బిరుదముల కర్హులైన పండితు లందఱు మనసాహిత్యపరిషత్తులోనే యున్నారు. కాని బిరుదములను గూర్చి యేపండితుఁడు గూడ నిదివఱకు ముచ్చటించి యుండలేదు. ఎందుకో మీ రెఱుఁగరా ? ఏపండితుఁడైన ముచ్చటించినయెడలఁ దనకు బిరు దిమ్మని యడుగుచున్నాఁడని పైవా రనుకొని పోవుదు రనుభయముచేఁ బండితులెవ్వరుఁ గిక్కురుమనకుండనున్నారు. నే నాపాండిత్యబాధ లేనివాఁడను గావున నిర్భయముగాఁ బలికితిని. ఆపండితుని సభాధ్యక్షునిగా నెన్నుకొనుటవలనఁ గలిగినలాభ మిది. ఇంతకంటె నే నిప్పుడు చెప్పఁదగినది లేదు. సాహిత్యపరిషత్తు నిచ్చటి కాహ్వానించిన భాషాపోషకు లగు శ్రీపీఠికాపురమహారాజుగారియెడలఁ గృతజ్ఞులమై యుండి వారిక్షేమాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధులకు భగవంతుని బ్రార్థింపవలయును.

సావిత్రి

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లుపలికెను:—

నాయనలారా! నేఁ డుపన్యాసము లేదు. ఎవరో యొక కవి సాక్షిసంఘములోఁ జదువుటకొఱకు నొకకథను వ్రాసి పంపెను. దానిని చదివెదను. సావధానముగ వినఁగోరుచున్నాను.

I

నక్కదోసకాయ యూరుఁగాయ. గోఁగుకూర పచ్చడి. బత్తెపు వెరుఁగు అంతే అంతకంటె నక్కడ నేమిదొరకును! అవే పంచభక్ష్య పరమాన్నములు. ఇట్లనుదినము వేళపాళయని లేక కొర్నిపాటి సుబ్బరాజుగా రన్నప్రదాన మాచరించుచుండిరి. అన్నము జొన్నయన్నము. విస్తరి బొడ్డుమేడియాకు విస్తరి. ఉప్పు జాతియుప్పు. నీరు దిగుడుబావి నీరు. ఇప్పటిమాటయా! దాదాపుగా నూఱేండ్లక్రిందటిమాట. ముప్పది సంవత్సరము లిట్లా బ్రాహ్మణుఁ డన్నప్రదాన మొనర్చినాఁడు. మహానుభావుఁడు. నిర్గర్వుఁడు. నల్వురు మోయఁదగిన చొప్పమోపును తానే పొలమునుండి తలపైఁ బెట్టుకొని తెచ్చి బత్తెలకువేయును. వాని పాలు పాలికాఁపులచేఁ బితికింపక తానే పితుకును. ఇంట నందఱ కాతనిభార్యయే వంట చేయును. వంటలక్కలు కాని, నీళ్లబ్రాహ్మణులు కాని వారి కెవ్వరును లేరు. ఉంచుకొనవలసిన యావశ్యకతయు వారికి లేదు. తమయింటిపని నొకరిచేఁ జేయించుట వారు తప్పుగ భావించుచుండెడివారు. పచనాదికృత్యములను బైవారిచేఁ గూలిపెట్టి చేయించినయెడల నతిథిపూజాఫలము పరిపూర్ణముగఁ దమకు సిద్ధింపదేమో యని వారికి భయము. పాలుమాలికలేక, యొడలు దాఁచుకొనక భూతసంతుష్టిచేయుటయే పుణ్యకార్యమని నమ్మి వా రట్లు చేసిరి.

మగనికిఁ దనకుఁ దప్వేడుబియ్యము కుతకుతలాడించుటకే యీ కాలపుఁగులకాంతల కోపిక లేదు. దొడ్డిలో దాసి. వీథిగుమ్మములో సేవకుఁడు. ఇంటిలో వంటలక్క. ఇంతపై బలగమున్నఁగాని యాలు మగనికంటె నెక్కువలేని యిద్దఱకాపుర మీ దినములలోఁ గడతేఱ కుండ నున్నది పంచపాళిలో నాఱవైచినబట్ట భటునిపాలు. పెరటిలోఁ బాఱవైచిన తప్పెల దాసిపాలు. పడమటింటిలోని పప్పు నేయి సామాను బాపనక్కపాలు. అమ్మగారు పడుకటింటిలో నౌరంగజేబు నవలను జదువుచు నావులింతలపాలు. అయ్యగారు రణాబిల్లపై సంత్రక ములతో నప్పులపాలు. ఇంతేకదా యిప్పటి సంసారముల సౌభాగ్యము! అతిథిపూజ లేదు. సరేకదా పతివిస్తరిలోఁ బచ్చడి మెదుకులయినఁ జేసి పెట్టినదేది? పంటప్రొయ్యియొద్దఁ గూరుచుండు నెడల మొగము మెఱుఁగు కరఁగిపోవునప్పుడు మగనిమొగాన నింక మొద్దులేకాని మఱియేము న్నది? ప్రాసయతి మంజరీద్విపదలో నుండవచ్చునో లేదో తెలియును గాని, పప్పుడికిన తరువాత నుప్పువేయవలయునో - యుడుకకముందు వేయవలయునో తెలియదు ఉండలు జిల్లేడుగాయలు కాకుండ నత్తెసరు వేయఁగల యమ్మగారన్నపూర్ణాదేవిగారు. వంటయింటిలోని ప్రాణా హుతులతోను, బజారులోని కారపుఁబూసతోను గాపురము లెట్లో జరుగుచున్నవి. జరుగకమానునా? కాలచక్రము నెవరడ్డగలరు? అయి వుండగా నెవ రేమి చేయఁగలరు? మగలబ్రతుకులే యిట్లు దిగనాఱు నప్పుడు మఱఁదుల, బావల, యత్తల బ్రదుకు లడుగవలయునా?

కాని యాహా! ఏమిదుర్గమ్మ! దూపాటి సీమనుండి వచ్చినవాఁ డొకఁడు. నల్లమలనుండి వచ్చినవాఁ డొకఁడు. కోనసీమనుండి వచ్చిన వాఁడొకఁడు. పలనాటిసీమనుండి వచ్చినవాఁ డొకఁడు. ఇల్లెందఱో యతిథులై రాగా, వారి కందఱకు బహు పరిశుభ్రముగా వండి భర్త కుట్టి సిద్ధపఱచి యుంచిన యాకులలో వడ్డించి, వారు సంతుష్టిగ భుజిం

చినతరువాతఁ దాను భుజించును. ఇట్లొక్కదినమా? ఒక్కమాసమా? ఒక్క సంవత్సరమా? ఆఁడుదాని పరిపూర్ణసహాయ్యము లేకుండ బ్రహ్మదేవుఁడైన నన్నప్రదాన మాచరింపలేఁడు. అన్నప్రదానపుణ్య మంతయు నంగనదే!

ఇఁక నీయతిథులకు సాయంకాలమున మూఁడుగంట లగుటతోడనే—అనపుఁగాయదినములలో తంపటివైచిన యనుపగుగ్గిళ్లు,లేజొన్న కంకులదినములలో నూచబియ్యము-మొక్కజొన్న పొత్తులకాలములో మొక్కజొన్న పొత్తులు. ఇట్లు ఏ యేకాలములలో నేదివచ్చునో యది యల్పాహారముగ వారియెదుటఁ బెట్టి తాను చేగునపమంత గంటము చేతఁ బుచ్చుకొని, తాటియాకులపై భాగవతమో, హరివంశమో, మతేదియో యా సుబ్బరాజుగారు వ్రాసికొనుచుండును. ఇట్లాతఁ డెన్ని గ్రంథములో వ్రాసినాఁడు. కవీశ్వరు లాతనికిఁ గన్నులఁ గట్టినట్లుందురు. తిక్కన సోమయాజి యాఱడుగుల పొడవగువాఁడని, గ్రద్దముక్కు కలవాఁడని నడుముకట్టులోఁ జురకత్తి కలవాఁడని, కాలిన మొక్కజీడిపప్పు రంగువాఁడని యాతఁ డా యతిథులతోఁ జెప్పుచుండును. చేతిలోనున్న యనుపపప్పు ముందుఁగథలోనున్న కాలినమొక్క జీడిపప్పెక్కువ రుచింపకుండుటచేఁ గాఁబోలు వా రామాటలను గణింపకుండెడివారు. తిక్కన సోమయాజిగా రిట్లుండెనని మీకెట్లు తెలిసినదని యాయన నెవ్వరు నడుగలేదు. అడిగినయెడలఁ గారణ మాయనకుమాత్ర మేమి తెలియును? ఆట్లాయనకుఁ దోఁచుటయే కారణము. పింగళి సూరన్నగారికి ముందుదంతములలో నొకటిపొడు గని, యొకటిపొట్టి యని చెప్పును. ఆయనకు ఆలాగునఁ గనఁబడుచుండగ నెవరు కాదనఁగలరు? ఒకనాఁడు తాను తనభార్యయుఁ బండుకొని యుండగాఁ దాను "దుర్గా! పోతరాజుగా రెట్లుందురని నీయభిప్రాయ"మని యామె నడిగెను. ఈప్రశ్న యామె కెంచుకలకో బోధపడదు. "పొడుగుగాను, సన్నముగాను నుందు

రని నే ననుకొందు" నని యామె బదులుచెప్పెను. భర్త యడిగిన నడు గునుగాక! భార్య కీప్రత్యుత్తర మెందులకో యంతకంటె బోధపడదు. "అలాగునఁ గాదుసుమీ, పొట్టిగా నుండును. తగుమాత్రమైన బొజ్జ గలిగి యుండును," అని భర్త బదులుచెప్పెను. ఔనని, కాదని, భార్యా భర్త లిట్లొక్కనిముసము సంభాషించుకొన్నమీఁదట భర్త—"నేనన్న మాటయే నిజమగునెడల—నదిగో—గోడబల్లమీఁదఁ బెట్టిన మద్దెల యున్నదే అది గణగణ మ్రోఁగును" అనుసరి కేదైన యెలుక దానిని గదల్చెనో మఱేమైన జరిగెనో తెలియదు. కాని, మద్దెల గణగణ మ్రోఁగెను అంత నాతఁడు మహానందమున లేచి మద్దెలను గ్రిందికి దింపి దానికిఁ బూజ లొనర్చి, పోతరాజుగారి మద్దెలయని దానికిఁ బేరిడి, పోతరాజుగారి గజేంద్రమోక్షాదిగాథలలోని పద్యములన్నియుఁ గీర్తన ముగాఁ బాడుకొనుచు మద్దెల వాయించుకొనుచుండెను. ఇది జరిగి యిరువదేండ్లు దాఁటినవి. అల్పాహారకాలమునం దీకథ యతిథులకుఁ బ్రతిదినమును జెప్పును. అట్లు కొంతసేపుచెప్పి—

క. "పలికెడిది భాగవతమఁట
పలికించెడివాఁడు రామభద్రుండఁట నేఁ
బలికిన భవహర మగు నఁట
పలికెద వేఱొండుగాథ పలుకఁగ నేలా?"

యను పద్యమును చదివి "ఆహా! మహానుభావుఁడు! ఎంత మృదులముగా, నెంతలలితముగా, నెంతమనోహరముగాఁ జెప్పినాఁడో! మాతండ్రి—పోతరాజుగా రిప్పు డెక్కడ నుండునో యని కన్నులనీరు జలజల రాల్చుచుండును. ఊచబియ్యపుఁబదనుచేఁ జొంగలుగార్చు చున్న భుక్తిప్రియులకుఁ బోతరాజుగారి కవిత్వ మప్పుడు కావలయునా?

ఇట్లు కొంతకాల మత్యుచ్ఛ్రియముగా నాసంసారమునకు దిన ములు జరిగినవి. కాల మెుక్క రీతిగాఁ గడచునా? వర్షములు వెనుకఁ

బట్టినవి. పంటలు తగ్గిపోయినవి. క్షామము తలసూపినది. అందువలన నతిథులు మఱింతవచ్చుచున్నారు. అందఱకు సంతుష్టిగఁ బెట్టుచునే యున్నాఁడు. అప్పులు చేసినాఁడు. పాటిపెరళ్లమ్మినాఁడు. ఇల్లమ్మినాఁడు. ఇంటిలోఁ బాత్రసామగ్రి నమ్మినాఁడు. కోటప్పకొండ మ్రొక్కుతో సంబంధించిన తన యెడమకాలి వెండికడియ మమ్మినాఁడు. అమ్మగా మిగిలిన రెండు గేఁదెలుకూడఁ జచ్చిపోయినవి. ఇంటిలో నేమియు లేదు. మట్టమధ్యాహ్నమగుసరి కిద్ద ఱతిథులు వచ్చినారు. ఇంటిలో నరసోలెడు గింజలులేవు. అప్పుడు భార్యయొద్ద కాతఁడు పోయి యిప్పుడువచ్చిన యతిథులను బూజించుటెట్లు ?—అని యడిగెను. పసపురాచిన దారమును మెడను గట్టుకొని మంగళసూత్రమిచ్చి "ఇది యమ్మి వారికిఁ గావలయు సామగ్రిని తెండు. అమ్మాయి చల్దియన్నము తినినది. మన మీా దినమున భుజింపవలదు. వారికి సాయంకాలము కాకుండ భోజనముపెట్టి పిల్లను దీసికొని రాత్రి యెటకైనఁబోవుద"మని భార్య పలికెను. మంగళసూత్రమునకు రెండువరాలుకాఁబోలు వచ్చినది. కొంతవ్యయపఱచి యాయతిథులకు సంతుష్టిగా భోజనము పెట్టి శిష్టాన్నము కొంత సాయంకాలమునఁ గూఁతునకుఁ బెట్టి, తాము తినక, వా రారాత్రి యెవ్వరితోడను జెప్పకుండ వెడలిపోవఁ బ్రయత్నించిరి. కాని, యీా యూరనున్న యొక సంపన్నుఁ డీయంశమును గర్ణాకర్ణిగా విని యాయనయొద్దకారాత్రి వచ్చి "సుబ్బరాజుగారూ ! మీాకు దుర్దినములు వచ్చినవి. దరిద్రతకంటె దుస్థితిలేదు, మిమ్ము నేను గనిపట్టుదును. మీారెక్కడికిని బోవల"దని చెప్పెను, "ఓయబ్బ ! దుష్టదినములు మాత్రము మ మ్మేమి చేయఁగలవయ్యా ? దరిద్రము పోతరాజుగారు పడలేదా ? ఆయనకంటె మే మెక్కువవారమా ? ధర్మబుద్ధిచే నొకరు నాకింతపెట్టగ నేను దినువాఁడనుగాను. పోతరాజుగారిని రక్షించిన యొంటిమెట్ట కోదండరామమూర్తి మమ్మేల రక్షింపకుండును ? అడవులఁ బట్టి పోవు

దుము. నాయనా! పోతరాజుగారు "అడవి రక్షలేని యబలుండు వర్ధిల్లు, రక్షితుండు మందిరమునఁ జచ్చు"నని చెప్పినారు. మఱవద్దు పెట్ట కుము. కాని నాదొక్క కోరికయున్నది. ఎవ్వరైన నతిథులు వచ్చు నెడల నీవు వారిని చేతనగునంతవఱ కాదరించుచుండుము. అట్లు చేయు నెడలఁ బోతరాజుగారు సంతసింతురు అని చెప్పి యాతని నంపివైచి, ఇదివఱకుఁ దాను వ్రాసిన తాటాకు గ్రంథము లన్నియు నటుకమీఁదఁ బదిలముగా దాఁచి, తాను వ్రాసిన పోతరాజుగారి భాగవతమును దేవతార్చనపుఁ బెట్టెతోఁగూడ నంగవస్త్రమునఁ జుట్టి తలపైఁ బెట్టుకొని, పోతరాజుగారి మద్దెల వీఁపునఁ గట్టుకొని, గంటము మొలలోఁ బెట్టుకొని, గూఁతు నెత్తుకొని, భార్యచేయి పట్టుకొని—

క. "శ్రీకంఠ చాపఖండన
పాకారిప్రముఖ వినుత, భండన విలస
త్కాకుత్థ్సవంశ మండన
రాకేందు యశోవిశాల రామనృపాలా."

—యని పఠించుకొనుచు వెడలిపోయెను.

II

అది మహమ్మదీయుల రాజ్యము. ఆయూరిపే రేదో తెలి యదు. జోడుగుఱ్ఱాల బండిమీఁద నబాబుగారు బయలుదేఱి—'కాసు' తోఁటఁజూచి తిరుగ నింటికిఁ బోవుచున్నారు. ఆదారిలో నొక బ్రాహ్మ ణుఁడు నిలువఁబడియున్నాఁడు. గుఱ్ఱపుబండి వచ్చుచున్నది. "ఓయబ్బా! ఆఁపవయ్యాబండి! ఒక్కటేపరుగా?" యని బండివాని కాతఁడు కేక వైచెను. బండియాఁపక యాతఁడు తోలుకొని పోవుచుండఁగా నాబ్రాహ్మ ణుఁడు గుఱ్ఱపుఁగళ్లెములను బట్టుకొని బండినాఁపెను. గుఱ్ఱములు బెదరుచున్నవి. కాని వానిని గదలనీకుండ నాతఁడు పట్టుకొనియున్నాఁడు. ముందుఁ గొంతదూరము పోయిన తురపుసవారులు వెనుకకుఁ దిరిగిరి.

మఱికొందఱు జనులు మూఁగిరి. నబాబుగారు బండి దిగినారు. ఆయన యొద్ద కాతఁడు వెళ్లి "మాయబ్బ! నీవే నఁటయ్యా! ఈచుట్టుపట్ల పాలాల కంతకును రాజవు? సరేకాని, నాకేమైన భత్య మేర్పాటుచేసి, తాటాకు గ్రంథాలు వ్రాయింపరాదఁటయ్యా! నాకు జరుగుబాటుగను నుండును. నీకు ఖ్యాతిగాను నుండును. సుఖముగాఁ గూరుచుండి వ్రాయుదును. నీ కచ్చేరిలోనికి నన్ను రానీయరని నిన్నుజూచుట కీడకు వచ్చినాను. ఎవ రేమి చెప్పుకొందురో వినవచ్చును. బండి నిమ్మళముగాఁ దోలించుకొనరాదయ్యా" యని నబాబుగారి ననియెను. బ్రదుకుదెరువు కొఱకుఁ బ్రభుని ప్రథమమున సందర్శించునప్పటి సంభాషణమిట్లున్నది. పాపము! భటత్వ మెఱుఁగునా? ప్రభుత్వ మెఱుఁగునా? మన్నన యెఱుఁగునా? మార్దవ మెఱుఁగునా? మర్యాదయెఱుఁగునా? మాటతీ రెఱుఁగునా? అయ్యో! వట్టిజానపదుఁడు. రూపమున మోట. వస్త్రమున మోట. పలుకున మోట. వట్టి నిష్కల్మషుఁడు. అమాయకుఁడు మనసున నొకటి. నోటనొకటి యున్నదా? శుద్ధ సత్యకాలపువాఁడు ఋషి విగ్రహుఁడు. హరిహరీ! ఇప్పటి యింద్రజాల మహేంద్రజాల మహామహోపాధ్యాయులలోని వాఁడా? ఇప్పటివారిలోఁ గొందఱు సత్యసంధులకుఁ దక్క దఱచుగా నెవ్వరినిఁ జూచినను నొసలు వెక్కిరింపు. నో రిగిలింపు. మొగమెదుట నమస్కారములు. వెనుకఁ దిరస్కారములు. పలుకు తేనెపట్టు. పిడికిలి కోఁతిపట్టు. పెదవిని మందహాసము హృదయమునఁ జంద్రహాసము. అతఁ డిట్టివారిలోవాఁడా? తన కుపకారపు మాట యేదో యెఱుఁగఁడు. ఎదుటివాని కపకారపుమాట యేదో యెఱుఁగఁడు. మనసులో నేది సత్యమని తోఁచునోయది పైకి రావలసినదే. ఆ వచ్చుటలో నొక సాపులేదు. సంతనలేదు. నీటులేదు. మాట లేదు. వట్టికట్టెపడి కంకరరాతిపాకముతో రావలసినదే! అతఁ డనిన మాటలు విని నబాబుగారు కొంత నిశ్చేష్టితులై యూరకుండిరి. నబాబు

గారివంటి వానిని సుబ్బరాజుగా రెట్లు చూడలేదో, సుబ్బరాజుగారి వంటి వానిని నబాబుగా రట్లు చూడలేదు. "మాయబ్బ; అదేమి చూపయ్యా!

"కారే రాజులు రాజ్యముల్ గలుగవే గర్వోన్నతిం జెందరే?
వారేరీ సిరి మూటఁ గట్టుకొని పోవంజాలిరే భూమిపైఁ
బేరైనం గలదే శిబిప్రముఖులున్ ప్రీతి న్యశఃకాములై
యీరే కోర్కుల వారలన్ మఱచిరే! యిక్కాలమున్ భార్గవా."

యని పోతరాజుగారు సెలవిచ్చిరయ్యా! అడుగక యడుగక యఱువదియేండ్లకడగినానయ్యా! నీ పొలా లన్నియు నా కూరకే యిచ్చినను నా కక్కఱలేదు. ఏదో కొలువుచేయించుకోవయ్యా! ఎందుల కింత యోజన! నీ విచ్చు భత్యము నా కేమియు నక్కఱలేదు. వింటివా? పూటకొక్క యతిథి కన్నము పెట్టి మిగిలిన గంజితో నా కూఁతును రక్షించుకొందును. నేను నాభార్యయుఁ బస్తుండెదము. కాదేని కాయయో కసరో తినుచుందుము. మామాట కేమి?" అని బ్రాహ్మణుఁడు పలికెను. ఇంకను నబాబుగారు నిల్వుగ్రుడ్లు వైచుకొని చూచు చుండగా "నీతో నాకేమి పోవయ్యా! రాజన్నపుడు పోతరాజుగారే రాజుగాని నీ వెక్కడిరాజు వయ్యా" యని యాతఁడు పోఁబోవుసరికి నబాబుగారు భటులకుఁ గనుసన్న చేసిరో యేమో కాని నల్వురుభటులు సుబ్బరాజుగారిని సున్నములోని కెముకలేకుండఁ గొట్టిరి. సుబ్బరాజుగారు రామరామ యనుచు నా దెబ్బలన్నియు నే మాత్రము తిరుగుబాటయిన లేకుండ కన్నయినఁ జిట్లించుకొనకుండ సహించెను. మఱియొక భటుఁ డింతలో వచ్చి యాయన జన్నిదమును ద్రెంపఁబోవఁగ నాతని నెత్తిపై తన గంటముమొదటితోఁ గొట్టెను. వాఁడు గిలగిల లాడుచుఁ గ్రిందఁబడిపోయెను. అంత సుబ్బరాజుగారు కారాగృహామం దుంపఁబడిరి. నబాబుగారు తమ మహాలునకుఁ బోయిరి.

III

స్ఫోటకపువ్యాధులచే, విషూచివ్యాధులచే నా మహమ్మదీయ గ్రామమంతయు నిండియున్నది. జనులు కుప్పతిప్పలుగాఁ జచ్చుచున్నారు. బండ్లమీఁద వైచి శవములను దీసికొని పోవుచున్నారు. సుబ్బరాజు గారి కారాగృహమున కొక్క నలువది బారల దూరములో నొక కానుఁగు చెట్టున్నది. అది వీథిప్రక్క నున్నది. దాని క్రిందనే, దుర్గమ్మ యా మెకూఁతుతో నివసించుచున్నది. తనకుఁ, దనభర్తకు నన్నము లేక పోయినను ఏజినుగడమో కఱ్ఱపెండలమో తిని కాలక్షేపము చేయఁ గలరు. కాని, అయిదేండ్లపిల్ల అట్లు బ్రదుకఁ గలదా? ఆపిల్లను సంరక్షిం చుట కామె యెచ్చటనైన దాస్యమున కొప్పుకొని చేయవలయును గదా! ఎక్కడెక్కడఁ దిరిగినను సదుపాయమగు నౌకరి దొఱకలేదు. తుద కొక్కయింట నెల కొక్క వరాజీతమున కొప్పుకొని యాయింటను స్ఫోటకపువ్యాధిచే బాధపడుచున్న యొక కాంత కుదయమునుండి సాయంకాలము వఱ కుపచారము చేయుట కంగీకరించెను. మాసవేతన ములోఁ దీర్చుకొనుపద్ధతిమీఁద నొక్కమాడ ముందుగాఁ దీసికొని పిల్ల దానికిఁ గావలయు సామగ్రి కొని కుండతోఁ దెల్లవాఱకముందే రవంత వండి, కూఁతునకుఁ బెట్టి, దానిని దండ్రిగారాగృహముగుమ్మము వెలు పల విడిచి, తాను సేవకుఁ బోవుచుండును. ఇట్లు పదునైదు దినములు గడవకుండ నామెపిల్లకు జ్వరమువచ్చెను. పుచ్చుకొన్న మాడ కింకను రెండు దినములసేవ బాకియున్నది. ఋణము తీర్చుకొనకుండ రాద నియు, నుచితముగ నెవ్వరిసొమ్మును దీసికొనఁ గూడదనియు నాజ్వరము తోడనే పిల్లను గారాగృహాంగణమున విడిచి సేవకుఁబోయి యాబాకి తీర్చుకొని, యంతటనుండి సేవకు రాఁజాల నని చెప్పెను. పిల్లకు స్ఫోట కము వచ్చినది. రెండీతాకు లడ్డుకట్టుకొని యాచెట్టుక్రిందనే వాని చాటునఁ బిల్లను బెట్టుకొని కంటికిమంటి కొక్కధారగా నేడ్చుచుండును.

తండ్రి, కారాగృహమందు భీష్మస్తవరాజమును జదువుకొనుచుండును. ఇట్లుండఁగాఁ బైఁటచాటున గుడ్డలలోఁ బిల్లను బెట్టుకొని యొక్కనాఁ డుదయమున దుర్గమ్మ కారాగృహము నొద్దకు వచ్చి పిల్లను తండ్రికి జూపి యేడ్చెను. ఉదయ మయిదుగంటలకే యాపిల్ల మరణించెను. మృతినొందిన తనకూఁతును, రోదనము చేయుచున్న భార్యను గాంచి, కన్నులనుండి జాఱిన యిందుపగింజలంతటి రెండు బాష్పముల నట్టె త్రోచివైచి—"ఓయబ్బ! ప్రపంచ మిట్టిదని యెవరెఱుఁగరు? తొందర పడకు. ఒంటిమెట్ట కోదండరాముఁ డిచ్చినాఁడు. ఆయనయే తీసి కొన్నాఁడు. ఓయబ్బ! తనసొమ్ము తాను తీసికొనఁ డేమి? పోతరాజుగారి మాటయందు నాకున్నట్లే నీకుఁ బ్రమాణబుద్ధి యున్నది కావునఁ జెప్పెదను.

"మచ్చిక వీరికెల్ల బహుమాత్రము చోద్యము! దేహి పుట్టుచుం
జచ్చుచునుండఁ జూచెదరు చావకమానెడువారిభంగి నీ
చచ్చినవారి కేడ్చెదరు చావున కొల్లక దాఁగవచ్చునే?
యెచ్చటఁ బుట్టె నచ్చటికి నేగుటనైజము ప్రాణికోటికిన్."

అందువలన నిప్పుడు మన యమ్మ వైకుంఠమున నున్నది. నే నెఱుఁ గుదును. నాకు రాత్రియే తెలిసినది." అనెను ఇంతలో స్ఫోటకపుశవము నచటికిఁ దీసికొని రాఁగూడదు పోపో యని భటు లామెను బెదరించిరి. ఆమె యేడ్చుచు "నాయనలారా! పోవుదును. క్షమింపుఁ"డని భర్తవంక తిరిగి "ఎవ్వరికైన నొకటంక మిచ్చినఁగాని యీపిల్లకుఁ దరువాతికర్మము జరుగదు. నావద్ద నేమియు లేదు. నేనే తీసికొనిపోయి నా చేతులతోనే యీ పనిచేయవలయునా? యని గోలున నేడ్చుచుఁ దటాలునఁ బోయెను. ఆమె యేడ్పుచూచి భర్తగుండెలేకావు. బ్రహ్మాండగోళమం తయు గడగడవడఁకిన ట్లయ్యెను. నిజమైన యాపద వచ్చినప్పుడు—అం దులో మహాపతివ్రత కాపదవచ్చినప్పుడు—ఆ యాపద కన్న కడుపుతోఁ

జేరినప్పుడు—పునాదులతోఁ బెల్లగిల్లునట్లు—ప్రకృతి కంపించు ననఁగా నాశ్చర్యమేమి ? అంత సుబ్బరాజుగారు—

"లావొక్కింతయు లేదు ధైర్యము విలోలంబయ్యెఁ బ్రాణంబులున్
ఠావుల్దప్పెను మూర్ఛవచ్చె తనువున్ డస్సెన్ శ్రమంబయ్యెడిన్
నీవేతప్ప నితః పరం బెఱుఁగ మన్నింపందగుం దీనునిన్
రావే యీశ్వర ! కావవే వరద ! సంరక్షించు భద్రాత్మకా !"

యను పద్యమును జదువుకొని కొంతశాంతిపడి రామనామ స్మరణ మొనర్చుకొనుచుండెను.

IV

సుబ్బరాజుగారి గంటపుదెబ్బతినినభటుఁడిఱువదిదినములు బాధ పడి మరణించెను. ఖూనీ నేరము చేసినందులకు సుబ్బరాజుగారిని నబాబుగా రింక శిక్షింపవలసియున్నది. విచారణకొక్కదినమున నాయ నను నబాబుగారి కచ్చేరికిఁ దీసికొనిపోవుట కేర్పాటయినది. వకీళ్లు కావల యునా ? దస్తావేజులు కావలయునా ? సాక్ష్యము కావలయునా ? నబాబుగారి యెదుటనే కాదా నేరము జరిగినది ? భీష్మెకాదశీదినమున విచారణ జరుగనైయున్నది. ఆ యుదయముననే దేఁకుకొనుచు నాతని భార్య కారాగృహమునొద్దకు వచ్చి భర్తనుగాంచి "నాకీయుదయమున నుండి వాంతులు భేదు లగుచున్నవి. నా తను వీసాయంకాలమువఱకు నిల్చునని తోఁపదు. నడువలేక యిట్లు దేఁకుకొనుచు వచ్చితిని. సర్వథా యనుగ్రహ ముంపవలయును." అని లోయేటఁబడిన గొంతుతోఁ బలి కెను. భార్యనుగాంచి భర్త కొయ్యవాఱెను. ఒక్క నిముసమునకుఁ బ్రజ్ఞఁగాంచి చూచుసరికిఁ దనపాదముల నాయసశలాకనుండి యావలకు లాఁగి వానిని గన్నులందుఁ జేర్చుకొని—శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే నమః—యని భార్య యనుచున్నది. భర్తకుఁ గంటివెంట నీటిచుక్క లేదు. భార్యకంతకంటె లేదు. అతిశుష్కమైన వస్తువున కయిన రస

మున్నది. అతినీచమైన కార్యమునకైన రసమున్నది. అగ్నిజ్వాలలకైన రసమున్నది. కాని యతిదుఃఖమున రసములేదు. "మీపాదసన్నిధిని నాకు మరణింపవలయునని యున్నది. కాని యీవ్యాధిగల నన్నిక్కడఁ గొంతసేపైన నుండనీయరు. భటులు పొమ్మనకుండనే స్వామీ వెడలి పోదును. నమస్కారము." అని యామె దేఁకుకొనుచుఁబోయెను. ఆమె యేమనుకొనుచుఁ బోయెనో యాయన యేమనుకొనుచుఁ గొట్టులో నుండెనో వారికే తెలియఁదగినది. అంత—

క. కలఁడందురు దీనులయెడఁ
  గలఁడందురు పరమయోగిగణములపాలఁ
  గలఁడందు రన్నిదిశలను
  గలఁడుకలం డనెడివాఁడు కలఁడో లేఁడో.

యని చదువుకొనుచు నిట్లు గలిగిన సందేహమును వెంటనే పరి హారించుకొని—

క. నీపాదకమలసేవయు
  నీపాదార్చకులతోడి నెమ్మి నితాంత
  శ్రీపాదకమలసేవయుఁ
  దాపసమందార నాకు దయసేయఁగదే.

యని ధ్యానించుకొనుచుండెను. ఇంతలో విచారణకొఱకు కాయ నను గచ్చేరికిఁ దీసికొనిపోవుభటులు వచ్చిరి. వా రాయనను దీసికొని పోవుచుండఁగ "ఆకానుఁగుచెట్టుక్రింద నన్నొక్కసారి నిలుపవయ్యా! నా భార్యనుచూచి వత్తు"నని వారిలో నొక్కని నాతఁడు కోరెను. వా రంగీ కరింపక చెట్టుప్రక్కనుండియే యాతనిఁ దీసికొనిపోవుచుండ దుర్గా! దుర్గా! దుర్గా యని సింహగర్జనమునఁ బిలిచెను. పలుకలేదు. ఆమె మరణించెనని నిశ్చయపఱచుకొని కోదండరామప్రభూ! యని యొక్క కేకవైచి "ఓ కానుగుచెట్టా! నాదుర్గను, నాబిడ్డను నేను బోషించుకొన

లేని దినములలో నీవు నీడనిచ్చి వారిని బోషించితివి. దిక్కుమాలిన దైన నాభార్యకళేబరము ప్రక్కనుండియే దానిని జూడకుండ నేను బోవు చున్నాను. నీవట్టిదానవు కావు. నీ వింక నామెయొద్దనే కనిపెట్టుకొని యున్నావు. నీవే నాకంటె ధన్యతకలదానవు. నీ కుత్తరజన్మమున మహో త్కృష్టమగు జన్మము సిద్ధించునుగాక" యని నడుచుచునే చెట్టును దీవించి కచ్చేరికిఁ బోయెను. కచ్చేరిలో విచారణ యేమున్నది. "నీవు మాభటుని గంటముతోఁ గొట్టి చంపితివి. నీకు మరణశిక్ష యేల విధింపఁగూడదో చెప్పుకొందువా" యని నబాబుగా రాయన నడిగిరి. "ఓయబ్బ! గంటపుదెబ్బకే చచ్చిపోయినాఁడయ్యా! గట్టిగాఁ గొట్టనే లేదయ్యా! మాయబ్బ! ఎన్నిగ్రంథములు వ్రాసిన గంటమయ్యా! ముందుజన్మమున వాఁడు మంచికవియై పుట్టును. ఈడను మంచిమేలు పొందుటకే యాడకుఁ బోయినాఁడని నమ్మవయ్యా! మఱి నన్నేదో చెప్పుమంటి వెందుకు? నన్నడుగు టెందుకు? నీయిష్టము వచ్చినట్లు చేసికోవయ్యా. అడిగి యడిగి నీవేమాత్రము చేయఁగలవయ్యా? పోపో" యని కచ్చేరీనుండి పోవుటకుఁ బ్రయత్నింప భటు లాయనను బట్టుకొనిరి. ఇంతగర్వి, ఇంతపొగరుఁబోతు, నింతదుర్మార్గుఁడు లేఁడని యచ్చటివారంద ఱనుకొనిరి ప్రజల యభిప్రాయముల సౌష్ఠవము సౌభా గ్యము నిది. ఈయంశమునందే కాదు. అన్ని యంశములందుఁగూడనిట్టిదే. ఆతనితల నఱుకవలయుననిన బాబుగారు భటుల కాజ్ఞాపించెను. "ఓయబ్బ! ఇంతేనా? ఈమాత్రానికి నన్నీడకుఁ బిలిపించు టెందుకయ్యా" యని యాబ్రాహ్మణుఁడు పలికెను. భటు లాతనిని వధ్యస్థానమునకుఁ గొనిపోయిరి. తలారి కత్తి చేతఁ బట్టుకొని యాతనిమొగము గాంచి గడగడ వడఁకి నే నీపనిని జేయఁజాలనని కత్తి నావలఁ బాఱవైచెను. ఏలనఱుకలేవని నబాబుగా రాతని నడుగ "ఆతనిరూపము నా కేమో భయంకరముగా నున్నది. నాచేతు లాడకున్న" వని యాతఁడు నబాబు

గారి పాదములపైఁ బడెను. "నీ వాతనిని నలుకకుండునెడల నిన్ను ముందు నఱికింతు" నని నబాబుగా రాతని బెదరించిరి. అంత నాతఁ డేమిచేయఁగలఁడు? గడగడ వడకుచు సుబ్బరాజుగారి కంఠమున బిస్మిల్లా యని కత్తివిసరెను. కంఠము తెగలేదు. మరియొక్కసారి చూరవ తెచ్చుకొని వైచెను. తెగలేదు. "ఓయబ్బ! నీవలనఁగాదయ్యా! భాగవతము తలమీఁదనుండఁగాఁ దలతెగునని యే యనుకొంటివఁటయ్యా! నీబొంద పడ! ఎక్కడనో యడవిమృగమువలె నున్నావు. విను. నీవే మియుఁ గష్టపడకు. వెనుకకు విఱిచికట్టిన నాచేతులు విప్పవయ్యా! భాగవతము తలమీఁదినుండి దింపుదును. తరువాత సుఖముగా సుఖముగా నలుకుదువుకాని-ఎందుకింత యోజన" అని సుబ్బరాజుగారు పలికిరి. చేతులు విప్పుమని నబాబుగారు భటునకు సంజ్ఞచేసిరి. అంత సుబ్బరాజుగారు, కొర్నిపాటి ప్రయాణమునుండి యానిముసమువఱకుఁ దల మీఁదనే కట్టుకొనియుంచిన భాగవతమునుదీసి, కన్నులకద్దుకొని దూరముగనుంచి దానికిఁ బ్రదక్షిణ మొనర్చి సాష్టాంగ మాచరించి లేచి కోదండ రామప్రభూ! యని బ్రహ్మాండకటాహ మదరున ట్లొక్క కేక వైచి చాపచుట్టగఁ గ్రిందఁబడి ప్రాణములు విడిచెను. కత్తితో భటుఁ డింక నలుకుట యెందుకు? ఆతఁ డెట్లు మరణించెనో? యని యందఱ కాశ్చర్యముగా నున్నది. పరీక్షించిచూడఁగ నాతనినోటినుండి రక్త మొలికినది. పిడుగుపడినట్లు కోదండరామప్రభూ యని యాతఁడు వైచినకేకతో గొంతులోని రక్తనాళము తెగి యూఁరక్తపుఁజుక్కలు వాయుద్వారమునఁ బోవుటచే నూఁపిరియాడక నిముసములో మరణ మీతనికి సిద్ధించినదని యటనున్న వైద్యుఁడు శాస్త్రీయసమాధానమును (Scientific Explanation) చెప్పి, తన పాండిత్య మందఱకుఁ దెలిసినదో లేదోయని యటునిటు చూచెను. పరమాత్ముని యాజ్ఞ యయినది కావునఁ బ్రాణములు దేహమును వదలిపోయిన వని చెప్పగ నందఱకును దెలిసినమాట.

సుబ్బరాజుగారు మరణించిరనుమాట చెవినిఁబడఁగనే కన్నుల కేదైనఁ గనఁబడెనో, కడుపులో నేమైన గుబులుపుట్టెనో కాని గడగడ వడఁకి బారున నబాబుగా రేడ్చిరి. వారికంటె ముందుగానే కాఁబోలు వారి భటు లేడ్చిరి. అచ్చటి ప్రజ లందఱకంటె ముందుగాఁ గాఁబోలు నేడ్చిరి. అంద తేడ్చుచున్నారు. ఎందుల కేడ్చుచున్నారో యెవ్వరు నెఱుఁగరు? ఏది? ఆ సమయమున నెవ్వరికైన మతులున్నవా? చైతన్యము లున్నవా? గోలుమన్న రోదనముతప్ప నంతకంటె నేమియు లేదు. అంతయుఁ దీఱిన తరువాత నేడ్చిన లాభమేమి? సుబ్బరాజుగారికథ విన్నవారికే కన్నులు చెమ్మగిల్లవలసి యుండఁగ నాయనకథను జూచినవారికిఁ గడుపు చెఱువయ్యెననఁగ నాశ్చర్యమేమి? నబాబుగారేమో రామభక్తుఁడైనా డఁట. అగుఁగాక. రామభక్తు లెందఱు లేరు. వారిలో నాతఁ డొకఁడు. సదాకోటి జంగాలలో నొక బోడిలింగము లెక్కయేమి? ఆర్యావర్తదేశమున నారామచంద్రమూర్తి మహాత్మ్య మెఱుఁగని నరుఁ డెవ్వఁడు? నరునివఱ కెందులకు? కోఁతినడుగు, కొండముచ్చునడుగు, కాకినడుగు, గ్రద్దనడుగు, అందఱకుఁ గూడ నెందులకు? చెట్టునడుగు, పుట్టనడుగు, ఱాతినడుగు, అప్పనడుగు, దేశమంతటను రామనామము శతకోటి జిహ్వలతో మాఱుమ్రోఁగుచున్నది. రాముఁడు లేనిచోటేది? రామునిగూర్చి యొకానొకఁ డిట్లు పలికినాఁడు.

సీ. వీథి పురాణంపు వేదికపై నీవు,
పారాయణపుఁ బీఁటపైని నీవు
దృశ్యప్రబంధంపుఁ దెరలసందున నీవు,
స్మృతివార్త శ్రుతిఁ బడ్డ యెడను నీవు,
గొల్లసుద్దుల తెకు డొల్లలందున నీవు,
యక్షగానపుఁ జిందులందు నీవు

చండాలుబుజముపై మోండితంబుర నీవు,
తోలుబొమ్మలసంత గోల నీవు,
పడుకగదుల గోడల నీవు, భక్తహృదయ
రసనలను నీవు, యాయావరతను నీవు
సృష్టినీమయమో ? నీవు సృష్టిమయమొ ?
యెట్లయిననేమి ? రామ ! రక్షింపుమయ్య !

ఓమ్ శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః

సావిత్రి

దొరకిన యుపన్యాసము.

శ్రీ భారతీ పత్రికాధిపతీ! నమస్కారములు.

ఈనడుమ నా సొంతపనిమీఁద నేను దణుకు వెళ్లి యచ్చట నొక్కదినముండి తిరుగఁ బీఠికాపురమును జేరుటకై నిడదవోలునొద్ద రైలుబండిలో నెక్కఁబోవుచుండగఁ, గొందఱు స్త్రీలు పురుషు లొక గదినుండి దిగఁబోవుచుండిరి. వారు వారిసామగ్రితో దిగినపిమ్మట నేను గదిలోనికిఁబోయి కూరుచుంటిని. రైలు నడవనారంభించెను. కొంతసేపు కునికిపాటులు పడిపడి పండుకొనుటకై యెంచి లేచి బల్లపైనున్న మెత్త నుత్తరీయముతో దులుపుచుండ గ్రిందిమెత్తకును, వెనుకనున్న మరి యొకమెత్తకును నడుమనున్న యవకాశమున నొక కాగితములబొత్తి నాకంటఁ బడినది. దానిని గ్రహించి చూచితిని. అదియొక కాంతా రత్నము వ్రాసిన వ్రాఁతవలె నాకుఁ దోఁచినది. ఈకాగితములు పోవు టచే నాకాంత యెంత పరితపించుచుండునో యని కొంతసేపు విచారించి తిని. ఆ వనితామతల్లి ప్రకటింపనెంచిన యభిప్రాయములను బ్రకటించు టయే మంచిదని నే నూహించుకొని యాకాగితములకుఁ బ్రతివ్రాసి దానిని మీయొద్దకు బంపితిని. మీరు ప్రకటించినయెడల దానిని వ్రాసిన నారీమణి సంతోషించునని నావిశ్వాసము. ఈక్రిందిదియే దాని ప్రతి.

చిత్తగింపవలయును,

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు.

ప్రారంభోపన్యాసము.

"సోదరీమణులారా! మీ యందఱతో నొక ముఖ్యాంశమును ముచ్చటింప నెంచి మి మ్మిట కాహ్వానించితిని. ఆయంశము మీతో నెంతకాలమునుండియో చెప్పదలఁచితినిగాని మీ మనస్సులకు స్ఫురింపని యంశము నామనస్సున కేలతట్టెనో యని నాకే సందేహముగా నుండుటచే మానివైచితిని. ఇప్పు డన్నిసందేహములను మించిన యాతురత నన్నుఁ బ్రేరేప, నా యభిప్రాయమును మీకు వెల్లడించి హృద్భారమును బాపుకొన నిశ్చయించుకొంటిని."

"కాంతలస్థితిగతులు కొంత కాలమునుండి యభివృద్ధిదశలో నేయున్నవి. ఇట్టి మనయభివృద్ధికి మనమే కారణము కాని మగవాఁడు కాఁడని లోకమెఱిఁగియేయున్నది, మగవానివలన మేలు జరుగునని మన మెన్నఁడనుకొనియుండలేదు. ఆతఁడు మనసందర్భమునఁ గేవల నిరుపయోగుఁడనియే నిశ్చయ పఱచితిమి. ఆతఁడు నిరుపయోగుఁడైనంతమాత్రమున మనము విచారింపవలసిన పనిలేదు. సమర్థతాశూన్యత క్షంతవ్యము కాని యాతఁడు మనయభివృద్ధికి మొట్టమొదటినుండియుఁ బ్రతిబంధకారుఁడై పరమశత్రుఁడై ప్రత్యక్ష మారకుఁడై ప్రవర్తించుటచేతనే మన మాతనిని నిందింపవలసివచ్చినది. ఆతనిపాపమున నాతఁడే పోవునని మన మూరకుండక మన బానిసతనమునకుఁ బరితపించి, మన విద్యాశూన్యతకు విచారించి, మనవ్యక్తిరాహిత్యమునకు వ్యసనపడి యాతని లక్ష్యపెట్టక, యవసరానుసారముగ నాతని కెదురుతిరిగి, స్వయంకృషిని నమ్మి యాత్మవిశ్వాసమునుగల్గి, మన పురోభివృద్ధికి మన పాటులేవో పడుటచేతనేకదా ప్రాయిక్యయొద్దఁ గట్టెల పొగనడుమఁ గూలఁబడవలసిన మన ముపన్యాసపీఠములపైఁ గరతాళముల నడుమ నిలువబడుచున్నాము! పేఁడనీళ్లతో నట్టిండ్లలికినమనము నవరసములతో నాటకములను సృష్టించుచున్నాము! పిల్లల తొట్టెలయొద్ద జోలపాటలు పాడిన మనము

న్యాయసభలందు ధర్మవాదము లొనర్చుచున్నాము? లొడితెడు సంసారములో గుడుగుడుగుంచము లాడవలసిన మనము లోకోపకారమునకై భారతదేశమం దంతటఁ బర్యటన మొనర్చుచున్నాము!

మగవాఁ డనువాఁ డాఁడుదానిని వీథిగుమ్మమునొద్దకుఁ గొలఁది కాలము క్రిందటివఱకు రానిచ్చినాఁడా? చీఁపురుకట్ట వదలి Briefdag ను బట్టనిచ్చినాఁడా? తనసేవ మఱచి దేశసేవమాట నెన్నఁడైనఁ దలఁపనిచ్చినాఁడా? ఎంతసేపు తాను, తనవిద్య, తనసుఖము, తనకీర్తి, తనవృద్ధియే కాని సృష్టిలోఁ దనసాటిదైన యాఁడు దున్నదనియైన మనసునఁ బెట్టినాఁడా? ఇతరదేశస్త్రీల యభివృద్ధి వినియైనను రవంతదయ, కాసంతదాక్షిణ్యము, నిసుమంత సమభావము మనయెడలఁ గనఁబఱచినాఁడా? తరతరములనుండి యుగయుగములనుండి కార్కొని ఘనీభవించిన యజ్ఞానాంధకారమునుండి స్వప్రయత్నముచేత నతిశీఘ్రకాలములో జ్ఞానతేజఃప్రపంచమున కుబ్బెత్తుగ నుబికినజాతి సర్వప్రపంచచరిత్రమం దొక్క యార్యనారీజాతి తక్క మఱియొకటి యున్నదా? బ్రాహ్మణులేమో త మ్మజ్ఞానమునఁ బడఁద్రోచిరని యబ్రాహ్మణులు వారి కెదురు తిరిగిరి. కాని నారీసంఘ మంతయు నీ యనారీసంఘము నేల యెదుర్కొని త్రొక్కివేయఁగూడదో నాకు బోధపడుటలేదు. మగవాఁ డంత స్వార్థలోలుఁడు, నసూయాపరుఁడు, నధర్మశీలుఁడు నహంభావదూషితుఁడు ప్రపంచమున లేఁడని మనచరిత్రవలన స్పష్టపడినదా? పాపము పండిపండి బ్రద్దలుకాక మానునా? ఎగిరియెగిరి యెగసియెగసిన వాఁ డధఃపతితుఁడు కాకతీఱునా? చౌటిపడియలని తా ననుకొనినవే కాదా యిప్పుడు సుక్షేత్రఖండిక లైనవి! రాతిసిబొగ్గుదిబ్బలని తా ననుకొనినవే కాదా యిప్పుడు రత్నాలగను లైనవి! ఎండి, మెలికలు పడి, పిట్టతలలువైచి కంపతోడుగైన తీఁగలే కాదా యిప్పుడు ప్రసవఫల బంధుర పరిమళప్రాంచితము లైనవి! వంటయింటి పడుకటింటి బానిసలే

కదా యిప్పుడు భారతదేశ సౌభాగ్యదేవతలై ప్రకాశించుచున్నారు! చిరకాలనాగరకత, చిరకాలవిద్య, చిరకాలాభ్యాసము, చిరకాలాహంభావము కలిగిన మనవాఁడిప్పుడు మనకు వెనుకఁబడినాఁడా లేదా? భారతదేశసమస్త కార్యభారవహన క్రియాకలనయందు ముందుబుజము మనదా యాతనిదా? మనము పాడినపాటనుబట్టి తనగొంతు సవరించుకొనుచున్నాఁడు. మనము వేయుచున్న యడుగునుబట్టి తనయడుగిప్పుడు సర్దుకొనుచున్నాఁడు. మార్గదర్శకవ్యాపారమున మగువ నిల్చి మగవానిని వెంటఁద్రిప్పుకొనుచున్నప్పుడే కదా నాగరకత శిరోనక్షత్ర మంటిన ట్లెంచవలసియున్నది!

ఇట్టిస్థితిలో మన ముండుటచేత భగవంతు నెంతయైనఁ బ్రార్థింపవలసి యున్నది. మనము మనల నెంతయైన నభినందించుకొనవలసియున్నది. మగవాని నెంతయైన నిందింపవలసియున్నది. కాని యింతసంతోషమందుఁ గూడ నొకటి రెండు విచారహేతువులున్నవి కాని లేకపోలేదు ఒకదానిని గూర్చియే యిప్పుడు చెప్పెదను. నేను జెప్పఁబోవు నంశము మీ రెఱుఁగనిది కాదు. మీ రేల యింతకాల ముపేక్షచేసి యూరకుంటిరో యని నా కాశ్చర్యముగా నున్నది. ఈ యంశముకూడ మగవాని దుష్టవ్యాపారముతో సంబంధించినదే. ఈదోష మేదో వెల్లడించి దీనిని దిద్దుబాటు చేయుటకుఁ బ్రథమావకాశము భగవంతుఁడు నాకుఁ గటాక్షించినాఁడు కదా యని నేను సహేతుకమైన గర్వమొందుటలోఁ దప్పులేదని యనుకొందును.

సోదరీమణులారా! మనము కంటికి జోడు పెట్టుకొన్నప్పుడు కొలఁది కాలము క్రిందటఁ దానెంత వెక్కిరించినాఁడో మీకు జ్ఞప్తిలేదా? అక్షిరోగమునకేకాక యాస్యసౌభాగ్యమునకుఁగూడ నద్దములను దాను ధరించునప్పుడు వానిని మనమేల ధరింపఁగూడదో? అది తన యనుకరణమఁట! మనము కంటితోఁ జూచుటకూడఁ దన యనుకరణమే యగును గావున మనము కన్నులు మూసికొనవలసిన దని తన యభి

ప్రాయము కాఁబోలు. అరుంధతినాఁడో ఆదిశక్తినాఁడో కల్పింపబడిన యంద మాకారము లేని యాప్రాఁతయొడ్డాణమే మనము ధరింపవల యునుగాని నడుమునకుఁ బటకా పెట్టుకొనఁగూడదఁట. ఈ యధిక్షేపణ ములో హేతువున్నదా? నీతియున్నదా? మనుష్యధర్మమైనయున్నదా? పరాయి తొడిగికొని చర్మపాదరక్షలు మనము ధరించినపుడు తా నెంత వెకవెకలాడెనో మీా రెఱుఁగనిదా? అంత వెకవెక లెందులకు? అదేమి హానియా, అపకీర్తియా? తన్ను మన మెంతమాత్ర మనుకరింపఁగూడ దఁట! ఆ ప్రధానరోగమునకు బాహ్యలక్షణములే యీాతలయూఁపులు, నీవెకవెకలు, నీ సకిలింపులు, నీ కటకటలు. ఎన్ని నవ్వులు నవ్వినసరే యెన్నియేడ్పు లేడ్చినసరే మనము మానఁదలఁచుకొన్నప్పుడుకదా యాతఁడు విధిలేని వైరాగ్యమును వహించి యూరకుండినాఁడు. మనము సైకి లెక్కఁగూడదని సంఘమర్యాద, వ్యాకరణమునఁ గ్రియాపరి చ్ఛేదమునఁ బ్రథమసూత్రము వ్రాయుటకుఁ దా నెవఁడు? ఇది మన వారి పంచమహాపాతకములలో నొక్కటా? ఏసుక్రీస్తువారి పది యాజ్ఞ లలో నొక్కటా? ఇది కాక మన డబ్బిలోనిది ముక్కుపొడి, తనడబ్బి లోనిది శ్రీపాదరేణువునా? ముక్కు భగవంతుఁడు తనకే ఇచ్చినాఁడా? ఇంత తెగనీలు గొంపైన నున్నదా? మన జేబులోనివి సిగరెట్లా! తన జేబులోనివి తులసికట్టలా? ఇంతకు నో సోదరీమణులారా! కారణము చెప్పియే యుంటిని. ఆఁడుది మగవాని ననుకరించుటకంటె మగవానికి రోత వేఱొక్కటిలేదు. మన కుచితమైనదియు, నుపయోగకరమైనదియు, నర్హమైనదియు, నవసరమైనదియు మనము చేయుచున్నాము కాని తన్నను కరించునుద్దేశ మెంతమాత్రము మనకు లేదని తా నేల యెఱుఁగడు? తా నెవరి ననుకరించి యిన్ని వేసములు తెచ్చుకొనినాఁడు? ఆమాత్రపు టూహ తనకే యుండఁగూడదు? అతనికి మొదటినుండియు మనయెడల పదూహాయేయున్న యెడల మనకిన్ని పాటు లెందులకు? తనకిన్ని తిప్లెందు

లకు? మనము తన్నెంతమాత్ర మనుకరింపఁగూడదు. కాని తాను మనలఁ బూర్తిగా ననుకరింప వచ్చును గాఁబోలు. అది తప్పు లేదు కాఁబోలు. అందులకు మన మాతని నేమియు ననఁగూడదు కాఁబోలు! నాటకములలో స్త్రీపాత్రములను ధరించి తాను మనల నేల యను కరించుచున్నాఁడో చెవిపట్టుకొని జో కాయించి నిలువబెట్టి యేల యడుగ రాదు? ముంగురులు వింతయైన సొగసుగా నుండునని మన మీా చెంప నాచెంప నొక్క యంగుళముమాత్రపు వెడల్పున వెండ్రుకలు కత్తిరించు కొన్నప్పుడు తానెంత యల్లరి పెట్టినాఁడో! తలవెండ్రుకలు పూర్తిగా తీయించుకొనినట్లుగా నింటి పెంకులెగిరిపోవున ల్లెంతహంగామా చేసి నాఁడో! అట్టియాతఁడిప్పుడు మీాసములు పూర్తిగా గొరిగించుకొని సవరములు నెత్తికిఁ గట్టుకొని నాటకరంగమునఁ బోఁతుపేరఁటాలై నిలువఁబడినప్పుడు "నీకిది యెవఁడు చెప్పినాఁడురా" యని మన మాతని మూతిపై నేల యీాడ్చికొట్టరాదు? కోటులాగున నుండునెడల గ్రమ్ము దలకుఁ గ్రమ్ముదల, సొగసునకు సొగసుగానుండునని రైకకు బొత్తాము లంటించి చేతులు రవంత పొడుగుచేసి ధరించి సహజమైన సిగ్గుతో నూత్నమైన శోభతో మనము ప్రకాశించుచుండఁ దన కన్నులలోఁ జీలలు కొట్టుకొనినాఁడే! అట్టివాఁడిప్పుడు మనరైక తొడిగికొని దానిలో మఱేవో తగులఁబెట్టుకొని సిగ్గులేక, యుభయభ్రష్టత్వపుఁ బాడురూప ములతో రంగమున మగముత్తైదువై నిలువఁబడి మనలఁ బరాభవించు చున్నప్పు డాతని నేమిచేసిననైనఁ బాపమున్నదా? కట్టుపడి యొడలిపై నడ్డుకట్టుకోకతో, నడ్డుచీలల ముంజేతుల కదికింపుగాజులతోఁ, గండలపై జేరుబొందులవంటి నరము లుబికిన మొఱకు కంఠమున గాజుపూసలతోఁ, జుట్టపొగచేఁ బొక్కి మాడి చచ్చిన పెదవులపై లత్తుకతో, గూటితీయు టచేఁ గాయలుగాచి గిఁతలుపడిన దౌడలపై బూడిదెతో, వేంకటేశ్వర పాదములపైఁ దుమ్మకాయ గొలుసులతో, నాఁడుదాని తలకంటె సహజ

ముగఁ బెద్దదైన తలపై సవరములజవునుకూర్పుచే భయంకరముగ నగపడు రాకాసితలతో, రంగముమీఁద సంకరస్వరూపమున నవతరించిన యీ జగన్మోహినీదేవతను జూడగ నార్యావర్తదేశమంతయు నొక్కపెట్టున నేడువవలసి యున్నట్లున్నదే! తా నాఁడుదానిని బూర్తిగ ననుకరించినట్లు లోలోపల నుత్సాహమున నుబికి యుబికిపోవుచున్నాఁడు కాఁబోలు! తానా? ఆఁడుదాని ననుకరించుటా? తనతరమా? సహజ లావణ్యముగల యాఁడుదానిని గనులకు సూటిగ నొక్కజేనెడు చూచి టంగున (Tangeal) కు మఱలిన చూపుగల యాఁడుదానిని—నెగుడు దిగుడుగఁ దరంగ ఫక్కిగఁ జూడఁగల యాఁడుదానిని—నింద్రధనుస్సు వలె లోకమునకంత నొక్కసారి మంగళపుటారతి నీయఁగల యాఁడు దానిని, పాము మెలికల జిగజిగలతో మెఱపు గప్పున మెఱసి చప్పున మాయమైనట్లు చూడఁగల యాఁడుదానిని, దానా? అనుకరించుటా? మతి యుండియే యీపని చేయుచున్నాఁడా? పెదవులపై లక్ష చందమామల పండువెన్నెలల కలకలతోఁ గానఁబడవలసిన మందహాసమును బెదవులపై మాటుపఱచి దానిని గంటికొనలో నొక్క Geometrical point లోఁ గేంద్రీకరణ మొనర్చుట కొక్కనిజమైన యాఁడుదియే తగును గాని యీకోజ్ఞాస్వరూపమే—అందులకుఁ దగునే! చచ్చి యాఁడుదియై పుట్టినప్పటిమాట కాని యిప్పటి మాటయా?

సోదరీమణులారా! ఇంత యసాధ్యకార్య మాతనివలనఁ గాదు, పోనిండు! ఆఁడుది నిలువఁబడినట్లయినఁ దాను నిలువఁబడ లేనప్పుడు తన మొగము, తనమోర, యిఁక ననుకరణ మెందులకు? చనవు, ప్రేమ, రవంతమోతాదుమించిన వాల్లభ్యము గనఁబఱుపవలసిన భర్త యెదుట నాఁడుది యెట్లు నిలువఁబడునో, కాసంతమాత్రమే గౌరవము గానఁ బఱుపవలసిన పెద్దబావగారి యెదుట నెట్లు నిలువఁబడునో, యధికభయ గౌరవములు గనఁబఱుపవలసిన మామగారియెదుట నెట్లునిలువఁబడునో,

యనిష్టముగ గౌరవింపవలసిన యత్తగారియొద్ద నెట్లు నిలువఁబడునో, యీ భేదములలో నొక్క భేదమైనఁ దాను గనఁబఱుపఁగలఁడా? నా భర్త యీనడుమ నాటకము లోనికి వెళ్లెదనని చెప్పుటచేఁ బొమ్మంటిని. "నీభర్త కీరాత్రి నాటకములో వేసమున్న"దని మాయింటిపొరు గమ్మ లక్కలలో నొక్కతె నాచెవి నూదెను. నాభర్త వెడలిపోయిన కొంత సేపటికి నేను నాటకశాలకుఁ బోయితిని. అభిజ్ఞానశాకుంతలమున నాభర్త ప్రియంవదవేసము కాఁబోలు వేసినాఁడు. కణ్వమున్యాశ్రమములోని మొక్కలకు నీళ్లుపోయుటకై శకుంతలతోఁగూడఁ జేతిలో నొకయిత్తడి చెంబును బుచ్చుకొని నాభర్త రంగమునకు వేంచేసినాఁడు! నే నప్పుడు కొంతసేపు డిల్లపడి కొయ్యనై పోయితిని. నా కప్పుడు మనస్సునఁ గోపమే కలిగెనో, రోఁతయే పుట్టెనో, నవ్వే కలిగెనో యేడుపే వచ్చెనో నే నేమియుఁ జెప్పఁజాలను. ఒక్కనిముస మట్లున్న పిమ్మట నాభర్త నిట్టి స్థితిలోఁ జూచుటకంటెఁ జచ్చిపోవుటయే మంచిదని ప్రపంచవాంఛా నిస్పృహతను జెందితిని. అంతలో నున్న పుగుల్లపొంగువలె రోస మెక్కడ నుండియో గుబగుబలాడుచు నుబికి నన్నుఁ గంపితురాలిఁగఁ జేసెను. రంగస్థలమునకుఁబోయి యాతనియెదుటఁబడి నెత్తిపై నున్న సవరపుబుట్ట లాగి "నీకువచ్చిన యేం డ్లెవనికి వచ్చినవి? నీ కీదిక్కుమాలిన సంకరపు వాలక మేల?" యని యీ బుట్టతో నెత్తిపై నాల్గు వాయింపవలయు నని బుద్ధిపుట్టినది. కాని యారోసమును గష్టపడి శాంతిపఱచుకొని, పండ్లు గొఱుకుకొనుచు లోలోపల నెన్నితిట్లయినఁ దిట్టుకొనుచుఁ గూరుచుంటిని. రంగమున నాభర్త యెట్లు నిలువఁబడెనో చెప్పనా? అయ్యయ్యో! ఇంక నా భర్త యేమి! నాసవతియో నాయాఁడుబిడ్డయో యైన యీ పురుషసువాసినీస్వరూపము నిలువఁబడినతీవి యెట్లున్నదో చెప్పనా? ఎడమచేయి నడుముమీఁద వైచికొనినాఁడు. అభ్యాసము లేకపోవుటచే నది కడుపుమీఁదికి జారిపోయినది. కుడిచేత నిత్తడిచెంబు పట్టుకొని

ప్రక్కనుండి పాఠము చెప్పువానివంకఁ జూచుచున్నాఁడు. అప్పుడు న కాఁత దెట్లుండినట్లు తోఁచెనో చెప్పనా? లెట్రీసులో నెవఁడో యుండుటచేత గుమ్మమువంకఁ జూచుచు నాతురతతోఁ గనిపెట్టుకొన్న వాఁడువలె నాకుఁ గానఁబడినాఁడు. ఛీ, ఛీ, నడుముమీఁదఁ జేయివైచుకొన్న యెడల నాఁడుదాని ననుకరించినట్లే! బుగ్గమీఁద వ్రేలుపెట్టుకొన్న యెడల నాఁడుదాని ననుకరించినట్లే! పైఁట మాటిమాటికి సవరించుకొన్న యెడల నాఁడుదాని ననుకరించినట్లే. వెఱ్ఱివెఱ్ఱి ప్రక్కచూపులుచూచి ముసిముసి నవ్వులునవ్వి ముడుచుకొనిపోయినట్లయిన నాఁడుదియై పోయినట్లే! ఇంతయే యాతని యనుకరణము కాంతల బాహ్యలక్షణములనే యనుకరింపలేని మగవాఁ డిఁక నంతరంగలక్షణముల ననుకరింపఁగలఁడా? కల్ల. నాటకకర్తలే యాఁడువారిని జిత్రింపనెంచి మగతనముచెడిన మగవారిని సృష్టించుచున్నారే. అట్టిచో నాటకకర్తలమాటల ననుసరించి మిడుకవలసిన నటకులా యాఁడువారి ననుకరించుట ? అసాధ్యము.

కాని, దమయంతి దమయంతియే యైపోయె ననియుఁ జంద్రమతి చంద్రమతినిగూడ దాటెననియుఁ బండితుల ప్రచురణములకు లోపము లేదు. పాత్రధారుల బంగారుపతకములకు లోపములేదు. మగవారు మగవారిని స్తుతింపకమానుదురా ? ఏదీ ! జంఘాలశాస్త్రి యెందఱనో యధిక్షేపించినాఁడుకదా! కాంతల నధిక్షేపించుటలోనేమి, వారిచేఁ దిట్లు తినుటలో నేమి గట్టివాఁడేకదా ! నిష్పక్షపాతముగ విమర్శింతు నని యనేకపర్యాయములు చెప్పిన యాతఁడు సైతము—మగవాఁ డాఁడు వేసము వేసి జాతికంత కప్రతిష్ఠ తెచ్చుచున్నాఁ డన్న యంశమును విమర్శించినాఁడా? ఆతఁడు మగవాఁడు. అట్లేలచేయును?

పక్షపాతస్వభావముచే బుద్ధిపూర్వకముగ నాతఁడు విడిచిపెట్టిన యీయంశమును నేను విమర్శింపనెంచితిని మగవాఁడు మగువ ననుకరింప లేఁడని నాసిద్ధాంతము. అనుకరింపఁగలవాఁడైనను ననుకరింపలేని

వాఁడైనను ననుకరించుటకుఁ బ్రయత్నించువాఁ రెల్ల జాతికి ద్రోహియని చెప్పకతప్పదు. అందులోఁ గొలఁదిగా ననుకరించువానికంటె బాగుగా ననుకరించువాఁడే జాతికిఁ బరమద్రోహి. మగతత్త్వము నాఁడుతత్త్వము నొక్కమందడినే యంటియున్నవైనను దానికి దీనికి నత్యంత భేదమున్నది. ఒకటికఠినము, రెండవదిమార్దవము. ఒకటి హేతుబద్ధము, రెండవది రసప్లుతము. ఒకటి చంచలము, రెండవది స్థిరము. ఒకటి బలీయము, రెండవది దుర్బలము. ఒకటి మలీమసము, రెండవది పరిశుద్ధము. ఇంకను మఱియెంతయో భేద మా రెంటికున్నది. ఈ రెండుతత్త్వములు నింత భిన్నములుగ సృష్టిలో నుండుటచేతనే స్త్రీపురుషుల కన్యోన్యాకర్షణము నన్యోన్యానురాగము నున్నవి. విజాతీయవిద్యుచ్ఛక్తియుక్తములగు వస్తువుల కన్యోన్యాకర్షణము కాని సజాతీయ శక్తియుక్తములగువానికిఁ బరిపూర్ణమైన ప్రాతికూల్యమేకదా! కావునఁ బురుషుఁడు పొలఁతి ననుకరించునెడల నన్యోన్యానురాగము లేక ననుస్వారములు; సంసారములును చట్టుబండలు; బ్రతుకులు వ్యర్థములు

ఇదికాక! కప్పకూఁత నిత్యము కూయువానికిఁ గప్పకున్న గొంతు వంటిగొంతు రాకున్నను బురుషునికుండవలసిన తన గొంతులోమాత్రము కాసంతమార్పు కలుగకతప్పదు. ఆఁడుదానివలెఁ జూడఁదలఁచి చూడఁదలఁచి పట్టుదలతోఁ బ్రయత్నించినమగవాని కాఁడుదానిచూపలవడకున్నను మగచూపులో మార్పుకల్గుట సిద్ధాంతము. ఆఁడుదాని కంఠరవము ననుకరింపఁదలఁచి విశాలమైన గంభీరమైన తన గొంతును సన్నపఱచుకొని కుదించుకొనిన మగవానికి సహజలలిత మధురమృదులమగు స్త్రీకంఠము రాకున్నను మగగొంతు చెడుట నిశ్చయము. అట్టె సిగ్గుపడిన యాఁడుదానిబుగ్గ యెఱుపులు, కంటిప్రాలుటలు, తలయోరలు, మొగపుఁదళుకులు, నొడలి ముడుపులు సంతతము ననుకరింపఁదలఁచి ప్రయత్నించిన మగవానికి లలనాజనసహజలజ్జాసౌభాగ్యలీలాకలాపము పట్టుపడదు. కాని మగయొడలిపొంకములు ధ్వస్తములగుట తప్పదు.

దొరకిన యుపన్యాసము.

మనసే సర్వసృష్టికిఁ గారణమని పెద్ద లనినమాటలో సత్యము లేకపోలేదు. చూడవలయును జూడవలయునని మనస్సు వాంఛించుట చేతనే కదా శరీరమునకుఁ గన్నులుకలిగినవి! తినవలయును తినవలయు నని సంతతవాంఛకలుగుటచేతనేకదా శరీరమునకు నోరు వచ్చినది! ప్రాతిపదికమగు జంతువున కివి యేమియు లేవుకదా! తరువాత మనస్సు లోని సంచలనములవలననేకదా దేహమున కవయవవైవిధ్యము కలిగి నది. మనఃప్రవృత్తులు శరీరమందలి మార్పుల కెట్లుకారణములో, సంత తాభ్యాసమున దేహమునందు కలిగించు కొన్నిమార్పులు మనస్సులో మార్పుల నెందులకుఁ గలుగఁజేయఁగూడదు? నుదుటఁ బూసికొన్న విభూతిరేఖ శివదర్శనమునకై బుద్ధిపుట్టించుచున్నది ఒడలిపై ధరించిన మల్లెదండ భోగమువీథికై మనస్సును లాగుచున్నది. యోగశాస్త్రాను సారము దేహమున కిన్నిముద్రలు, నాసనలు, కఠినములగు గరిడీపద్ధతులు నేలకలిగినవి? మనశ్చాంచల్యనివృత్తికేకదా! ఐహికతుచ్ఛవాంఛాలంపట తను వీడి వైరాగ్యజ్ఞానసంపత్తిని మనస్సు గ్రహించుటకేకదా! దేహపరి ణామభేదములు చిత్తవృత్తులలో మార్పులు కలుగఁజేయకుండునెడలఁ బాతంజల యోగశాస్త్రమంతయుఁ బారిశుద్ధ్యసంఘమువారి బండితుక్కు వలెఁ బరశురామప్రీతి కర్హమేకాదా? దేహములోని మార్పులు మనస్సులో మార్పులు కలుగఁజేయక యెట్లుండఁగలవు? తా నాఁడు దానని యనుకొని యనుకొని, పరపాత్రచే నాఁడుదివలె సంబోధింపఁ జేసికొని, యాఁడుదానిపోడుములు తెచ్చిపెట్టుకొని, యాఁడుదానివలెఁ జూచి, మాటలాడి, తక్కి, తారి, యిగిలించి, త్రిప్పుకొని యేడ్చినమగ వాని దేహములో సంతతాభ్యాసమువలనఁ గలిగినమార్పు లాతనిమన స్సులోఁ దదనుగుణములగు మార్పులను గలుగఁజేయక తప్పదు. అందు చేత నాఁడుదాని మనస్తత్త్వ మాతనికి రాదుకాని మగవాని మనస్త త్త్వము మట్టిలోఁగలసిన దనుట నిశ్చయము.

నా యనుభవములోనున్న యొకచిన్నయంశమును జెప్పెదను. నే నొకరోజున వీథిగుమ్మములో నిలువఁబడితిని. ఆవీథి నప్పు డొక్క స్త్రీపాత్రధారి బజాఱులోఁ గొనినకూర లంగవస్త్రమున మూటఁగట్టుకొని యామూటఁ జేతితోఁ బట్టుకొని, యొడలిపైఁ జొక్కా లేకుండఁ గట్టుకొన్న బట్టతో మాత్రమే యింటికిఁబోవుచుండెను. ఆతని నే నెఱుఁగుదును. ఆతఁడు జన్మమున నాఁడారివాఁడుకాఁడు కాని పదిసంవత్సరములనుండి స్త్రీపాత్రముల ధరించుచున్నాఁడు. ఇంతలో నాతని కెదురుగ నొక పెద్దమనుష్యుఁడు వచ్చుచుండెను. ఆతఁ డొకనాటకసంఘమున కధికారి. ఆతనిఁ జూచుటతోడనే యీ మందభాగ్యుఁ డత్యంతసిగ్గుపడి, యత్యంతముడుచుకొని, మూటగట్టగా మిగిలిన యంగవస్త్రపుఁ గొసను రవంత పైఁటగ వేసికొనఁబోయి యది చాలకపోవుటచేఁ దహాతహాపడి రెండుచేతులను గత్తెరమాదిరిగ ఱొమ్ముపై వైచుకొని తలవంచుకొని నిలువఁబడినాఁడు. ఆహా! అతఁ డెంతలో మగరూపమును మన్నుచేసికొనినాఁడో యని నా కెంతయైన జాలికలిగినది.

ఎంతకాల మలవఱచుకొన్నను స్త్రీపాత్రధారి కాఁడుదానిబహిరంతస్తత్త్వములు రావు కాని మగతత్త్వము భగ్నమగుట నిస్సందేహము. అందుచే నిప్పు డాతఁ డెట్టివాఁడు ? మగతనము చెడినవాఁడు. ఆఁడుది కానివాఁడు. ఆతఁడు పూర్తిగా నాఁడుదియే యైనయెడల నేమోమనతోపాటు తానుగూడ నుండియేయుండును. ఇంటిలో వంటకుఁ బెంటకు మనకుఁ జేదోడుగ నుండియేయుండును. అటుకాక యిటుకాక యిప్పుడాతఁడు నడుమ నూగులాడుటచేత గిజగిజ లాడుచున్నాము. ఆతఁ డాఁడుది కానిహేతువుచేఁ జేపట్టనా? మగతనము మాసిపోవుటచే వదలిపెట్టనా ? అడుగంటిన యనురాగము లడుగంటనేయంటినవి. పోనీ! ఏలాగుననో సృష్టితంత్రము జరుగుటకై యేయెడ మొగము పెడమొగముగనో సంసారములో శేషభాగ మీడ్చివేయుదమని సిద్ధపడినయెడల

మాకింకఁ బుట్టఁదలఁచినపిల్లలమాట యేమి ? మగవాఁడు కాకుండ నాఁడుది కాకుండ నడుమనున్న సంకరస్వరూపములను గని వారి నేడ్పించి మే మేడ్చుటకంటె బడుకగది కొక్కనమస్కార మర్పించి వంట యింటిలోఁ బ్రత్తిబుట్టముందో, సీతానగరములో నుపన్యాసపీఠమందో తనువు వెడలఁబుచ్చుకొనుట సర్వశ్రేయము కాదా ? ఇప్పటి పరిస్థితు లలో భారతదేశ మెట్టి కొడుకులను గనవలయునో యెవ రెఱుఁగరు ? ఇనుపకండలవారిని, ఉక్కునరములవారిని, వజ్రహృదయములవారిని, శాంతచిత్తులైనవారిని, దేశభక్తులైనవారిని, విద్యాశాలులైనవారిని మన మిప్పుడు కనవలసియున్నదికాని లంగా కట్టుకుని నాట్యమాడు మగరం భను, గోవులపంచెకట్టుకొను పోతువితంతువును మన మిప్పుడు కన వచ్చునా? ఇప్పుడున్న స్త్రీపాత్రధారులు చాలరా? అదిగాక జన్మముచే నాఁడారిపెద్దమ్మ లెందఱున్నారో? వీరుచాలక, యిఁక నిట్టి యర్ధపురుష సృష్టికి మనము పూనుకొనుట బుద్ధిహీనతకాదా? దేశద్రోహముకాదా?

"నీ వాఁడువేసమువేసితివి కావున నీతో నేను గాపుర మొనర్ప" నని స్పష్టముగ నేను నాభర్తతో—అదే అర్ధభర్తతో—ఆఁడుమగనితోఁ జెప్పితిని—"నేనిప్పుడే వైచితినా? ఆఱుమాసములనుండి వేయుచున్నా" నని యాతఁడు వెకవెకలాడెను. సోదరీమణులారా! చూచితిరా ! ఆతని దుర్నయము! ఆతనిదురాగతము! తాను జెడనే చెడినాఁడు; జాతిని సంకరపఱచుటకుఁగూడ సంకల్పించుకొనినాఁడు. ఇది నీకు నీతిగాదని మనము మందలింపఁబోగ మనలను బరాభవించుచున్నాఁడు. ఇంతకంటె నాఁడుదానికి విచారకారణ మేమియుండఁగలదు? ఇది మనము సహించి, నోరుమూసికొని పడియుండవలసినదేనా ? నే నట్టినీచత కంగీకరింపను. విద్యావతులు, మానవతులు, దేశభక్తియుక్తలైన నాసోదరీమణులందఱు నాయభిప్రాయముతో నేకీభవింతురని నమ్మియున్నాను. ముందు జరిగింప వలసినపని యొకటియున్నది. ఆంధ్రదేశమున నున్న నాటకసంఘాధికా

రుల కందఱకు మన మొక్కయాజ్ఞాపత్ర మంపవలసియున్నది. దానిలోని యంశము లిట్లుండవలయును.

“మీరు మాభర్తలచే మీనాటకములలో నాఁడువేసములను వేయించుచున్నారు. మగవాని కనర్హమైన స్త్రీపాత్రధారణమువలన వారు చెడిపోవుచున్నారు. వా రట్లుపాడై జాతినిగూడ భ్రష్టపఱచుటకు సంకల్పించుకొనియున్నారు. వ్యక్తివినాశకమైన, జాతి వినాశకమైన యీ కృత్యమును మీరు ప్రోత్సహింపఁదగదు. కావున మాభర్తలను మీసంఘములనుండి బహిష్కరింపవలయును. ఇంతటినుండి పురుషులచే స్త్రీ వేషములను వేయింపమని మీరు శాసన మొనర్చుకొనవలయును. నాట్యకళాభివృద్ధి మాకిష్టమే. స్త్రీలకే స్త్రీపాత్రము లిప్పించి మీ రాకళను బరిపోషించి, పరిపూర్ణకీర్తి నొందవలయును. నాగరకతగల యన్ని దేశములందుఁగూడ నదియేపద్ధతి. మీరు దానికి విరుద్ధముగ నడవఁదగదు. సహేతుకమైన మా యాజ్ఞాపత్రమును మీరు సన్మానింపవలయును.”

ఇట్లు వ్రాసి స్త్రీలందఱచే సంతకములుచేయించి వారికిఁ బంపవలయును. అటుపిమ్మటఁగూడ మనభర్తలు చీర రైక సొగసు చిత్తగించుట మానకపోవునెడల నింక నంతే—వారికివారే, మనకు మనమే; వారితో మనము పూర్తిగ విడిపోవలసినదే. రాజకీయ ప్రపంచమున Non-Co-operation యెట్లు పుట్టినదో శృంగార ప్రపంచమున నిప్పుడు Non-Co-operation అట్లు పుట్టవలసి యున్నది. మనకు జాతిపరిశుద్ధి ప్రధానముకాని సంసారవృద్ధికాదు. దేశసేవ ప్రధానముకాని భర్తసేవ కాదు. భారతదేశసేవ ముందుఁ బతిసేవ యెంత? మనకుఁ బతులు శాశ్వతులుకారు. వారి కిష్టత తప్పినను బోవుదురు. మన కిష్టత తప్పినను బోవుదురు. కాక మృత్యువున కధీనులై పోవచ్చును కాని భారతదేశము శాశ్వతము! ఆమె యిప్పుడు పుత్రపుత్రికాసేవ నపేక్షించుచున్నది. పూర్వసౌభాగ్యము, నాగరకత, విజ్ఞానము, సంపత్తు, స్వాతంత్ర్యము,

గౌరవము నశించుటచే దీనమై, శోభారహితమై, దాస్యశృంఖలానిబద్ధమై పరితపించుచున్నది. శీతజ్వర మారికాది మహావ్యాధులచేతను, గూటికి గుడ్డకుగూడఁ గఱవైన దారిద్ర్యము చేతను, రక్తపాతములకుఁ గారణము లగుచున్న వర్ణవైషమ్యములచేతను జాతియంత యథాయథలగుటవలన, నాకంటికొలికినీరు బంగాళాఖాతముగ నాకంటికొలికి నీరు పశ్చిమసముద్రముగ మహాసంక్షోభ మొందు భారతదేశమును సేవించి పూజించి మనతనువులు కృతార్థము లగునట్లు చేసికొనవలయును.—సు. స.

"భారతీపత్రికాధిపతీ! ఈకాంతవ్రాసిన సాహసపువ్రాఁతలలో నొకటిరెం డంశములు నేను విమర్శింపవలసి యున్నది. ఆవిమర్శనము త్వరలోఁ బంపెదను. ఆశ్వీయుజమాసమునఁ బ్రకటింపఁబడు భారతిలో దానిని బ్రకటింపఁగోరుచున్నాను.

చిత్తగింపుఁడు,

పా. ల. నరసింహారావు."

("భారతి"నుండి పునర్ముద్రితము.)

సాక్షి

శ్రీమతి సు. స. గారికి బహిరంగలేఖ.

అమ్మా! శ్రద్ధతో వ్రాసి యశ్రద్ధతో విడిచిపెట్టిన నీయుపన్యాసము దైవవశమున నాకు దొరకుటచే దానిని సంతోషమునఁ జదివి విమర్శింపవలసి వచ్చెనని విచారించితిని. ఆ యుపన్యాసము స్త్రీలకై యుద్దేశింపఁబడినదైనను, దానిలోఁ బురుషులకుఁ బుంఖానుపుంఖములుగాఁ దిట్లుండుటవలనను, భర్తపైఁ గోపమున వెల్లడించిన యభిప్రాయములకు భారతీయజాతిపరిశుద్ధితో లంకెయుండుటవలనను, దానిని స్త్రీపురుషులందఱు చదువవలసినదని యెంచి భారతిలోఁ బ్రకటింపించితిని. అట్లు ప్రకటించుటకు మీసెలవు లేదని యెఱుఁగుదును. కాని మీరెవ్వరో నే నెఱుఁగనప్పుడు మీసెలవు నొందకపోవుట లోపము కాకపోవచ్చును. అదికాక జాత్యుపద్రవ మేదో వచ్చినదని మీరు భావించుచు మహాందోళన మొందుచుండ నట్టియాపత్కాలములో ననుజ్ఞ యక్కఱలేదని యనుకొనుటకూడ లోపము కాకపోవచ్చును. ఎటులైనను భారతీసేవకై సంకల్పింపఁబడినది భారతినే చేరినది.

అమ్మా! నీయుపన్యాసము నామూలాగ్రముగ బండిలోనే చదివితిని. అది నాల్గుభాగములుగా విభజింపఁబడినట్లు స్థూలదృష్టికిఁ గానఁబడుచున్నది. మొదటిభాగము మగవానికిఁ దిట్లు; రెండవ విభాగము మగవానికిఁ దిట్లు; మూఁడవ విభాగము మగవానికిఁ దిట్లు; నాల్గవ విభాగము మగవానికిఁ దిట్లు; మగవాఁడు వట్టి వ్యర్థుఁడని మీ యభివృద్ధికిఁ బ్రతిబంధకారుఁడని, పరమశత్రుఁడని, ప్రత్యక్షమారకుఁడని, యాతనిఁ

దృఢీకరించి స్వప్రయత్నముననే మీ రిట్టిమహోన్నతదశకు వచ్చితిరని, మగవాని నేల నడఁచిత్రొక్కినను బాపములేదని మొదలగు ప్రారంభ శాపవాక్యములు మొదటి యధ్యాయమునందుఁ బ్రకాశించుచున్నవి. మీబుద్ధిచేత మీకర్హములని యుపయోగకరములని మీ రెంచిన బాహ్య వేషములను ధరించుచు నభినవశోభావిరాజమానలై యార్యావర్త కల్యాణదేవతలై యలరారుచుండగ, బాహ్యవేషధారణమునఁదన్నే మో మీ రనుకరించుచున్నారని భ్రాంతిపడి మగవాఁడు మి మ్మెంతయో యల్లరిపెట్టినాఁ డనుకోపమున మీ రాతనిని జెడమడఁ దిట్టినతిట్లు రెం డవయధ్యాయమున నేర్చినరత్నాలవలె భాసిల్లుచున్నవి. మగవాఁడు కోక కట్టుకొని, కాటుక పెట్టుకొని, పవరపుబుట్ట నెత్తిని గట్టుకొని, బూడిద మొగమునఁ గొట్టుకొని కోడెపెయ్యయై రంగమున నవతరించి నందుల కాతని కడ్డమైన తిట్లు—మాయదారిచూపులు—మంగళపు టారతిచూపులు—చూడ లేకపోయెనని మఱిమఱితిట్లు--ఆఁడుది నిలువఁ బడినట్లు నిలువఁబడనైన లేకపోయినాఁడని నిలువెల్లఁ దిట్లు—మానినీ తత్త్వము ననుకరింపలేకపోయెను గాని మగయొడలి పొంకములు, మన స్తత్త్వముకూడ మన్ను చేసికొనినాఁడని—ఓ—హద్దుపద్దు లేనితిట్లు— మూఁడవయధ్యాయమునఁ బ్రచండధాటీపరిపాటితో విజృంభించు చున్నవి. సంకరరూపసమార్జనమున సంసారకృత్యమున కర్హుఁడుకాని యాతఁడా నాటకరంగమందే పడియుండి మగవాఁడు కాకుండ, నాఁడుది కాకుండ నేదో మధ్యమమార్గగామియై దేహము చాలించు కొనక, సిగ్గులేక, యిల్లుచేరి, తగుదునమ్మాయని తనవంటి మందభాగ్యుల నింక నవతరింపఁజేయుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నాఁడని, దేశద్రోహియని, జాతిద్రోహియని తిట్టినతిట్లు—హరిహరీ! —తురీయాధ్యాయమున నప్రతిహతములై యనిర్వర్ణ్యములై యున్నవి. వేదోచ్చారణమును వదలి చతుర్ముఖుఁ డగు బ్రహ్మదేవుఁడు తిట్లకు లంకించుకొన్న యెడల నింతకం టె

నెక్కువ తిట్టలేఁ డేమో యనుసందేహమును గలుగఁజేసితివి. ఈనాలుగధ్యాయములలో నాలుగువర్ణములవారికి, నాలుగాశ్రమములవారికి, నాలుగుయుగములవారికిఁ దలమున్కలైనతిట్లు ప్రసాదించితివి; తల్లీ! శాపాలాపశారదావతారమవు!

వెఱ్ఱితిట్లకు విమర్శన మేమున్నది? స్వర మగునెడల గాంధారమా మధ్యమమా మఱియొకటియా యనుపరీక్షకాని, యపస్వరము నకుఁ గైశికియా కాకలియా యనువిచికిత్స యుండునా? ఉపేక్షకంటె నుత్తమవిమర్శనము వేఱొకటిలేదు కావునఁ దిట్లసంగతి యింకఁ దల పెట్టక విమర్శింపవలసినయంశము లేవో క్రొలఁదిగా విమర్శింతును.

అమ్మా! స్త్రీపాత్రధారణము తఱచుగఁజేయు మగవానిమూలమునఁ గలుగుపిల్లలు సంకరస్వరూపులై యుందురని మీావాదము. ఇది మీాభావనకాని ప్రకృతిసత్యము కాదు. ఆఁడారివా రెందఱో ప్రపంచమున నున్నారు. నే ననేకుల నెఱుఁగుదును. వారి యాఁడారితన మింత యంతయని చెప్పవీలులేదు. మాటలోఁ, జూపులో, రూపులో, నడకలోఁ, దలఁపులోఁ, జర్యలో సంపూర్తిగా నాఁడువారివంటివారే కారు—ఆఁడువారే! అంతయో యింతయో దుష్టత్వ మాఁడంగితనమున కంటియే యుండును. ఆఁడారివాఁడు గుమ్మమునొద్ద నిలువఁబడియుండఁగ వీథిలో నెవఁడైన సుందరుఁడు పోవుచుఁ దనవంకఁ జూడకుండినయెడలఁ దనపుట్టియేమిమునిఁగిపోయినది? తనస్త్రీత్వము నాతఁ డవమానపఱచినాఁ డని యాతఁ డట్టుడికిన ట్లుడికిపోవును. ఆసుందరుఁడు మఱియొకయాఁడుదానినిఁ జూచి మందహాస మొనర్చునెడల నాఁడారివాఁ డసూయచేఁ దల నేలఁగొట్టుకొనుటకు సిద్ధపడును. అట్టి యాఁడంగివాఁడైనను బుంస్త్వసహితుఁడై పతివ్రతయైన తనభార్యయం దిల్లునిండిన బిడ్డలఁ గనుచున్నాఁడు. వారు సంకరస్వరూపులై యున్నారా? అణువంతయాఁడారితన మాతనిపుత్త్రులయం దెచ్చటనైనఁ గనఁబడుచున్నదా? దుర్బలు

లైనపిల్లలఁ గనుచున్నాఁడా? ఉక్కుతునుకలవంటివారిని గనుచున్నాఁడు. పౌరుషవిహీనులైనవారిని గనుచున్నాఁడా? లేదు, శౌర్యసహితులనే కనుచున్నాఁడు. ఆఁడారితండ్రికిఁ బుట్టినవాఁ డెవ్వఁడుకూడ నాఁడారి వాఁడు కాలేదని యనేకదృష్టాంతములు చూపవచ్చును. అంతవఱ కిప్పు డవసరము లేదు. స్త్రీపాత్రధారియైన పురుషుఁడు దేహమనస్తత్త్వములం దాఁడంగివానికంటె నెక్కువ చెడిపోయినాఁడా? లేదు. ఆఁడంగివాఁడే యట్టిబిడ్డలను గనుచుండ, స్త్రీపాత్రధారి సంకరస్వరూపులను గనుననుట సత్యదూరము; సాహసము.

వేదవిహితాచారసంపన్నుఁడై స్వచ్ఛమూర్తియైన వైదికశిఖామణికి, రైల్వేవారి భోజనమఠములందు గొడ్డుమాంసమును బీఁకుకొని తిను కర్మచండాలుఁడు జన్మించుచున్నాఁడు. పార్వతీపరమేశ్వరులవలె నప్రతిమాన దాంపత్యసహితులై పరమప్రశస్తులైన భార్యాభర్తలకు వారవనితామాతచేఁ జెప్పుదెబ్బలు దిను వంశోద్ధారకుఁ డుదయించుచున్నాఁడు. షట్ఛాస్త్రపాండితీమండితుఁడై సర్వదిగంత విశ్రాంతకీర్తియుక్తుఁడైనవానికి శుంఠలలో శుంఠ జన్మించుచున్నాఁడు. అమ్మా! ప్రపంచచరిత్రమును జూచుచుండుటలేదా? వితరణకళాదీక్షయందు బలి శిబికర్ణాదులంతటి మహావదాన్యునిగర్భమునఁ దండ్రిప్రాణోత్క్రమణసమయమున నాతనితలవైపునఁ బెట్టుదీపము దండుగయని యార్పఁజేయు లుబ్ధాధమాధముఁడు కలుగుచున్నాఁడు నవరసమయనవజగన్నిర్మాతయైన Shakespeare మహాకవి గొడ్లు కోసికొనుకటికవానిపుత్త్రుఁ డని యందురు. ఒకనీగ్రోజాతియాతఁడు మహావిద్వాంసుఁడై మహాసభయందొకమహోపన్యాస మిచ్చుచుండగా విని మహాశ్చర్యభరితుఁడైనట్లు శ్రీ వివేకనందస్వామి సెలవిచ్చినారు. ఆ నీగ్రోపండితునితండ్రితాతలు వట్టి మూఢులైయుండ, నట్టివిద్వాంసుఁడు వారివంశమునఁ బుట్టుట చూడగా Heredity యనునది కల్లకాని వేఱుకాదని యాస్వామి స్పష్టపఱచి

నారు. ఏడడుగులయెత్తు దాటినవానిని Giant అని యందురు. అట్టివా రెందఱో యిదివఱకు జన్మించిరి. కాని వారి తల్లిదండ్రులు సామాన్యాకృతి కలవారే కాని తద్భిన్నులు కారని పరిశోధనమువలనఁ దెలిసినయంశమే కదా ? ఏడడుగులయెత్తుగల తండ్రికి మూఁడడుగుల వామనుఁ డుద్భవించుట లేదా ? ఇంతయేల ? ముగ్గురుభార్యలు చాలక, దినమునకొకతె చొప్పున మూఁడువందల యఱువదుగు రుంపుడుకత్తెలను జేరఁ దీసిన దశరథమహారాజునకు—పరశురాముఁడు కాఁబోలు యుద్ధవార్త నంపగాఁ జేతులకు గాజులు తొడిగించుకొని యాఁడువారిగుడారములలో దూఱిన దశరథమహారాజునకే కదా—ఏకపత్నీవ్రతుఁడైన జానకీనాథుడు—జగదేకవీరుఁడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తి జన్మించినాఁడు ; అమ్మా ! ఇంకను Heredity ని నమ్మెదవా ? Heredity యనుదాని వలనఁ దండ్రిసంబంధమైన ముక్కుపొడుగో, తల్లిసంబంధమైన కన్నుసోగయో, మేనమామసంబంధమగు మూతివంకరయో పిల్లవానియందుఁ గాదాచిత్కముగ సంక్రమింపవచ్చునుగాని, జగత్తు నేలుటకు సామర్థ్యముగలయట్టియు, గాక జగత్తునకు బానిస యగునంతటి తుచ్ఛత్వము గలయట్టియు, మనస్సులోని శౌర్యము, గాంభీర్యము, త్యాగము, నాపత్సహానము, భూతదయ, దైవభక్తి మొదలగు సద్గుణపరంపర కాని, కాతరత, లాఘవము, లోభము, శాంతిరాహిత్యము, తామసము, నాస్తికత మొదలగు దుర్గుణపరంపర కాని, Heredity వలనఁ గలుగుట కవకాశము లేదు. అట్టియవకాశమే యుండునెడలఁ బ్రహ్లాదుఁడంతటివాఁడు హిరణ్యకశిపునంతటివానికిఁ బుట్టుట సంభవించునా? అనూచానత కారణము కానియెడలఁ గారణమేదని యడుగుదువేమో? జీవునిపూర్వజన్మసుకృతదుష్కృతములే జన్మములోని గుణాగుణములకుఁ గారణములు కాని వేఱుకాదు. అమ్మా! నమ్ముటకు నీకిష్టమైనయెడల నమ్ముము; కాని యెడల మానివేయుము. నీనమ్మకమువలన నార్యమతమునకు బలము

లేదు. నీతిరస్కారమువలన నీరసతయు లేదు. మహాబుద్ధిశాలులైన పెద్దలు నిర్వచించినమాటలను నాకుఁ దెలిసినంతవఱకు నా యత్యల్పశక్తి ననుస రించి చెప్పుచున్నాను. వేదర్షులయందలి విశ్వాసముచేనైనను నీనూతన సిద్ధాంతమును ద్యజింపఁదగును.

"నీవు స్త్రీపాత్రధారణ మొనర్చితివి కావున నీతో నేను గాపుర మొనర్ప"నని నీవు నీభర్తతో నిరంకుశముగఁ బలికితివే! ఆహా! భారత దేశసంరక్షక దేవతలు గడగడ వడఁకునంతటిమాటయంటివే! భర్త పైట వేసికొని వంకరగఁ జూచినంతమాత్రముననే భర్తృభార్యాసంబంధము తెగునని యనుకొంటివా? అదిగాక "మనకు భర్తలు శాశ్వతులుకారు; వారియిష్టము లేకున్నఁ బోవుదురు. మనయిష్టము లేకున్నను బోవుదు" రని వ్యాసుఁడు బ్రహ్మసూత్రరచన మొనర్చినట్లు నీవు పరిణయసూత్ర ములను గల్పించితివే! అమ్మా, యెంతదానవు! మనవివాహశాసనము వంటపూటింటివ్యాపారమువంటిదే యనుకొనుచున్నావా? రషియావారి మూఁడుసంవత్సరముల "కాంట్రాక్టు" వంటిదే యనుకొనుచున్నావా? భార్యాభర్తలు తనువులు వాసినను బంధము వీడునదికాదని యెఱుఁ గవా? శరీరయాత్ర చాలించి స్వర్గమున నఖండానందసముద్రమున నోల లాడుచుండునిల్లాలైనను భూలోకమం దింక జీవించియున్న తనభర్తకై గ్రుడ్ల నీరుగ్రుక్కుకొనుచునే యుండునుగదా? తనభర్త యన్యకాంతా సక్తుఁడుకాక తనయందే యపేక్షఁగలవాఁడై యుండవలయుననియుఁ, దన గృహదేవతలను బూజించుచు, నతిథిసత్కార మొనర్చుచు, సదా ధర్మమందే చరించుచుఁ గీర్తికాముఁడై యుండవలయుననియుఁ, బుణ్య రాశియైన యాతఁడు, భూలోకయాత్రాపరిసమాప్తి యైనపిమ్మట స్వర్గ మునఁ దన్నుఁజేరి యవ్యయానందము ననుభవింపవలయుననియు, నామె భగవంతున కెల్లప్పుడు మ్రొక్కుకొనుచునే యుండును గదా? ఇది సత్యమని నిరూపించుటకు నిదర్శనములున్నవి కాని లేకపోలేదే! అట్టిచో

నిడ్డెనపాత్రము పొరుగింటినుండి తెచ్చుకొని యిడ్డెనలుచేసికొన్న పిమ్మట వారిపాత్ర వారికిఁ బొఱవైచినట్లు భర్తతో నవసరముతీఱినవెంటనే యాతనిఁ బైకిఁ బొమ్మనుటకు నీ కధికార మున్నదని యనుకొనుట తప్పు కాదా ? పట్టరానికోపముచే నటులంటివి కాని నీమనస్సులో నట్టియుద్దేశము లేదని పెద్దవాఁడనైన నేను గ్రహింపలేనా ? ఆఁడువేసములు వేసిన పురుషులవలన సంకరస్వరూపులు పుట్టుదురని స్వప్నమందైన నను కొనకుము.

అమ్మా ! మఱియొక్కమాట. మీకున్న భావననుబట్టియే మీకుఁ బుత్త్రులు కలుగుదురు. ఈయంశమునుగూర్చి జంఘాలశాస్త్రి చెప్పియే యున్నాఁడు. ఆతనిమాటలనే చెప్పెదను. "భర్తయందు మీకున్న భావనాగౌరవమునుబట్టియే మీకు సంతానము కల్గును. తెలిసినదా ? భర్త పరదేవతయని యెంచి మీ రాతనిని సేవింపుఁడు. మీ భావనాబలముననే మహాపురుషులు మీగర్భమున నవతరింతురు. భర్త మీకు బానిసయనియెంచి యాతనిపై నధికార మొనర్పుఁడు. మీరు బానిసక్రింద బానిసవంటిపిల్లలఁ గందురు.అదినిశ్చయము. అభిమన్యుని సుభద్రయే కనవలయును. భరతుని శకుంతలయే కనవలయును. ఈ కాలములో నభిమన్యులు, భరతు లెందుకు లేరు? సుభద్రలు, శకుంతలలు లేకపోవుటవలన. భర్తలను దైవములుగ సేవించుటకు భగవత్సములైనభర్త లిప్పుడున్నా రా యని తెలివితక్కువప్రశ్న మొనర్పకుఁడు. ఒకప్పుడు మాత్రముభగవత్సములైనవారుండిరా ? లేరు. ఇప్పు డింతకంటె లేరు. లేకపోయినప్పటికి మీ భావనకభ్యంతరమేమి? మగలు కాని మట్టిబొమ్మలు కారే. మట్టిబొమ్మనే ద్రోణాచార్యుఁడుగ భావించి సేవించినవాఁడు ధానుష్కశిఖామణి కాలేదా ? అంతవఱ కెందులకు? గాజులతట్టతోఁ గలుపఁబడినగోడిగ యరేబియాగుఱ్ఱమును గనుటలేదా ? భావనయే ప్రధానమా ? అంతకంటె నేమైన నున్నదా ? అట్టి మీభావనలోపమువలననే జాతిలో బానిసతన మెక్కువ యగుచున్నది. మీయొద్ద మీభర్తలు గడగడలాడి

నప్పుడు మీరు కన్నకొడుకు లెలుకలను జూచి, పిల్లులను జూచి యేడ్చినారనఁగ వింత యేమున్నది? సోదరీమణులారా! బాహుబలసంపన్నులు, ప్రజ్ఞాశాలులు, క్షాత్రవంతులైన పుత్త్రులఁగని భారతదేశప్రాచీన గౌరవమును గాపాడుదురుగాక!"

విమర్శింపఁ దగినయంశ మింకొక్కటియున్నది. నాగరకతగల యితర దేశములందలిపద్ధతి ననుసరించి స్త్రీలకే స్త్రీపాత్రము లిచ్చి నాటక కళను బరిపోషింపవలసినదని మీరు నాటకసంఘాధికారుల కొఱకుఁ దలఁచిన యాజ్ఞాపత్రములో నున్నది. అమ్మా! అవశ్యకమైనయెడల నన్యదేశీయపద్ధతి నవలంబింపవచ్చును. కాని, దాని నవలంబించుటకుఁ బూర్వము మనదేశ శీతోష్ణస్థితులేమో, సాంఘికనైతికాదిస్థితులేమో, జాతీయాదర్శమేమో, యన్యదేశీయపద్ధతి మనయీపరిస్థితులకు సరిపోవునో, వికటించునో, మనతత్త్వములకు విరుద్ధమైనమందును దీసికొనుటవలననున్నరోగ మట్లుండగా మఱి యింక నేరోగము కలుగునో రవంత చూచుకొనవక్కఱలేదా? పాశ్చాత్యదేశములలో మిక్కిలి శీతలప్రదేశములందలి వారికి శీతోదకస్నానము స్వప్నమందైన లేదు గదా! ఉష్ణోదకస్నానమైన దినమున కెన్నిసారులని యడుగవలదు, వారమున కెన్నిసారులని యడుగవలదు; మాసమున కెన్నిసారులనియైన నడుగవలదు. సంవత్సరమున కయిదాఱుపర్యాయములైనయెడల—ఓ—సమృద్ధి! పండ్రెండుస్నానము లొనర్చువాఁడు పరిపూర్ణస్నాననిష్ఠాగరిష్ఠుఁడు. ముంజేతులకు మొగమునకు మాత్రమే యుష్ణోదకస్పర్శముకాని యొడలికేది? వారు నాగరకత కలవారుకారా? అట్లని వారిపద్ధతి మన మవలంబించునెడల భారతదేశమంతయుఁ బదిమాసములలో నిర్జన మగుట కేమైన సందేహమా?

అమ్మా! France దేశమునకుఁబోయి యచ్చటి యొకనటిని నీ వీవృత్తినేల యవలంబించితివని యడుగుము. "ఈవృత్తిలోఁ జాకచక్య

మగపఱచి, ధనముసంపాదించునెడల మగఁ డెవ్వఁడైన లభించునేమో యను నాసతో నిందు దిగితి"నని యామె ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను. ముప్పదిరెండేండ్లకన్య మొగమునకు బూడిద రాచికొని యర్ధదిగంబర వేషముతో నాట్యమాడుచు, వలతోఁ, జిగురుగండెలతో, పక్షికూఁత లతో మగలకై వేఁటాడుచు, నెవ్వనినోయొకని గ్రహించి వానిని గొంత కాలము పరీక్షించి నచ్చనియెడల విడిచిపెట్టుచు, మఱియొకని గ్రహించి, వాఁడు చేసినమోసమువలనఁ గలిగినఫలముల కేడ్చుచు, మఱల మఱి యొకనికై ప్రయత్నించుచు, నాందోళనపడుచు, నల్లాడుచు, మిడుకవల సినస్థితి భారతదేశస్త్రీ కెన్నఁడైన నేమాత్రమైనఁ గలుగుటకు సాధ్య మగునా? ముప్పదిరెండేండ్లవఱ కెందులకు? పదునెనిమిదేండ్లు దాటిన కన్యను సాధారణముగా భారతదేశమందుఁ జూపఁగలమా? అంతవఱకుఁ గూడ నెందులకు? పదియేండ్లకుఁ బెండ్లి, పదునొకండేండ్లకుసమర్త, పండ్రెండేండ్లకు లోడితెడుబిడ్డయుగల గృహిణి భరతశాస్త్రాభ్యాసము చేయు టెప్పుడు? ప్రసన్నయాదవములో నూర్ధ్వశిరయై తాండవించు టెప్పుడు? అమ్మా, Germany లో మఱియొక్కనటిని నీ వీవృత్తిలో నేలచేరితి వని యడిగెదవా? ఆమె యేమిప్రత్యుత్తర మిచ్చుచున్నది. Excitement కొఱకని చెప్పుచున్నదా? అమ్మా! అనగ నేమో నీకర్థ మైనదా? ఉత్సాహమునకు—ఉబికిన యుద్రేకమునకు—నరముల కదలికకు ఆమె యీవృత్తిలోఁ జేరినదఁట. ఇంట బండపనిచే, భర్తృ సేవచే, బంధువుల యాదరణముచే, నతిథిజనసన్మానముచే, దేవపూజా ద్రవ్యసమార్జనముచే, బిల్లల కొనర్పవలసిన మొదలు తుదలేని, తెఱపి తెంపులేని యుపచారపరంపరచే నిత్య ముత్సాహముతోఁ గదలికతో మెలఁగవలసిన మననారీమణుల కెప్పుడైన నట్టి Excitement కావలసి యుండునా? పరదేశనటీశిఖామణులు బ్రహ్మచారిణు లగుటచే నేవిధ మైన జంజాటము నెఱుఁగని హేతువున వారి కట్టి యుద్రేకస్థితి యావ

శ్యకము కాని, యూఁపిరి విడుచుటకైనఁ దెలుపిలేని యుద్రేకస్థితిలోఁ దఱచుగా నుండవలసిన మననారీమణుల కది యె ట్లన్వయింపఁగలదు ? ఒకవేళ నెప్పుడైన నేకారణమునైన రవంత మాంద్యముగా నున్న యెడలఁ దోఁపకుండ నుండునెడలఁ గదలికకొఱకు గ్రచ్చకాయ లాడుకొందురు; చతురంగ మాడుకొందురు; పాటలు పాడుకొందురు; పదిమంది చేరి యేదైన గ్రంథమును జదువుకొందురు. అంతేకాని యంతకంటె నుద్రేక మిచ్చుపను లొనర్చుటకు మనవారు పాల్పడఁగలరా ? పట్టపగలు, భర్తతోనైన రవంత యేకాంతముగ మాటలాడినయెడల నత్తగారు రొసరొసలాడునే ! ఆఁడుబిడ్డ మూఁతి విరుచునే ! పరపురుషుని స్పృశింపఁ దగదు; చూడఁదగదు; తలఁపఁదగదని ముప్పేటయేనుఁగు మెలికలబంధముతో జాతితత్త్వపరిశుద్ధినిమిత్తమై పరమసంతోషపూర్వకముగ బంధించుకొన్న మన సోదరీమణులు నాటకములలోఁ బరపురుషులచే నాలింగన మొనర్పఁబడుటకుఁ గాని, ముద్దుపెట్టుకొనఁబడుటకుఁగాని యంగీకరించుట యెన్నఁడైన సాధ్యమగునా ? పదవయేటఁ గట్టుకొని, యెనిమిదేండ్లనుండి కాపురముచేయుచు నల్వురుబిడ్డలను గన్నమగఁ డింటిలో నుండఁగా మనదేశమందలి సంసారిణి "ప్రాణప్రియా" యని పొరంగ జేబుమీఁదఁ జేయివైవఁగలదా ? పైన హిమాలయము, ప్రక్కను సముద్రము లున్నంతకాలము భారతదేశస్త్రీల కట్టిదురోగము పట్టదు ? ఇతరదేశస్త్రీలందుమాత్రము నటీవృత్తి వివాహముతో సామాన్యముగ నంతముకాకుండ సాగుచున్నదా ? అందుచే సంసారిణుల కది యనర్హమని ప్రపంచమంతయు నంగీకరించిన విషయము లాగునఁ గనిపించుచున్నది.

ఇఁక మిగిలినవారు వేశ్యలు. అమ్మా ! వీరికి స్త్రీపాత్రము లీయవలసినదని నీయభిప్రాయమై యుండవచ్చును; ఇది సమంజస మగునో కాదో చూతము. ఇప్పుడు వేశ్యలలో గొప్పసంస్కరణ మారంభ మైనది. దైవకటాక్షమువలన నిది దేశమంతట వ్యాపించును. అత్యంతము న్యాయ

మైన యీసంస్కరణమునకు సంపూర్ణవిజయము సిద్ధింపవలయు నని మనుష్యమాత్రుఁడెల్ల గోరఁదగినది. ఇఁక నొక్కపదిసంవత్సరములలోఁ బెండ్లికానివేశ్య కనఁబడకపోవచ్చును. అంతవఱ కిప్పుడున్న వారిని నాటక రంగమునఁ బ్రవేశపెట్టి కాలక్షేప మేలచేయరా దందువా? అమ్మా! అటులే యదికూడఁ జూతము.

చెవికంటెఁ గన్నెక్కువ జ్ఞానేంద్రియమగుటచే, శ్రవ్యప్రబంధ పఠనమున మనము సంపాదించుకొను విజ్ఞానముకంటె దృశ్యప్రబంధ ప్రదర్శనమున సంపాదించుకొను విజ్ఞాన మెక్కువ—యెక్కువ సుసాధ్యము—యెక్కువ బలీయము—యెక్కువ శాశ్వతము.

నీతికిఁ దావై, ధర్మమునకు నిలయమై, శాంతి కాకరమై, స్వార్థ పరిత్యాగమునకు స్థానమై, దేశభక్తికిఁ దావలమై, దైవభక్తికి మూలమై, మోక్షనిశ్రేణికకు మొదటిమెట్టై ప్రకాశించు పవిత్రనాటకరంగమును బ్రత్యక్షపాపవృత్తివలన జీవించు వేశ్యలసమావేశముచేఁ గలుషపఱచుట సమంజసము కాదని భావించుట న్యాయముకాదా? ఇప్పు డున్ననటకు లందఱు యోగులు, భక్తులు, జ్ఞానులేనా యని యధిక్షేపింపకుము. మంచివారున్నారు; చెడ్డవారున్నారు. పోనీ! నీయభిప్రాయప్రకారము చెడ్డవారే హెచ్చుసంఖ్యవా రున్నారని యంగీకరింతము. ఇదివఱకున్న కీడే ప్రబలమైయుండెనని నీ వొప్పుకొనుచున్నప్పుడు దాని కంతకంటెఁ బ్రబలమైనకీడును జేర్పఁ బ్రయత్నింపవచ్చునా? ఉష్ణప్రదేశమగుటచే నుప్పులేకుండ ముప్పందుము త్రాగఁగల యిట్టినటకులతో—సంభాషణములకు, సరాగములకు, సాహచర్యములకు, సమాలింగనములకు—బ్రత్యక్షవేశ్యలనే యంటఁగట్టినయెడలఁ గొంపలు నట్టేట వేఱె కట్టుకొన నక్కఱలేదు ఇఁక నటులలోఁ బరస్పరము కొట్లాటలు, గ్రుద్దులాటలు, జరుగుట కేమైన సందేహమా? వారకాంతలను స్త్రీపాత్రములుగఁ జేసి

కొన్న యొకటి రెండునాటకసంఘముల నే నెఱుఁగుదును. ఆసంఘములు సంవత్సరము జరుగకుండనే యంతరించినవి. ఆ యొక్క సంవత్సరములో జరిగిన హంగామా యింతయంత కాదు—తాతలనాఁటి యీనాముల తనఖాలు, వేశ్యకాంతల బంగారువస్తువుల చౌర్యములు, న్యాయసభ లలో నభియోగములు, బ్రాందిబుడ్లతో నొకరినొకరు కొట్టుకొనుటలు, ప్రేక్షకులు కొందఱు నాటకరంగమున బలాత్కారమునఁ బ్రవేశించు టలు, రక్షకభటుల నిరోధములు, తెరల యేలములు, పాకకు నిప్పంటిం చుటలు, సివిల్ ఖైదులు—సుఖవ్యాధులు.

అమ్మా? క్రొత్తసంస్కరణ మేమియు వలదు. ఏదో శాంతియుక్త ముగా జరుగుచున్నదానిని జరుగనిమ్ము. బాగుచేయఁదలఁచి మఱింత పాడుచేయుట ధర్మముకాదు. స్త్రీపాత్రధారులకు మగతనము మట్టిలోఁ గలిసినదేకాని యిసుమంతయైన స్త్రీత్వము రాలేదని యట్టె పట్టుపట్ట కుము. ముంగురులు కత్తిరించుకొని యిజారు తొడిగికొని సైకిలెక్కి నందువలన మీ కెంతమగతనము వచ్చినదో యామాత్రపుస్త్రీత్వ మాత నికి రాకపోలేదమ్మా! ఇప్పటినటులు బాగుగనే యభినయించుచున్నారు. కొందఱుత్తమస్థాన మాక్రమింపనున్నారు. నాట్యకళాభివృద్ధి కెందఱో పాటుపడుచున్నారు. బుద్ధిమంతులైన విమర్శకు లాకళపై గ్రంథముల వ్రాయుచున్నారు. నాటకపరిషత్తు నొకదానిని స్థాపించి తత్కళాభివృద్ధికి మార్గములు యోజించుచున్నారు. భరతశాస్త్రాభ్యసనమునకై భరత మునిబృంద మొకటి స్థాపింపఁబడినది. అమ్మా! ఏ కళలోనైన నుత్తమస్థితి త్వరలో లభించునా? పాటుపడఁగఁ బడక లభింపకమానునా? నాట్య కళకు సుదినములు రాఁగలవని తోఁచుచున్నది.

అమ్మా! మఱియొక్కమాట. పాశ్చాత్యవనితలకుఁ గలిగినంత యభివృద్ధిదశ మీ కింక రాలేదని చీటికిమాటికి విచారింపవలదు. అట్లు విచారించి వారిపద్ధతులను మీ రవలంబింపఁ బ్రయత్నింపవలదు. వారి

యభివృద్ధిదశతో వారేమో విసుగుఁజెందియున్నట్లు కొలఁదిగాఁ గనఁబడుచున్నదనియు, సర్వసౌఖ్యాకరమై సమస్తగౌరవభాజనమై సర్వమధురమైన గృహిణీత్వపదము నపేక్షించుచున్నట్లగపడుచున్నదనియు నింకొక పదిసంవత్సరములలో వెనుకకు నడచినడచి యథాస్థానమును జేరవచ్చుననియు నొకపాశ్చాత్యగ్రంథకర్త "The Modern Girl nonsense" అను శీర్షికతో మొన్నమొన్న వచ్చిన Titbits లోఁ దన యభిప్రాయమును వెల్లడించినాఁడు. దానిని నీవు చూడవచ్చును.

అమ్మా! పురుషులు స్త్రీపాత్రముల ధరించి జాతికంత యప్రతిష్ఠ తెచ్చుచున్నా రన్న విషయము జంఘాలశాస్త్రి పక్షపాతబుద్ధిచేత విమర్శించుట మానినాఁడని నీ వాతని నిందించితివి. ఈవిషయమున నిన్ని చిక్కు లుండుటచేతనే మానివైచినాఁడు; కాని పక్షపాతబుద్ధిచేఁగాదని నే ననుకొందును. జంఘాలశాస్త్రిని నేను రవంతయొత్తిఁగినవాఁడనగుటచే, నాతఁ డిప్పుడు బదరీనారాయణమున నుండుటచే నాతనిపక్షమున నేను నీ కీప్రత్యుత్తర మీయవలసివచ్చినది. కాని యాతఁడు కొలఁది కాలములో మనవైపులకు వచ్చునని కింవదంతి యున్నది. వచ్చుటయే సిద్ధించునెడలఁ దిరుగ నేదో యొకసంఘమును స్థాపించి కొంత గడబిడ చేయకమానఁడు. అమ్మా! సౌభాగ్యవతివై, యాయుష్మతివై, సంతానవతివై సుఖమున నుండుము.

(భారతినుండి పునర్ముద్రితము.)

సాక్షి

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారికి

బహిరంగలేఖ

సు. స. గారు వ్రాసినది.

అయ్యా!

మీకు రైలుబండిలో దొరకిన నాయుపన్యాసమునకు ఖండనముగా వ్రాసి ప్రచురించిన మీబహిరంగలేఖను శ్రీ భారతిలోఁ జూచి యానందించితిని. ప్రత్యేకముగ నాఁడువారి కొకయాఁడుది వ్రాసిన యుపన్యాసముపై మీ రంతయాగ్రహించి యస్త్రశస్త్రములను సమకూర్చుకొని యాహవరంగమునకు దుమికి తెఱపిలేకుండఁ దీవ్రబాణపరంపరలను గ్రుమ్మరించితిరే! ఎందుల కీవీరావేశము! ఈపట్టుదల! ఈవాదవిజృంభణము! ఈ శివశక్తిగంతులు! ఆఁడుదానిమాట రవంతయైనఁ బైనుండఁగూడదు కాఁబోలు! అంతమాత్రముననే మగవాని పుట్టియంతయు మునిఁగిపోవును గాఁబోలు! మగవాని గోడంతయు గోడగడ్డలగును గాఁబోలు! మగవాని "సృష్టిప్రభుత్వ" మంతయు మాసిపోవును గాఁబోలు! అనక యనక, యాఱుమాసములకో, సంవత్సరమునకో, కాక యర్ధోదయమునకో, యాఁడు దొక్కమాట యన్నయెడల దానిని వెంటనే ఖండించి తీఱవలయును గాఁబోలు! అంతవఱకు మీకు మతు లుండవు కాఁబోలు! ఓస్! మీసతీగౌరవము చట్టుబండలుగాను! మీపాండిత్యప్రభావము పదటఁ గలియను! ఆఁడుది యడఁగిమడఁగి

యడఁకువతో నడ్డమైన బానిసతనము నొనర్చునంతసేపు నాఁడుదానిని మీరు చేయు స్తోత్రములకు హద్దున్నదా ? ఆఁడుదియే సంసారసముద్రమునకు నావ యనియు, నాఁడుదానివలననే మగవాఁడు గౌరవపాత్రుఁడై సత్యవంతుఁడై స్వార్థపరిత్యాగియై పుణ్యమూర్తియై ప్రకాశించుచున్నాఁడనియు, నాఁడుది యేదేశమున నేజాతివలన గౌరవింపఁబడి పూజింపఁబడునో యాదేశమే దేశమనియు, నాజాతియే జాతియనియు, దేశసౌభాగ్యమేమి, జాతి పరిశుద్ధియేమి, యాఁడుదానివలననే నిలువఁబడునుగాని మగవానివలన నిలువఁబడనేరదనియు, మగవానికి మోక్షలక్ష్మినిచ్చుటకుఁగూడ నాఁడుదియే యర్హురాలనియు, నిట్టిమాటలు— మఱి యింక నిట్టిమాటలు, కాంతలకుఁ గర్ణరసాయనములుగఁ, జిత్తరంజకములుగ మీరు పలుకుచుందురే. ఆఁడుది రవంత ప్రతివాక్యమాడినయెడల నసూయావిష్టులై, యాగ్రహాతిరేకులై, యహంభావపూర్ణులై యాఁడుదానిని నిరసించి, విమర్శించి, ఖండించి పరాభవించినదాఁక నెత్తినేలఁ గొట్టుకొనుచుందురే! ఇదియేనా మీ సహనము! మీ శాంతి! మీ సమభావము! మీ సౌజన్యము! మీ దొంగమొగము లెవతె నమ్మును? మీ గుల్లమాట లెవతె విశ్వసించును? మీ లక్కప్రేమ కెవతె కరఁగును! మీ మొసలియేడ్పుల కెవతె మోసపడును ?

ఇట్టిజాతిని దిట్టవలసినదా ? రూపుమాపవలసినదా ? నా యుపన్యాసములో మొదటి యాశ్వాసమునఁ దిట్లా ? రెండవ యాశ్వాసమునఁ దిట్లా? ఊఁ? మూఁడవ యాశ్వాసమునఁ దిట్లా ? అబ్బ ! నాలుగవ యాశ్వాసమునఁ దిట్లా ? ఓహోహో ! ఏమి యుక్తిపరుఁడవు ! ఏమి చతురవచనరచనాచణుఁడవు! ఈమాత్రపు మీయుక్తికై మీవారు కులుకుచున్నారు కాఁబోలు ! ఏమీ ! ఏమీ ! నాకు శాపాలాపశారదావతార మని బిరుదు కటాక్షించితివా ? పండితుఁడవు కాఁబోలు ! ఎంతమాట కల్పించితివయ్యా! హే హే! కవివికూడనఁటే! నేను శాపా

లాపశారదావతారమ నైతినా? మీరు! మీరు! వాదాలాపవాచస్పతులు కాఁబోలు! మీ వ్యత్యస్తబుద్ధి యెంత స్పష్టముగ, నెంత బహిరంగముగ వెల్లడించితిరయ్యా! ఆఁడుదానినోటనుండి వెడలినవెల్లఁ దిట్లా? మగవాఁడు పలికినవెల్ల హేతుకల్పనలా? ఆఁడుది బుద్ధిహీనయా? మగవాఁడు బుద్ధిమంతుఁడా? ఆఁడుది దుష్టయా? మగవాఁడు శిష్టుఁడా? నావంటి యాఁడుది గ్రామగ్రామమున కొక్కతె యున్నయెడల నార్యావర్తదేశమంతయు మూఁడు సంవత్సరములలో నాఁడుమళయాళము చేయలేకుందుమా? అప్పు డాఁడుది బుద్ధిమంతురాలో, మగవాఁడు బుద్ధిమంతుఁడో ప్రపంచమునకు వెల్లడియైతీరును. ఏదీ? మీకింక మంచిదినములు రవంత మిగిలియున్నవి. కానిండు. కానిండు.

అయ్యా! నా యుపన్యాసముపై విమర్శనము జంఘాలశాస్త్రి పక్షమున మీరు వ్రాసినట్లు వ్రాసితిరే! ఆయన బదరీనారాయణము నుండి వచ్చి యీప్రాంతముల నేదోసంఘము స్థాపించి యుపన్యాసము లారంభించుదనుక వేచియుండక యింతలోఁ దర్వరపడి మీ రాతనిపక్షమున నేల వ్రాయవలసి వచ్చినది. ఇంతలో లోకములు మునుచుకొని పోవునని మీరు భయపడితిరా? నేను తొందరపడుట తప్పని మీ రెఱిఁగి నప్పుడు మీ రేల తొందరపడవలయునయ్యా! కాక, జంఘాలశాస్త్రి సాంఘికవిమర్శనముకంటె మీవిమర్శన మెక్కువ సందర్భముగా, సొగసుగా నుండునని వ్రాసితిరా? పాపము! నాయుపన్యాసమును బాగుగా ఖండించితినని యనుకొనుచున్నారు కాఁబోలు! ఆనందించు చున్నారు కాఁబోలు! అన్యోన్య మభినందించు కొనుచున్నారు కాఁబోలు! అల్పసంతుష్టులైన మిమ్ముఁ గాంచ మాకు జాలియగుచున్నదే! మీ విమర్శన మెంత నీరసముగ, నెంత పేలవముగ, నెంత యుక్తిశూన్యముగ, నెంత యశాస్త్రీయముగ నున్నదో మీరు గ్రహించు కొనలేకుండ నున్నారు. అవును! మాతప్పులు గ్రహించుటలో మీరు

మహావిద్వాంసులు కాని మీతప్పులు గ్రహించుకొనుటలో మీరు మంద బుద్ధులే కాదా ? తప్పులు లేనిచోటులనైనను జిలువలకుఁ బలవలు, పలవలకుఁ గొమ్మలు, కొమ్మలకు గుత్తులు, కల్పించి వేయితప్పులు మాలోఁ జూపఁగలరు కాని లక్షలకొలఁది తప్పులున్న మీవారి వ్రాత లకుఁ గనులుమూసికొని, నోరుమూసికొని పడియుండువారే కాదా ? ఆఁడుదాని యణువంతతప్పు హిమవత్పర్వతమంతగా మీదయ్యపుఁగం టికిఁ గనఁబడునే! అట్టి మీకన్ను మీ కెంతమాత్రమును వినియో గింపకుండ నున్న దే! మీపాండిత్యము మ మ్మల్లరిపెట్టుటకే కాని మిమ్ము బాగుపఱచుకొనుట కేమాత్రము తోడుపడకుండ నున్న దే! మీ విమ ర్శనజ్ఞానము మా వ్రాఁతలలోని కలుపుతీఁతకేకాని మీమనస్సులలోని గర్వోపశాంతికి వినియోగపడకుండ నున్న దే! ఇంతటినుండియైనఁ దెలివి తెచ్చుకొని మిమ్ము మీరు మొదట విమర్శించుకొని పిమ్మట మమ్ము విమ ర్శింప మొదలిడుఁడు. మిమ్ము మీరు విమర్శించుకొన్నయెడల మాజోలి కెన్నఁడు మీరు వచ్చుటయే సిద్ధించియుండదు. కురూపుఁడు తన రూప దౌష్ట్య మెఱింగినపిమ్మట సామాన్యస్వరూపమును వెక్కిరించునా ? మొగముమీఁద మొటిమలుగల మగువను కుష్ఠరోగి యధిక్షేపింపఁ గలఁడా ?

అయ్యా! ఎంతయో యుత్సాహపడి, యెంతయో తొందరఁ జెంది, యెంతయో కష్టపడి మీరు వ్రాసిన విమర్శనము నిస్సారమై యున్నదన్న హేతువుచేత దానిని విమర్శింపక, నిరాదరణ మొనర్చి యూరకఁ బారవైచినచో, మీవాక్యములే సిద్ధాంతములని మీవా రనుకొనిపోవుదురేమో యని, మిమ్ముమీరు గెల్చినారని బుజము లెగుర వైచి గంతులు వేసెదరేమో యని మీవిమర్శనకుఁ బ్రతివిమర్శనము వ్రాయవలసివచ్చినది. మీవిమర్శనమున విమర్శింపవలసిన దొక్కయం శమే యున్నది. అందుఁగూడ నొక్కవాక్యముమాత్రమే విమర్శింపఁ దగియున్నది. అది యేదనః——

"Heredity యనుదానివలనఁ దండ్రిసంబంధమైన ముక్కుపొడుగో, తల్లిసంబంధమైన కంటిసోగయో, మేనమామసంబంధమైన మూఁతివంకరయో సంతానమందుఁ గాదాచిత్కముగ సంక్రమింపవచ్చునుగాని జగత్తు నేలుటకు సామర్థ్యముగలయట్టియు జగత్తునకు బానిసయగునంతటి తుచ్ఛత్వముగలయట్టియు మనస్సులోని శౌర్యము, గాంభీర్యము, త్యాగము, నాపత్సహనము, భూతదయ, దైవభక్తి, బ్రహ్మజ్ఞానము మొదలగు సుగుణ పరంపరకాని, కాతరత, లాఘవము, లోభము, శాంతిరాహిత్యము, తామసము, నాస్తికత మొదలగు దుర్గుణపరంపరకాని Heredity వలనఁ గలుగుట కవకాశములేదు."

ఇది మీ ప్రధానవాక్యము. ఈ వాక్యమువలన మీ ప్రపంచజ్ఞానము మిక్కిలి యల్పమని స్పష్టపడుచున్నది. వాక్యము బారెఁడే కాని పసగలది కాదు. "తండ్రిసంబంధమైన ముక్కుపొడుగో" సంతానమందు సంక్రమింపవచ్చునని మీరు వ్రాసినారు. సంక్రమింపవచ్చుననియే కాని సంక్రమించునని మీరు స్పష్టముగ వ్రాయలేదు. అంతేకాక, దానికి వెనుకఁ "గాదాచిత్కముగ" నని యొక్కబంధ మంటఁగట్టినారు. ఇందువలన మీకు Heredity యందు విశ్వాసము లేనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఈవిషయమున మీకుఁ బూర్వజన్మమే శరణ్యముగ నున్నది "పూర్వజన్మమునందు నాకుఁగల విశ్వాసమువలన నార్యమతమునకు బలము కాని, యవిశ్వాసమువలన నీరసతకాని లే"దని మీరు నన్నధిక్షేపించితిరికాదా? Heredity యందు మీకుఁగల విశ్వాసమువలన సృష్టిశాస్త్రమునకు బలముకాని యవిశ్వాసమువలన నీరసతకాని లేదని మిమ్ము నేను దిరుగ నధిక్షేపింపవచ్చునుగదా! మీయధిక్షేపణమునకుఁ బ్రత్యధిక్షేపణమును మీ కప్పఁజెప్పితినిగదా! ఇఁక మాటలాడ కూరకుండుఁడు. విడిచినవాదమును దిరుగ నందుకొని సాగింతము.

కాఁకరగింజ నాటినయెడలఁ గాఁకరతీఁగయే పుట్టుచున్నది కాదా? 'కాదాచిత్కముగఁ' గాఁకరతీఁగ పుట్టవచ్చునని మీ రనరుకదా? తరులతాజాతియందు సహజమైన, సత్యమైన ధర్మము పరిణామనిశ్రేణికలో మొదటిమెట్టుపైనున్న మనుష్యసంతానమున కేల సత్యము కాదు? మనుజదంపతులకుఁ బుట్టిన సంతానము గూర్చి యింక ననేకవిచిత్రపరిస్థితులు, చిరకాలసంప్రదాయములు, ననేక వ్యక్తిలక్షణసముదాయములు, ననేక లక్షణముల యన్యోన్యసమ్మేళనమువలనఁ గలిగినవిలక్షణము లెన్నో పరిశీలింపవలయునుగాని తరులతాదిజాతియందుఁ బరమార్థముగ జరుగుచున్న సామాన్యధర్మమే యిచ్చటఁగూడ జరుగుచున్నది కాదా? అంతకంటె భేద మేమియు లేదే? కాని యిక్కడ నల్లిక లెక్కువ యున్నవి. చిక్కులు లెక్కువయున్నవి. క్రొత్తకూర్పు లున్నవి. దూర మాలోచింపవలసియున్నది.

బిడ్డనిలక్షణములు పరిశీలింపవలసివచ్చినప్పుడు తల్లిదండ్రులలక్షణములుమాత్రమే పరిశీలించి యూరకుండఁజనదు. ఆబిడ్డని పితామహలక్షణములు, పితామహీలక్షణములు, వారి యితరసంతానలక్షణములు గూడఁ బరిశీలింపవలయును. అంతేకాదు. మాతామహలక్షణములు, మాతామహీలక్షణములు, వారి యితరసంతానలక్షణములుగూడఁ బరిశీలింపవలయును. ఇట్లింకఁ బై రెండుమూఁడు తరములవఱకైనఁ జూడఁదగినది. బిడ్డలోని యనేకలక్షణములు తల్లిదండ్రులలక్షణములనుబట్టియే నిర్ణయింపఁదగును. తల్లిదండ్రులలో లేని లక్షణము లేవైన బిడ్డయందుఁ గానఁబడినయెడల వానికొఱకు వంశవృక్షములోని పైకొమ్మలకెక్కి పరీక్షించినయెడల వానికిఁ గారణము లగపడితీఱును.

ఒకయాఁడుపిల్ల పుట్టిననిముసము మొదలుకొని ముసలిది యగువఱకు నడుమ జరుగు ప్రధానచేష్టలను బరిశీలింతము. పిల్ల చేఁటలోఁ బడగనే కేరుకేరున నేడువవలయును గదా? అటు లీపిల్ల యేడువలే

దనుకొనుము. ఎందుచేత ? ఆపిల్లతల్లియో, తండ్రియో భూపతనమగు టతోడనే యేడువకపోయి యుండవలయును. ఆసంగతి వారితల్లిదండ్రుల వలన సులభముగఁ దెలిసికొనవచ్చును. జనులు నిదురించునపుడు కుడి ప్రక్కనో యెడమప్రక్కనో పండుకొను నలవాటు కలవారై యుందురు కాని రెండుప్రక్కలను సమానసౌలభ్యముతోఁ బండుకొననేరరు. ఒకవేళ నిద్రలో నలవాటులేనిప్రక్క కొత్తిగిల్లుట తటస్థించినను రెండుమూఁడు నిముసములలోనే మేల్కాంచి యలవాటైన ప్రక్కకుఁ దిరుగుదురు. మనము పరీక్షింపఁదలఁచిన పిల్లతండ్రికో, తల్లికో యెడమవైపునఁ బండు కొనునలవాటున్నదనుకొనుము. ఈపిల్లగూడ నెడమప్రక్కనే పండు కొనును. తెలియక తల్లి యాపిల్లను గుడిప్రక్కను బండుకొనఁబెట్టిన యెడల బిల్ల యుల్లెగిరిపోవ నేడ్చును. ఎడమప్రక్కగాఁ బండుకొనఁబెట్టిన వెంటనే కిక్కురుమనకుండ నిద్రించును. బాల్యమునఁ దల్లికో తండ్రికో యెడమచేతివ్రేళ్లో కుడిచేతివ్రేళ్లో నోటఁబెట్టుకొను నలవాటున్నయెడలఁ బిల్ల యాచేతివ్రేళ్లే యావయస్సుననే నోటఁబెట్టుకొనును. పిల్లతల్లికిఁ దండ్రికిఁగూడ నత్యంతమధురపదార్థ మిష్టమనుకొనుము. ఈపిల్లకేమో కాని తీపి యిష్టము లేదుసరేకదా పులుసనగ మహాప్రీతి! ఈ వ్యత్యాసము నకుఁ గారణమేమో యని దూరాలోచన చేయకుండఁ బూర్వజన్మమే కారణమని తొందరపడి సిద్ధాంత మొనర్పకుము. అంత దూరాలోచన కూడ నేల ? వంశవృక్షమున నీపిల్లతండ్రిప్రక్కనేయున్న యామె యెవ తెయో యెఱుఁగుదువా ? ఆమెయే యీపిల్ల పెద్దమేనత్త. ఈమె దిన మున కొకపదలము చింతపండుపులుసు ద్రాగునప్పుడు మేనగోడలికిఁ బులుసిష్ట మనగ నాశ్చర్యమేమి? తల్లికాని, మేనత్తకాని యెన్నవయేట నెన్నవమాసమునఁ బ్రథమరజస్వలయగునో యన్నవయేఁటనే మాస మైన బీరుపోకుండఁ బిల్ల రజస్వలయగును. కాని తల్లి మేనత్తల సాంప్ర దాయము ననుసరించి యీపిల్ల పండ్రెండవయేట రజస్వలకాక, పదియవ

యేఁటనే రజస్వల యయ్యెనేమి చెప్పుమా ? ఈమాత్రమునకై తొంద రపడి వెనుకజన్మమువఱకుఁ బోక, ముందువసారాలోఁ గూర్చుండి చిమ్మిలి దంపించుచున్న పిల్లపితామహియొద్ద కేఁగి యడుగుము. ఆ విష యమున నామనుమరాలికి నాపోలికివచ్చినదయ్యా యని యామె పైకి విసుఁగుజెందిన ట్లగపడుచున్నను లోన మురియుచుఁ దన చరిత్రములోని విచిత్రాంశమును బహిరంగపఱచును. ప్రథమరజస్వలాదినములలో నీపిల్ల కావునేయి, పులగము, ప్రాఁతబెల్లముఁ దక్క మఱియేదియు నీయకుండ నెంతకఠినపథ్యముఁ జేయించినను దల్లికిఁ గాని, మేనయత్తకుఁ గాని ఋతుశూల యున్నయెడల నీపిల్లకుఁగూడ నేకొలఁదిగనో యది సంక్రమించును గాని విడువదు. ఇఁక గర్భవతిగా నుండునప్పుడు ప్రక్క శూలగాని, మక్కనొప్పిగాని వంశములోని పూర్వస్త్రీల యాచారము ననుసరించి కలుగును. సంతానక్రమము కూడ సంసారసంప్రదాయము ననుసరించియే యుండును. రజోదోష నివృత్తికూడఁ దల్లినిబట్టియో, తల్లితల్లినిబట్టియో, తండ్రిసోదరినిబట్టియో, యామెతల్లినిబట్టియో యుండును. వేయేల? తల్లిదండ్రుల సామాన్యములైన యభ్యాసములు కూడఁ బిల్లలకు సంక్రమించునుగాని వదలవు. మాటలాడునప్పుడు తండ్రి చేతు లెట్లాడించునో, తల యెట్లు విసరునో బిడ్డకూడ నటులే చేయును. తల్లికాని తండ్రికాని గొంతుకూరుచుండి భుజించుటయే యలవాటు కలిగియుండునెడలఁ బిల్లకూడ నటులే కూరుచుండి భుజించును. బలాత్కా రమునఁ బద్మాసనమునఁ గూరుచుండఁ బెట్టి యాపిల్లను భుజింపఁజేయునెడల నోటనిడుకొన్న కబళము దిగకపోవుటచేఁ గెక్కుకెక్కు మనును. సాధా రణముగా జనులు నాలుగైదునిముసములకంటె నెక్కువకాలము నిలువఁ బడవలసివచ్చునప్పుడు రెండు కాళులపై సరిగ నిలువఁబడరు. కుడికాలి పైనో యెడమకాలిపైనో బరువెల్ల మోపి మిగిలినకాలికిఁ బనియేమియు నీయరు. కుడికాలిపై నిలువ నలవాటుగల తల్లిదండ్రులకుఁ బుట్టినపిల్ల

ప్రధానముగఁ గుడికాలిపైనే నిలువఁబడును. మన మప్పుడప్పుడు కుడిచేతివ్రేళ్లసందులలో నెడమచేతివ్రేళ్లిముడ్చుకొని కొంతసేపట్లే యుంచుకొనుట తటస్థించుచున్నది. అట్టి హస్తపుటమునకు మొట్టమొదటివ్రేలు కుడిబొటనవ్రేలైనఁ గావచ్చును. ఎడమబొటనవ్రేలైనఁ గావచ్చును. దక్షిణాంగుష్ఠమే మొదటిది యగునట్లుగా హస్తములు ముడుచుకొను నలవాటు తల్లికో తండ్రికో యున్నయెడలఁ బిల్లకూడ నటులే హస్తయుగ్మమును ముడుచుకొనును. నడచునపుడు ముందువేయు కాలుకూడ ననూచానస్థితి ననుసరించి యుండుననుట యతిశయోక్తికాదు.

అయ్యా! Heredity కల్లయని నిర్ధారణ మొనర్చుటకు మీరు కొన్ని యుదాహరణముల నిచ్చినారు. అవి సమంజసముగ లేవు. పండితాగ్రగణ్యునకు శుంఠ జన్మించుచున్నాఁ డని చెప్పినారు. తండ్రి పట్చాస్త్ర పాండిత్యమునే మీరు పరిశీలించినారు. కాని మేనమామశుంఠత్వ సామ్రాజ్యమును మీరు పరీక్షింపలేదు. ఈతప్పుమీదికాని Heredity ది కాదు. మహావదాన్యుఁడైనవానికి లుబ్ధాధమాధముఁడైన నిర్భాగ్యుఁ డుదయించుచున్నాఁ డని మీరు చెప్పినారు. ఈ లుబ్ధాధమాధముని పితామహుఁడు శ్రాద్ధములుచేసి, శవములమోసి, శల్యపరమాన్నమును దిని, చౌర్యము లొనర్చి స్వామిద్రోహకృత్యము లొనర్చి తాను తినక యొకనికిఁబెట్టక కూడఁబెట్టిన ధనమంతయుఁ దనకొడుకు తాను జచ్చిన పిమ్మట దానధర్మములకై తగులఁబెట్టుచున్నాఁ డని కడుపుమంటచేఁ గాలిపోవుచుఁ దనధనము నెటులైనఁ గాపాడుకొనవలయునను దయ్యపుఁ బట్టుదల గలిగి, ద్విగుణీకృతలుబ్ధత్వముతోఁ దానే తనకు మనుమఁడై పుట్టెనని మీరు గ్రహింపలేకపోవుటచేత మీకు వ్యత్యాసముగాఁ గనఁబడుచున్నది. కాంతాలంపటుఁడై, కాతరుఁడైన దశరథునకు శ్రీరామచంద్రునివంటి యేకపత్నీవ్రతుఁడు, జగదేకవీరుఁడు జన్మించినప్పు డింక Heredity ని నమ్మవలసినపనియేమున్నదని మీరు పలికినారు. అట్లనుట

తప్పు. అందుచేతనే మఱింత నమ్మవలసియున్నది. దశరథుని కాంతా లోలత్వమే మీరు గణించితిరి కాని హోమాగ్నిజ్వాలాతుల్యయగు కౌసల్యాదేవిపరిశుద్ధిని మీరు గణించితిరికారే. దశరథుని భయస్వభావ మునే మీరు గణించితిరికాని రఘుదిలీపాదిమహారాజుల పౌరుషసంఘాత మంతయు శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మములోని కాకర్షింపఁబడినదని మీరు గ్రహింపలేకపోయితిరే! మీ రిచ్చిన యుదాహరణము లన్నియు నిక్లే యసంబద్ధములై యవిచారపూర్వకములై యున్నవనుట నిశ్చయము.

ఇఁక వంశానుక్రమముగ వచ్చు రోగములఁగూర్చి రవంత చెప్ప వలసియున్నది ఉబ్బసము, మూలవ్యాధి, క్షయము, కుష్ఠము నీతరగతి లోని ప్రధానవ్యాధులు Intermittence of the Heart (నాడి నాలుగైదు దెబ్బలు కొట్టినతరువాత నొకదెబ్బకాలము నిలిచిపోవుట) అను నదికూడ మూఁడుతరములనుండి యొకకుటుంబములోనున్నట్లు కనిపెట్టఁ బడినది. Hysteria యనునదికూడ నట్టి వ్యాధియే యని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. అంధత్వముకూడ నీతరగతిలోనిదే యని కొందఱ యభి ప్రాయము. తాతగారి యంధత్వము మనుమనికి వచ్చుట కలదు. అది జనుషాంధత్వమైన సరే. చెప్పరాని వ్యాధులలో నొకదానివిషము వంశ ములో నాల్గుతరములవఱకు నిలిచియుండునని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. పిల్ల నిచ్చుటకుఁ గాని తెచ్చుకొనుటకుఁ గాని మనవారు కుటుంబసంప్ర దాయమును విశేషముగాఁ బరిశీలించుచున్నారు. ఒక్కవంశములోని వ్యాధులు మఱియొక్కవంశములోనికి సంక్రమించుట కవకాశము కలుగకుండుటకే మనవారు పరిణయనిర్ణయపూర్వమునం దింత పరిశోధన చేయుచున్నారు. ఇట్టి పరిశోధనము రోగవ్యాప్తి నివారణమునకే కాక, దుష్టప్రవర్తనవ్యాప్తి నివారణమునకుఁగూడ నైయున్నది. అందుచేఁ బిడ్డలప్రవర్తనముకూడ వంశానుక్రమసూత్రమున కధీనమై యున్న దనియే స్పష్టపడుచున్నది.

అయ్యా! దేహసంబంధములగు కొన్ని లక్షణములు బిడ్డలయందుఁ గానఁబడవచ్చును గాని జగత్తు నేలగలట్టియు, జగత్తునకు బానిసయగు నంతటి తుచ్ఛత్వము గలయట్టియు మనస్సులోని సుగుణపరంపర కాని దుర్గుణపరంపర కాని Heredity వలన రాదని మీరు స్పష్టముగఁ జెప్పినారు. మీకుఁ గోపమువచ్చినను సరే కాని యిది వట్టి తెలివితక్కువ మాటయని చెప్పుచున్నాను. ప్రవర్తనము (Character) దేహముతోఁ జేరినదా మనస్సుతోఁ జేరినదా? దేహముతోఁ జేరినదని మీ రనుటకు సాహసింపలేరుకదా! మనస్సుతోఁ జేరినదని యొప్పుకొనక తప్పదు కదా! Heredity వలననే మనస్సు సత్ప్రవర్తనము గలదికాని దుష్ప్రవర్తనముకలదికాని యగుచున్నదని యిప్పుడే నిర్ణయింపఁబడినదికాదా? ఆ నిర్ణయము నేను జేసినదగుటచే మీకు నచ్చలేదందురా? పోనిండు. Heredity మనస్సుపైఁ బనిచేయునని మహాశాస్త్రవేత్తలు చేసిచూపిన నిర్ణయమును విందురా? (Idiocy) జన్మమందత్వము, (Insanity) పిచ్చి, యివి మనస్సుతోఁ జేరినవా? దేహముతోఁ జేరినవా? దేహముతోఁ జేరినవని మీ రనునెడల మి మ్మేమనవలయునో మాకుఁ దెలియదు. ఇదివఱ కైదుతరములనుండి Idiocy తీఁగ సాగుచున్న వంశములు రెండు France లో నున్నట్లు శాస్త్రవేత్తలు చెప్పినారు. తాతకుఁ బిచ్చి, తండ్రికిఁ బిచ్చి, యన్నకుఁ బిచ్చి, చెల్లెలికిఁ బిచ్చి, తనకుఁ బిచ్చియైన కుటుంబములు తఱచుగ లేకున్నను విరళముగనున్నట్లు వినుచున్నాము తండ్రికిఁ బిచ్చిలేదుకాని తీవ్రమైన కోపము, పెద్దకొడుకునకు సామాన్యపుఁబిచ్చి, రెండవకొడుకున కంతకంటె నెక్కువపిచ్చి, మూఁడవకొడుకునకుఁ బూర్తిగాఁబిచ్చిగల యొక్కకుటుంబము గోదావరీ తీరమందుండుట నే నెఱుఁగుదును. ఇప్పు డేమందురయ్యా! ఇంకను మనస్సునకు Heredity కి సంబంధములేదని యందురా? అటులైన నొక మనశ్శాస్త్ర పరిశోధకుఁ డగు మహావైద్యుఁడు చెప్పినమాటలను

విందురా ? "The heredity transmission of a liability to mental disease must be reekoned as the most important among all predisposing causes of insanity" చూచితిరా, Heredity యే యున్మాదకారణములలోఁ బ్రబలతమమైనదని తెలిసినదా ? మఱియింకను వినుఁడు. "It is probably well within the mark to say that at least 50 percent of the insane have a direct or collateral heredity tendency towards insanity" ఇక్కడకుఁ బిచ్చివారిలో నర్థమము నూటి కేఁబదుగురవఱ కీతరగతిలోనివారే యని స్పష్టపడినదా ?

మూర్ఛ వంశానుక్రమముగు వ్యాధియగుటచేతను, మూర్ఛ ముదిరిపిచ్చికావచ్చును గావునను, మూర్ఛయున్న కుటుంబములోనుండి పిల్లను దెచ్చుకొనఁగూడదు. ఆ కుటుంబములోనికిఁ బిల్ల నీయఁగూడదు. చెడఁద్రాగెడువారికుటుంబముతో నెన్నఁడును సంబంధము చేయఁదగదు. ఆసంబంధమువలన నున్మాదము మఱియొక్క కుటుంబములోనికి రాఁగలదు. ఏదో యొక్కవిషయముననే యత్యద్భుతప్రజ్ఞ కలవాఁడును హద్దుమీఱిన చుఱుకుఁదనమును గలవాఁడున్నకుటుంబముతో సంబంధము చేయఁగూడదు అట్టి ప్రజ్ఞావంతుని తరువాత రూపాయకుఁ బదణాలవఱకుఁ బిచ్చివారు కలుగవచ్చును. మేనమామకూఁతునకు మేనత్తకొడుకునకు, మేనమామకు మేనకోడలికి, మేనయత్తకూఁతునకు మేనమామకొడుకునకు వివాహసంబంధము లొనర్చి లోడితెఁడైన యావరణములో గుడుగుడుగుంచము లాడుచు ముళ్లపై ముళ్లు దగుల్చుకొనువారికుటుంబములలోఁ దఱచుగాఁ బిచ్చివారు పుట్టుదు రని చెప్పుదురు.

Heredity వలననే దేహలక్షణములన్నియుఁ గలుగుచున్నవి. మనోలక్షణములన్నియుఁ గలుగుచున్నవి. ఇట్టిలక్షణములు సంక్రమింపఁజేయుటలో తల్లిదండ్రులతరమువారి కెంతశక్తి యున్నదో, వారి పైతర

ములవారి కెంతశక్తియున్నదో వారి పైపైతరములవారి కెంతశక్తియున్నదో యను నంశములుకూడ శాస్త్రవేత్తలు సంతతపరిశోధనమువలనఁ గనిపట్టినారు. తల్లి కాని తండ్రి కాని $(0.5)^2$; పితామహుఁడు కాని మాతామహుఁడు కాని $(0.5)^4$; యేడవతరములోని పురుషుఁడు $(0.5)^{14}$; x తరములోని పురుషుఁడు $(0.5)^{2x}$ గా, దైహిక మానసిక లక్షణములు పిల్లలకు సంక్రమింపఁజేయుదురని వారు చెప్పినారు. కాని యీ సూత్రము మాత్రము ప్రత్యేకవ్యక్తిపరముగాఁగాక, సాంఘికసాముదాయికపరముగా సత్యమని వారు చెప్పినారు.

కావున నేమి తేలిన దనఁగా: ఒకకుటుంబములోఁ గలిగిన బొమ్మ తల్లిదండ్రులుమాత్రమే చేసినదికాదు. వారు, వారిపైవారు, వారి పైవారు నేఁబదుగురో యఱువదుగురో చేసిన బొమ్మయని తెలియఁదగినది. దేహలక్షణములు సంతానమునందు 'గాదాచిత్కముగఁ' గానఁబడుననియు, మనోలక్షణములు మొదలే కానఁబడవనియు మీరు చెప్పిన మాట యాచారవిరుద్ధమైనదియు, నశాస్త్రీయ మైనదియు, నసత్యమైనదియునై యున్నది. తల్లిదండ్రులలక్షణములే కాదు; వారి పూర్వులలక్షణములే కాదు; మనుష్యజాతికిఁ బూర్వులైన యన్నిప్రాణులలక్షణములు గూడ మనలో నున్నవి ఇలకోడికూఁత యెఱుఁగుదువా ? దాని కెదురు పడినప్రేయసిని సంతసింపఁజేయుట కది కూయుచున్నది. కప్పయు నందుకొఱకే కూయుచున్నది. మగవాఁడు తన కిష్టమైనకాంతను జూచి యట్లే కూనురాగ మేడ్చుచున్నాఁడు. మగనెమిలి యాఁడునెమిలిసంతసముకొఱకుఁ బురివిప్పి తాండవించును. మగవాఁడు దన కిష్టమైనమగువ ప్రీతికై తలయెగురవైచుకొని యొడలు విరుచుకొని యొయ్యారమునఁ దిరుగులాడి మిడికిమిడికి మొత్తుకొనుచున్నాఁడు. క్రూరజంతువుల హింసాసాధనములు మననోటఁ గోరలుగ నిల్చియున్నవి. కోఁతితోఁక మన వెన్నుపాముచివర Coccyx రూపమున నిల్చియున్నది. కోఁతి కిచ

కిచలే మనవృ్వలైనవి. కోఁతివెక్కిరింపులే మన యధిక్షేపణములు. కోఁతి చాంచల్యమే మన మనస్సులో శాశ్వతముగ నిల్చియున్నది. అయ్యో; ఇఁకఁ జాలు. నామాటలు నచ్చినవానికి నిఁకఁ జెప్పనక్కఅ లేదు. నచ్చనివానికి నిఁకఁ జెప్పనక్కఅలేదు. అందుచే విరమించు చున్నాను.

కాని మఱియొక్కమాట. మునుపటివలెనే యీసారికూడఁ దొం దరపడి జంఘాలశాస్త్రిపక్షమున మీరు ప్రత్యుత్తర మీయవలదు. రాఁదలఁచిన జంఘాలశాస్త్రి వచ్చి, స్థాపింపఁదలఁచిన సంఘమేదో స్థాపిం చినతరువాత, నీయవలసిన యుపన్యాసములలోఁ బ్రథమసాంఘికోప న్యాసమే నాకుఁ బ్రత్యుత్తరముగా జంఘాలశాస్త్రి యీయవలయును. అది నాకోరిక. ఆతని యుపన్యాసములు విని యెంతకాలమో యైనది. ఆతఁడు మమ్మెంత యధిక్షేపించినను మాకెవ్వరికి నాతనిపై నిసుమంత యైనఁ గోపము రాలేదు. ఆతనిని మా సోదరునివలెఁ జూచుకొను చున్నాము. ఆతఁడు బదరీనారాయణమునుండి వచ్చి నూతనసంఘమును స్థాపించి యాంధ్రదేశమునందు సమంజసమైనసంచలనము, సంతోషము నెప్పుడు సమకూర్చునో యని సముత్కంఠచే నిరీక్షించుచున్నాము.

(భారతినుండి పునర్ముద్రితము.)

సాక్షి

సు. స. గారికి బహిరంగలేఖ.

అమ్మా!

కార్తికమాసభారతిలో మీరు ప్రచురించిన బహిరంగలేఖను జదివితిని. జంఘాలశాస్త్రి యుపన్యాసములువిని చాలఁ గాలమైనదనియు, నాతఁడు శీఘ్రముగ వచ్చి నూతనసంఘము నేదైన స్థాపించి యుపన్యాసము లిచ్చుచు నాంధ్రదేశమునఁ దిరుగ సమంజసమైన సంచలనము, సంతోషము నెప్పుడు సమకూర్చునా యని నిరీక్షించియున్నామనియు, మీరు వ్రాసి భాషాభిమానమును వెల్లడించినందులకు సంతసించితిని, గాని యాతఁడే మీబహిరంగలేఖను దన ప్రథమసాంఘికోపన్యాసమున విమర్శింపవలయును గాని నీవు దొందరపడి దానిని విమర్శింపవలదని శాసించితి రేల? ఆతఁడు వచ్చుపిమ్మట నటులే జరుగవచ్చును గాని యంతవఱకు నేను వేచియుండ నేల? ఆతఁడు విపులముగ విమర్శించిన విమర్శించుఁగాక! నేను నా యల్పశక్తి ననుసరించి సంగ్రహముగ విమర్శింపకుండుట తగదు. కావున నందులకు మీ యనుజ్ఞ కోరుచున్నాను.

అమ్మా! నా బహిరంగలేఖలో మీరు విమర్శించిన దొక్కటే వాక్యము. Heredity వలనఁ దల్లిదండ్రుల దేహలక్షణములు కాదాచిత్కముగ బిడ్డలయందు సంక్రమింపవచ్చును గాని మనోలక్షణము లేవియు నట్లు సంక్రమించుట కవకాశము లేదని నా వాక్యమునందలి

యభిప్రాయము. నేను దల్లిదండ్రుల లక్షణములుమాత్రమే యెత్తు కొంటిని. అవియైనఁ గాదాచిత్కముగ సంక్రమింపవచ్చునని నే నంటిని. మరికొన్ని తరములవారి దేహలక్షణములుగూడఁ బరీక్షింపవలయు నని మీరంటిరి. అది చాలకపోవునెడల నింకనుఁ బైకిఁ బోవలయుననికూడ మీరు చెప్పితిరి. దేహలక్షణపరీక్ష కంత విశాలమైన యవకాశమును మీరు గల్పించుకొనినను, బూర్వుల దేహలక్షణములన్నియు బిడ్డకుఁ దప్పకుండ సంక్రమించునని మీరును జెప్పఁజాలకపోయితిరి. మీరిచ్చిన యుదాహరణములఁబట్టి చూడఁగ నెవరివో కొన్ని దేహలక్షణము లెప్పుడో యొకప్పు డేదోబిడ్డకు సంక్రమించునని స్పష్టముగఁ దేలుచున్నది. అట్టిచోఁ గాదాచిత్కముగ సంక్రమించునని నేనంటినని నాతో మీ కింతవాద మెందులకు? Heredity ని గూర్చి పదునాల్గుతరముల వఱకైనఁ బరీక్షించుటకూడ మీ యభిమతమైనట్లు కనఁబడుచున్నదే! అట్టి పరీక్ష కవకాశ మెట్లు? తరమునకు సామాన్యముగా ముప్పది సంవత్సరములు చూచుకొన్నను బదునాల్గుతరములగుటకు 420 సంవత్సరములుపట్టునే! ఈలోపల నెన్నివందల జనమో పుట్టి చచ్చి యుందురు గదా! ఈవంశములోఁబుట్టిన మగవారికొఱకుఁ దెచ్చుకొన్న యాఁడు పిల్లలవంశములో వారి నందఱ లెక్కపెట్టుకొన్నయెడల మఱికొన్ని వందల జనాభా తేలుచున్నదే! అధమసంఖ్యగాఁ జూచుకొనుటచే వందల వఱకే తేలినదికాని యనేకసంతానయుక్తులైనవారివంశములో నీసంఖ్య వేలవఱ కెగఁబ్రాఁకుననుట కేమైన సందేహమా? ఈ సహస్రజనసంఘములో నెవనిదో యొకనిపోలిక యిప్పటి తరములోఁ బుట్టినబిడ్డకు సంక్రమించును గావున Heredity సత్యమని మీరు వాదించుచున్నారా? వేల కొలఁది జనుల పోలికలో నెవరిదో యొకనిది బిడ్డకు సంక్రమింపకుండ నెట్లుండఁగలదు. మఱియొకవంశములోని వేయిజనులదేహలక్షణములు మాత్ర మీ వేయిజనుల దేహలక్షణములకంటె భిన్నముగ నుండుట

కవకాశమున్నదా ? ఇంతదూరపరీక్షవలన మనుష్యులలక్షణములేకాని వంశస్థులలక్షణములు నిర్ణయింప శక్యమగునా? అందువలన వంశములోని Heredity కి భంగము కలుగుచున్నదని మీ రేల గ్రహింపలేదు ? కప్ప, యిలకోడి లక్షణములుకూడ మనయందుఁ గనిపించుచున్నవనికూడ మీరు వ్రాసినారు. ఇది సర్వప్రాణికోటిసంబంధమై సామాన్యలక్షణక్రమమై యుండవచ్చును. అంతేకాని మనకు వివాదాంశమైన వంశములోని Heredity కి సంబంధించినదిమాత్రము కాదు.

ఏది యెటులున్నను Heredity వలన బిడ్డలోని స్థూలదేహలక్షణములన్నియుఁ గలుగవచ్చుననియుఁ, గొన్నియైనఁ గలుగుచున్నవనియు ననుట నాకంగీకృతమే. దేహపరిణామమందే Heredity పనిచేయుటకు శక్తికలదికాని మనస్సుపై దానికి లేశముగాని యధికారములేదని నా యభిప్రాయము. ఈ నాయభిప్రాయమును ఖండించుటకు మీరు కొన్నివాక్యములు వ్రాసినారు ; అవియేవనఁగా:—"ఇదివఱకై దుతరములనుండి Idloey తీఁగ సాగుచున్న వంశములు రెం డెచ్చటనో యున్న ట్లొక మనశ్శాస్త్రజ్ఞుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. తండ్రికిఁ బిచ్చి లేదుకాని తీవ్రమైన కోపము, పెద్దకొడుకునకు సామాన్యపుఁబిచ్చి, రెండవకొడుకున కంతకంటెఁబిచ్చి, మూఁడవకొడుకునకుఁ బూర్తిగాఁ బిచ్చియున్న కుటుంబము నొకదానిని గోదావరీతీరమందు నేనెఱుఁగుదును." మీ రిట్లు వ్రాసినారు. అమ్మా! గోదావరీతీరమందలి కుటుంబము నేనెఱుఁగునదికాదు. Heredity మనస్సు మీఁదఁగూడఁ బనిచేయునని నిర్ధారణచేయుటకై మీరు చెప్పిన యీ రెం డుదాహరణములుగూడ మీకనుకూలించునవి కావని తెలియఁజేయవలసి వచ్చినందులకు విచారించుచున్నాను. అమ్మా! మెదడు Brain మనస్సుయొక్క అవయవము (Organ) అని పాశ్చాత్యులతోపాటు మనముకూడ నొప్పుకొనిన యంశమేకాని వేఱుకాదు. Brain అనునది తలలోనుండు నని మీ

రెఱిఁగినయంశ మేకదా! ఈతల తగినయెత్తుతోఁ, దగినపొడువుతోఁ, దగిన వెడలుపుతోఁ, దగినయాకృతితోఁ, దగినచుట్టుకొలతతో గోధుమరంగు గల తగినయంతర్వస్తువుతో నుండవలయును. అప్పుడే తలలోని మెదడు మనస్తత్త్వమునకుఁ దగిన యవయవమగును. వీనిలో లోపములు కలుగుటచేతనే మనస్సు శక్తిహీనమై చెడినట్లుండును. ఎదిగినమగవానితల సర్వసాధారణముగా 22 అంగుళముల చుట్టుకొలత కలిగియుండును. ఆఁడుదానితల యిరువదియొకటికి నిరువదిరెంటికి నడిమికొలతకలదై యుండును. మహాబుద్ధిశాలు లగువారితలలు 23.24 అంగుళముల చుట్టుకొలతకలవియై యుండును. ఎట్టి యద్వితీయ మేధాసంపన్నుని తలయైనను $24\frac{1}{2}$ అంగుళముల కొలతకంటె హెచ్చుకొలత గలిగియుండదు. అంతకంటెఁ బెద్దతల రోగచిహ్నమని యెంచవలయును. మందులతలలు 19 అంగుళములును, Idiots తలలు 18 అంగుళముల కొలతకలవియై యుండును. అమ్మా! జన్మమందత్వము Idiocy అయిదుతరములనుండి తీఁగ సాగుచున్న కుటుంబములు రెండున్నవని చెప్పితివే! వారంద ఱిట్టి తలలు గలవారే. తలలనుబట్టియే వారు Idiots అయిరి. తండ్రి కోలమొగము Heredity వలన బిడ్డకు నెట్లు సంక్రమించునో తండ్రి బుద్ధిహీనమైనతల కొడుకున కట్లుసంక్రమించుచున్నది. ఇది దేహపరిణామమే కాని మనఃపరిణామ మెంతమాత్రమును గాదు. అమ్మా! గోదావరీతీరమందలి పిచ్చికుటుంబమును గూర్చి రవంత చెప్పెదను. తండ్రి, తల్లి ముగ్గురుకొడుకు లాకుటుంబమున నుండిరి. తండ్రినరముల కత్యంతమైన యుద్రేకము. వాఁకిటిలోఁ గుక్క రవంత మొరగినయెడల భూకంపమైనంత తహతహ లాడిపోవును. అట్టి యాతనికి వెనుకవ్రాలుతలగల (Pyramdal-forehead) యిల్లాలు సిద్ధించెను. వారిద్దఱకు ముగ్గుఱుకొడుకులు పుట్టిరి. మొదటివాఁడు పాముతలవాఁడు. ఇతనికి నుదుటిసంబంధమగు మెదడు (Frontel brain) లేదు. రెండవకొడుకు

మిక్కిలి చిన్నతలతోఁ బుట్టెను. ఇతఁడు జన్మమందుఁడు. చిన్నయన్నగారి చిన్నతలతోఁ, దల్లివ్రాలుతలతోఁ, దండ్రి నరముల యుద్రేకముతో మూఁడవకొడుకు పుట్టినాఁడు. ఈతఁ డీఁగను జూచి యెగిరి యెగిరి పడువాఁడు; పిల్లిని గాంచి యేడ్చెడువాఁడు; కాకిని గాంచి గాన మొనర్చెడివాఁడు; పంచభూతములకు భాషావిషయకోపన్యాసము లిచ్చువాఁడు; ఇతఁడు పూర్తిగాఁ బిచ్చివాఁడు జన్మమందత్వమే కాదు, పెద్దపెద్ద యున్మాదములే కాదు, చిట్టచివరకు మనుజులకు సర్వసాధారణముగా నున్న కొసవెఱ్ఱులు గూడ మెదటితో, నరముల కూటమితో సంబంధించినవే కాని, వేఱుకాదు. ఇవియన్నియు దేహపరిణామములే కాని మనఃపరిణామములుకావు. కాని మనస్సునకు మెదడు ప్రధానావయవము కావున మనస్సులోఁ బరిణామము Heredity వలనఁ గలిగినట్లు కానఁబడుచున్నది కాని మఱియొకటి కాదు. అది కేవలము భ్రమము. మనస్సు చెడిపోయిన ట్లగపడుట కనేక కారణము లుండును. పచ్చకామిలగలవానికంటికిఁ బికిలిపిట్ట పసపుపొత్తిపిట్ట. సర్పదష్టుని జిహ్వకు లవణము కలకండ. అధర్మాయ చెవియందు నిర్ఘాతమునకు నిశ్శబ్దత్వము. సన్నిపాతరోగియెదుట Socrates కు, శంకరాచార్యుల వారికి, జగన్మిథ్యాత్వవాదము జరుగుచుండును. అలవాటు లేనివానికి అరయవున్సు Exshaw గొంతుక దిగుటయేమి? యప్సరస లెదుటఁ దాండవించుటకై యమరలోకమునుండి దిగుటయేమి? ఇట్టివన్నియుఁ దాత్కాలికోన్మాదములు. వీనికి మహోన్మాదములకుఁ దత్త్వమందు భేదమేమియులేదు. నిలుకడలో మాత్రమే భేదమున్నది. సన్నిపాతరోగికి జ్వరహార మగువెంటనే యున్మాదము వదలును. త్రాగినవానికి మత్తు వదలుటతోడనే యపస్మారము వదలును. అటులే యశ్వినీదేవతలువచ్చి జన్మమందునిఁ జిన్నతలను బెద్దతలగాఁ జేయునెడల Idiot కున్మాదము వదలును. అదియులేదు; యిదియులేదు. కాని కొన్నికొన్ని యున్మా

6—15

దము లౌషధసాధ్యములనుట సత్యమే. ఏయౌషధమైనను శరీరమునకుఁ గాని చిత్తమునకుఁ గాదని యంద ఱెఱిఁగిన యంశమే. అందుచే నున్మాదములన్నియు దేహపరిణామములు కాని మనఃపరిణామములు కావు.

అమ్మా! Heredity మనస్సుపైఁ బనిచేయునని నీ వెన్నఁడు నమ్మవలదు. నీయభిప్రాయమును సిద్ధాంతీకరించుకొనుటకు మనశ్శాస్త్రజ్ఞులైన పాశ్చాత్యమహావిద్వాంసునిమాటలఁ గొన్నిటి నుదాహరించినావు. అవి యేవనఁగ :—"The heredity transmisson of a liability to mental disease must be reckoned as the most important of all predisposing causes of insanity" ఈమాటలనుబట్టి mental disease (పిచ్చి) Heredity వలననే వచ్చుచున్నదని నీ వనుకొంటివి. అమ్మా! అట్లనుకొనుటతప్పు. పిచ్చికి Heredity యే కారణమని యావాక్యముల వ్రాసిన పండితుని యభిప్రాయము కాదు. పిచ్చికి Liability యున్నదే. అదే Heredity వలన వచ్చునని యాతని యభిప్రాయము. ఆ Liability యెప్పుడు కూడ దేహపరిణామమే కాని మఱియొకటికాదు. అందుచే Heredity దేహముమీఁదనే కాని మనస్సుమీఁదఁ బనిచేయదు; చేయ లేదు.

అమ్మా! ఒకమాట చెప్పుచున్నాను; శ్రద్ధగా వినుము. మన మార్షమతస్థులము. పరమాత్మను, జీవాత్మను, బునర్జన్మమును నమ్మినవారము మన దేశమునందుఁ బుట్టిన చార్వాకమతమునందుమాత్ర మివి యేవియు లేవు. బుద్ధుఁడు దైవమునుగూర్చి మూకీభావము వహించినను జీవాత్మతత్త్వమునుగూర్చి కొంతవేఱుగాఁ జెప్పినను బునర్జన్మము నొప్పుకొనినాఁడు. అమ్మా! పాశ్చాత్యశాస్త్రజ్ఞులలో ననేకు లనాత్మవాదులు. ఆత్మ లేనప్పుడు పునర్జన్మము దేనికి? అందులోఁ బ్రకృతిశాస్త్రజ్ఞానము పరిపూర్ణముగ నున్న మహావిద్వాంసులలో నూటికిఁ దొంబదియైదుగురు నిరీశ్వరవాదులు. మిగిలిన యయిదుగురు Agnostics. అమ్మా!

Evolution గూర్చి Heredity ని గూర్చి యట్టివా రొనర్చిన విప రీతసిద్ధాంతములందు నీవు విశ్వాసముంచి మనవారి సిద్ధాంతములను బాటిసేయకుండుట తగునా ? ఇంతకును నీవు మన సిద్ధాంతసాంప్రదా యములను బూర్తిగ నెఱుఁగకుండఁ బైవారి వాక్యములే సిద్ధాంతము లని నిర్ణయించుటకు నీకేమి యధికారమున్నది ? ఆత్మను బునర్జన్మమును నమ్మిన మన కనాత్మవాదుల సిద్ధాంతములు వలదు. నిరీశ్వరవాదుల సిద్ధాంతములు మొదలే వలదు. మనలో మతమునకు వేదాంతమునకు సంపూర్ణసామరస్యమున్నది. వారిలో లేదు. వారిలో మతమును నమ్మిన వాఁడు వేదాంతమును బారలౌకికానందభంజకముగను భగవత్తత్త్వ దూషకముగను భావించును. ప్రకృతిజ్ఞానసంపన్నులైన సిద్ధాంతులు మతము మూఢజనచిత్తాకర్షమైన బొమ్మలాటగ భావింతురు. ఈ రెంటికి సామరస్యము కుదిరినఁ గాని మతము నిలువదు ; వేదాంతము నిలువదు. వేదాంతములేని మతమైనఁ గొంతకాలము నిలుచును గాని మతములేని వేదాంతము నిలువఁజాలదు. మతముపై నాధారపడని వేదాంతము స్వసౌఖ్యపరమావధికిఁ, బరహింసాప్రవీణతకుఁ, బ్రపంచవిశ్రాంతప్రఖ్యా తికిఁ బనికివచ్చును గాని చిత్తశాంతికి, వైరాగ్యమునకు, యోగమునకు, నాత్మజిజ్ఞాసకు, నపరోక్షమార్గమునకు నక్కఱకురాదు. అసంతుష్టికర ములై, యపూజ్యములై, యనాత్మకములైన వారిసిద్ధాంతములకు వారే కొంతకాలమైన పిమ్మట వెగటుపడక తప్పదు. ఇప్పుడిప్పుడే యేదో కొంత విసుగుదలతోఁ గూడిన స్వల్పవైముఖ్యము వారి మనస్సులం దీసిద్ధాంత ములయెడలఁ గలుగుచున్నట్లు కొన్నిచిహ్నము లగుపడుచున్నవని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. పుణ్యమున కుత్తమలోకఫలము లేదన్న వేదాంత మెంతకాలము మనస్సునకు సంతుష్టి నీయఁగలదు? సర్వరక్ష కుఁడే లేని వేదాంతమం దెంతకాలము మనోధైర్య ముండఁగలదు ? అణువులు (Atoms) నిన్ను రక్షించునని చెప్పినమాటను నీ వెంత కాలము నమ్మఁగలవు ?

అమ్మా! నీ విట్టిసిద్ధాంతముల నాధారము చేసికొని వాదించుట సమంజసము కాదు. నీయాంగ్లేయభాషాజ్ఞానమునకు, నీగ్రంథపరిశోధనమునకు నేను సంతసించితిని. కాని మన యార్షమతమునందలి నీ యనాదరణమునకు విచారించుచున్నాను. మన పెద్దలు జీవుని పునర్జన్మమును గూర్చి యెట్టియభిప్రాయమును వెల్లడించిరో రవంత కనుగొందము. అమ్మా! నేను నీమాత్రమైనఁ జదువుకొన్నవాఁడను గాను. కాని పెద్దల సేవించుచు హెచ్చుకాలము గడపినవాఁడనగుటచే వారి ప్రసాదమునఁ గొన్నిమాటలు నాచెవి నప్పుడప్పుడు పడినవి. అవి సంగ్రహముగ మనవి చేసెదను.

స్థూల సూక్ష్మ కారణశరీరములని శరీరములు మూఁడు మనుజుని మరణానంతరము స్థూలశరీర మిచ్చట మంటలోనో మట్టిలోనో కలిసియేపోవును. ఇఁక సూక్ష్మకారణశరీరములున్నవి. సూక్ష్మశరీరములోఁ గారణశరీర ముండును. బాదముకాయలోఁ బలుకెట్లో యటులే యుండును. సూక్ష్మశరీరము వెలుతురు (Light) విద్యుచ్ఛక్తి (Electri-city) వంటిది. సూక్ష్మశరీరములో నున్న జీవాత్మకు మోక్షము సూక్ష్మశరీరము పూర్తిగా నశించిన పిమ్మటఁగాని కలుగదు. అట్టి స్థితి కర్మరాహిత్య వాంఛారాహిత్య పూర్వకమయిన జ్ఞానమువలనఁ గాని, భక్తివలనఁగాని పరమేశ్వరకటాక్షమువలనఁగాని కలుగును. అంతవఱకు సూక్ష్మశరీర మాత్మ నంటిపట్టుకొనియే యుండును. లోపల జీవాత్మగల యీసూక్ష్మశరీరమునకే మన పెద్దలు పునర్జన్మమును నిర్మించినారు. ఈ జీవుఁడు విశేషపుణ్యము లొనర్చుకొన్నవాఁడైనయెడల నుత్తమలోకము లందుఁ దత్పుణ్యఫలక్షయ మగువఱకు మహాసుఖమంది యటుపిమ్మట మర్త్యలోకమునఁ దిరుగ జన్మించును. ఉత్కృష్టపుణ్యకార్యములు కాని, పాపకార్యములు కాని సామాన్యముగాఁ జరించి మరణించినవానిసూక్ష్మశరీరమునకు వెంటనే పునర్జన్మము సంభవించును. విశేషపాపకర్మము

రిక్త మెంతమాత్రము కాదు. మన స్సునది బిడ్డనిదే. దానిపైఁ దల్లిదండ్రుల కధికారము లేనేలేదు. అందుచేతనే యొకనికిఁబుట్టిన యెనమండ్రు కొడుకులలో నొకఁడు మహాబలాఢ్యుఁ డగుచున్నాఁడు. ఒకఁడు కాలు చేతులులేని మొండె మగుచున్నాఁడు. ఒక డెనుబది సంవత్సరములు పూర్ణారోగ్యమున జీవించుచున్నాఁడు. ఒకఁ డెనిమిదవదినమున సందు గొట్టి చచ్చుచున్నాఁడు. ఒకఁడు మహాకవి యగుచున్నాఁడు. ఒకఁడు నిరక్షరకుక్షి యగుచున్నాఁడు. ఒకఁడు పరమహంసశిఖామణి యగుచున్నాఁడు. ఒకఁడు బందిపోటుదొంగ యగుచున్నాఁడు ఈ వ్యత్యాసముల నన్నిటిని Heredity సమన్వయింపఁ గలదా? ఊహూఁ.

పాశ్చాత్యవేదాంతులలో నూతనముగఁ గొందఱు మఱియొక యభిప్రాయమును బడుచున్నారని వినుచున్నాను. Heredity వలన బిడ్డని దేహపరిణామములన్నియుఁ బూర్తిగఁ గలుగుచున్నవని వీ రంగీకరించుచు మనఃపరిణామములలోఁ గొన్నిమాత్రమే Heredity వలన గలుగుచున్నవని వీ రభిప్రాయపడుచున్నారు. ఆకొన్ని యేవనగా:— బుద్ధివికాసముతోఁజేరిన మనఃపరిణామములుమాత్రమే Heredity వలనఁ గలుగుచున్నవి. కాని పుణ్యపాప సంబంధముతోఁజేరిన నడవడి మాత్రము Heredity వలనఁ గలుగుటలేదని వీరి యభిప్రాయమైనట్లు కనఁబడుచున్నది. గణితశాస్త్రప్రావీణ్యము Heredity వలననే కలుగుచున్నది. కాని కాంతాలంపటత్వముమాత్రము దానివలనఁ గలుగుట లేఁదట. ప్రబంధరచనానైపుణ్యము Heredity వలననే కలుగుచున్నది. కాని, వైరాగ్యజ్ఞానసంపత్తి దానివలనఁ గలుగుటలేదఁట. స్త్రీలకుఁ జిత్రరచనా వైదగ్ధ్యము Heredity వలననే కలుగుచున్నది. కాని, పాతివ్రత్యము దానివలనఁ గలుగుటలేఁదట, సరే, కలుగుటలేదు. దేనివలనఁ గలుగుచున్నదని వీరి నడిగినయెడల నాత్మ నొప్పుకొనవలసి వచ్చుననుభయముచేత Science యింకను Progress

cannot accept the theory of Evolution or the theory of Heredity built upon the Evolutionary hypotheses without discording the Bible and rejecing the dominent note in Christianity. We are not progeny of the brute. We have not tumbled upward by chance but rise by a power which finds its heighest Expression in Christ." W. J. Bryan అను నొకపాశ్చాత్యవిద్వాంసుఁ డీమాటలను వ్రాసినాఁడు. Evolutionary heredity ని బూర్తిగ ఖండించినవారిలో నితఁడు ప్రముఖుఁడు: ఈతఁ డుద్రేకమున "God or Gorilla?" అని యఱచినాఁడు. "The world-famous lawer, politician and orator" అని ఖ్యాతి చెందినవాఁడు. అమ్మా! ఈతఁ డింక నేమని వ్రాసెనో వినుదువా "I would propose the Bible as a sub stitute for all materialistic doctrines, because th Bible is not only the foundation of ever presen standard of morals but also gives us our only conception of God and Jesus Christ.—

మతమునందలి విశ్వాసముచేతనే మనుజుఁడు మనుజుఁ డగుచున్నాఁడు; కాని, లౌకికమైన బుద్ధిచేతఁగాదని నమ్మవలయును. ఎంతటి వాఁడైనసరే, యెక్కుడివాఁడైనసరే, యశాస్త్రీయములైన మతవిశ్వాసములుకలవాఁడు మూఢుఁడేకాని మఱియొకఁడు కాఁడని యింకను బాశ్చాత్యవేత్తలు మనల నధిక్షేపింతురా? ఊఁ, అటులేకానిమ్ము. బ్రహ్మర్షులతోపాటు మనము తప్పునఁబడియుండుటే తగునుగాని పాశ్చాత్య శాస్త్రవేత్తలతోపాటు సందేహహతులమై భ్రష్టత్వమొందుట తగదు. అనాగరకులలో నధము లనిపించుకొన్నను మన మాస్తికులమై యుందము; కాని నాగరకశిఖామణు లనిపించుకొనుచు నాస్తికులమై యుండవలదు. అమ్మా! ఎవరు చూడవచ్చినారు. ఏమో! ఏమో!! ఏమో!!!

(భారతినుండి పునర్ముద్రితము.)

చెన్నపురి: 'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1943.